

નવા ધોરણ પ્રમાણે તૈયાર કરેલ.

નિબંધ રીપોર્ટ સંગ્રહ.

રચનાર.

મોરારજી વલ્લભભાઈ મહેતા,

(સર્વ દેશ પ્રસિદ્ધ કળામિત્ર સ્વ. વિન. રાખ્યા છે.)

પ્રસિદ્ધ રચનાર.

પ્રુફસેલર. નારણદાસ, મોતીલાલ, મગનલાલ શાહ

પ્રુફસેલર એન્ડ પ્રિન્ટર,

રીઝીરાલ હુમાન-૫૩૦૭ અમદાવાદ.

તથા

પ્રુફસેલર લલિતભાઈ અમુલભદ્રાસ.

ડૉ. માણિકચૌક—અમદાવાદ.

આરતી ૫ મી. રૂપારા વધારા સાથે

સુવર્ણ ૧૯૫૧ પ્રત ૨૦૦૦ સને ૧૯૫૪

શ્રી 'શામકૃષ્ણ' પ્રા. લીમિટેડ પ્રેસમાં શ્રી. મગનલાલ હરિવલ્લભભદ્રાસે

છાપ્યું છે. છાપુર ટંકશાળની ધોળા—અમદાવાદ.

કિંમત ૮ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અ. નં. દા. વા. દ.
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

૫૮૮૪

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૮૮૪ વાર્ષિક

પુસ્તકનું નામ બિબ્લ ઓફ ઈસ્રાઈલ સંગ્રહ

વિષય યાદ્ય : ૮૪૩ : ૪૭ : ૭

નવાં ધોરણ પ્રમાણે તૈયાર કરેલ.

નિબંધ રિપોર્ટ સંગ્રહ.

રચનાર.

મોરારજી વલ્લભભાઈ મહેતા,
(સર્વ હક્ક પ્રસિદ્ધ કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.)
પ્રસિદ્ધ કરનાર.

મોતીલાલ મગનલાલ શાહ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લિશર.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

તથા.

બુકસેલર લલ્લુભાઈ અમુલખદાસ. શાહ.

ઠે. માણેકચોક—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૫ મી (મુદ્રારા વધારા સિવાય)
સંવત ૧૯૭૧. પ્રત ૨૦૦૦ સને ૧૯૧૫.

અમદાવાદ.—શ્રી રામકૃષ્ણ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
શા. મગનલાલ હરીવલ્લભદાસે છાપ્યો.

કિંમત ૮ આના.

રાવ બહાદુર નંદશંકર તુળબશંકરનો

આ પુસ્તક વિષે મત.

નિબંધ તથા રિપોર્ટ સંગ્રહ સમજુતીના નમુના સાથેનું પુસ્તક; મો-
ચરજ વધુભભાઈ મહેતા સુરતની એક મ્યુનિસિપલ સ્કૂલના હેડ માસ્તરે
રચેલું. તેમાંના ભાગ મારી આગળ ગ્રંથ કર્તાએ વાંચી સંભળાવ્યો; તે ઉ-
પરથી મને લાગે છે કે જે છોકરાઓ પબ્લિક સર્વિસ પરીક્ષામાં અથવા
છઠ્ઠા ધોરણની પરીક્ષામાં જાય, તેઓને એ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે.
નિબંધના કેવી રીતે ભાગ પાડવા તથા સરળ સૂચનાઓ ગ્રંથમાં દર્શાવેલી
છે, તથા તેવા કેટલાક પ્રકારના નિબંધના નમુના આપેલા છે, તે ઉપરથી
છોકરાને એવા અથવા એને લગતા વિષયો ઉપર નિબંધો લખવાનું સહેલું
પડે એમ લાગે છે. એજ પ્રમાણે રિપોર્ટ તથા અરજીઓ જુદા જુદા વિ-
ષયો ઉપર જુદા જુદા અમલદારોને કેવી રીતે કરવાં તેની સમજુતીના ન-
મુના સાથે આપ્યા છે. નિબંધો તથા અરજીઓમાં ભાષા વાપરી છે, તે
સહેલી ચાલુ વહીવટ પ્રમાણે છે. એ પ્રમાણે સઘળી રીતે જોતાં એ પુસ્તક
વિદ્યાર્થીઓને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડે એવું લાગે છે, માટે મારી એની
બલામણ્ય છે કે કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓએ એ પુસ્તક ઇનામમાં
આપવા તથા સ્કૂલ લાઈબ્રેરીઓમાં રાખવા યોગ્ય ઠેરવવું જોઈએ. એ પુસ્તક
રચવાની મહેનત સફળ થાય એવું હું અંતઃકરણથી ઇચ્છું છું.

પ્રસ્તાવના.

નિબંધ, રિપોર્ટ, અરજી, ચિઠ્ઠીઓ કાગળ અને દસ્તાવેજોનો વિષય પ્રાયમરી નિશાળોનાં ઉપલાં ધોરણમાં દાખલ છે, એ વિષય શીખનાર શીખવનારને યથાયોગ્ય ઉપયોગી થઈ પડે એવું પુસ્તક ન હોવાથી આ ચોપડી બહાર પાડવાની અમને જરૂર જણાય છે.

મરહુમ રા. રા. કરસનદાસ કૃત “ નિબંધ માળા ” નામે પુસ્તક મેગટ થયેલું છે. નિબંધ માળાના ઘણા નિબંધો મોટી કમ્બરના માણસોને ઉપયોગના છે; એટલે એ પુસ્તક વિદ્યાર્થીને ઉપયોગી થઈ પડ્યું જણાતું નથી.

‘ નિબંધ રીતી ’ નામે નાનું પુસ્તક ગુજરાતી ભાષાના સાક્ષર બિહાન મરહુમ રા. રા. નવલરામ લક્ષ્મીરામ તરફથી બહાર પડેલું છે, નિબંધ રીતીમાં નિબંધના વિષયનાં પેટાં લખ્યાં છે; અને વિસ્તાર કરવાનું વાંચનારની બુદ્ધિ પર રાખ્યું છે. શીખનારને આ પુસ્તક ગોખણુ રૂપ ન થાય અને પોતાની બુદ્ધિ ખીલવવાનું સાધન મળે, એ હેતુ રાખેલો જણાય છે. પેટાંનો વિસ્તાર કરવાને ખીજાં પુસ્તકો જોવાં જોઈએ તેથી એ પુસ્તક ચણુ શાળાઓના વિદ્યાર્થીને રચિકર ન થઈ પડે એ સ્વાભાવિક છે.

આ વિષય ઉપર ત્રીજું પુસ્તક “ નિબંધ સંગ્રહ ” નામે બહાર પડ્યું છે, તેમાં તો યક્ત નિબંધોજ આપેલા છે. તેથી એ પુસ્તક વડે વાંચનારની બુદ્ધિ ખીલવાને બદલે એકલું ગોખણુ વધે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરાવાની વધારે જરૂર તો એટલાજ માટે લાગીકે નવાં ધોરણોમાં વાક્ય રચતાં શીખ્યા પછી વાર્તાનો સાર, નાના નાના નિબંધો ચિઠ્ઠીઓ, કાગળ, દસ્તાવેજો, રિપોર્ટ, અરજીઓ અને છેવર મોટા નિબંધો દાખલ કર્યા છે, અને ઉપરનાં પુસ્તકોમાં એ સંબંધી ખીલકુલ ધ

સારો સરખોએ નથી, માટે નવાં ધોરણોને અનુકુળ થાય એવા હેતુથી, આ પુસ્તક એક અનુભવી વિદ્વાન અને ચાલાક શિક્ષકને તૈયાર કરાવવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં કાળજી પૂર્વક કામ કરવામાં આવ્યું છે કે વિદ્યાર્થીની તર્ક શક્તિ ખીલે; અને તેથી કેટલાક નિબંધો, કેટલાંક નિબંધનાં પેટાં, અને કેટલાક નિબંધનાં નામજ આપેલાં છે. અરજીઓમાં પણ તેમજ કરવામાં આવ્યું છે; તેથી મનોમત્તો આપી શકાશે ને છોકરાંની ખુદ્ધિ ખીલશે.

શિક્ષકને સૂચના.

આ પુસ્તકના પહેલા પ્રકરણમાં વાક્ય રચનાનો વિષય રાખવામાં આવ્યો છે; માટે કર્તા, કર્મ અને ક્રિયાપદના વધારાનાં વાક્યો બરાબર પાકાં આવડ્યા પછી આગળ ચાલવું. બીજા પ્રકરણમાં નાની નાની રસીક વાતો આપેલી છે તેમાં વાક્ય રચના, અક્ષર જોડણી સુધારવાનો હેતુ સમાવેલો છે. માટે તેવી બીજી વાતો લખાવી વાક્ય રચના અને જોડણી સુધારતા રહેવું. ત્રીજા પ્રકરણમાં પેહેલી નાની ચિઠ્ઠીઓ અને પછી કાગળ આપેલા છે, તેથી જણાશે કે વાતો કરતા એક પગથીયું વધારે છે. પછી નાના નિબંધો શરૂ કરવાનું રાખ્યું છે કે જેથી નાનાં નાનાં પેટાં પાડતાં તથા બે બે કે ત્રણ ત્રણ વાક્યો જોડીને લખતાં આવડે. છેવટના ભાગમાં મોટા નિબંધો, અરજીઓ અને રિપોર્ટ આપવામાં આવેલાં છે. દસ્તાવેજ લખાણ મુદ્દાના ગણાય છે તે છંદક છેલ્લે આપેલા છે. આ પુસ્તકમાં દરેક વિષય કેમ શીખવવો તે, વિષયની સાથેજ આપવામાં આવ્યું છે, તે વાંચી દરેક વિષય શરૂ કરવો. પણ એટલું યાદ રાખવું કે દરેક વિષય પાકો થયા સિવાય આગળ ચાલવું નહિ.

સાંકળીયું.

ભાગ ૧ લો.

પ્રકરણ ૧ છું.

	પૃષ્ઠ.
નિબંધ વિષે સામાન્ય સૂચના-નિબંધનો સાર...	૧
નિબંધની ભાષા...	૪
જોડણીના નિયમ...	૮
વાક્ય રચના.....	૧૧
વાક્ય પૃથક્કરણ અને રચના	૧૨
કર્તાનો વધારો...	૧૩
કર્મનો વધારો...	૧૩
ક્રિયાપદનો વધારો...	૧૪
વિરામ ચિન્હો ...	૧૬
નિબંધલખનાં પહેલાં સ્મરણમાં રાખવાની શીખામણુ...	૧૯

પ્રકરણ ૨ જી. (વાતો વિષે.)

અરણ્ય અને લાકડાં વાઢનારો	૨૧
ખાલી ઘોડો અને લાદેલો ગધેડો.	૨૧
છોકરાં રાખનારી અને વર	૨૨
ખાજ અને બુલબુલ	૨૩
બરવાડ જે વેપારી થયો હતો	૨૪
વર અને ઘેગાં ...	૨૫
ઘોડો અને સાખર	૨૫
માળા અને કુતરો	૨૬
શિયાળ અને દ્રાક્ષો	૨૭
સાપ અને રેતરડી	૨૭

પ્રકરણ ૩ થુ. (ચિટ્ટીઓ અને કાગળ વિષે.)

કાગળ અને ચિટ્ટીઓનાં મથાળાંની સમજુતી	...	...	૨૮
કાગળ અને ચિટ્ટીઓનો વચસો ભાગ (મુદ્દો)	...	...	૩૨
કાગળ અને ચિટ્ટીઓનો છેવટનો ભાગ	...	...	૩૩
નાના મોટાવચ્ચે ચિટ્ટીઓ	...	...	૩૪
વેપારીની ચિટ્ટીઓ...	...	...	૩૫
ઘડતર ઉપર ચિટ્ટી...	...	...	૩૫
ખેડૂત વર્ગની ચિટ્ટીઓ	...	...	૩૬
બાપ ઉપરનો કાગળ...	...	...	૩૬
ગુરૂનો શિષ્ય ઉપરનો કાગળ	...	...	૩૭
વિદ્યા શીખવામાં મદદ માટેનો શીટીઆ ઉપર કાગળ...	...	...	૩૮
વેપારીના કામના કાગળો...	...	...	૪૦
મોટા ભાઈ ઉપરનો કાગળ	...	...	૪૧
કાળોત્રી...	...	...	૪૨
કોકોત્રી...	...	...	૪૩

પ્રકરણ ૪ થુ. (નાના નિબંધ).

રખખર વિષે	...	...	૪૪
ઉન વિષે.	...	...	૪૪
આમડા વિષે	...	...	૪૪
સાકર વિષે	...	...	૪૫
વાદળા વિષે	...	...	૪૫
પાણી વિષે	...	...	૪૫
મીણુ વિષે	...	...	૪૫
શેઢલી વિષે	...	...	૪૬
સાહીચૂસ કાગળ વિષે	...	...	૪૬
દૂધ વિષે...	...	...	૪૬
આ વિષે...	...	...	૪૭
કાશી (ખુદદાણા) વિષે...	...	...	૪૭

લાકડાના ધન વિષે...	...	...	...	...	...	૪૭
મીશુખતી વિષે	...	...	...	...	...	૪૭
ચોપડી વિષે	...	...	...	...	...	૪૮
ઘડા વિષે	...	...	...	...	...	૪૮
ચપ્પુ વિષે	...	...	...	...	...	૪૮
કુંચી વિષે	...	...	...	...	...	૪૯
કાતર વિષે	...	...	...	...	...	૪૯
મધપુડા વિષે	..	...	...	...	...	૫૦
સોય વિષે	...	...	...	...	...	૫૦
લીંબુ વિષે	...	...	...	...	...	૫૦
કોખીજ વિષે	...	...	...	...	...	૫૦
કપુર વિષે	...	...	...	...	...	૫૧
લાપી વિષે	...	...	...	...	...	૫૧
શીંગડા વિષે	...	...	...	...	...	૫૧
મધ વિષે	...	...	...	...	...	૫૨
સરેસ વિષે	...	...	...	...	...	૫૨
કપા વિષે	...	...	...	...	...	૫૩
પાન વિષે	...	...	...	...	...	૫૩
સીસા વિષે	...	...	...	...	...	૫૪
તાંબા વિષે	...	...	...	...	...	૫૪
ઢોઢા વિષે	...	...	...	...	...	૫૫
કલાધ વિષે	...	...	...	...	...	૫૫
કોયલા વિષે	...	...	...	...	...	૫૬

પ્રકરણ ૫ સુ. (વિસ્તારથી નિબંધ) વિષે.

સ્થળ નિબંધ વિષે પેટાં અને સૂચના.	...	...	...	૫૬
સુરત શહેર વિષે	...	...	...	૫૭
મુંબાઈ વિષે	...	...	...	૬૦

જનાવર વિષે નિબંધનાં પેટાં ને સૂચના	...	...	...	૬૩
હાથ વિષે...	...	...	...	૬૪
ઉરાંગ કિટાંગ વાનર વિષે	...	...	...	૬૬
વાઘને પકડવાની કે મારવાની રીતો વિષે	...	...	...	૬૭
ઝાડ વિષે નિબંધનાં પેટાંને સૂચના...	...	...	...	૬૮
ઝાંઝા વિષે...	...	...	...	૬૯
વર્ણન રૂપ નિબંધનાં પેટાંને સૂચના	...	...	...	૭૧
રેલવે સ્ટેશન વિષે	...	...	...	૭૧
બહોર બાગ વિષે	...	...	...	૭૩
પુરશી વિષે...	...	...	...	૭૪
ખીડી વિષે ..	...	...	...	૭૫
ઝડુ વિષે ...	...	...	...	૭૮
વિજ્યા દશમી (દશેરા) વિષે)	...	...	...	૮૦
તહેવારો વિષે નિબંધનાં નામ અને સૂચના	...	...	...	૮૧
ટપાલ ખાતા વિષે	...	...	...	૮૧
ખીબા ખાતાં વિષે નિબંધનાં નામ અને સૂચના	...	...	...	૮૩
ફિક્કટ રમત વિષે	...	...	...	૮૪
ખીજી રમતોનાં નામો ને સૂચના	...	...	...	૮૫
કથન રૂપ નિબંધનાં નામો, પેટાં અને સૂચનાઓ	...	...	...	૮૫
છાપવાના હુન્નર વિષે...	...	...	...	૮૬
હરકોઇ તાલકાળીક બનાવ વિષે નિબંધનાં નામ પેટાં અને સૂચના	...	...	...	૮૮
મુંબાઇમાં થએલા હુલ્લડ વિષે...	...	...	...	૮૮
નહેરો વિષે	...	...	...	૯૦
સ્થાનિક મારાબત	...	...	...	૯૨
આખાપની આજ્ઞા માનવા વિષે	...	...	...	૯૪
નાત વરા વિષે...	...	...	...	૯૬
દેશાટળ (મુસાફરી) વિષે	...	...	...	૯૮
શંખાંતની મુસાફરી વિષે...	...	...	...	૧૦૦

અરેણાં ધાલવા વિષે	૧૦૨
જ્ઞાતિભેદ વિષે	૧૦૪
અગ્રેજ લોકની ચઢતી વિષે	૧૦૫
દેશી કરીગરી વિષે	૧૦૮
વિવેચન રૂપ નિબંધોનાં પેટાં વિષે સૂચના	૧૦૯
સત્ય વિષે... ..	૧૧૧
સભ્યતા વિષે	૧૧૩
ખરોપકાર વિષે	૧૧૫
જીવદયા (અહિંસા) વિષે	૧૧૭
કેદ ન કરવા વિષે	૧૧૮
ઉદ્યોગ વિષે... ..	૧૨૧
ખંત વિષે	૧૨૩
મિત્રાચારી વિષે	૧૨૪
કર કસર વિષે	૧૨૬
કેળવણી વિષે	૧૨૮
સ્ત્રી કેળવણી વિષે	૧૩૦
વિદ્યા વિષે... ..	૧૩૨
બાળ લગ્ન વિષે	૧૩૪
કુળ વિષે	૧૩૬
રૌવાફ્ટવાના ચાલ વિષે	૧૩૭
અંગ્રેજ રાજ્યથી શાયદા વિષે	૧૪૦
આગગાડી વિષે	૧૪૨
પેટાં પાડવાં અગર ન પડવા વિષે સૂચના	૧૪૫
અંગ્રેજોના સહવાસમાં પાળવાના નિયમ વિષે	૧૪૬
શુભામગીરી વિષે નિબંધોનાં પેટાં	૧૪૮
નિયમિતપણા વિષે પેટાં	૧૪૮
વહેલા ઉઠવા વિષે પેટાં	૧૪૯
ગરમ કપડાં વિષે પેટાં	૧૪૯

શહેરમાં રહેવા વિષે પેટાં	૧૪૯
અગ્રેજી ભણવાના ફાયદા	૧૫૦
સ્વદેશા ભિમાન.	૧૫૧
વાચનનો શોખ	૧૫૧
ચોપડીઓ પસંદ કરવા વિષે	૧૫૧
વાર્તાની ચોપડીઓનું વાચન.	૧૫૨
વર્તમાન પત્રોનું વાચન, ...	૧૫૨
સંસ્કૃત ભણવાના ફાયદા	૧૫૩
નદીમાં રેલ આવવા વિષે	૧૫૩
ચોરી વિષે... ..	૧૫૪
નિબંધ લખવાના વિષયોની યાદી	૧૫૫

પ્રકરણ ૬ કું.

રીપોર્ટ તથા અરજીઓ વિષે સૂચનાઓ તથા જુદા જુદા ખાતાના અધિકારીઓનાં શિરનામાં ને ઇલકાળ વિષે	૧૫૭
--	-----

પ્રકરણ ૭ મું.-(રિપોર્ટ ને અરજીના નમુનાઓ.)

પૈસા લીધા છતાં કામ કરી ન આપ્યા વિષે માજિસ્ટ્રેટને અરજી... ..	૧૬૬
મજૂરી કરવા આપેલો માલ તરફ કરવા વિષે	૧૬૮
માર માર્યા વિષે માજિસ્ટ્રેટને અરજી	૧૬૯
માર માર્યો ને ગાળો દીધી તે વિષે	૧૭૦
જામલમાંથી લાડડાં કાપવા મામલતદારને અરજી	૧૭૧
ચુનો પકવવા મરડીઆ કાઢવાની અરજી	૧૭૧
ઉપરી અધિકારીનું મામલતદાર તરફ લખાણ	૧૭૨
માટી ખોદી લેવાની અરજી	૧૭૨
ડેપુટી કમિશનરનું મામલતદાર તરફ લખાણ	૧૭૩
વાડ કરવાને કાંટા લેવા મામલતદારને અરજી	૧૭૩
પરબ માંડવા મંડપ બાંધવા માટે અરજી... ..	૧૭૪
રજા માગવાનો તલાટીનો મામલતદારને રિપોર્ટ	૧૭૪

ઝાડ કાપીજવા વિષે તલાટીનો રિપોર્ટ ...	...	...	૧૭૪
ગામનો હવાડો રિપેર કરાવવા પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ ...	...	...	૧૭૫
ખેતરની જમીન પાડોશીએ દબાણ કરવાથી મામલતદારને અરજી			૧૭૬
હરકત કરતું ઝાડ કાપવાની અરજી ...	...	...	૧૭૭
તાડી લઈ જવાનો પાસ મેળવવાની અરજી ...	...	...	૧૭૭
પગાર માગવાને પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ...	...	...	૧૭૮
મામલતદારોનું એક બીજા તરફ લખાણ ...	...	...	૧૭૮
ફોરેસ્ટ ઓફિસરનું મામલતદાર તરફ લખાણ ...	...	...	૧૭૯
૨૬ થએલા રતાંપના પૈસા મળવાની અરજી ...	...	...	૧૮૦
છ માસ અંદરનો કબજો છોડાવવાને અરજી ...	...	...	૧૮૦
મામલતદારના હુકમથી નારાજ થઈ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરને કરેલી અરજી.			૧૮૨
જમીન પોતાને નામેથી કમી કરવાની અરજી ...	...	...	૧૮૩
આગથી લાચાર થએલાંએ આશ્રો મેળવવા કરેલી અરજી ...	...	...	૧૮૪
બંદુકના બહાર કરવાની અરજી...	...	...	૧૮૫
પોલીસનાં માણસની મદદ માટે પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ ...	...	...	૧૮૬
કુવામાં પડવાથી મરણ થયા બાબત પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ ...	...	...	૧૮૬
ફોજદારને પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબને રિપોર્ટ ...	...	...	૧૮૬
મિલકતનો કબજો લેવા દીવાની કોર્ટમાં અરજી ...	...	...	૧૮૭
બરણ પોષણ માટે બાઈની ,, ,, ,, ...	...	...	૧૮૮
નાદારીની અરજી ...	...	...	૧૮૯
સગીરનું સર્ટિફિકેટ લેવાની અરજી ...	...	...	૧૯૦
ધન્કમટેક્ષ ઓછો કરાવવાની અરજી ...	...	...	૧૯૩
સખ રજીસ્ટરની ઓફિસમાંથી દસ્તાવેજની નકલ માગવાની અરજી.			૧૯૪
વેકસિનેશન ખાતામાં નોંધરી માટે અરજી ...	...	...	૧૯૪
મોજણીદાર ઉપર અરજી ...	...	...	૧૯૫
સર્વે ખાતામાં કામ શીખવાની અરજી.	...	...	૧૯૬

જમીનનું દબાણ કરેલું છોડવવા' મોજણીદારનો રિપોર્ટ ...	૧૯૬
ખેતરમાં કોતર પડવાથી તેટલી જમીન બાદ કરવાને અરજી	૧૯૭
જમીનપર ચઢેલો દર ઓછો કરવાની અરજી ...	૧૯૭
ખાળ કુવો કઢાવવા મ્યુનિસિપાલિટીના સેક્રેટરીને અરજી ...	૧૯૮
જમણવાર તથા માંડવો બાધવા જમીનનું રોકાણ કરવાની અરજી.	૧૯૮
રેલવેમાં માલ ગેરવહલે પડ્યા વિષેની અરજી ...	૧૯૯
ચત્તમાન પત્રના મેનેજરને અરજી ...	૧૯૯

પ્રકરણ ૮ મું. (દસ્તાવેજો વિષે સૂચના)

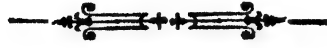
દસ્તાવેજના આરંભનો ભાગ ...	૨૦૦
દસ્તાવેજનો વચ્ચેનો (મુદ્દાનો) ભાગ ...	૨૦૧
દસ્તાવેજનો છેવટનો ભાગ ...	૨૦૩

પ્રકરણ ૯ મું. (દસ્તાવેજના નમુના)

કબજા ગીરો ખત ...	૨૦૪
વેચાણ ખત ...	૨૦૬
કારગતી ...	૨૦૮
ગણપટો ...	૨૦૯
બાડા ચિઠ્ઠી...	૨૧૦
વિલ (વસીયતનામું) ...	૨૧૧
બક્ષીસ નામું...	૨૧૩
પાવતી (પહોંચ) ...	૨૧૪
કરજી ખત...	૨૧૪
ટિકીટવાળું ખાતું ...	૨૧૫
કાંધા ખત ...	૨૧૬

॥ શ્રી ગણેશાયનમઃ ॥

નિબંધ સંબંધી સામાન્ય રૂચના.

પ્રકરણ ૧ લું.

૧. હરકોઈ મુકરર વિષયની ઇઆરત ગાઠવી તે સંબંધી વર્ણન કરવું તેનું નામ નિબંધ. સાધારણ રીતે કાયદાસર યથાયોગ્ય પૂર્ણ કરેલા હરકોઈ પ્રબંધ-ગ્રંથ કરતાં તે વધારે ટુંકો ને વધારે ઓછો પદ્ધતિસર લખવામાં આવે છે.

૨. નિબંધમાં વિષયનો સાર અને વિષયની ભાષા એ બાબત મુખ્ય છે.

નિબંધનો સાર.

૩. વિષયનો સાર જેમાં યથાસ્થિત લખ્યો હોય, એટલે તેમાં જોમતી બાબત બગબર લંબાવી હોય, -ખપની રહી ગઈ નહોય, અને જરૂર વગરની વર્ણવી ન હોય, તે નિબંધ સારો કહેવાય. જે બાબત સંબંધી નિબંધ લખવા બેઠા હોઈએ, તે વિષેનો વિચાર જેમ સંપૂર્ણપણે દર્શાવાય, તેમ તે નિબંધ શ્રેષ્ઠપણે લખ્યો કહેવાય. નિબંધ લખતાં શીખવવાનો મૂળ સબંધ એજ છે. એથી કાગળ લખતાં, અરજીઓ કરતાં, ચર્ચાપત્ર લખતાં, અને છેવટ ગ્રંથ લખતાં આવડે છે. કહેવત છે કે “જ્યાં ન પહોંચે રવિ, ત્યાં પહોંચે કવિ ” તે મુજબ લખનાર જે વિષયનો નિબંધ લખતો હોય તે વિષે સંપૂર્ણ વિચાર પોતાની શુદ્ધિ લંબાવીને કે તે બાબતમાં પૂર્વના થઇ ગએલા વિદ્વાનોના વિચાર ટાંકીને કે ઇતિહાસિક દૃષ્ટાન્ત આપીને કે બીજી

કોઇ રીતે તેનું પૂર્ણ સ્ટેટન કરે ત્યારે તે નિબંધ સાથે લખ્યો કહેવાય; એટલું ચોક્કસ છે કે જેમ સાર દુકામાં પણ સ્પષ્ટ હોય તેમ તે નિબંધ સારો, માટે અગત્યના વિચાર રહી ન જાય, ને વગર મહત્વના લંબાય નહિ તેટલું ધ્યાનમાં રાખવું. કુવામાંના કાચખાની માફક ઘણી વખત વિદ્યાર્થીઓ પોતાની ન્યાત, જાત, ધર્મ, ગામ, શેરી કે શહેરમાં ને સંબંધી જે કાંઈ હકીકત હોય તેટલી લખી મૂકે છે, પણ તેમણે યાદ રાખવાનું છે કે સ્થાનિક નિબંધ લખવાનો કલ્પા ન હોય, ત્યારે આપણે આખી દુનીયાનો વિચાર લઈ નિબંધ લખીએ છીએ, માટે બહોળો વિચાર ચલાવી નિબંધ લખવો.

૪. હરકોઈ બાબતનો નિબંધ આપણે લખતા માંડીએ તે પહેલાં તે બાબતના કેટલા મુદ્દા છે તે પ્રથમ વિચારપૂર્વક મુકરર કરવા. નિબંધ સંબંધી સંપૂર્ણ વિચાર કરી રહ્યામાદ તેના ચોક્કસ મુદ્દામાં બાગ પાડવા. મુદ્દા ગોઠવતા પહેલાં જે વિષયનો નિબંધ લખતા હોઈએ તે સંબંધી જે માહિતી આપણને હોય તેનું સ્મરણ કરી નોંધરૂપે કાગળ કે સ્લેટપર લખી કાઢવું; આપણા વાંચવા કે સાંભળવામાં તે વિષેનું જ્ઞાન અમુક પુસ્તકમાં છે, એમ હોય તો તે પુસ્તક મેળવી વાંચી જવું, અને તેમાંથી અગત્યની નોંધ કરતા જવું; વળી કોઇ વિદ્વાન તે સંબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર આપણા જાણ્યા મુજબ નજીકમાં હોય તો બનતાં સુધી તેનો સમાગમ કરી તેની પાસેથી યોગ્ય હકીકત મેળવી લેવી-એટલું કર્યા પછીજ આપણી કરી રાખેલી દુક નોંધને આધારે નિબંધના મુદ્દા એટલે પેટાં મુકરર કરવાં. દરેક મુદ્દે મુદ્દે લખતાં પેરેઆફ (પરિષેખ) બદલવો; અને તે બદલતાં મથાળે કે હાંસીઆમાં પ્રથમ મુદ્દાનું નામ મોટે અક્ષરે લખવું. બાદ તેના વિચાર તે નીચે યોગ્ય રૂપમાં લખવો. છેલ્લે સાર પાછો દુકમાં વર્ણવી જવો, અને તે પરથી બોધ લખવાનો હોય તો, તે રસીલી ને સરળ બાબતમાં લખવો.

મુદ્દા પાડી નિબંધ લખવાનો મહાવરો પડ્યા પછી લખનારને આગળ જતાં સ્વતઃ મુદ્દા પોતાની મેળે મનોમય ગોઠવાઇ જશે, અને તે આધારે તે સ્વાભાવિક પ્રેરણાથી લખ્યો જશે; નિબંધ લખશે એટલુંજ નહિ

પણ એ મુજબ પેટાંને બદલે પ્રકરણમાં ભાગ પાડી આખો ગ્રંથ લખી શકશે. કોર્ટમાં અરજ દાખલ કર્યા પછી દાખલ કરનાર અરજી આપનાર વાદીનો પુરાવો પ્રથમ લે છે, બાદ પ્રતિવાદીનો તે વિષે જવાબ લે છે. પછી વાદી પ્રતિવાદીના વકીલો સમગ્ર કોર્ટ તે દાવાના મુદ્દા (issues) મુકરર કરે છે, અને તે મુદ્દા સંબંધીજ પુરાવો લઈ પડેલા પુરાવાને આધારેજ તે દરેક મુદ્દા બાબતમાં પોતાનો અભિપ્રાય કારણ સહિત લખતા જાય છે. ન્યાયાધીશ ફેસલો કરે છે, કે જેથી ઉપલી કોર્ટમાં જતાં પણ વચનાર તેનો અગત્યનો ભગ ઝટ ખ્યાલમાં લઈ શકે; તે મુજબ નિર્ણય લખનારાના મુદ્દા ન્યાયની કોર્ટના મુદ્દાની માફક તે નિર્ણયનો વાંચનાર ઝટ ધ્યાનમાં લઈ તેનું તોલ કરી તેનો આમેલુમ્બ વિચાર લઈ શકે. એટલુંજ નહિ. પણ વાંચનાર તે વિચારને મળતો થાય. ત્યારેજ નિર્ણય વાસ્તવિક લખાયો કહેવાય. નવા લખનાર પાસે એટલી આરા રાખી ન શકાય. છતાં પહેલેથીજ પેટાં પાડી નિર્ણય લખનાં શીખવવાની જરૂર છે; છેવટ એની જરૂર નથી. સહેલો નજવી બાબતના નિર્ણયમાં પેટાં પાડવાની જરૂર નથી પેટાંથી નિર્ણય ક્રમ પ્રમાણે લખી શકાય છે, અને અત્યંત બાબત રહી જતી નથી

પ. નિર્ણય લખનાનાં ત્રણ રૂપ છે; વર્ણન, કથન, અને વિવેચન.

હરકોઈ પ્રાણી, પદાર્થ, ગામ કે શહેરનું વર્ણન તાફાશ ચિતાર આપે એ રીતે રસમય બાબતમાં લખ્યું હોય, ત્યારે તે વર્ણનરૂપ નિર્ણય કહેવાય. વર્ણનરૂપ નિર્ણય એ ખરૂં જોતાં અક્ષરોના સમૂહવાળું તેનું ચિત્રજ છે. તેના દરેક અવયવ પૃથક્ પૃથક્ લઈ વર્ણવ્યા હોય, તેથી નિર્ણય પુરો થતાં વાંચનારને ચિત્રની માફક આમેલુમ્બ મનોમય આકૃતિ ખડી થાય, તેથી અક્ષરોના સમૂહવાળું તે ચિત્રજ કહેવાય.

હરકોઈ બાબત સંબંધી તેનો આગલો પાછલો ઇતિહાસ વર્ષના ક્રમવાર લખ્યો હોય, ત્યારે તે કથનરૂપ એટલે તે કથા-વાર્તારૂપ નિર્ણય કહેવાય. દુકાળ, વીમા ફંડ, રેલવે, છાપખાનું ઇત્યાદિ બાબતના નિર્ણયો કથનરૂપ લખી શકાય.

હરકોઈ વિષયના કાયદા ગેરકાયદા પ્રમાણ સહિત લખીએ ત્યારે વિ-

વેચનરૂપ નિબંધ કહેવાય. સત્ય, સમ્યક્તા. પરોપકાર, અહિંસા, લાંચ, ચોરી, બાળલભ, ન્યાતવરો ઇત્યાદિ ધણાક વિષયના નિબંધ આ રૂપે લખી શકાય.

હરકોઈ નિબંધ લખવામાં એ ત્રણમાંનું એકજ રૂપ આવે એવો કાંઈ મેળ નથી; ત્રણે રૂપની હકીકત આવે છે, પણ જેવો વિષય તે પ્રમાણે, તેનું પ્રાધાન્યરૂપ આવવું જોઈએ.

વર્ણનરૂપ નિબંધ લખવા સહેલા છે, માટે નવા શીખનારને આરંભમાં તેવાજ વિષયો લખતાં શીખવવા.

નિબંધની ભાષા.

૧. નિબંધની ભાષા શુદ્ધ, સરળ, રસમય. ઉચી ઢબની અને નાગરી હોવી જોઈએ.

૨. નિબંધમાં પ્રાંતભેદના, ગામડીઆ કે રૂઢ શબ્દો મૂકવા નહિ.

૩. ભાષાના પેટામાં સારા અક્ષર, શુદ્ધ જોડણી, નિયમસર વાક્યરચના; અને યોગ્ય રથજે વિરામચિન્હો મૂકવાં, એ સવળાંતો સમાસ થાય છે.

૪. કોપીની માફક ચીપી ચીપીને અક્ષર નિબંધમાં લખવાની જરૂર નથી. છતાં પાકા અને લાંબા મરોડદાર અક્ષર લખવા; તેમ શબ્દે શબ્દ છુટા લખવા.

૫. શુદ્ધ જોડણી લખવામાં ઘણો વિચાર કરવાનો છે. એ નિબંધી નિયમો આગળ આપ્યા છે. તે પરથી વિચાર કરી તેમજ સાક્ષર વર્ગમાં વિદ્વાનો ગણાતા હોય, તેમને પગલે ચાલી જોડણી લખવી; જોડણીના શુદ્ધપણા માટે સર્વ વિદ્વાનો હજી એકમતપર આવ્યા નથી, એ દીલગીરી ભરેલું છે; આપણી ભાષાનું ખેટાણુ હવે દિન પરદિન સાડ થવા લાગ્યું છે, માટે ભાષાનો એક સંપૂર્ણ કોષ તૈયાર કરે, અને ઇંગ્રેજીની માફક દરેક શબ્દની જોડણી સ્થાપિત કરી દે, ત્યારે લખનારની વિટંબણા દૂર થાય એમ છે, સાધારણ લખનારે પણ જોડણીના મોટી ભૂલો નજ કરવી. માત્રા રહી જવાથી અજમેર ગયા ને બદલે અજમર ગયા તેમજ અનુસ્વાર રહી જવાથી કુંતીને બદલે કુત્તી થઈ જાય છે, માટે એવી ન સહન કરી શકાય એવી

મોટી ખામી તો દૂરજ થવી જોઈએ.

૭. વિરામચિન્હો એટલે ટાંપો બરાબર મૂકવી જોઈએ. આગળ વિરામચિન્હો વિષે ટુંકામાં હકીકત છે, તેપરથી વિચાર કરી ટાંપ મૂકવી. અલ્પ-વિરામ, અને પૂર્ણવિરામ એ બે મુખ્ય ટાંપની ભૂલ તો નજ થવી જોઈએ. ચોરી કંઈ નહિ, કંઈ તો સરકારનો ગુન્હેગાર થાઉં, એ વાક્યમાં નહિ આગળ અલ્પવિરામ વગર કેટલો ખોટો અર્થ નીકળે તેનો વાંચનારે વિચાર કરવો.

અનુસ્વાર સંબંધી નીચે ઇસારો છે, તે નિમંધ લખવા પહેલાં ધ્યાનમાં રાખવો.

(ક) કોઇ નામને છટ્ટી વિભક્તિનો ના પ્રત્યય લાગ્યો હોય, અને તેની પછીનું નામ નાન્યતરજાતિના બહુવચનમાં આવે ત્યારેજ તેના પર અનુસ્વાર આવે છે; જેમ ઘરનાં માણસ, શહેરનાં ઘર વગેરે.

(સ્વ) સાડ શબ્દોગી અવ્યય હોય, ત્યારે તેપર અનુસ્વાર આવતું નથી, પણ તે વિશેષણ હોય ત્યારે આવે છે; જેમ આ ઘોડાને સાડ સાડ ઘાસ લાવ.

(ગ) મા એટલે જન્મેતા-જન્મ આપનારી એવો અર્થ હોય, ત્યારે તેપર અનુસ્વાર આવતું નથી, પણ માંએ સાતમી વિભક્તિનો પ્રત્યય હોય, અગર 'મા' તો અર્થ નહિ એવો થાય, ત્યારે તેપર અનુસ્વાર જોઈએજ.

(ઘ) ઘણાખરા નાન્યતરજાતિનાં હ્રસ્વ ઉકારાંત નામના છેવટ ઉપર, તેમજ ક્રિયાપદનાં ઉં છેડાપર અનુસ્વાર આવે છે; જેમ બકર, કુતર, કરવું ઇં એ વગેરે અનુસ્વારના કેટલાક ધોરી નિયમ સીખવવા.

૮. પેરેગ્રાજ જરૂર હોય ત્યાં બદલવા જોઈએ. લખનાલખતાં વિષયનું રૂપ બદલાય, એટલે તે લીટી છોડી દઈ બીજી લીટીના આરંભથી સહેજ જગ્યા પડતી મૂકી લખવું, તેનું નામ પેરેગ્રાફ. પેરેગ્રાફ ઇંગ્રેજી ભાષાનો શબ્દ છે. સંસ્કૃત 'પરિલેખ' શબ્દ એને બદલે મૂકીએ તો ચાલે. તેજ વિષયસંબંધી વિચારની સંકળના પરિલેખથી બદલાય છે.

૯. નિમંધની મોહેનું લખાણ વગર લીટીનું હોય તો મથાળું લીટી-બંધ મોટા અક્ષરથી. અગર લીટીબંધ અંદરનું લખાણ હોય તો મથાળું બાજબોધ અક્ષરથી જુદુંજ માલમ પડી આવે એમ લખવું. તેમજ લખતાં લખતાં ચેતાવવા લાયક ખાસ બેલ અગર વ્યાખ્યા આવે તો તે સા-

આસુ લખાણથી મોટા અક્ષરે લખવાં.

૧૦. કવિતા, કહેવત કે બીજામાંથી ઉતારેલું લખાણ આવે, ત્યારે ત્યાં અવતરણ ચિન્હ આરંભમાં ને પૂરું થતાં મૂકવું. તેમજ જરૂર હોય તો બીજી લીટીથી પેરેઆફ જુદો પાડી લખવું. કવિતા લખીએ ત્યારે સાધારણ ગદ્ય લખાણની માફક લીટીબંધ લખી ન જવી, પણ છંદના માપસર જુદી જુદી લીટીઓ તેના પ્રાસ પ્રમાણે, માલમ પડે તે ઢગ્ગે લખવી.

૧૧. સંસ્કૃત શ્લોક આવે, ત્યારે તે બાળભોધના શુદ્ધ અસલરૂપે લખવો; અને અને ત્યાં સુધી તેનો અર્થ તે નીચે ગુજરાતીમાં જણાવવો.

૧૨. નાણાં, તોલ, માપ ઇંચ કોષ્ટકનાં નામ આવે ત્યારે તે વડીવટ પ્રમાણે લખવાં. સખ્યા આવે ત્યારે અક્ષરને બદલે બનતાં સુધી અંકસ્થાનમાંજ જણાવવી.

૧૩. એકજ વિષયની પેટા બાબત આવે, ત્યારે તે દરેક નીચે પેરેઆફથી બદલી [ક], [ખ], [ગ], [ઘ], વગેરે અક્ષરોથી તે દરેક જુદી પાડવી.

૧૪. નિબંધના દરેક પેરે પેરેઆફ બદલવો. અને દરેક પેટું દુકામાં હાંસીઆમાં કે પેરેઆફના મથાળે લખવું, અને તેનો વિસ્તાર માહેલા બાગમાં કે તે તળે લખવો. પેટાં પાડ્યા વગર વાચનમાગની ચોપડીઓમાંના પાડોની માફક નિબંધ લખીએ, ત્યારે પણ તમામ લખાણ જરૂર લાગે ત્યાં પેરેઆફ બદલતા જઈ યોગ્ય ઢગ્ગે ક્રમ મુજબ સાંકળાત્ર ગયેલું લખવું.

૧૫. વાક્યરચના નિયમસર જોઈએ. અશુદ્ધ વાક્ય કદી ન લખવું એ સંબંધી થોડી સૂચના નીચે મુજબ લખી છે.

ક. છૂટી વ્યવસ્થિતો સંબંધ બેવડાવવો નહિ જેમ આ ચોપડીના માલિક દાદાભાઈ નવરોજીની છે એમ કદી ન લખવું. આ ચોપડીના માલિક દાદાભાઈ નવરોજી છે, અગર આ ચોપડી દાદાભાઈ નવરોજીની છે એમાંથી ગમે તે એક રીતે લખવું.

ચ. વચ્ચે કદંત અવ્યય રાખીને અગર કદંતને ક્રિયાપદનું રૂપ આપીએ તો આગલાં પાછલાં એકજ કાળ, પુરૂષ, વચનમાં આવે તે રીતે જુદાં પાડીને લાંબું વાક્ય હોય તો લખવું;—જેમ તે ઉઠીને આવ્યો, અગર તે ઉઠ્યો ને આવ્યો; ને ખાઈને સૂઈ ગયો, અગર તેણે ખાધું ને સૂઈ ગયો.

ગ. મૂળભેદ અગર શક્યભેદ બેમાંથી ગમે તે હોયે વાક્ય લખવું. જેમ મેં કામ કર્યું, અગર મારાથી કામ કરાયું; મેં ખાધું, અગર મારાથી ખાવાયું. શક્યભેદમાં ક્રિયાપદનો કાળ, વચન હોય, તેજ મૂળભેદમાં લખવાં.

ઘ. કર્મને છૂટું પાડવું, અથવા બને તો ક્રિયાપદમાં ભેળી દેવું. જેમ તે ગાયન કરે છે, તેને બદલે તે ગાય છે, તે રંગ ચડાવે છે, તેને બદલે તે રંગે છે. ઇત્યાદિ.

૧૬. નિબંધ કે રિપોર્ટના સાર અધુરો રહી જાય, એમ ટુંકમાં ન પતવતાં સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવાય એમ અનેક ટુંકાં ટુંકાં વાક્યોથી આરંભમાં લખવું. પાછળથી લખતાં લખતાં ભાષાનું પ્રૌઢપણું પ્રાપ્ત થય. તેમ જાણ્યો વિવિધ રીતે વધારો કરી લખાણુ ઢબથી લખવું. વાક્યનો વધારો એક અર્થના શબ્દોથી, ગુણ વિશેષણથી, છટ્ટી વિભક્તિથી, અને ક્રિયા વિશેષણથી એમ અનેક રીતે થાય છે; તેમાંથી હરેક રીતે વાક્યો લખાવતાં જઠ વિષયનું સ્પષ્ટિકરણુ જેમ ખુલાસાનંધ થાય તેમ કરતા જવું, કે જેથી નિબંધ લખનાર આગળ જતાં ગ્રંથકર્તા થઈ શકે. જરૂરી લખાણુજ શોભે, આટલે અનુચિત રચણે વધારો ન કરવો.

૧૭. આગળ આપેલો વાક્યરચનાનો ભાગ પાકો શીખવવો, કે નિબંધ લખતાં તેવી ભૂલો ન થાય. જેમ એક સાધારણુ નિયમ લખ એક વિશેષની જાતિ, વચન, વિશેષણને લાગે, હવે વાક્ય ઘણું લાંબું હોય, ને વિશેષ ને વિશેષણુ દૂર દૂર રહ્યાં હોય, ત્યારે આ નિયમથી કિલટા પ્રકારની ભૂલ થવાનો સંભવ હોય છે; પણ સંભાળ રાખે તો તેવી ભૂલો ન થાય.

૧૮. વાક્ય લખી રહ્યા પછી બનતાં સુધી કરી વાંચી વિચાર કરવો કે એમાંના શબ્દો ખરાખર ગોઠવ્યા છે કે નહિ. એકનો એક શબ્દ જુદે જુદે રચણે લખવાથી અર્થમાં ઘણો ફેર પડી જાય છે, જેમ તેણે સાડ કામ કર્યું તેણે કામ સાડ કર્યું, અને સાડ કામ તેણે કયું; એ ત્રણે વાક્યોમાં ‘સાડ’ શબ્દનું રચણે ફેરવવાથી અર્થનો ફેર પડે છે.

૧૯. બનતાં સુધી નિબંધમાં ત્રીજોજ પુરૂષ વપરાય, એવી ભાષાની રીત રાખવી, કે જેથી તે એક માર્ગી ન થતા સર્વામાન્ય થાય.

જોડણીના નિયમો કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કરેલા.

૧ શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દોની જોડણી મૂળ પ્રમાણે કાયમ રાખવી, પણ તેમાં નીચેના ફેરફારો કરવા.—

(અ) અનુનાસિક અક્ષરોને સ્થળે અનુસ્વાર વાપરવું, જેમકે—સંબંધ, અંગ, અંક, વગેરે અન્ન, સન્મતિ, ઉન્માદ અને એવા બીજા શબ્દો આપવાદ છે,

(બ) હ્રસ્વ ઇકારાંત સંસ્કૃત શબ્દોનાં બનેલાં સ્ત્રીઓનાં વિશેષ નામો દીર્ઘધૃતી લખવાં; જેમકે—હરી, મણી, શાંતી, વગેરે.

(ક) અકસ્માત્ એવા શબ્દો, જે વ્યંજનાંત છે અને જેને ગુજરાતી પ્રત્યયો લાગી શકે છે, તેમને અંતમાં અ છે એમ ગણીને લખવા.

૨. જે ઇંગ્રેજી શબ્દો ગુજરાતીમાં રૂઢ થએલા નથી, તેમના ઉચ્ચારો બંને તેટલી ચોકસાઈથી સાચવીને ગુજરાતી જોડણીથી દર્શાવવા, પણ તેમ કરવામાં કોઈ નવી નિશાની ન દાખલ કરવાની કાળજી રાખવી. ‘ 1 ’ નો ઉચ્ચાર હ્રસ્વ ઇથી દર્શાવવો.

૩. સંસ્કૃત, ઇંગ્રેજી કે બીજી પરભાષાના જે શબ્દોમાં કે તેમના કોઈ પણ ભાગમાં જરાપણ ફેરફાર થયો હોય, તેવા બધા શબ્દોને અસલ શબ્દો ઉપરથી અપભ્રંશ થએલા ગુજરાતી શબ્દો ગણવા.

પીરસી અને અરખી શબ્દોના ઉચ્ચારો ગુજરાતીમાં અસલ પ્રમાણે શુદ્ધ હોય કે તેમાં ફેરફાર થએલો હોય, તો પણ તેમને અપભ્રંશ ગુજરાતી શબ્દો ગણવા. આ પ્રમાણે વરસ, શુકન, મ્હિસાફ, માગશર, મારગ, ખેતર, ઇશક, ઇન્નેર, અંગ્રેજ, વગેરે શબ્દોને ગુજરાતી અથવા અપભ્રંશ શબ્દો ગણવાના છે.

મૂચના—જોડણીમાં મતભેદ થાય છે, તેવા ગુજરાતી અથવા અપભ્રંશ શબ્દોને માટે નીચેના નિયમો છે.

૪. જ્યાં કોઈ શબ્દનો જુદા જુદા પ્રાન્તોમાં જુદો જુદો ઉચ્ચાર થાય છે, પણ તેમાંનો એક, સાક્ષર વર્ગના લખાણના લાંબા રૂઢ થએલા પ્રચારથી જોડણીને માટે લાંબા વખતથી સ્વીકારાયેલો છે, ત્યાં તે શબ્દની તેજ જોડણી કાયમ રાખવી; જેમકે—આંખ, લાવ, શું, કહીશું, ખેસ, ખેસી (‘ખેશી’ નહિ) પીરસ, પીરસ્યું (‘પીરસ્યુ’ નહિ), પીરસી (‘પીરશી’ નહિ), ડોસો, ડોસી (‘ડોશી, નહિ,) વગેરે,

૫. શબ્દોના ઉચ્ચારમાં 'હ' નો અવાજ મળેલો હોય, ત્યાં હાલ જેમ લખાય છે તેમ લખવાનું જારી રાખવું.

(અ) રહે, કહે, પહોંચવું, વહેચવું, નાહવું.

(ક) લોહું, મોહું, ચઢવું.

(ડ) નાનો, મોટો, મારો, અમારો, મોં (ચપેરો) અને ખીક (ખીયું).

૬. જોડાક્ષરનો પહેલો અક્ષર અનુનાસિક હોય ત્યાં બધા શબ્દોમાં તેને બદલે અનુસ્વાર લખવું; જેમકે-અંગારો, ઉંમર, કિંમત, વગેરે.

અનુસ્વારસહિત કે અનુસ્વારરહિત ઇ કે ઇ અથવા ઉ કે ઊ વિષે નિયમો. (નિયમ ૭ થી ૯ સુધી)

૭. (૧) શબ્દના અત્યંત કે ઉપાંત્ય ઋએકાચ્માં, અથવા બંનેમાં ઇ નો ઉચ્ચાર દીર્ઘ છે, અને તે દીર્ઘ ઇથી દર્શાવવો. જેમકે-ગી.ચીં, કડી, બીખ, શીખ, કીડી, અહીં, હીંડ, વસીલો, દરીઓ, વગેરે.

(૨) અત્યંત કે ઉપાંત્ય સિવાયના એકાચ્માં આવનાર ઇ ની પછી હ્રસ્વ એકાચ્ આવે તો તેનો ઉચ્ચાર દીર્ઘ, દીર્ઘ એકાચ્ આવે તો તેને ઉચ્ચાર હ્રસ્વ છે. માટે તે પ્રમાણે, લખવામાં, (દીર્ઘ). ઇ કે (હ્રસ્વ) ઇ થી દર્શાવવું. જેમકે-મિલાડી, ખીચડી, ખીસકોલી, નાગિએર, ઘડિઆળ, વગેરે. પણ જોડાક્ષરની પહેલાં આવનાર ઇ હમેશા હ્રસ્વ જોઈએ; જેમકે-હિસ્સો, ચિઠ્ઠી, ગિરફી, વગેરે; હિંદુ, સિધ, વગેરે શબ્દોમાં પણ તેમજ સમજવું.

૮.

(૧) સ્, જૂ, લૂ, રૂ, વગેરે જેવા એકાચ્ શબ્દો અને ફધ, ચૂક, મૂક, સૂંઠ, વગેરે જેવા દ્વિસ્વર શબ્દો સિવાય જ્યાં જ્યાં ઉ આપે તે સ્થળે ઠેકાપે ઉ નો ઉચ્ચાર હ્રસ્વ છે, અને તે હ્રસ્વ ઉ થી દર્શાવવો; જેમકે-હું, છું, લીંખુ, લાહુ, કુવો, ખુંદ પુરું, જીનું, જીનું, કરવું, સુધી, સુરજ, વસુલ, ખેડુત, વસુલાત, અહવાડીક, વગેરે.

* જેમા એક અચ (સ્વરઆવ્યો હોય તેવા અક્ષરો, જેમકે 'કડી' મા 'ક' અને 'શી' એ બે જુદા એકાચ્ છે,

(૨) જૂઓ, જુઓ, જુવો, (જોવું); ધૂએ ધુએ ધુવે, ફૂઓ, ફૂઓ, ફૂવે; વગેરે વિકલ્પે લખાતાં રૂપોમાં ખીન્નાં એટલે જુઓ, ધુએ, અને ફૂઓ. એ રૂપો સ્વીકારવાં.

૯. જે શબ્દોમાં ઇ, ઇ, કે ઉ, ઊ, આવતા હોય. તેમને સજ્જભેદ કે પ્રેરક ભેદ સિવાયના ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાનના, તથા વિભક્તિના તમામ પ્રત્યયો પહેલાં, અને તે શબ્દોનો અંત્ય એકાચમાં ન મળી જાય તેવા ખીન્ન પ્રત્યયો પહેલાં, તે શબ્દોનો મૂળ ઇ, ઇ, કે ઉ, ઊ માં ફેરફાર કરવો નહિ. સજ્જ કે પ્રેરકભેદના, અને શબ્દોના છેલ્લા પદમાં મળી જાય એવા પ્રત્યયો પહેલાં ઇ ને માટે ૭ માનો (૨). અને ઉ ને માટે ૮ માનો (૧) નિયમ લાગુ કરવો; જેમકે—ધીએ, કડીમાં, જૂઓ (વાળની), ફૂધે, કડીઓ, નદીઓ, પીએ, મૂકે, મૂકશે, મૂકવું, લૂટે, લૂટવું, સૂએ, ધીવાળો, ખુખીદાર, હાથીખાનું, મૂકનાર, ફૂધવાળો; વગેરે; પણ—

પિવાડ, શિખાડ, શિખામણ, }
પિવાય, શિખાય, રિસાળ. }
સુવાય, સુવાડ, દુધાળો, લુટારો.

૧૦. જોણ (ખાવાનો) જોળ (ઘર્તુળ) કેરી, કેળ જેવા શબ્દો હાલ લખાય છે તેમજ લખવાના છે.

૧૧. સામાસિક શબ્દોમાં મૂળ શબ્દોની જોડણી કાયમ રહે છે, દ્વંદ્વભાષ, ચિદ્વીચપાટી.

૧૨. નીચે લખેલા શબ્દો, જેવા શબ્દો, જે જુદી જુદી રીતે બોલાય છે, અને ઘણું કરીને જુદી જુદી રીતે લખાય છે તે નીચે પ્રમાણે લખવા:—

નહિ, રાયતું પૈંઆ, બાઈડી, લડ, લડાઈ, દુઃખ (પણ ' દુઃખે ')
ચૌદું, ચપેલી ગળણી.

૧૩. (અ) સંયુક્ત ક્રિયાપદોમાં અવયવો છુટા લખવા; જેમકે—ફૂરી પડે છે.
(બ) સામાસિક નામે એકલાં લખવાં, પરંતુ બાળકોના ઉપયોગ માટે લખેલાં શરૂઆતનાં પુસ્તકોમાં મૂળ શબ્દો છુટા પાડવા; જેમકે—કચરો પુજો, વાસણ કુસણ, મા બાપ.

(૫) શબ્દયોગી અવ્યય, જે નામને તે લાગેલા હોય, તેમનાથી

છુટા લખવા.

(૬) એ (ત્રીજી વિભક્તિના 'એ'ની પછી ન આવતો હોય તેવો), જ, ('કેમકે'માં) કે, અને ('તોપણ'માં) પણ, જે શબ્દોને લાગેલા હોય તે શબ્દો સાથેજ લખવા

૧૪. એ મહાપ્રાણ વ્યંજન જોગયલા હોય તો પહેલો અલ્પપ્રાણ અને બીજો મહાપ્રાણ લખવો; જેમકે—પત્થર, ખુટ્ટા, ચિટ્ટી.

૧૫. ફારસી અને અરબી મૂળના શબ્દો અને જગુજરાતી શબ્દો જુદી જુદી રીતે બોલાય છે અને લખાય છે તે, ત્યાર પછીના આધુનિક સર્વમાન્ય પ્રમાણભૂત કોષને અભાવે, નર્મકોષ પ્રમાણે લખવા, પણ તેમાં ઉપરના નિયમોનું ઉલ્લંઘન થવું ન જોઈએ. ઉ. 'અજમાશ' લખવું, 'અજમાએશ' અથવા 'અજમાધશ' નહિ, પણ 'હુકમ' લખવું, અને 'હુકમ' કે 'હુકમ' નહિ.

વાક્યરચના.

“ એક છોકરો બહુ રિસાળ હતો ”

“ એક દહાડો એને રીસ ચઢી ”

“ તે એક ખુણે જઈને બેઠો ”

“ ત્યાં તેને વીંછી કરડ્યો ”

આ દરેકને વાક્ય કહે છે, તેમાં 'એક' 'છોકરો' 'બહુ' 'રિસાળ' 'હતો' વગેરેને શબ્દ કહે છે. શબ્દો મળીને વાક્ય બને છે. એક અથવા વધારે શબ્દો મેળવી મનમાં ધારેલો પૂરો વિચાર જણાવાય ત્યારે વાક્ય બન્યું એમ કહેવાય.

ઉપર આપેલા પહેલા વાક્યમા આપણે છોકરા વિષે વાત કરીએ છીએ, અને તે બહુ રિસાળ હતો એમ કહીએ છીએ. એટલે એમાં બે વાનાં આવે છે.

(૧) જેની વાત કરીએ છીએ તે, (૨) તેને વિષે જે વાત કરીએ છીએ તે. આ રીતે દરેક વાક્યમાં ઓછામાં ઓછાં બેવાનાં હોવાં જોઈએ, પહેલાંને એટલે જેની જે વાત કરતા હોઈએ અથવા જે કામ કરે છે તેને કર્તા કે કર્તૃપદ કહે છે. કર્તા વિષે જે બોલવામાં આવે છે તેને

વિધાનપક્ષ કહે છે. “ છોકરો જાય છે ” એ વાક્યમાં “ છોકરો ” કર્તૃપક્ષ છે અને “ જાય છે ” એ વિધાનપક્ષ છે. “ તું જ ” એમાં “ તું ” કર્તૃપક્ષ, અને “ જ ” વિધાનપક્ષ છે. કોઈ વખત “ તું ” અધ્યાહાર રહે છે. અને “ જ ” એટલુજ બોલીએ છીએ; છતાં સાં પણ “ તું ” એ કર્તૃપક્ષ છે. ઉપર જોનામાં આવ્યું કે કર્તૃપક્ષ અને વિધાનપક્ષ એ બે વિના પુરું વાક્ય બને નહિ, માટે દરેક વાક્ય તપાસતાં જોવું કે એ બન્ને છે કે નહિ. તેમાંથી, એક હાજર ન હોય અથવા તેનો અધ્યાહાર નહોય તો જાણવું કે વાક્ય અધુર છે. વાક્યમાં ઘાતું કરીને પહેલો કર્તા, અને પછી વિધાનપક્ષ જોડવામાં આવે છે.

વિધાનપક્ષમાં ક્રિયાપદ હોય છે. તેથી તેને ક્રિયાપક્ષ પણ કહે છે. ક્રિયાપક્ષ જ્યારે સકર્મક હોય છે ત્યારે તેની સાથે કર્મ આવીને ક્રિયાપદનો અર્થ પૂરે કરે છે.

“ છોકરો ચોપડી વાંચે ” એમાં “ છોકરો ” એ કર્તા, “ ચોપડી ” એ કર્મ, “ વાંચે છે ” એ ક્રિયાપદ, સાધારણ રીતે વાક્યમાં પહેલાં કર્તા પછી કર્મ અને પછી ક્રિયાપદ એમ જોડવામાં આવે છે. “ મણીલાલ રોટલી ખાય છે ” એમાં મણીલાલ “ કર્તા છે ” રોટલી કર્મ છે. અને “ ખાય છે ” એ ક્રિયાપદ છે.

વાક્યપૃથક્કરણ અને રચના.

આગળ વાક્યના ત્રણ ભાગની વાત કરવામાં આવી, કર્તા કર્મ અને ક્રિયાપદ. આખા વાક્યના ભાગ જૂદા કરી તેમનો એક બીજા વચ્ચે સંબંધ બતાવવો તેને વાક્યનું પૃથક્કરણ કહે છે. “ બુલાખી ચોપડી લાવશે ” એ વાક્યમાં “ બુલાખી ” કર્તા, “ ચોપડી ” કર્મ, “ લાવશે ” ક્રિયાપદ છે. એમ ભાગ કરી જુદાં બતાવવું તેને વાક્યનું પૃથક્કરણ કહે છે.

“ છોકરો ” “ ઘોડો ” “ દોડાવે છે ” એવા છુટા ભાગો એકઠા કરી “ છોકરો ઘોડો દોડાવે છે ” એમ આખું વાક્ય બનાવીએ તેને વાક્ય-રચના કહે છે.

કર્તાનો વધારો.

ધણી વખત કર્તા વિષે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર પડે છે, ઘોડોદોડ્યો.
આ વાક્યમાં “ કયો ઘોડો ” એ સવાલ જોડે છે, ત્યારે ઘોડાને
ઝાળખાવવાને “ કાળો ઘોડો દોડ્યો, ” એમ કહેવાની જરૂર પડે છે.
એજ રીતે નીચેના વાક્યોમાં થાય છે.

એક છોકરો બેઠો.

આ ગાડું આવે છે.

પેલી બાધએ કાગળ આપ્યો.

એ છોકરે માને છેતરી, ઈત્યાદિ.

આ વાક્યોમાં એક, આ, પેલી, એ, શબ્દો છોકરો, ગાડું,
બાધએ, છોકરે. એ કર્તાઓને ઝાળખાવે છે. તેમના અર્થમાં વધારો
કરે છે, માટે તેમને કર્તાનો વધારો કહે છે.

વાક્યની રચનામાં પહેલો કર્તાનો વધારો અને પછી કર્તા ગોઠવ-
વામાં આવે છે.

કર્મનો વધારો.

જેમ કર્તા ઝાળખાવવાને અથવા તેના અર્થમાં કાંઈ વિશેષપણ જ-
તાવવાને તેનો વધારો કરવો પડે છે, તેમ કર્મનો વધારો કરવાની પણ જ-
રૂર પડે છે. જેમકે,

વાઘરી બે બચ્ચાં લઇ ગયો.

પોપટ છુંડી ગાળો દેવા લાગ્યો, વગેરે.

પહેલા વાક્યમાં “ કેટલાં બચ્ચાં ” એવો સવાલ થાય છે ત્યારે “બે”

એમ કહીએ છીએ. ખીજા વાક્યમાં “કેવી ગાળો” એ જાણવા માટે “લુંડી
ગાળો” એમ કહેવામાં આવે છે. એજ પ્રમાણે નીચેનાં વાક્યોમાં થાય છે.

બેંસો ઘણું દૂધ દે છે.

લલ્લુએ મોટી પાધડી દીધી,

હું એક ફૂકડી લઇશ,

ગાય બહુ દૂધ દેશે,

હું ઘણા રૂપીઆ કમાઇશ, વગેરે,

આ વાક્યોમાં ઘણું, મોટી, એક, બહુ, ઘણા, એ કર્મના વ-
ધારો કરે છે. વાક્યમાં કર્મના વધારો સાધારણ રીતે કર્મની પહેલાં મૂક-
વામાં આવે છે.

ક્રિયાપદનો વધારો.

જેમ કર્તા અને કર્મના અર્થમાં વધારો કરવામાં આવે છે, તેમ
ક્રિયાપદના અર્થમાં પણ વધારો થઇ શકે છે.

“છોકરો ગયો.”

એ વાક્યમાં “ ક્યાં ગયો, ” “ ક્યારે ગયો, ” “કેવી રીતે ગયો.”
ઇત્યાદિ સવાલો ઉઠે છે. ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે,

છોકરો ગામમાં ગયો,

છોકરો ત્યાં ગયો,

છોકરો મણાં ગયો,

છોકરો સવારે ગયો.

છોકરો હીંડીને ગયો.

છોકરો જલદી ગયો, વગેરે.

આ વાક્યોમાં, ગામમાં, ત્યાં, હમણાં, સવારે, હીંડીને, જલદી,
એ શબ્દો ગયો એ ક્રિયાપદના અર્થમાં વધારો કરે છે. તેથી તેમને ક્રિયા-
પદનો વધારો કહે છે.

ઘણું કરીને વાક્યની રચનામાં ક્રિયાપદનો વધારો પહેલો આવે છે.

અને પછી ક્રિયાપદ આવે છે.

એ રીતે વાક્યમાં વધારેમાં વધારે છ ભાગ હોઈ શકે છે, જેમકે,

કર્તા,
કર્મ,
ક્રિયાપદ,
કર્તાનો વધારો,
કર્મનો વધારો,
ક્રિયાપદનો વધારો;

નીચેનાં વાક્યોમાં છએ ભાગ જોવામાં આવે છે.

એ બિલાડીએ ત્યાંથી એક રોટલો લાવી.
ડાહ્યા છોકરો આજ ઊની રોટલી ખાય છે.

કેટલાંક ક્રિયાપદની સાથે બે કર્મો આવે છે. જેમકે—

હું છોકરાને ચોપડી આપું છું.
રાજાએ સિપાઈને હુકમ કર્યો.

સિપાઈ ચોરને લાકડી મારે છે. વગેરે.

પહેલા વાક્યમાં “હું” કર્તા છે, “આપું છું” વિધાનપદ છે. અને “છોકરાને” તથા “ચોપડી” એવાં બે કર્મ છે. “ચોપડી” ઉપસ્થ (એટલે પામનું—મુખ્ય) કર્મ કહેવાય છે. અને “છોકરાને” એ અનુપસ્થ (દૂરનું) કર્મ કહેવાય છે, ક્રિયાપદની જેના ઉપર પ્રત્યક્ષ ક્રિયા ચાલે છે. અને તેના અર્થ પૂરો કરવાને જેની ખાસ જરૂર છે. તેને ઉપસ્થ કર્મ અને જેના ઉપર ક્રિયાપદની અસર નજીકની નથી તેને અનુપસ્થ કર્મ કહે છે.

ઉપસ્થકર્મ પ્રત્યય વિનાની ખીજી વિભક્તિમાં આવે છે, અનુપસ્થકર્મ પુરૂષવાચક હોય છે. અને તે, ને પ્રત્યયવાળી ચોથી વિભક્તિમાં આવે છે. ક્રિયાપદને શક્યભેદમાં મૂકતાં ઉપસ્થ કર્મ કર્તા અને છે, અને અનુપસ્થકર્મ એમનું એમ કાયમ રહે છે. જેમકે.

મહારાથી છોકરાને ચોપડી અપાય છે.

સિપાઈથી ચોરને લાકડી મરાય છે. વગેરે.

વાક્યની રચનામાં સાધારણ રીતે પહેલો કર્તા, પછી અનુપસ્થકર્મ પછી ઉપસ્થકર્મ, અને છેલ્લું વિધાનપદ આવે છે. એમાંથી કોઈનો વધારો

સાથે હોય તો એ વધારો તેની પહેલાં મૂકાય છે.

(૧) નામ અને (૨) નામની પેઠે વપરાતા શબ્દો (જેવાકે સર્વનામ, વિશેષણ અને કૃદંત) કર્તા કે કર્મ થઈ શકે છે.

છોકરો નય છે.

છોકરો લાકડી મારે છે.

હું આવું છું.

અમે તેને તેડીએ છીએ.

ગાડીઓ બકે છે.

તેણે આધ્યાત્મ દોર્યો.

તરવું સહેલું છે.

તે માઆપનું કહ્યું કરે છે. એ વગેરે.

વિરામ ચિહ્નો.

ચાર મુખ્ય ચિન્હો છે, અલ્પવિરામ, અર્ધવિરામ, વૃદ્ધવિરામ, ને પૂર્ણવિરામ.

વાક્યમાં થોડું સહેજ અટકવાનું આવે ત્યાં અલ્પવિરામ, તેથી સહેજ વધારે અટકવાનું આવે ત્યાં અર્ધવિરામ, અને તેથી સહેજ વધારે અટકવાનું હોય ત્યાં વૃદ્ધવિરામ, અને વાક્ય સંપૂર્ણ થતાં ઘણું અટકાવું થાય ત્યાં પૂર્ણવિરામ મૂકવામાં આવે છે.

અલ્પવિરામ તે (,) આવી સાતડા જેવી ટાંપ છે, અર્ધ વિરામ તે (;) આવી મીડું ને નીચે સાતડો, વૃદ્ધવિરામ તે બે બિંદુ (:), અને પૂર્ણ વિરામ તે ફક્ત (.) એક બિંદુ છે.

૧. અલ્પવિરામ ક્યાં મૂકવું તે વિષે:—

(ક) એકાકિ વાક્ય ઘણું લાંબુ થાય, ત્યારે વચલા ભાગે અલ્પ-વિરામ આવે છે. જેમકે પોતાના દેશનું ભલું ઇચ્છનાર બધા સજ્જનોએ, આ દેશમાં બનતી બધી ચીજો વાપરવી જોઈએ.

(સ્વ) એકજ પ્રકારના બે કે વધારે શબ્દો જોડે આવે; ત્યારે દરેક શબ્દ

બદ પાછળ અલ્પવિરામ મૂકવું; જેમ મારા હાથી, ઘોડા અને રથ હાજર છે. એ શાસ્ત્રી વિદ્વાન, વિવેકી અને વિખ્યાત, થએલો છે.

(ગ) ઉભયાન્વયી અવ્યય જ્યારે બે શબ્દનેજ જોડે, અને તેવા કેટલાક જથ્થા સાથે આવે, ત્યારે જથ્થે જથ્થે અલ્પવિરામ આવે છે; જેમ રાજા અને પ્રજા, નાના અને મોટા, મૂર્ખ અને જાની, ગુરુ અને ચેલો બધા એવાજ છે.

(ઘ) સમાન અર્થના શબ્દ સાથે વપરાય, ત્યારે તેમની વચ્ચે અને છેલ્લાને છેડે અલ્પવિરામ આવે છે; જેમ દલપતરામ, કવીશ્વર, અમદાવાદના વાશી, અત્રે પધાર્યા.

(ઙ) ઈત્યાદિ, વગેરે એ શબ્દોની પહેલાં અલ્પવિરામ લખાય છે; જેમ કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ, ઈત્યાદિ દુર્ગુણો છે. આંખ, કાન, વગેરે પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને વાત્તા, હાથ, પગ, વગેરે પાંચ કર્મેન્દ્રિયો; એઓ મળીને દશ બહારની ઇન્દ્રિયો છે.

(ચ) સંબોધન એટલે કોઇનું નામ દઈ બોલાવીએ, તે તે નામ વાક્યને આરંભે હોયતો તેને અલ્પવિરામ જોઈએ; જેમ દીકરા, એવું કરીશ અલ્પવિરામને કોઈ લઘુવિરામ પણ કહે છે.

૨. વાક્યના બે કે વધારે ભાગોમાં અર્થનું જુદાપણું બહુ હોય, અને અલ્પવિરામ કરનાં ત્યાં સહેજ વધારે અટકવાનું હોય તો તેવે સ્થળે અર્ધવિરામ આવે છે. જેમ તેઓનામાં મઠ નથી; તેઓના ગુરુને જાતિ કહે છે; તેઓનો પોશાક આત્મણોના પોશાકથી જુદો. પણ કેટલેક દરજ્જે સરખો હોય છે, ઈ

અર્ધવિરામને કોઈ ગુરુવિરામ પણ કહે છે.

૩. વાક્યના ખંડખંડની આગળ અલ્પવિરામ કે અર્ધવિરામ વાપરવામાં આવ્યાપછી વાક્ય સંપૂર્ણ થયું ન હોય, અને તેમાં કાંઈ વધારો કરીએ તો એ વધેલા ખંડની પહેલાં વૃદ્ધવિરામ મૂકવું જોઈએ; જેમ ઘાસ ઉગતું નથી દેખાતું પણ ઉગેલું જણાય છે; છાયા ફરતી નથી દેખાતી પણ ફરેલી દેખાય છે; તેમ આપણી બુદ્ધિ થોડે થોડે વપરાતાં વધી ગયા પછીજ પ્રગટ થાય છે.

૪. પૂર્ણવિરામ વાક્યને છેડે આવે છે; જેમ રણુછોડદાસ ગયા. શબ્દના એક બે અક્ષર લખાને બીજાને રહેવા દઇએ તો કોઈક વેળા પૂર્ણવિરામની સંજ્ઞા વપરાય છે. પણ એનું ચિન્હ ૦ મીડું છે.—મી૦, નાન્ય.

પૂર્ણવિરામને કોઈ અંત્યવિરામ પણ કહે છે.

૫. એ ઉપરાંત પ્રશ્નાર્થ (?) ઉદગાર ચિન્હ (!), કૌંશ ( ) [ ], અવતરણ ચિન્હ “ ” સમાન ચન્હ=, ગુર કે લઘુ રેખા—, વગેરે ચન્હો છે; તે કોઈ કોઈ સ્થળે જવલ્લે વપરાય છે.

(અ) પ્રશ્ન એટલે સવાલ દેખાડનાર વાક્ય હોય, તો તેને છેડે પ્રશ્નાર્થ ચિન્હ મૂકવું; જેમ, રેશમનો તાર એક કીડો ઉત્પન્ન કરે છે ? હા.

(બ) પ્રશ્નાર્થ વાક્યની માંડે મનનો ઉભરો બતાવવાનો ભાવ હોય તો ત્યાં ઉદગાર ચિન્હ મૂકવું; જેમ ધધિરની લીલા કેવી અગાધ છે ! સુખ,દુઃખ,આશ્ચર્ય, ધિક્કારાદિક મનના ઉભરાની છેલ્લે.અરે ! હાયહાય ! ઈ૦

(ક) કોઈ શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ જણાવવો હોય, ત્યારે તે કૌંશમાં લખાય છે; જેમ વડોદરાના અધિરાજ (મહારાજ) પધાર્યા હતા.

(ડ) કહેવત અથવા કોઈના કહેલા કે લખેલા બોલ કિતારી લખીએ ત્યારે આરંભે “એવું, અને અતે ” આવું ચિન્હ કરીએ. તેને અવતરણ ચિન્હ કહેછે; જેમ “રૂરીથી કરો” એ બોલ હરબીએ યાદ રાખવા જોગ છે. કિતારી લીધેલા બોલ ઘણા લાંબા હોય, અને તેની માંડે કોઈ બીજા કે ત્રીજાનું કહેલું આવે, ત્યારે ત્યાં એકવડું અવતરણ ચિન્હ આવે છે.

(ઈ) એક શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ બીજાના જેવોજ છે, એવું જણાવવાનું હોય ત્યારે સમાન ચિન્હ વપરાય છે; જેમ રવિ=સૂરજ.

(ફ) વાક્યમાં કોઈ શબ્દ કે નાનું વાક્ય આગળ આવ્યું હોય અને પછી તેજ અર્થનો શબ્દ કે નાનું વાક્ય તેના વિશેષ ખુલાસામાં લખવું પડે, ત્યારે ગુરરેખા વપરાય છે. જેમ હિંદુમાં બધી વર્ણો છે—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય, શૂદ્ર.

(ગ) હાપતાં લીટીનો છેલ્લો શબ્દ અધુરો રહે, ત્યારે પહેલી લીટીના છેડે નાની લીટી આવે. તેને લઘુરેખા કહે છે.

(૬) કોઈ અક્ષર રહી જાય, તો જે ખેતી વચ્ચે રહી જાય, ત્યાં નીચે આવું ફાંફાઈ વાંચનારને ઝટ સમજણ પડવા માટે કરવામાં આવે તે પણ એક ચિન્હ છે.

નિબંધ લખવા માંડવા પહેલાં સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય અમૂલ્ય શિખામણો.

(૧) લખવા માંડવા પહેલાં વિચાર કરો.

(૨) નિબંધના વિષયપર જેટલું કહેવું હોય, તેની કુક નોંધ પ્રથમ કરી લેવી; બાદ સ્વભાવિક રીતમાં વિચારોને ગોઠવવા.

(૩) નિબંધ લખવા જેટલો વખત આપ્યો હોય, તેટલા વખતમાં દરેક પેટા બાબત કેટલી લંબાવી શકાશે, તેનો વિચાર કરી તેટલો વખત પુરો થવા પહેલાં દરેક બાબતને તે પ્રમાણમાં લંબાવી નિબંધ યથાયોગ્ય પુરો કરવો.

(૪) છેવટ, લખેલો નિબંધ કરી વાંચી જોવો; અને જોડણી, વિરામચિન્હોને વ્યાકરણદેષ એકની એક બાબતનું પુનરાવર્તન થયું હોય તે, અને અપ્રસિદ્ધ વાક્યો જે લખાયાં હોય તે તમામમાં ઘટતો સુધારો કરવો.

“ લખવા માંડવા પહેલાં વિચાર કરો ” એ નિબંધ યોજવામાં પ્રથમ અને ધણી જરૂરની બાબત છે. છતાં સાંત્રાણુ નિયમ એ પડી ગયો છે કે ધણીક લખનાર એ બાબત તદ્દન ભૂલી જાય છે. કાંઈ વિચાર કરતા નથી, ને આપેલા વખતમાં પોતાનું કામ પુરૂં કરવાનું છે, એમ સમજી પોતાના નિબંધના વચલા અને છેવટના ભાગમાં શું લખવાનું છે. તેનો વિચાર કરવા પહેલાં આરંભનું વાક્ય લખવા મંડી પડે છે. આવી વગર વિચારની ઉતાવળનું પરિણામ એ થાય છે કે લખવાનું હોય તે, વખતે તેઓ આરંભમાં લખે છે અને આરંભમાં લખવાનું હોય તે છેવટ લખે છે. નિબંધ

લખવવામાં આવી ભૂલો મોટી ભયંકર કહેવાય; સખખ “ લખવા માંડવા પહેલાં વિચાર કરો ” એ આરંભમાં કહ્યું, તે બહુજ જરૂરનું છે. વળી એ સાથે એ પણ તેટલું જરૂરનું છે કે જે વિચાર કરીએ, તેની ટુંક નોંધ લખતા જવી. અને તે પરથી નિબંધનું ખોખું તૈયાર કરવું; બાદ લખવો શરૂ કરવો. આથી આપણા વિચારો સંબંધપૂર્વક નિયમાનુસાર ગોઠવાશે. એક વાર નિબંધ લખી કાઢ્યા પછી તે રદ કરી ૪રી લખવાનું ભાગ્યેજ બની શકે છે, માટે પ્રથમથીજ એ રીતે વર્તવું. આપેલા વખતમાં નિબંધ લખી કાઢવાનો છે, માટે ખોખાપરથી વિચાર કરી લેવો કે વખતના પ્રમાણમાં એમાંની કયી પેટા આખત લખાવવી જરૂરની છે, અને કયી આખત ટુંકમાં પતવી કાઢનાં નભે એમ છે, તેનો વિચાર કરી વખત પુરો થવા પહેલાં તે મુજબ લખી કાઢવું. કરી વાંચી જોતાં તેમાં વાક્યરચનામાં શું ખામી છે, તથા વ્યાકરણદોષ શું છે, તથા શબ્દ ઘોંચવામાં કાંઈ ભૂલો થઈ છે કે નહિ તેનો વિચાર કરી સુધારવું. વળી બોલવાની ઢમની વિરૂદ્ધ વાક્ય લખાઈ હોય, કે નિરક્ષર વર્ગના લોકો બોલતા હોય, તેવો શબ્દ અણુઘટનો મૂકાયો હોય તે સુધારવું. શુદ્ધ તે સરળ ભાષામાંજ નિબંધ લખવો, પાંડિત્ય બતાવવા શબ્દો વધારવા જરૂરનું નથી. લખનાર કોઈ ગુચ્છવણીક વાક્ય લખે તે પોતે તેના અર્થ તે સ્થળે સમજતો હોય, એ વાત સાચી, પણ વાંચનારને તેમાં ગુચ્છવણજ ઉત્પન્ન થશે. તેટલા માટે એવાં જે વાક્યો લખાયાં હોય, તે સંપૂર્ણપણે કાળજીથી સરળ ભાષામાં અરાખર સમજાય એટલે સુધી સુધારવાં. જોડણી અને વિરામચિહ્નોની ભૂલો સુધારવા પણ એ ૪રી વાચન વખત ખુબ ખત રાખવી. કોઈ વિદ્યાર્થી ઉપરની શીખામણો ધ્યાનમાં રાખશે, અને વ્યાકરણ તથા શબ્દજ્ઞાનનો ભંડોળ ધરાવતો હશે, તો તે જરૂર ખુબીદાર નિબંધ લખી શકશે.

પ્રકરણ ૨ જી.

નિબંધ લખતાં શીખવવા આરંભમાં શિક્ષક મોટે અથવા ચોપડીમાંથી મનોરંજક વાનો વર્ગનાં બાળકોને કહી જાય, અથવા વાંચી સંભળાવે,

અને ખીજે દિવસે તે સાંભળેલી વાત ઉપરથી પોતાને સ્મરણ હોય તેટલું બાળકો પોતાની ભાષામાં ઘેરથી કાગળ પર સારા અક્ષરે લખી લાવે, અને તે લખેલામાંથી શિક્ષકે જોડણીની, વિરામચિન્હોની કે વાક્યરચના વગેરેની જે ખામી હોય તે સતી શાહીએ સુધારવી; એમ મહાવરો કરાવવાથી આગળ જતાં નિબંધ સાગ લખી શકે, એમ ધારી ઇસપતીતિની વાતોમાંના ક્રૂતા ૧૦ નમુના આપ્યા છે. તેજ મુજબ બોધકથા, ડાહરલીની વાતો, પંચોપાખ્યાન વગેરે અનેક પુસ્તકો શિક્ષકે વાંચી રમુજ વાતો કહેવી જોઈએ.

વાતો.

અરણ્ય અને લાકડાં વાઢનારો.

એક લાકડાં વાઢનારો એક દાડો રાતમાં ફરતાં ફરતાં આસપાસ જોઈને શોધ કરવા લાગ્યો. ત્યારે ડાડોએ તેને પૂછ્યું કે તારે શું જોઈએ છે ? તેણે જવાબ દીધો કે મારી કુહાડીનો હાથો નથી, તે માટે એક નાનો સરખો લાકડાનો કટકો. તે કાળે બધાં ડાડોએ મળીને વિચાર કર્યો, અને તે માણસને સારો ચીકણો આમલીના લાકડાનો એક કટકો આપ્યો. લાકડાં, વાઢનારે તે કુહાડીમાં ઘાલીને નાનાં, મોટાં, ડાડો અરણ્યમાં હતાં તે સ્થળોં વાઢી નાખ્યાં, તેવારે સાગનું ઝાડ ખીજાં ડાડોને કહે છે, યારો ? આપણે આપણા હાથે પોતાનો નાશ કરાવ્યો; એમાં ખીજા કોઈનો વાંક નથી.

સાર.

શત્રુની દયા બાણીને વગર વિચારે જે તેને સહાયતા કરે છે, તે અંતે પશ્ચાતાપ પામે છે. શત્રુ ઉપર ઉપકાર કરવો, તેના અન્યાયની ક્ષમાકરવી, એમાં મોટાઈ છે; પણ જેણે કરીને તે બળવાન થાય અને ઉલટો આપણને ઉપદ્રવ કરી શકે, તેમ કરવું એ ભૂખાઈ છે.

ખાલી ઘોડો અને લાદેલો ગધેડો.

એક ખાલી ઘોડો અને એક ભાર લાદેલો ગધેડો, બેઉ માર્ગે ચાલતા

હતા; તેઓની પાછળ તેઓનો ધણી પણ તેમને હાંકતો જતો હતો. જ્યારે ગધેડાને બોળતો ભાર લાગ્યો, અને તેને ધુટણીયા ટેકવવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે તેણે ઘોડાને ધણી વિનતિ કરી કે દાદા, મારી પીઠ ઉપરનો થોડો ભાર લઈને મને સહાય કરો, મને ઘણું સંકટ છે. ઘોડો નિર્દય, શક તેથી તેણે તેનું સાંભળ્યું નહિ. આગળ ચાલતાં તે ગધેડો અર્ધ રસ્તેજ દોડકર ખાઈને નીચે પડ્યો; તે ઉઠે નહિ; તે સમયે તેના ધણીએ તેનો તંગ ઢીલો કર્યો અને ખીજા પણ ઘણા ઉપાય કર્યા; પણ તે મૂઓ તે કેમ ઉઠે ? પછી ધણીએ તેના ઉપરનો ભાર તથા તેનું ચામડું ઉતારી લીધાં, અને તે સઘળું ઘોડાની પીઠ ઉપર લાદ્યું. એ પ્રમાણે તે ઘોડાએ થોડો ઉપકાર ન કર્યો માટે તેને પોતાને વધારે શ્રમમાં પડવું પડ્યું.

સાર.

આપણે એક ખીજાને કામ ન આવીએ તો તેમાં બન્નેને નુકસાન થાય છે. ખારીક નજરે જોતાં માણેમાંડે એક ખીજાને સહાય કરીએ છીએ, તેથીજ સુધીનો વહેવાર ચાલે છે. માટે એ વાત જ્યાં જ્યાં થતી નથી, ત્યાં ત્યાં સઘળાનો સ્વાર્થ બગડે છે.

છોકરાં રાખનારી અને વરૂ.

એક દહાડે રાત્રે, એક હઠીલું છોકરું રડી રડીને બારે કંકાસ કરતું હતું; તેને છાતું રાખવા માટે છોકરાં રાખનારીએ ઘણું પ્રકારે સમજાવ્યું પણ તે સમજ્યું નહિ. છેલ્લે તેણીએ તેને કહ્યું કે, જો તું છાતું રહીશ નહિ તો તને બારણે વરૂ આવ્યું છે; તેને આખી દષ્ટિ. તે વખતે એક બારણે ખરેખર આવ્યું હતું, તેણે તે બોલ સાંભળ્યા; અને તે બાયડી કહ્યા પ્રમાણે કરશે એ બરોંસે વાટ જોતું ધણીવાર બેસી રહ્યું. અને છોકરું રડી રડીને થાક્યું, ત્યારે જાંઘી ગયું; અને બાપડા વરૂને બૂખ્યું પાણું જંગલમાં જવું પડ્યું. તેને રસ્તામાં શિઆળ મળ્યું, તેણે પૂછ્યું, બાઈ, તારી ક્ષી ખબર છે ? આજ તારા પગ કેમ ઉપડતા નથી ? વરૂ ઉત્તર

દે છે, ચાર, તે વાત કાંઈ પુછીશ નહિ; હું ઘેલું, તેથી એક બાયડીનું બો-
લવું ખરૂં માનીને ઠગાયું.

સાર.

ઘણું કરીને માણસની ચાલ એવી છે કે, મનમાં કંઈ કરવાનું ન હોય
તો પણ અમથુંજ મોઢે બોલ્યા કરે છે, માટે કેવળ એવા બોલવા ઉપર
ડાહ્યાએ વિશ્વાસ રાખવો નહિ; બોલ્યા પ્રમાણે કરશે કે નહિ, એનો વિચાર
કરીને વિશ્વાસ રાખવો હોય તો રાખવો.

બાજ અને બુલબુલ.

એક બુલબુલ પંખી તમાલ વૃક્ષ ઉપર બેસીને સારે સ્વરે ગાયન કરતું
હતું, તે નાદે કરીને સઘળું જગલ નાદયુક્ત થઈ ગયું. તેનો નાદ સાંભળીને
ત્યાં પાસેજ એક ભૂખ્યો બાજ ફરતો હતો, તેણે તે પક્ષી ઉપર ઝડપ મારી
પોતાના પગના નખમાં પકડ્યુ. પછી તેને ખાધ જવાની તૈયારીમાં હતો.
એટલામાં તે પક્ષી તેને કહે છે, અરેરે, મારા ઉપર દયા કર ! આ નહાર
કર્મ તારે કરવા જોગ નથી; જો મેં તાર કંઈ બગાડ્યું નથી, મને ખા-
ધાથી તારા પેટમાં એક કોળીઓ પણ આવવાનો નથી, જોઈએ તો કોઈ
મોઢું પક્ષી માર, તેમાં તારી વડાઈ થશે, અને પેટ પણ ભરાશે. મને ગરીબને
જવા દે. બાજ તેને કહે છે, હાહા ભાઈ ! તારે ગમે તેટલું બોલ, હું
આજ આખા દહાડાનો ભૂખ્યો છું, અને દૈવજોગે તું મારે હાથ લાગ્યુ છે.
તું કહે છે મને મેલી દે. અને બીજા કોઈ મોટા પક્ષીને માર ! જો હું તેમ
કરું તો લોક ઘેલો કોને કહેશે વાર ?

સાર.

ઉદ્યોગી પુરૂષ છે તે ઓછા કે અધિક લાભ સાધુ જોતા નથી, જે
સ્થેજમાં મળ્યું તેનો અંગીકાર કરે છે. કાળની ગતિ સમજાતી નથી. હજાર
પ્રકારનાં વિધો વચ્ચે આવી પડે છે; માણસની બુદ્ધિ ચંચળ, દેહ ક્ષણ

ભંગુર, એવી અડચણો જોઈને જે હાથમાં આવેલો લાભ મૂકીને, આગળ ઉપર મોટો લાભ થવા ભરોમો રાખે છે, તે મૂર્ખ જાણવો, અંતે તેને ખસ્તાવો થાય છે.

ભરવાડ જે વેપારી થયો હતો.

એક ભરવાડ એક દહાડો દરીઆકિનારે ઘેટાં ચરતાં મેલીને પોતે એક શિલા ઉપર શીતળમંદ વાયુ ખાતો ખેડો હતો; દરીઆનું પાણી ફાલતું નહોતું. તે દેખી તેને આનંદ થયો, અને ઇચ્છાકૃત્પન્ન થઈ કે, આપણે વેપારી થઈએ, તે ખોલ્યો, ચરે હું જે ઘેટાં ચરાવતો અહિંઆં નકામો ખેતી રહું છું, તે કરતાં એક સાજી વહાણ વેચાતું લઈને જો દરીએ જાઉં તો કેવો માનખર થાઉં ? દર દેશમાં માલ લઈ જાઉં તો મને કેટલો બધો લાભ થાય ! પૈસા અને માતખરી મેળવવાને આ રસ્તો કેવો સુલભ છે ! એવી કલ્પના કરીને ત્યાંથી જઈને તેણે પોતાના સર્વ ઘેટાં બજારમાં વેચ્યાં, ખીજું પણ જે કાંઈ હતું તે સર્વ વેચીને, તેનું એક વહાણ વેચાતું લીધું. તેમાં માલ તથા ખલાસી માણસો ભરી હાંકારીને યોડેક દર ગયો નેટ્યામાં તોફાનનો આરંભ થયો; મોટી મોટી છોળા ઉછળવા માંડી; દિશાઓ ખાવા ધાઈ; વહાણ ડુબવા લાગ્યું. પછી ભાર હલકો કરવા સાડ તેણે માંહેનો માલ સઘળો પાણીમાં વાંચ્યો. તેમ કરતાજ વહાણ વાયરાથી હડી ગયું, તે એક ખડક ઉપર અથડાયું, અને તેના કડકે કડકા થઈ ગયા; ખલાસી સર્વ ડૂબી મૂચ્યા; તેજ એકલો ડૂબતો ડૂબતો મહા મહેનતે તેડે આવ્યો. પછી અગાઉ જેને ઘેટાં વેચ્યાં હતા તેને ત્યાં ચાકર રહેવાને ગયો તેણે તેને તેનાંજ ઘેટાં ચણવવાને રાખ્યો. ત્યારે શરીને એક દહાડો દરીઆકિનારે શિલા ઉપર ખેડો હતો, તે વેળા સમુદ્રને નિશ્ચલ જોઈને કહે છે, “ચરે હા, વળી તું મને ખીજવાર બલચાવવા ઇચ્છે છે. હવે તારો પ્રયત્ન વ્યર્થ જશે. ચરે, હવે હું તને જોઈને પાછો ભૂલો પડું, ? હું હમણાં ઘણો નિર્ધન છું; અને એકવાર અનુભવ લીધો હવે છે. હું તારો વિશ્વાસ કરનાર નથી. ”

સાર.

વેચાતું હાલપણ બહું, એવી કહેવત છે, માટે જે પુરૂષ એકબાર જાતે દુઃખ તથા કષ્ટ વેઠી અનુભવ લઇને ઠંડે થયો, તે પોતાની અવસ્થામાં સંતુષ્ટ રહે છે, તે ખીજી ધૃષ્ટિ કરતો નથી.

વરૂ અને ઘેટાં.

એક વખત વરૂઓની ઘેટાંની બહુ દહાડા લડાઈ ચાલી હતી તે વખત કુતરાંની હિમાયતથી ઘેટાં વરૂઓથી હાર્યા નહિ; છેલ્લે એમને સલાહ થઈ, અને પરસ્પર ઓળો આપવી હતું. વરૂએ ઘેટાંને કહ્યું કે અમે પોતાનાં બચ્ચાં તમારે હવાલે કરીએ છીએ; અને તમે તમારાં કુતરાં અમારે સ્વાધિન કરો. ઘેટાંએ તે માન્ય કર્યું. પછી વરૂઓનાં બચ્ચાં ઘેટાં પાસે આવતાં વારને તેમણે પોતાની માઓને સાઈ એકજ ચીસ પાડી તે સાંભળીને તરત વરૂઓ દોડી આવ્યાં, અને ઘેટાંને કહ્યું, રે દુષ્ટો ! તમે અમારાં છોકરાંને મારીને સલાહ તોડી, માટે અમારે તમારે લડાઈ; એમ કહીને તેઓ ઘેટાં ઉપર તૂટી પડ્યાં, તે સમયે કુતરાં પાસે નહોતાં, તેથી સહેજમાં તેમના પ્રાણ ગયા.

સાર.

શત્રુ સાથે સલાહ કરતાં ઘણી ચોકસાઈ રાખવી, જે વસ્તુ આપણી ખરોંસાનીને જે વગર આપણે નિર્જન, તે વસ્તુ ઓળને સાઈ શત્રુના હાથમાં આપણે આપવી નહિ; આપીએ તો પછી તેને વઢવાનાં બાનાં કાઢવાની અડચણ પડતી નથી.

ઘોડો અને સાબર.

એક ઘોડો અને એક સાબર એક બીડમાં એકઠાં ચરતાં હતાં; એક દિવસ એક જાણને બોલાવવાની થઈ; સાબરે પોતાનાં શીંગડાંને બળે ઘોડાને

ખીડની બહાર કાઢી મૂક્યો. ત્યારે સાબરને નશીયત પહોંચાડવા સાર ઘોડો માણસ કને ગયો; અને ઉપરાણું કરવા માટે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. માણસે તેની પીઠપર ખોગીર માંડ્યું. મોંઢામાં લગામ ધાલી, અને ઉપર ચડી બેઠો; આમ તેમ ફેરવી જોતાં કલા ત્રિપર બે ત્રણ ૪૮કા પણ લગાવ્યા. ઘોડાએ સંઘળું સહીને માણસને હાથે સાબરનો ખંગ વાળ્યો; પછી માણસને કહે છે, હે ભલા માણસ ! મારું કામ થયું. હું તારો બહુ ઉપકારી થયો. હવે આ ખોગીરને લગામ કહાડીને મને જવાદે. તે સાંભળીને માણસ કહે છે. અલ્યા તું આટલો કામનો છે એ હું જાણતો નહતો; હવે તું આ બંધનથી છુટીશ એમ મને જણાતું નથી.

સાર.

કોઈને નશીયત પહોંચાડવા સાર ખીજને શરણે જતાં ધણો વિચાર કરવો એકવાર જોરાવરના કબજામાં આવી પડ્યા, એટલે પછી છુટકો થશે એનો ભરોસો નહિ.

માળી અને કુતરો.

એક માળીનો કુતરો વાડીના કુવાને કાંઠે ફૂંદતો હતો, તે માંહે પડ્યો અને બરાડા પાડવા લાગ્યો. તે સાંભળીને માળી દોડતો દોડતો આવ્યો, અને તેને બહાર કાઢવા સાર કુવામાં હાથ મૂક્યો; ત્યારે કુતરાએ તેનાં આંગળાંને બચકું ભર્યું, તે વખત માળીએ તેનાપર રીસે ભરાઈ કહ્યું; અરે દુષ્ટ, તને બચાવવાને જે હાથ આવ્યો, વળી જે હાથે આજસુધી તારૂં પાલણુપોષણ કર્યું, તે મારાજ હાથને તેં બચકું ભર્યું ! તો મર હવે, તારા જેવો અપકારી પ્રાણી જીવતો રહેવા દેવો યોગ નથી; એમ કહીને કુતરાને કુવામાં તરત ડુબાવી નાંખીને ચાલતો થયો.

સાર.

જે કૃત્ત્વ છે, તે કરેલો ઉપકાર ધૂળ મેળવીને ઉલટો આપણને અપકાર કરે છે. માટે જેઓ પરોપકારી પુરૂષો છે તેમણે ઉપકાર કરવો તે

પાત્ર જોઈને કરવો; તે દુષ્ટના ઉપર ક્યો હોય તો ફાકટ જાય અને આપણને નુકસાન થાય, અને લોકોમાં લાંસી થાય છે.

શિઆળ અને દ્રાક્ષો.

એક ભૂખે પીડાયેલું શિઆળ ફરતું ફરતું દ્રાક્ષોના માંડવા તળે આવ્યું; ઉપર જુએ છે તો સુંદર પાકેલી દ્રાક્ષોનાં જુમખાં લટકે છે. પણ માંડવો જાંચો તેથી મોં પહોંચ્યું નહિ, ગાટ કુદકારા મારી મારીને થાક્યું તોપણ એકે દ્રાક્ષ મળી નહિ. છેલ્લે જરા આવ્યું જઈને દ્રાક્ષો ભણી જોઈને કહે છે, આ દ્રાક્ષો જેને લેવી હોય તે લે ' હું તો મારે કાચી અને ખાટી ભણીને મૂકી જઈ છું.

સાર.

કેટલાએક પુરુષ એવા હોય છે કે, તેમને હાથ જે વસ્તુ આવતી નથી, તેને કાંઈ એક દોષ દઈને પોતાનું હલકાપણું દેખાડે છે,

સાપ અને રેતરડી.

એક સાપ લુહારની દુકાનમાં જઈને કાંઈ ખાવાના પદાર્થ સાઈ નીચે જાંચે તકાવતો હતો, એટલામાં તેણે એક રેતરડી દીધી. તેને કરડવા લાગ્યો ત્યારે રેતરડી, તેને ધિક્કારીને કહે છે, અરે મૂર્ખ, તું મને છેડીશ નહિ, હું તો મોળા અને તીખા લોહાને ઘસનારી છું મને કરડીશ તો તારા દાંત પડશે.

સાર.

શત્રુનું બળ જોઈને તેને ઉપદ્રવ કરવાનો હોય તે કરવો. જેને સર્વે લોક માને છે, અને જેનું કહ્યું કરે છે, તેની સાથે વિરોધ કરીએ તો આપણાજ નાશનું કારણ થાય. વળી મોટાની નિંદાથી આપણી મૂર્ખાઈ દેખાય.

પ્રકરણ ૩ નું.

ચિહ્ની અને કાગળો લખવાની સમજૂતી.

દરેક ચિહ્ની અને કાગળના ત્રણ ભાગ પડી શકે: આરંભમાં પહેલો મથાળાનો ભાગ તેમાં—જેનાપર લખવું હોય તેનું નામ ઠામ, નામની પહેલાં વિવેકના શબ્દો; પછી લખનાર હોય તેનું નામ, ઠામ અને ઘટારાત વાંચવાના શબ્દો.

ખીજો મુદ્દો [ચિહ્ની કે કાગળ] નો સાર-મતલબનો ભાગ; જે અર્થે ચિહ્ની કે કાગળ લખવામાં આવે તેનો, પુરો સમાસ એમાંજ થાય છે ખરું જોઈએ તો કાગળ, કલમ ને ખડીઆનો ઉપયોગ એને લીધે જણાય છે, ચિહ્ની કે કાગળ લખવામાં મુદ્દાનો ભાગ ખામી ભરેલો હોવાથી જે અર્થે તે લખ્યું હોય તે અર્થ પાર પડતો નથી; માટે તે ચોકખી ભાષામાં અને સામાને ઝટ સમજાય, એ રીતે લખેલો હોવો જોઈએ.

ત્રીજો ભાગ ચિહ્ની કે કાગળનો છેવટનો છે; તે વિવેકનોજ છે. જોઈ-વું કરતું મંગાવજો; કામ કાજ લખજો વગેરે વાક્યો એમાં આવે છે.

શિક્ષકે પહેલો અને છેલ્લો ભાગ સારી રીતે શીખવવો જોઈએ, કેમકે વિવેકની રહી ગયેલી ખામી મોટી ઉમ્મરે સુધરતી નથી; મુદ્દાનો સાર પાકી ઉમ્મરે દુનિયાનો અનુભવ વધે તેમ આપોઆપ લખતાં આવડે છે; પણ વિવેક અને ભાષાની ખામી સુધરતી નથી; પરીક્ષામાં ચિહ્ની કે કાગળ લખાવે તેની ખરી મતલબ એજ છે.

(૧) મથાળાનો પહેલો ભાગ વિવેકનો લખવાનો છે. તેમાં વપરાતા શબ્દો વગેરે.

(૨) પોતાના કરતાં પોતાના વડિલપર ચિહ્ની કે કાગળ લખતાં

તેમને મુરખી^૧ લખવા જોઈએ; તેમજ ગુરુ કે પિતાપર કાગળ લખવો હોય ત્યારે જોડે તીર્થંકર શબ્દ પણ જોડવો. વડીલ નાનાને કાગળ લખે, ત્યારે પ્રિયભાઈ એમ લખે ને દીકરાને ચીઠ^૩ ભાઈ એમ લખે; ને પોતાના નામ પહેલાં શુભેચ્છક^૪ લખે.

(બ) સરકારી નોકરપર ચિઠ્ઠી લખવામાં તેમને રાજ્યમાન^૫ રાજ્યેશ્રી,^૬ અથવા એકલા રાજેશ્રી એમ લખવું.

(ક) મિત્રપર કાગળ લખતાં તે વડિલ હોય ત્યારે પરમ સ્નેહી ભાઈ અગર એકલા સ્નેહી એમ લખવું, પોતાનાથી નાની ઉમરના મિત્રપર લખતાં તેને પ્યારાભાઈ અગર પ્રિયભાઈ એમ લખવું.

(ઢ) કોઈ અધિકારી કે ઇલકાબી^૭ માણસપર ચિઠ્ઠી લખવામાં બનતા સુધી તેનો દરજ્જો કે ઇલકાબજ લખવો. અને કાગળમાં તે જોડે નામ પણ લખવું. પણ તે મોટા દરજ્જાનો માણસ હોય, તે પહેલાં મેહેરબાન શબ્દ ઉમેરવો. જેમકે મેહેરબાન ખાનસાહેબ, મે. રાવસાહેબ, મામલતદાર સાહેબ, મે. મુનસિફ સાહેબ, મે. એડિટર સાહેબ, વગેરે.

(ઈ) બ્રાહ્મણપર ચિઠ્ઠી કે, કાગળ લખતાં તેના નામ પહેલાં પંડ્યા, ત્રિપાઠી^૮ ત્રવાડી^૯ વેદમૂર્તિ, શુક્લ ભટ્ટ,^{૧૦} યાજ્ઞિક^{૧૧} વગેરે વગેરે-તેમની અટકના શબ્દો લખવા. હાલના ભણેલા યુનિવર્સિટીના^{૧૨} પાંડતોને એમ. એ. બી. એ વગેરે શબ્દોની તેમની ડીગ્રી^{૧૩} તેમને જોડવામાં આવે છે. પણ તે તેમના નામ પછી લખાય છે. જેમ. રા. ભીમભાઈ જીવજીત એમ. એ. રા. માધવલાલ હરીલાલ બી. એ. વગેરે.

૧ મુરખી-મોટા. તીર્થંકર-જનત્રાના ધામ જેવા. ૩ ચીઠ-ચીરણજીવી-લાખી ઉમર સુધી જીવવાવાળો-હોકરો. ૪ શુભેચ્છક-લઘું આહવાન. ૫ રાજ્યમાન-રાજ્ય તરફથી જેને માન એટલે આધેષો પદવી, નોકરી છે એવો. ૬ રાજ્યેશ્રી-રાજ્ય તરફથી જેને શ્રી એટલે લક્ષ્મી-પૈસા પગાર મળે છે એવો. ૭ ઇલકાબી-જેને સરકાર તરફથી રાવસાહેબ, ખાનખાનદાર, એવો ઇલકાબ મળેલો હોય એવો. ૮ ત્રિપાઠી-ત્રણે પાઠ જેને મોઢે છે એવો. ૯ ત્રવાડી-ત્રિવેદી, જેને ત્રણે વેદ મોઢે છે એવો. ૧૦ ભટ્ટ-અસલના વખતમાં મોટા સંસ્કૃત વિદ્વાનને એ પદવી મળતી. ૧૧ યાજ્ઞિક-યજ્ઞની ક્રિયા કરાવવાનું જે ભણેલો છે એવો. ૧૨ યુનિવર્સિટી-પાઠશાળા. ૧૩ ડીગ્રી-હોદ્દા.

(ક) વાણીઆપર ચિટ્ટી કે કાગળ લખવામાં તેના નામ પહેલાં પરીં^૧ શેઠાં શા.^૨ વગેરે શબ્દો લખાય છે; તેમ શેઠ કે શેઠજી ફલાણા એમ લખાય છે. તેમની અટક હોય અને તે લખવી જરૂર હોય તો પાછળ આવે છે. ભાટીઆ કે લવાણા^૩ ઠા.^૪ એટલે ઠક્કર લખાય છે. કણુખી, કાળીને પટેલ-પાટીદાર લખાય છે.

(ગ) મુસલમાનમાં પઠાણને ખાં, શેખને શેખ, સૈયદને સૈયદ અગર મીર, ને મોગલને મીરજાં લખાયણ છે.

(હ) સહેબ લોકને કાગળ કે ચિટ્ટી લખતાં મેહેરખાન શબ્દ લખી તેના નામનો પહેલો અક્ષર લખી તેની અટક પુરી લખ્યા બાદ છેવટ એસ્કવાયર એમ લખાય છે; જેમ મેહેરખાન ટી. સી. હોપ એસ્કવાયર વગેરે.

ઉપર મુજબ પરમસ્નેહીભાઈ, મુરખીભાઈ, રાજ્યમાન રાજ્યેશ્રી, શેઠજી, પરીં, શાં મેહેરખાન ફલાણા પંડયાજી^૫ કે પટેલ ફલાણા વગેરે વગેરે લખી, તેની જોડે તેનું નામ લખી ચિટ્ટી લખવાનો આરંભ કરવો; બાદ ખીજી લીટીમાં છેવટ ટુંકાણમાં મુ. એટલે મુકામ ફલાણો એમ લખવું, કાગળમાં ઉપર મુજબ માણસનું નામ અને તેની પહેલાં વિવેકના શબ્દ આવ ત પહેલાં જે ગામ કે શહેર કાગળ લખ્યો હોય તેનું નામ આવ; અને તેની પહેલાં તે જે મોટું શહેર હોય તો, “ મહાશુભસ્થાને ”^૬ એવો શબ્દ આવે; તેમ જે માણસપર કાગળ લખ્યો હોય, તે પિતા કે ગુરૂ જેવા પૂજ્ય હોય તેમના નામ પહેલાં ‘ પૂજ્યા રાધે ’ એ શબ્દ આવે, વળી કાગળના આરંભમાં શુભ ચિન્હ તરીકે ‘ સ્વસ્તિશ્રી ’^૮ અગર ‘ સદાહેતકારી ’^૯ એ શબ્દો લખ્યા હોય, તે સ્થળના નામ પહેલાં આવે છે.

એ રીતે જેનાપર ચિટ્ટી કે કાગળ લખ્યો હોય, તેનું વિવેક સહિત

૧. પરી-પારેખ, રૂખીઆ પારખનાર. ૨. શાં-શાહ, શાહુકાર ૩. લવાણા-મુંબઈમાં કચ્છી વેપારીની ન્યાત છે. ૪ ઠાં-ઠક્કર, ઠાકોર, તાલુકદાર, ૫ પંડયાજી-પંડિતજી બ્રાહ્મણની અટક છે. ૬ મહાશુભસ્થાને-મોટે સારે કેકાણે ૭ પૂજ્યારાધેન પૂજને આરાધના કરવા યોગ્ય તે. ૮ સ્વસ્તિ શ્રી-સાંજે સ્થાન ૯. સદા હેતકારી-હમેશાં હેત કરનાર.

નામ ને ઠેકાણું લખ્યા પછી ચિઠ્ઠીમાં ખીજી લીટીના આરંભમાં—જત લખવાનું કે, ‘વિનિતિ કે, ‘સલામ દીગર^૨ અરજ કે’ ‘ સલામ સાથે નમ્રતા પૂર્વક વગેરે વગેરે વાક્યો જેવો પ્રસંગ તે મુજબ લખાય છે; અને કાગળ જેનાપર લખ્યો હોય તેનું સ્થળ ને નામ આવ્યા પછી તરત ‘એતાનશ્રી^૪’ અથવા પરતે અથવા જોગશ્રી’ અથવા ‘જોગ લી.^૫ એમાંના હરકોઇ શબ્દ લખ્યા પછી જે સ્થળથી કાગળ લખ્યો હોય, તે સ્થળનું નામ અને લખનારનું નામ, વિવેક સહિત લખવું જોઈએ, લખનાર નાનો માણસ હોય તો પોતે ‘આજ્ઞાકિત્^૬’ અથવા તાબેદાર સેવક એમ લખે, અને જેનાપર લખ્યો હોય તે બહુજ પૂજ્ય વડિલ હોય તો પોતે ચર્ચુરજ^૭ કિંકર સેવક એમ લખે; તથા લખનાર વડિલ હોય તો—શુભેચ્છક મામા, કાકા, ઇત્યાદિ જે સગપણ હોય, તે લખી જોડે પોતાનું નામ લખે.

ઉપરની હકીકત લખ્યા પછી ખરે વિવેક જે દર્શાવવાનો છે તે એક લખનારના ‘ ફલાણા ’ વાંચવા, એ જગ્યાએ શો ખોલ લખવાને વિષે ઘણા જુદા જુદા શબ્દો છે; તેમાંના મુખ્ય નીચે લખ્યા છે.

સરકારી નોકરોને તેમજ મુસલમાન પારસી વગેરેને કાગળ લખતાં લખનાર પોતાની સલામ વાંચવી એમ લખે છે.

હિંદુ તેમાં વિશેષ કરીને બ્રાહ્મણ વર્ગમાં પોતાના વડિલોને કાગળો લખતાં લખનાર પોતાના પ્રણામ^૮ અથવા દંડવત્^{૧૦} પ્રમાણુ વાંચવા એમ લખે છે. મોટા પોતાનાથી નાનાને કાગળ લખે ત્યારે લખનાર પોતાના આશીર્વાદ^{૧૧} આશીશ વાંચવા એમ લખે છે. બ્રાહ્મણ હિંદુ તમામ કોમોમાં પોતાને ઐશ્વર્ય ગણે છે, માટે પોતે પોતાનાથી નાનીઉમ્મરના પોતાની સ્તુતિના

૧. જત-ખીજું, વિશેષ. ૨. દીગર-ખીજું. સાથે ૩. નમ્રતા પૂર્વક-કાલાવાલા સાથે. ૪. એતાનશ્રી-આ તરફનું સાહ, ફલાણી જગ્યાથી. ૫. લી-લખીતમ-લખનાર. ૬. આજ્ઞાકિત્-આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારો, તાબેદાર ૭ ચર્ચુરજ કિંકર-પગની ધૂળ બરાબર સેવક. ૮ દર્શી હું-બતાવવું ૯ પ્રણામ-નમસ્કૃતિ ૧૦ દંડવત-લાકડીની પેઠે વાંકા વળવાની માફક ૧૧. આશીર્વાદ કહ્યાણુવાચક શબ્દ.

અન્ય જ્ઞાતિના તમામ વયના કે દરજ્જાના માણસોને કાગળ લખતાં પોતાના 'આશીર્વાદ' કે આશીર્વાચવા, એમજ લખે છે. વહેવાઇને 'નમસ્કાર' વાંચવા એમ લખે છે. વાણીઆ પોતાની જ્ઞાતિમાં કે અન્ય^૧ જ્ઞાતિમાં કાગળ લખતાં લખનાર પોતાના જીવાર, જોગોપાળ, જોશીકૃષ્ણ, એમાંના હરકોઇ બોલ વાંચવા, એમ લખે છે. બ્રાહ્મણને લખે, ત્યારે દંડવત્ કે પાયે લાગ-ણું લખે છે.

કોળી કણુખી વગેરે જ્ઞાતિમાં 'રામરામ' વાંચવા એમ લખે છે, એ ઉપરાંત જયમહાદેવ, જેસીતારામ, જે નારાયણ, જેબંદગી, વગેરે વાંચવા એવા બોલો અમુક પંથ કે ધર્મના લોક લખે છે મિત્રને લખતાં ઘટારત કે યથા યોગ્ય^૨ વાંચવા. એમ લખાય છે. ચિઠ્ઠીમાં ઉપરના બોલ તેમજ લખનારનું નામ ને ઠેકાણું^૩ છેક છેવટ ચિઠ્ઠી પુરી થયે નીચેના ભાગમાં ટુંકાણમાં લખવામાં આવે છે, ઠેકાણાની જોડે તારીખ કે મીતિ^૪ ટુંકાણમાં લખાય છે. અને કાગળમાં લખવાનું નામ તથા તેનું ફલાણું^૫ વાંચવું એ બોલ આરંભના વિવેકના ભાગમાં આવે છે. એટલે છેવટ ફક્ત મીતિ માસ ને સંવત અગર અંગ્રેજી તારીખ, માસ ને સન લખવામાં આવે છે.

ચિઠ્ઠી કે કાગળનો વચલો ભાગ એટલે તે લખવાનો મુદ્દો.

શિક્ષકે ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખાવવામાં શું મતલબસર તે લખવાનું છે, તે મતલબ ટુંકામાં કહેવી જોઇએ, વિદ્યાર્થીઓને કાગળ કે ચિઠ્ઠી લખાવતાં શિક્ષકે એ મુખ્ય મતલબપર ધ્યાન આપવાનું છે. એ તે કે નાના બાળકને કાંઈક નીતિનો બોધ મળે, અને તેમની વૃત્તિ^૪ સુમાર્ગે^૫ વળે એવો સાર આવે, જેમકે પોતાના મિત્રપર કાગળ લખતાં તેમાં કેળવણી લેવાના ફાયદા, અગર કરજ કરવાથી થતાં નુકસાન વગેરે ટુંકામાં વર્ણવ,^૫ અને ખીજા વ્યવહારી

અન્ય-ખીજા, ૨. યથાયોગ્ય-જે પ્રમાણે ઘટે તે મુજબ ૩ મિતિ-તીથિ. વૃત્તિ-વલણ, કામ કરવાની મરજી. ૫ વર્ણવે-ખ્યાન કરે, લખે.

કાગળો—સંસારમાં જનવ્યવહારમાં અનેક મતલબસર કાગળો લખાય છે. તેમાંની હરકોઇ મતલબ આવે, એવા કાગળ લખાવવા, વેપારી કાગળ લખતાં માલ મંગાવવા પરદેશના ભાવ મંગાવવા વગેરે કાગળ લખે છે; નોકર તરીકે પરદેશ ગયેલા માણસપર કાગળ લખતાં પોતાની ખર્ચ અંતર વગેરે લખે, અને સામાની નોકરીની હકીકત સ્થિતિ વગેરે સામાની બાબતો પૂછે. કારીગર પોતાના ધંધાને લગતાં ઓળખે, સંઘા વગેરે મંગાવવા લખે. પંડિતો અનેક વિષયના વિવાદમાં^૧ કે વિધાનો વિનોદમાં^૨ કાગળો લખે. ધર્મ જિજ્ઞાસુઓ^૩ ધર્મની ચર્ચાઓ^૪ વર્ણવે, ખેડૂત પાતાની ખેતીના ઉપયોગની વસ્તુઓ મંગાવવા કે ખેતીમાં નીપજેલા પદાર્થો વેચવા ઇંચ સખધે લખે—વગેરે વગેરે અનેક મતલબસર કાગળ લખાય છે, તેમાંની દરેકજી જુદી જુદી મતલબ આવે એવા વ્યવહારિક કાગળો—લખવાનો મહાવરો વધારે પડે, એમ કાગળ રાખતી, વિશેષ કરીને વર્ગના છોકરા જે જ્ઞાતિ કે ધંધાના હોય, તે જ્ઞાતિ કે ધંધાને લગતા કાગળો લખાવવાનો મહાવરો કરાવ્યાથી છોકરાને રમુજ જેડે જ્ઞાન મળશે.

ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખતાં છેવટનો ભાગ,

કામકાજ લખજો, જોઇતું કરતું મંગાવજો, ખોદા,^૫ તમારૂં બહુ કરો, આ તરફ પધારોજો,^૬ એકવાર લખ્યું તે અનેકવાર કરી માનજો, સીધાબો ત્યારે પ્રત્યક્ષ^૭ દર્શન લાભ આપશે; વગેરે વિવેકનાં વાક્ય, પ્રસંગ મુજબ લખવાં જોઇએ.

ઉપરનાં વાક્યો પહેલાં સ્વાભાવિક વાતો. અકસ્માત^૮ બન્યા હોય તે લખવાં. જેમ વરસાદ કેટલો પડ્યો, ઋતુ કેવી ચાલે છે; માંદગીનું જોર કેમ છે; ઉબ્બતામાપક^૯ યંત્રમાં પારો કેટલો ચડે છે. વગેરે.

૧ વાદવિવાદમાં તકરારી વાત. ૨ વિનોદ—ગમતની વાત. ૩ જિજ્ઞાસુ—જ્ઞાનની ઇચ્છારાખનાર. ચર્ચા—વાત—વિષય. ૫ ખોદા—પરમેશ્વર. ૬ પધારજો—આવજો. ૭ પ્રત્યક્ષદર્શન—ખરેખર રૂપે દેખાતું તે. ૮ અકસ્માત—એકાએક, એકદમ. ૯ ઉબ્બતામાપક—ગરમીની શીશી.

વળી ન્યાત-જાત મેળા વગેરે પ્રાસંગિક^૧ બનાવો વિષે પણ એક બે વાક્યો કાગળમાં આવવાં જોઈએ, પોતાની ન્યાત જાત કે સગા વહાલામાં કોઈનું મરણ થયું હોય, તે કે કોઈને ત્યાં લગ્ન ઇત્યાદિનો મોટો વર્ષોત્સવ^૨ હોય, તે પણ લખવું. એથી વાંચનારને તે જગ્યા, ત્યાંના લોક વગેરેનો ખરો ચિતાર^૩ આવી અનંદ થાય છે; અને દૂરનું મળવું પત્રવડે છે, એમ જે લખાય છે તે ખરું કરે છે. ઉપરની બન્ને બાબતો મુદ્દાના ભાગ નીચે લખવી. દસ્કત^૪ કેના છે; તે તથા મિતિ છેવટ લખાય છે.

(નમુનો ૧ લો.)

શ્રી ૧।

મુરબ્બી રામચંદ્રભાઈ.

વિનંતિ કે, ગઈ કાલે રાત્રે આપણે વાત થઈ હતી, તે મુજબ ચિં છોટાલાલ જોડે દાંતનું મંજન થોડું મોકલ્યું છે; તેનો ફાતલ કરતી વખતે રોજ ઉપયોગ કરતા રહેશો, એટલે તમારા દાંતને કળતર થાય છે, તે મટી આરામ થશે. એજ તાં ૨૪-૨-૯૨

લી, તાબેદાર કૃષ્ણરામના પ્રણામ વાંચશો.

(સૂચના તથા અર્થ—નામપરથી જોતા ખાતરી થાય છે કે, ચિટ્ટી બ્રાહ્મણ વર્ણમાં પોતાના વડિલપર લખી છે, માટે તેને મુરબ્બી અને પોતાને તાબેદાર લખ્યો છે તેમ લખનારના “ પ્રણામ પણ લખ્યા છે. મંજન-દાંત સાફ કરવાનો ભૂકો. કળતર-દુખાવો.)

(નમુનો ૨ જો.)

પ્રિયભાઈ કૃષ્ણરામ.

આશીર્વાદ સાથે લખવાનું કે તમોએ મારા દાંત કળતા હતા. તે જાણી દાંતનું મંજન મોકલ્યું, માટે મારાપર તમારો ઉપકાર થયો છે; ધન્યરધન્યજીએ

૧. પ્રાસંગિક-વખતે વખતના બનાવો. ૨ હર્ષોત્સવ-હરખનો આનંદ, હર્ષમંગલો દિવસ. ૩ ચિતાર-આબેહુબ વિચાર. ૪ દસ્કત—અક્ષર.

(૩૫)

મને એથી આરામ થશે તા. સદર.

લી. રામચંદ્રના આશીર્વાદ.

(ઉપરની ચિઠ્ઠીનો જવાબ છે. કળતા - દુઃખતા સદર-તેજ ઉપરની.)

(નમુનો ૩ જો.)

શેઠજી પ્રેમચંદલાલ.

જત લખવાનું કે ચિઠ્ઠી લાવનાર અમારા શુભાસ્તા નાનચંદ સાથે રૂ.૧૫૧) અંકે એકસો એકાવન કલદાર અમારા નામે લખી જરૂર મોકલજો.

હુડી એક મુખાઈ મધ્યે શા. કેશરીચંદ ભાણાભાઈ ઉપરની રાખ્યા-વાળા દેશાઈ વસનજી લલ્લુભાઈની અમદાવાદથી આવેલી આ જોડે મોકલી છે, તે બળ્લરભાવે વંટાવી રૂપીઆ અમારા ખાતે જમા કરજો. દા. કહાનદાસના છે. મિતિ મહા શુદ્ધ ૧૩ સંવત ૧૯૪૮.

(કલદાર=પોળીઆ નામે-ઉધાર બાલુએ રાખ્યાવાળા-હુડી કરાવનાર માણસ બળ્લર ભાઈ-બળ્લરમા તે દિવસે જે ભાવ ઉપજે તે. વેપારી વર્ગમા લખાતી ચિઠ્ઠીનો એ નમુનો છે.)

લી. શેઠ દોરાબરજી મંચરજી ટાટાની સલામ વાંચજો.

(નમુનો ૪ થો.)

મહેરબાન ટાકટર સાહેબ.

સુરત નવાપરા.

સલામ સાથે નમ્રતા પૂર્વક લખવાનું કે, તમારી ગઈ કાલની દવાથી અમારી માતુશ્રીને ઝાડાની હાજત કમી થઈ છે, પણ કફનું જોર નરમ પડ્યું નથી; રોજના કરતાં દમ વિશેષ ચાલે છે; અને આખી રાત એ મુજબ ચાલે, તો સવાર સુધીના અમને ભરોસો રહેતો નથી; સખળ તરફી લઈધર સુધી આવી જશો; આવવું નજ બનેતો છેવટ દમ અને પેટનો ઉછાળો નરમ પડે, એવી દવા મોકલશો; અને સવારમાં સાત કલાક અવલ જરૂર પધારશો. તા. ૧૧-૪-૯૨ વાર રવેડ.

લી. રાંદેરથી શેઠ ઇશ્વરદાસ જગજીવનદાસ ની સલામ વાંચશો.

(ઝાડાની હાજત=ઝાડો થયા કરતો હોય તે, અવલ-પહેલાં.)

(૩૬)

(નમુનો ૫ મા.)

પટેલ. ઉકા જેરામ. ડુંગરી.

ખજુડીથી લી. પટેલ રામા કલાના રામ રામ વાંચજો. ખીજું લખવાનું કે દુખળા નાણીઆને મોકલ્યો છે, તે જોડે રસની ગાગર પુરી ભરી આપજો; તેમજ શેરડીના કકડા પાંચ આપજો. મારી માની વરસી છે; તેમાં ખીર કરવા રસની જરૂર છે, માટે ગાગર પુરી ભરી આપજો—જરૂર—દુખળાને ફેરો પડે નહિ; અમારો કોલ ફરવાને હજુ પદર દિવસ વાર છે, તેથી તમારે ત્યાં માણસ મોકલવું પડયું છે, તે માગ કરશો. મિતિ માગસર વ ૪ સંવત ૧૦૪૯

લી. પટેલ. રામા કલાની વતી તેના છોકરા
દુલલ રામાના રામરામ વાંચજો.

અર્થ.

ડુંગરી
ખજુડી.

}

સુરત જીલ્લાના વલસાડ તાલુકામા નાના ગામડા છે

રસ—શેરડીનો રસ. કોલુ—શેરડી પીલવાનો સંચા.

વરસી—માણસ મરી જવાને વરસ પડ્યો થાય ત્યારે તે મિતિએ જુજ અર્થ કરે છે તે.

ખીર—અડધો રસ અને અડધું દૂધ ઉકાળી માહે ચાખા નાખે છે, તેને ખીર કહે છે.

કોળા વગેરે ઢોકોમા લખાતી વ્યવહારી ઢબની એ ચિહ્ની છે.

(નમુનો ૬ ઠો.)

તીર્થરૂપ પિતાજી—ગૌરીશંકર ઉદ્દેશંકરજી.

લી. ભાવનગરથી ચણ્ડેરજી કિંકર તનમણીશંકરના સાષ્ટાંગ દંડવતપ્રણામ વાચશો. અત્રે ખુશી છે, વિશેષ આપે મુંબઈથી સધ્યાનો સરસામાન વગેરે મંગાવ્યો હતો, તે પંકી દર્બની સાદીનો વીટા વગેરે આવેલી ચીજો

આપણા ઘરના જયકૃષ્ણ જોડે મોકલી છે તે પહોંચશે. અત્રે કુટુંબનાં સર્વ આનંદમાં છીએ, નાગયણુની કૃપાથી તમે એમજ હશે. માગસર શુદ્ધ ૨ ને વાર સોમે સવત ૧૯૪૪.

લી. આપનો સદાનો આજ્ઞાંકિત મણીશંકરના.

સાષ્ટાંગ દંડવત વાંચશે.

(આ ચિઠ્ઠી પિતાપર લખી છે, માટે તેમને તીર્થેષ્ઠ લખ્યા છે; અને લખનારે પોતાને ચર્ણુરજ કિંકરનુ વિશેષણ લગાડ્યું છે.)

સંધ્યા-બ્રાહ્મણ પરબ્રહ્મનુ ધ્યાન ધરે છે, તે વખતે જે ક્રિયા કરે છે તે પૈકી-મધ્યેથી ફર્લ-એક જાતનુ ઘાસ છે, કે જેને બ્રાહ્મણ લોકો પવિત્ર માને છે, સ્થિતિ હાલત; તનદુરરતી કુટુંબ-જૈરા છાકરા નારાયણ-પરમેશ્વર

(નમુનો ૭ મો.)

ચીં પ્રિયભાઈ વદનભરામ.

મુકામ. વાડાસિનોર.

લી. ડાકોરથી શુભેચ્છક બ્રહ્માનંદજી સ્વામીના આશીર્વાદ વાંચશે, અમે ખુશી છીએ; તમારો પત્ર માગસર શુદ્ધ ૨ ની મિતિના લખેલો મળ્યો; વાંચીને આનંદ થયો; એ પ્રમાણે લખતા રહેશો; કેમકે દૂરનું મળવું પત્ર વડેજ થાય છે, એમ તમે સારી પેઠે જાણો છો. વિશેષ મારી તખીયત હાલ સારી ચાલે છે. ગિરનાર છેલ્લી શરદ ઋતુમાં મને જે તાવ આવ્યો હતો, અને શરીર લેવાઈ ગયું હતું, તે કેટલેક અંશે સાફ થયું છે; ને આરામ છે. તમે ગોધરા સુધી આવી ગયાં, ને પ્રત્યક્ષ દર્શન ન થયું, એ વાસ્તવિક નહિ; પણ હવે પત્ર આવવાથી શાતા વળી છે. વિશેષ હજી હું એક માસ અત્રે રહેવા ધારૂં છું. તે દરમિયાન બનેતો આવી જશો, મૃગ ધ્યા બ્યાધ ચર્મ મળી આવે લેતા આવશો; ચી. બાલુ વગેરે મારી જોડે સારી પેઠે છે. તમે સઘળા એ તરફ સારી પેઠે હશે. કામકાજ લખશે. મિતિ માગસર શુદ્ધ ૧૦ સં ૧૯૫૯.

લી. સ્વામી બ્રહ્માનંદજી તરફથી માણેકલાલના જોગોપાળ વાંચશો.

શરદઋતુ-અશ્વિન કારતક માસ, લેવાઈ ગયું હતું-નબળું પડી ગયું હતું. અંશે-દરજે, પ્રત્યક્ષ દર્શન-નતે આવ્યું નહોતું તે; વાસ્તવિક-વાળખી, ખરું-શાતા-ટાઢક, નિરાત, મૃગ-હરણ વ્યાધિ-વાધ, ચર્મ-ચામડું, આ કાગળ ગુરૂ બ્રહ્માનંદજીએ પોતાના શિષ્ય વલ્લભરામપર, વલ્લુક જ્ઞાતીના પોતાના શિષ્ય માણેકલાલ પાસે લખાવ્યો છે.

(નમુનો ૮ મો.)

(મોટા માણસને વિનિતિ પર્વત કોઈ પ્રકારની ગરીબાઈ તરીકે, માગળી સ્ત્રવા ના કાગળનો નમુનો-અંગ્રેજી ભાષાવાના કાથદા સાથે નીચે મુજબ.)

શ્રી ૧૧

સ્વસ્તિ શ્રી મુખ્યમંત્રી દરે મહાશુભસ્થાને પૂજ્યારાધે સર્વે શુભોપમા જંગ રાજ્યમાન રાજેશ્રી પરમ દયાળુ મુરખી શ્રી શેઠજી ગોવરધનદાસ ગોકળદાસજી પરતે સુરતથી લી, વીશાલાડ જ્ઞાતિના રંક સેવક ગિરધરલાલ મોટાબાઈ મોદની નમ્રતાપૂર્વક સલામ, આપ નામદારની પવિત્ર સેવામાં અંગિકાર કરશેજી. શેઠજી પરમકૃપાળુ પ્રભુ પાસે ખરા અંતઃ-કરણથી આપની કુશળતા ચાહી આપને જોજો માથું મૂકી એક અરજ ગુજરું તે દયાળુ અતઃકરણે મારી ગરીબાઈ તરફ નીધા પહોંચાડી જરૂર સ્વીકારશે. મુરખી શ્રી આપના ઉદાર પિતા શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળના નામે જે બોડીંગહાડિસ આજ પર્યંત આપના શ્રેય આશ્રય હેઠળ ચાલ્યું જાય છે. તેમાં દાખલ થઈ અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન મેળવવાની મારી ખાચશું છે. હું હાલ અત્રેની હાઇસ્કૂલમાં ફિક્ષ થ ટાન્ડરનો અભ્યાસ કરું, મારા પિતા વર્ષ દહાડો થયાં ગુજરી ગયા છે. તે ટુંક વર્ષાક્ષનમાં કાપડીઆને ત્યાં મુમાસ્તી કરી ગુજરો ચલાવતા, એટલે તેમની પાછળ ઉપજીવિકાનું કોઈ સાધન મૂકી ગયા નથી; મારી માતૃશ્રી ધરમાં રહી થતી મજુરી કરી ખસકાપ્ટે ગુજરો નિભાવે છે. શેઠજી એવી સ્થિતિ હોવાથી લાચારીએ અરજ ગુજરી છે. સારું અંગ્રેજી બણ્યા વગર રેલવે કે બપરમેન્ટ

નોકરી હવે મળી શકતી નથી; તેમ મોટાં વેપારીની પેટીમાં પણ કોઇ રાખે નહિ; તેમજ એ આપણા રાજકર્તાની ભાષા છે. આગલા વખતમાં મુસ્તદી વર્ગના લોકો જેમ ફારસી ભણી સરકાર દરબારમાં દાખલ થયા તેમ રાજકિય વર્ગ જોડે હળવા મળવાનો શક્ત એટલોજ રસ્તો છે, કે હાલના લોકોએ સારૂ અંગ્રેજી ભણવ. વળી સાંભળવા મુજબ એ ભાષામાં વિદ્યા, હુન્નર, કાવ્ય ને જ્ઞાનના કિંચા પ્રંથો છે. તે સધળાનો લાભ પણ તેવા લેવાય-વગેરે વગેરે અગણિત લાભ એ ભાષા ભણવામાં છે. એમ મનમાં સચોટ લાગનાર્યા હરકોઇ ઉપાયે અંગ્રેજી પુરો અભ્યાસ કરી યુનિવર્સિટીની કોઇ ડીગ્રી મેળવવી, એમ મારા મનમાં તર્કવિતર્ક ઉઠ્યાં કરવાથી પત્ર લખ્યો છે. શેઠજી અંગ્રેજી ભણવાથી હું રોજગારે લાગીશ કે જેથી મારી જીદગી પર્યતનો આપનો આભારી થઇશ. કલાસમાં મારો નંબર પહેલો ખીજો રહે છે. આપના તરફનો જવાબ મળે, હું મારી છેલ્લી પરીક્ષાનો માર્કવાર દાખલા અને માગ માસ્તરનું સારી ચાલ વિષે સર્ટિફિકેટ જરૂર મોકલી આપીશ. દુકમાં એજ વિનતિ છે કે બોર્ડિંગમાં દાખલ કરી મારી ઇચ્છા પાર પાડે કે જેથી હું પરમ કૃપાળુ સ્વયંભૂ આપને લાંબુ આયુષ્ય બક્ષી આપના ઉદાર પિતાના નામની અમર કીર્તિ જાહેર ફેલાવે એવું સદા તેની પાસે માગતો રહીશ, તથાસ્તુ. તારીખ ૧૮-૧૨-૯૨.

મુ. સુરત એગમપર ખાંગડશેરી.

અર્થ-શુભોપમા-શુભઉપમા-સારી ઉપમા પરમ-મોટી. અગિયાર-કુલ. પૂર્વક-ભરેલી સાથે, કુશળતા-સુખાકારી બોર્ડિંગ હાઉસ-છાકરાઓને ખાવા પીવા ભણવા વગેરેનું સાધન મળે એવો મુકામ. ખાયશ-ઇચ્છા હાઈસ્કૂલ-મોટી અંગ્રેજી ભણવાની નિશાળ. ફિફ્થ સ્ટાન્ડર્ડ-પાંચમું ધોરણ, ઉપજીવિકા-ગુનરો. પેટ્ટી-વખાર. મુસ્તદી-ભણેલા લોક સરકારી નોકરી કરતા લોક. રાજકિય-રાજકરનારા. સચોટ-પાકું. યુનિવર્સિટી-ડિગ્રી આપવાની જગ્યા પાઠશાળા. ડિગ્રી-હોદ્દો. માનની પદવી, ખી. એ. એમ. એ. એલ એલ ખી. વગેરે. તર્કવિતર્ક-સારા માઠા વિચાર. સર્ટિફિકેટ-ખાત્રી પત્રક. સ્વયંભૂ-પોતાના તેજથીજ પ્રકાશ પાડનાર, પરમાત્મા. બક્ષી-આપી. માર્કવાર-દોકડા સાથે. તથા અસ્તુ-તે પ્રમાણે થાઓ.

(૪૦)

(નમુનો ૯ મો.)

શ્રી ૧૧

સ્વસ્તિ શ્રી સુરત બંદરે શા. કહાનદાસ રાજરામ; પરતે ગોવા બંદ-
સ્થી લી. રા. રંગરાવ કૃષ્ણ દાંડેકરના જોગોપાળ વાંચજો; અત્રે સૌ ખુશી
છે. ખીજું પડાઉ ૧ એક ટુંડેલ હીરા ગોવન વાળા મધ્યે ટાંગર ખાંડી ૧૧૫
સાડા અચ્ચાર તથા ચોખાની ગુણે ૨૦ વીસ ભરીને વૈશાખ શુદ્ધ ૧ ને વાર
જોમેનું રવાના કર્યું છે, અને તેજ મિતિએ તમને ટપાલમાં કાગળ લખ્યો
છે; તેને લગભગ એક મહીનો થવા આવ્યો, છતાં, તમારો જવાબ આવ્યો
નથી; અને વહાણ પહોંચ્યું કે નહિ. તે કાંઈ ખાલુમ પડતું નથી, તેથી
શીકર બણી થાય છે; વાગતે આ કાગળ પહોંચતા વાર તુરત જવાબ લખજો.
બહારો નહિ. અત્રે હવે ચોમાસાની શરૂઆતનો પવન ફુકાવવા માંડ્યો છે,
અને વહાણે બંદર પર બધાઈ ચૂક્યાં છે; એજ મિતિ વૈશાખ વદ ૦))
ને વાર રવેઉ.

અર્થ ને સૂચના,

આ કાગળ વેપારો વર્ગને: ટુંકામાં વ્યવહારી કંપે છે. પડાઉ-નાનું વહાણ,
ટુંડેલવહાણનો ઉપરી, ખારવે. કુમાવવા-વાવા, લોમ-મંગળવાર

(નમુનો ૧૦ મો.)

શ્રી ૧૧

સ્વસ્તિ શ્રી રાજકોટ મહા શુભસ્થાને પૂજ્યારાધે સર્વે શુભોપમા જોગ
મોદી જોડીસનદાસ ગોરધનરામ, એતાનશ્રી સુરતથી લીં સેવક દિનશાહજી
ખીખાજી ખાનની કંપનીની સલામ વાંચજોજી. અત્રે ખુશી છે, ખીજું
તમારા તરફથી શુદ્ધ ૮ વાર ગુધનો તથા કાગણુ વદ ૪ વાર શુક્રનો
લખેલો મળી એ કાગળ ટપાલ મારજતે આવ્યા, તે અમને પહોંચ્યા છે,
વાંચી સમાચાર સર્વ જાણ્યા છે, વળી એજ રીતે લખતા રહેજો.

ખીજું તમારા માટે દાળ તુવેરની ગાફી ૩ ત્રણ ૩૪૭) સુડતાળીશના
બાવે તમારા કાગળ મુજબ લીધી છે; તે દાળ સારી રીતે વીણાવી સાફ
કરાવી ગુણેમાં ભરી રેલવે મારફત થોડા દિવસમાં મોકલી આપીશું.

તાકીદથી મોકલી આપીશું તે જાણજ્ઞે. ખીજું આ તરફ ખાનદેશ તરફના નવા ઘડિની આવક થવા માંડી છે, થોડા દિવસ પછી ખાંડીનો રૂ. ૨૪) ચોવીશને આશરે ભાવ નીકળવા ધારીએ છીએ, પછીની વાત સાહેબ જાણે. તમારા તરફ અત્રેના ઘઉં પોપાતા હોય તો લખજો. ભાવમાં વધારો થયો થયે વળી લખી જણાવીશું; એજ કામકાજ લખજો, જોઈતું કરતું મંગાવજો; મિતિ માગસર વદ ૨, સં. ૧૯૪૯ અત્રેજી તા. ૭-૧૦-૯૨

દા મહેતા બાલમુકંદદાસ મકનદામતા જોગોપાળ વાંચજો.

મોદી-વાણીયા લોકની અટક છે.

કંપની-વેપારીની મંડળી.

સાહેબ-પરમેશ્વર.

} [આવડ થવા માંડી-આવવા સર થાય છે

(નમુનો ૧૧ મો.)

શ્રી ૧૧

સ્વસ્તિશ્રી અમદાવાદ મહાશુભસ્થાને મુરખી મોટાભાઈ ગંગાશંકર નરોત્તમ, જોગશ્રી મુખાધથી લી. આસાંકિત પ્રાણગોવિંદ નરોત્તમના દંડવત પ્રણામ વાંચશો. અત્રે ખુશી છીએ. વિગેય આપણી માતૃશ્રીના અણુધાર્યા મરણનો શોક યુક્ત પત્ર ગઈ ટપાલમાં તમારા તરફથી આવ્યો, તે વાંચી ભારે દીલગીરી થઈ. જગતમાં માતા સમાન ખીજું કોઈનું નિકળતું સગું નથી, અને તે માતા આપણુ ખોઈ; ઈશ્વર ઇચ્છા આગળ આપણુ ઉપાય નથી. તમેએ માતૃશ્રીની ઉત્તરક્રિયાના પ્રસંગપર રૂ. ૬૦૦) હસે સુધી ખરચ થશે, એમ લખ્યું તેમાં રૂ. ૨૦૦) સુધીની સવડતા છે, અને બાકી માટે સાહુકારને ત્યાંથી લગભગ ચૌદ આનાની તેરીખ સુધીના ઘર ગીરો મૂકી કાઢવા પડશે, એમ લખ્યું તેથી મારો જીવ ખડુંજ નારાજ છે. અને હું હજારો વિચારમાં ગરકાવ થાઉં છું. મુરખી ભાઈ, સંસારી ખીજ માણસો જેવા અભણ હોત, અને જુના ચાલ મુજબ ગાડું હાંકતા હોત, ત્યારે મારાથી ના કહેવાત નહિ, પણ જ્યારે તમે આપણી જાતીના સુધારામાં આગળ પડતો ભાગ લ્યો, ખીજાને ખોધ આપો ને આપણુ ઘેર આવેલા પ્રસંગે ધારો તોડી લોકમાં ફિટકાર થવાની ધારતીને લીધે કરજ કરી વરો કરવા તૈયાર થાઓ, તો જાતી સુધારો અટકવાનો

અને આપણે દુખી થવાના. મુરખી શ્રી આપ વજ્રે ને જ્ઞાને વધારે છો એટલે વધારે લખી શકતો નથી. વળી કરજ વાળવાની આપણી શક્તિ નથી, તેથી કરજ, કરવાની મારી તદ્દન સલાહ કે મરજી નથી; અને હું તમને એકબ્રુ લખું છું કે, ધર ગંગા મૂકવાનો જે દસ્તાવેજ થશે તેપર હું કદી મદ્દ કરનાર નથીજ. જે રૂ. ૨૦૦) ની સવડતા વિષે તમે લખ્યું તે, ને રૂ. ૫૦) મારી પાસે છે તે હું લેતો આવીશ. તેટલામાં રીતસર ખરચ કરીશું. સગાંવહાલાં જમાડી આવેલા ફિવસને વીતાડવો. કહેવત છે કે “વ્યવહાર ઉછીનો છે, ’ ઘણું થશે તો જેમને ત્યાં આપણે નોતરાં નહિ દમ્મએ તે આપણે ત્યાં નહિ દે. તો તે વધારે સાફ છે. આપણે ખતે સદા બહાર રહીએ છીએ. ને ધર આગળ ક્યાં સાત પાચ રહે છે કે જમ્યા વગર તેઓ રહી જવાનાં છે. માટે ભાઈ, જરૂર મારા લખવા મુજબ કરાવ રાખી તેટલીજ તૈયારી રાખજો. હું આવતા સોમવારે મેલમાં આવીશ. ચી. રામાનદને જોડે લાવીશ. સ્ટેશનપર કોઈ માણુએ મોકલજો. એજ તા. ૧૭-૧૨-૯૨.

સૂચના ને અર્થ.

આ કાગળ બોલેલા બે ભાઈ વચ્ચે કરજ કરી વરો ન કરવાની મતવળ વિષે છે, શોક્યુક્ત-દીલગીરી ભરેલો. ઉત્તરક્રિયા-મરી ગયલાની વાજળા ફિવસ પાખી વગેરેનો ખરચ કરે છે તે. ગીરો મુંકલું-માલખા ખીજને લખી આપી કપીઆ કરજે કાઢવા તે. ખરકાવ થાઈ છુ-કુંડા ઉતરે છુ, મનુ-દસ્તાવેજ લખી આપનારની તેના ખરાપણા બાબતની નીચે સહી, મેવ-ટપાલ લઈ જનારી ઉતાવળે ચાલનારી ગાડી

અશુભ છે (નમુનો ૧૨ મો)

(લુગડાં ઉતારીને વાંચજો.)

સદા હેતકારી ગામસ રખંજર મધ્યે ભટ્ટ દામોદરભાઈ મશ્વરદાસ, પરતે નડિઆદથી પંડયા હરિનાથ વિશ્વનાથના વાંચવા. ખીજું લખવાને અત્યંત દીલગીરી કપજે છે કે, હમારા પિતા પંડયા વિશ્વનાથ, ચૈત્ર વદ ૧ ને પુષ્પવારે દેવલોક પામ્યા છે, એ ઘણુંજ માહું થયું છે; પણ મશ્વર આગળ કાંઈ ચલણ નથી. સુખ દુઃખ પડે તે માણસે સહેવુંજ જોઈએ.

ખીજું એમની દાદશાની ક્રિયા વદ ૧૩ ને વાર રવેઉએ છે, તે તમને સહેજ જાણવા લખ્યું છે. એજ મિતિ ચૈત્ર વદ ૪ સં. ૧૯૪૮.

અર્થ—અશુભ—માઠી ખખરનો કાગળ; મથાળે ઉપર લખ્યા તેવા બોલ લખવા કે જેથી સ્નાન વગેરે કરવું હોય તે લુગડાં બિતારી વાંચે. ના વાંચવા—અહીં નમસ્કાર, પ્રણામ, વગેરે જે થતે ન સમજી લવું, પણ માઠી ખખર હોવાથી તેનો અધ્યાહાર રહે છે, સ્પષ્ટ લખાતું નથી. દેવ-લોક પામ્યા છે—મરણ પામ્યા છે. દ્વાદશા—ગારમુ

(નમુનો ૧૩ મો.)

કંકોત્રી એટલે લક્ષ પાત્રિકા.

શ્રી ગણેશાયનમઃ

સ્વસ્તિશ્રી મુંબઈ બંદરે મહાશુભસ્થાને પ્રત્યારાધે, સર્વે શુભોપમા જોગ મુગ્ધામી રા. રા. ભાણુભાઈ રામભાઈ, પરતે સુતરથી લી. આજ્ઞાંકિત અનુપરામ કીરપારામના દઉવત પ્રણામ વાંચજો, વિશેષ અમારે ત્યાં અમારા ભવિષ્ય નાગજની દીકરી ચીં કીકી બેનનું શુભ લગ્ન દેગામકર રા. રા વસનજી દરિભાઈના દીકરા ચા. દોલતરાવ જોડે મહા શુદ્ધ પ ને વાગ ગૂરજો કરવા નિરધાર્યું છે. તે શુભ પ્રસંગપર આપ સહકુટુંબ મિત્ર મળી સહિત પધારી મળપને શોભા આપશો. એકવાર લખ્યું તે ૧૦૦ કરી માનજો. મહા શુદ્ધ ૫ સંવત ૧૯૫૭.

(કંકોત્રીમા કયા ગામના કોના મ્યા દીકરા જોડે લગ્ન કરવા ડરાબ્યું છે તે લખવાનો રિવાજ ન હોવાથી દરના આવનારને તે જાણવાની હત્કડા રહે છે, માટે તે રૂપ બદલ્યું છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

વાતો અને ચિહ્ની કાગળના સહેલા રૂપના આગલા બે પ્રકરણના નિબંધ આવડયા પછી જાણીતા પદાર્થના નિબંધ લખતાં શીખવવા જોઈએ. આ પ્રકરણમાં તેવા કેટલાક પદાર્થોના નિબંધ આપ્યા છે. એવા નિબંધો લખતાં સવડ પડે માટે તેનાં પેટાં પ્રથમથીજ પાડતાં શીખવવું. ઘણાખરા નમુના વર્ણન કે કથનરૂપ નિબંધના ટુંકા ટુકા છે, તે આવડયા પછી તેવા બહારના નમુના ઘેરથી જાણીતા પદાર્થ વિષે લખી મંગાવવાથી પેટાં પાડી બાળકો ઝટ લખી શકશે.

આ પ્રકરણમાં આપેલા પદાર્થોના ઘણા ખરાના મુખ્ય ત્રણ પેટાં

(પદાર્થનો દેખાવ ગુણ અને ઉપયોગ) છે અને તેનો વિસ્તાર દુકમાં જણાવ્યો છે.

રૂપ્પર વિષે.

(૧) દેખાવ—તે ૧ રંગકાળો ભુરો અથવા કાળાશપર હોય છે.

(૨) ગુણો—પકડવાથી જણાય છે કે તે અપારદર્શક હોય છે. એટલે તેની આરપાર જોઈ શકાતું નથી. તેનાપર દેવતા લગાડવાથી જણાય છે કે તે બળી શકે છે. એટલે તે જવાળા આહી છે. ને વળી લીસું અને ચિવટ છે. અને ખેડ્યા પછી તે પોતાની આગલી સ્થિતિમાં પાછું આવી શકે છે. તેથી તે સ્થિતિસ્થાપક છે.

(૩) ઉપયોગ—પેન્સિલના ડાઘા ભૂંસીનાંખવામાં અને દડા બનાવવામાં તે કામ આવે છે.

ઊન વિષે.

(૧) દેખાવ—રંગ ઘોળાશપર હોય છે.

(૨) ગુણો—તપાસથી જણાય છે કે તેનામાં નીચેના ગુણો છે.—તે શોષક છે. એટલે કોઈ પણ ચીજ ચુસી લેવાને તે શક્તિવાન છે તે નરમ એટલે વાંકું વળાય તેવું છે. વળી તે ચિવટ, ટકાઉ અપારદર્શક, હલકું અને સૂકું છે.

(૩) ઉપયોગ—ફલેનલનું કપડું, ધાબળીઓ, કામળા, પગનાં મોન્નાંઓ વગેરે બનાવવામાં તે ઉપયોગી છે.

ચામડા વિષે.

(૧) દેખાવ—ચામડુ તરેલ તરેલના રંગોનું હોય છે. કેટલીક વખતે રાતું, અને ઘણી વખત એક બાજુએ કાળું હોય છે, પણ સાધારણ રીતે આછા ભુરા રંગનું હોય છે.

(૨) ગુણો—ચામડામાં ખાસ ગંધ હોય છે તે ઘણું નરમ હોય છે. અને જ્યારે ચમારે સારી રીતે કેળવલું હોય છે, ત્યારે તેમાંથી પાણી ગળતું નથી, તે વળી ચિવટ, લીસું, ટકાઉ, અને અપારદર્શક હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—તે જોડા, હાથનાં મોન્નાં, લગામ, જીન, જામદારી (કપડાં લઈ જવાની પેટી) અને ચોપડીઓ બાંધવાના પટા વગેરે બનાવવામાં કામ આવે છે.

(૪૫)

સાકર વિષે.

- (૧) દેખાવ—તેનો દેખાવ સફેદ, તેજસ્વી અને અપારદર્શક હોય છે.
(૨) ગુણો—તે પાણીમાં ઓગાળી શકાય છે, અને ગરમીથી પીગળી શકાય છે, ઊરડ છે, એટલે તેના સહેલથી કકડા થઈ શકે છે, કઠણુ, નક્કર અને સ્વાદે મીઠી હોય છે.
(૩) ઉપયોગ—ખોરાક મીઠો કરવાના કામમાં આવે છે.

વાદળી વિષે.

- (૧) દેખાવ—આછા ભુરારંગની, ઝાંખી, અને અપારદર્શક હોય છે.
(૨) ગુણો—તે નરમ કાણાંદાર, સ્થિતિસ્થાપક અને શોષક એટલે કાઈ પણ પ્રવાહી પદાર્થ ચૂસી લેવાને શક્તિવાન છે.
(૩) ઉપયોગ—ગડ, ગુમડાં, ઘોવા અથવા સ્વચ્છ કરવામાં તે કામ આવે છે.

પાણી વિષે.

- (૧) દેખાવ—પાણી કાચ જેવા દેખાવનું પારદર્શક હોય છે, તે એવું કહેવાય છે કે તે રંગ વિનાનું છે,
(૨) ગુણો—તે પ્રવાહી છે. અને અપારદર્શક પદાર્થો પરનાં કિરણો તેમાં વક્રિભવન પામે છે. જ્યારે તે સ્વચ્છ હોય, ત્યારે તે સ્વાદ અને વાસ વગરનું હોય છે; અને ત્યારેજ તે ગુણકારી છે.
(૩) ઉપયોગ—તે પીવાના, ઘોવાના, જમીન ધોવા કરવાના, અને સોષ કરવાના કામમાં આવે છે.

મીણુ વિષે.

- (૧) દેખાવ—મીણુ પીળાશ પડતા રંગનું, ઝાંખું, અને અપારદર્શક છે,

(૨) ગુણો—તે નક્કર, ચિવટ, લીસું, અને ચોંટ એવું હોય છે. તે ગાળી શકાય એવું અથવા પીગળાવી શકાય એવું, અને ખુશખોદાર એટલે મીઠી સુવાસ વાળું હોય છે,

(૩) ઉપયોગ—તે મીઠુ બત્તીઓ કરવાના કામમાં આવે છે.

રોટલી વિષે.

(૧) દેખાવ—ગર પીળાશ પડતા ઘોળારંગનો હોય છે, અને પોપડી કઠણુ હોય છે.

(૨) ગુણો—રોટલી કાણુંદાર, નક્કર અપારદર્શક, અને ઘણી શોષક હોય છે. ખાવાન્નેગ, ગુણુકારી, અને પુષ્ટિકારક છે. જ્યારે નવી હોય ત્યારે તેનો ગર નરમ અને ભેજ વાળો હોય છે. પોપડી કઠણુ અને ખરડ છે.

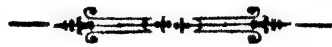
(૩) ઉપયોગ—તે ખોરાકની એક ધાળીજ જરૂરી ચીજ છે.

શાહી ચૂસી લેવાનો કાગળ ("લોટિંગ પેપર.)

(૧) દેખાવ—જુદા જુદા રંગના, કેટલાક ગુલાબી કેટલાક ભુરા વગેરે હોય છે.

(૨) ગુણો—તે ઘણા નરમ, પાનળા અને વળે એવા હોય છે, સહેલથી ધાટે એવા કાણુંદાર, અને શોષક હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—તે જોઈએ તે કરતાં વધારે શાહી ચૂસી લેવાના કામમાં આવે છે.

દૂધ વિષે.

(૧) દેખાવ—તે સફેદ રંગનું હોય છે.

(૨) ગુણો—તે અપારદર્શક, જરા ચરખીવાળું, અને માથક સર સ્વાદનું, ઘણું ગુણુ કારી, ધાતુપુષ્ટ ને પ્રવાહી છે.

(૩) ઉપયોગ-મુખ્યત્વે કરીને છોકરાં વાસ્તે તે એક ખોરાકનો પદાર્થ છે. દહીં, પનીર, માખણ તેમ માવો, બરફી વગેરે બનાવવામાં તે કામમાં આવે છે.

ચા વિષે.

(૧) દેખાવ-પાંદડાં સાંકડાં, અણીદાર અને દાનાદાર છે. કેટલાંક પાંદડાં લીલાં, અને કેટલાંક કાળાં હોય છે.

(૨) ગુણ-ગુસ્સો આણવાના અને ઘેનના ચોક્કસ ગુણો તે ધરાવે છે.

(૩) ઉપયોગ-જ્યારે માફકસર રીતે એટલે એ ખાસ રીતે ખાંડને દૂધ સાથે લેવામાં આવે ત્યારે તે અનુકૂળ અને ધાતુપુષ્ટ પીવાનો પદાર્થ છે.

કોફી (બુંદદાણા.)

(૧) દેખાવ-બુંદદાણા જ્યારે પાકેલા હોય ત્યારે ઝાંખા રાતા રંગના હોય છે, પણ જ્યારે ઉકાળીએ ત્યારે તેનો કાળો ભુરો રંગ થાય છે.

(૨) ગુણો-તે ઘણો ગુસ્સો આણવાના ગુણો ધરાવે છે. તેની ખુશ-ખો લહેજતદાર હોય છે.

(૩) ઉપયોગ-તે ઉકાળી પીવાના પદાર્થ તરીકે કામ આવે છે.

લાકડાનો ધન.

(૧) ભાગો-ધનની સપાટીઓ છ હોય છે.

(૨) દેખાવ-ઝાંખો. ભુરો, અપારદર્શક છે.

(૩) ગુણો-કઠણ, નક્કર, લીસો અને જવાળા ગ્રાહી છે.

(૪) ઉપયોગ-આળકોને આકાર ને કદ સાથે શીખવવાના સાધન તરીકે ઉપયોગી છે.

મીણ બત્તી.

(૧) ભાગો-ટીવેટ, મીણ, સપાટીઓ, છેડાઓ, કોરણો, મથાણું, તળાઉ, વગેરે એના ભાગો છે.

(૨) દેખાવ-(આકાર)-લંબગોળાકાર હોય છે, મીણુ પીળાશ પડતા સફેદ રંગનું હોય છે, દીવેટ સફેદ હોય છે.

(૩) ગુણો-મીણુ ચીકણું, ગાળો શકાય એવું, કઠણુ અને અપાર-દર્શક હોય છે. દીવેટ ચિવટ, રેસાવાળી, પોચી અને જવાળાગ્રાહી હોય છે.

(૪) ઉપયોગ-પ્રકાશ આપે છે.

ચોપડી વિષે.

(૧) ભાગો-બહારની બાજુના ભાગોમાં કારણો ખૂણાઓ, ખાંધણી પીઠ, બાજુઓ, મથાળું, તળીઉં વગેરે છે. અંદરની બાજુના ભાગોમાં, કાગળ. પાનાં, પૃષ્ઠો, નામનું પાનું, પ્રસ્તાવના, ઉપોદ્ધાત, ખીના, છેડો, હાંસીઓ, શરૂઆત, અક્ષરો, આંકડાઓ ટાપો, શબ્દો, વગેરે છે.

(૨) ઉપયોગ-ખબર લઈ જવાને અગર ગમત આપવાને વારતે ઉપયોગી છે.

ઘંડા વિષે.

(૧) ભાગો-કોચલું, છાલ, સફેદી, ઘંડાની ઢાળ, અંદરની બહારની સપાટી વગેરે છે,

(૨) દેખાવ-કોચલું અંડાકારને સફેદ છે. અંદરની બાજુએ સફેદીને ઢાળ હોય છે, ઢાળ પીળી હોય છે.

(૩) ગુણો-કોચલુંખરડ, લીસું, પાતળું ને કઠણુ હોય છે. સફેદી કાચી હોય ત્યારે પ્રવાહી હોય છે. અને ઉકાળેલી હોય ત્યારે નક્કર હોય છે, ચીકણું, ચિવટ, અને ફિક્કું છે, ઢાળ પ્રવાહી, નરમ, ખુસબોદાર અને મનને પસંદ પડવા જેવી છે.

(૪) ઉપયોગ-ભોજન કરવા લાયક અને પુષ્ટિ દાયક છે.

ચપ્પુ વિષે.

(૧) ભાગો-હાથો, પાનું, ખાંચા, હાથાની પીઠ, પાનાની પીઠ, અણી કારણુ, કમાન; ખીલીઓ, વગેરે છે.

(૪૯)

(૨) દેખાવ—પાનું ચળકતું હોય છે. આગલી કોરણ પાતળી, ને પાછલી કોરણ જડી, ને હાથો ચપટો હોય છે.

(૩) ગુણો—પાનુ કઠણ ને બરડ હોય છે. આગલી કોરણ તિક્ષ્ણ હોય છે, પાછલી કોરણ ખુદી હોય છે અને હાથો પોક્ષો હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—કલમો કરવા વગેરેના કામમાં આવે છે.

કુંચી.

(૧) ભાગો—કડી, નળી, ખાંચા, કોરણો, સપાટી, ખૂણાઓ.

(૨) દેખાવ—ચળકતી, નળીનો ભાગ પોક્ષો ને લંબગોળાકાર હોય છે, કડી વાંકી વળેલી હોય છે.

(૩) ગુણો—લોઢાની કે પોલાદની બનાવેલી, કઠણ, અપારદર્શક, લીસી, ચિવટ એને કાટ ચઢે એવી છે.

(૪) ઉપયોગ—ખારણાં, દરવાજાવગેરેને તાળું દેવાના કામમાં આવે છે.

કાતર.

(૧) ભાગો—પાંખીઆં, કમાન, પાનાં, ખીલીઓ, અણીઓ, સપાટીઓ વગેરે છે.

(૨) દેખાવ—ચળકતો.

(૩) ગુણો—પોલાદની બનાવેલી, પ્રતિબિંબ પાડે એવી, કઠણ, અપારદર્શક ને નક્કર છે. પાનાંઓ અણીઆળાં હોય છે. એક સપાટી ચપટી ને ખીજી વળેલી, આગલી કોરણ ધાર વાળીને પાછલી ખુદી હોય છે, ને કમાન વળેલી હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—શણનું અગર હરકોઈ જાતનું કપડું કે કાગળ તેમ જાતનું ઝીક, ચળક વગેરે પદાર્થ કાતરવામાં કામ આવે છે.

(૫૦)

મધપુડો.

(૧) ભાગો—ખાનાંઓ, ભાગો, કોરણો, ખાનાંનો પાયો, ખૂણાઓ.

(૨) દેખાવ—પીળાશપર છે.

(૩) ગુણો—એ પ્રાણીથી થએલી નીચ, હલકી, પીગળાવી શકાય એવી, ચિવટ, અડધી પારદર્શક, પાતળી, અને દાખવાથી થોડામાં રહી શકે એવી, ખાનાં ષડ્બૂણાકાર સમાન અને પોલાં હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—મીણુ ને મધ બનાવવામાં ઉપયોગી છે.

સોય.

(૧) ભાગો—વહે, નીચેનો ભાગ, અણી, મધ્ય ને મથાળું.

(૨) દેખાવ—ચળકતા પોલાદના રંગની, અણીદાર હોય છે.

(૩) ગુણો—પોલાદની બનેલી તેટલા માટે ધાતુમય, અપારદર્શક, અણીદાર, પાતળી, કઠણ, ચળકતી ને નક્કર છે.

લીંચુ.

(૧) ભાગો—બહારનો ભાગ, અંદરનો ભાગ, છાલ, રસ.

(૨) દેખાવ—પીળાશપર, ગોળ યા ઇંડાના જેવા આકારનું.

(૩) ગુણો—રસ ખાટો ને ઠંડક આપનારો.

(૪) ઉપયોગ—શરબત વગેરે બનાવવામાં ઉપયોગી છે.

કાખીજ.

(૧) ભાગો—ડાંખળી, પાંદડાં.

(૨) દેખાવ—બહારનાં પાંદડાં જુરાં, અંદરનાં પાંદડાં પીળાં કે સફેદ રંગના હોય છે.

(૩) ગુણો—પુષ્ટિકારક ને જરા મીઠી હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—ખોરાકમાં શાક ભાજની ચીજ તરીકે ઉપયોગી છે.

કપુર.

(૧) કપુર એ એક જાતના ઝાડનો રસ છે. (૨) ચીન, ખોનીઆને લંકામાં તે પુષ્કળ થાય છે, (૩) હવામાં ખુલ્લુ મૂકવાથી ઉડી જાય છે. (૪) પોતાના ઝોરડાઓમાં રોશની કરવાને હિંદુસ્થાનના રાજાઓ તેને કામે લગાડે છે.

(૫) ગુણો—તીખુ. જલદી ઉડી જાય તેવું, કડવું, ને સુવાસિત હોય છે.

(૬) ઉપયોગ—ઝોસડ તરીકે ઉપયોગી, અને માંદાઓના ઝોરડામાં ચેપ અટકાવવાને ઉપયોગી છે, ચાપડીઓની અવળાઇપર એક જાતના જંતુઓનો નાશ કરવા માટે પણ તે મૂકવામાં આવે છે.

લાપી.

(૧) લાપી—એ એક નરમ, ચીકણો, તેલીઓ પદાર્થ છે, તે હવામાં ખુલ્લો મૂકવાથી કઠણ થઇ જાય છે.

(૨) ઉપયોગ—ખારીના તખ્તાને કાચ જડવા સાર કાચ જડનારાઓને તે ઉપયોગી છે.

(૩) તે અગ્નિની તેજ અને સફેદાથી બને છે, કેટલીક વખત કલાઇ સફેદો મેળવવામાં આવે છે.

(૪) જે ચાક, જમીનમાંથી એક સુંદર ભુક્ષ તરીકે નીકળે છે, તેમાંથી સફેદો બનાવે છે.

શાંગડું.

(૧) તૃણબક્ષી ખરીવાળાં સઘળાં જનાવરોનાં માથા ઉપર ફૂટી નીકળેલો કઠણ ભાગ, તેને શાંગડું કહે છે.

(૨) તૃણ બક્ષી એ સંસ્કૃત શબ્દ છે (તૃણ=ગ્રાસ+બક્ષ=ખોરાક ઇ=

(૫૨)

વાળો)=ધાસ ખાવા વાળા શીંગડાં વાળાં સઘળાં જનાવરો ધાસ ઉપરજી જીવનારાં છે. શીંગડું જ્યારે ઉકાળવામાં આવે ત્યારે એક નરમ લોચો થાય છે. અને તેનો ગમે તે આકાર વાળીને કરવો હોય તે થાય છે.

(૩) એક ખાસ રીતથી તે અર્ધ પારદર્શક અને છે. અને તેનાં પાતળાં પતરાં થાય ત્યારે તે શાનસના કાચને ઠંકાણે પણ વપરાય છે.

(૪) કાચના શોષ પહેલાં તેની જગ્યાએ એજ પદાર્થ વપરાતો હતો.

(૫) તે મુખ્યત્વે કરીને કાંસકીઓ, છરીઓ. કાંટાના હાથા, અને ખડીઆ બનાવવામાં વપરાય છે.

મધ.

(૧) મધમાખીઓએ ફૂલોમાંના મધ્યસ્થાનમાંથી એકઠો કરેલો વનસ્પતિમાંનો એક જાતનો મીઠો રસ છે.

(૨) આ માખીઓને લાંબી પહોળી સુંઠ હોય છે. તે તેઓ ફૂલની અંદર ઘોંચી તેમાંનું મધ ચુસી લે છે. આ મધ તેઓ શિયાળાના ખોરાક માટે પોતાના પૂડામાં અનામત રાખી મૂકે છે.

(૩) વનસ્પતિની રજદ્રુપતા માખીઓને જોઈએ તેટલો જથ્થો પુરો પાડે છે. તેઓના મધપુડા ખડકની શાંટોમાં અથવા પોલાં ઝાડોમાં ઘણા જોવામાં આવે છે. અને મધપુડા પુષ્કળ હોય તેવી પહાડી કાણોમાં સુરજના તાપથી ઓગળી ઝરાઓમાં એ મધ વહે એ વાત કલ્પિત નહિ પણ ખરી માની શકાય છે.

(૧) સરેસ-એ એક ચીકણો ટકાઉ સીમીટ (ગાર) તરીકે વપરાતો પદાર્થ છે.

(૨) સારામાં સારો સરેસ પ્રાણીઓની ચામડીમાંથી થાય છે. મુખ્યત્વે કરી કસાધને ૨૬ પહેલા ચામડાના કડકાઓ વગેરેમાંથી મેળવાય છે.

(૩) હલકી જાતનો સરેસ પ્રાણીની ખરીઓ, શાનતંતુઓ, વગેરે-

માંથી ભેળવવામાં આવે છે.

(૪) બે ત્રણ દિવસ સુધી પાણીમાં ગ્રામણને જોળી રાખી ઉકાળવાથી તેનો ઘાડો જમ્બેલો પાક થાય તેમાંથી સરેસ બનાવે છે. ગરમી હોયત્યાં સુધી વાંસના ઝાડની ટોપલીમાંથી તેને ગાળે છે. ચોખ્ખો સરેસ ચીરા-ઝોમાંથી નીકળી આવે છે, અને કચરો હોય તે ટોપલીમાં રહે છે. બીજી વાર તેને ઝોગાળે છે. તે ચોરસ બીજામાં રહે છે. અને ધીમે ધીમે ઠંડો પડી જતાં સુધી તેને ખુટી લવામાં મકે છે.

(૫) ઉપયોગ—સુતાર, કડીઆ પુસ્તક બાંધનારા વગેરે વાપરે છે.

રૂપું.

(૧) દેખાવ—સફેદ, ચળકતું.

(૨) ગુણો—ઘડાય, તાણીશકામ, ચિવટ. ભારે, નરમ, ગાળી શકાય એવું અને અક્ષય, અપારદર્શક, નક્કર ને ઘટ્ટ છે.

(૩) ઉપયોગ—ડપાની જોડે ત્રાંબુ ભેળવવામાં આવે ત્યારે તે શિકા નરીકે વપાય છે. સમેદાની, થાળીઓ, તાસકો, ખાલા, લોટા વગેરે વાસણો બનાવવામાં તે ઉપયોગી છે. જ્યારે તેને સુગંધારના તેજાબ જોડે ઝોગાળી નાંખવામાં આવે ત્યારે તે વૈદોના કામમાં આવે છે.

(૪) ભૂગોળ પરનાં મથજો—રૂપુ ખાણોમાં અને જમીનમાં પથગયલું શુદ્ધ અને મિશ્ર બન્ને રૂપમાં મળી આવે છે. ડપાની ખાણો અમેરિકામાં પુષ્કળ છે. યુરોપખંડ માંહેલા સેક્સની, બોહીમીઆ, નોર્વ, લંગરી અને ઈંગ્લાંડમાં પણ છે, પણ પેર અને મેક્સિકોની ખાણો આખો યુરોપ મળીને જેટલું પુરૂ પાડે તેના કરતાં દસ ગણ વધારે રૂપું દર વર્ષે પુરૂ પાડે છે.

પારો.

(૧) દેખાવ—સફેદ, ચળકતો, અપારદર્શક છે.

(૨) ગુણો—ઝોસડના ગુણો ધરાવનાર, ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો એ એક પદાર્થ છે, ભારે મંદવાહક, ઠંડો, પ્રવાહી, ભેદ, જલદી ઉડી જાય

એવો, ને ગરમીથી પ્રસાર પામે એવો છે.

(૩) ઉપયોગ—પારો વાતાવરણથી ઝટ અસર પામે છે, તેથી વાયુ-માપક અને ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં તે વપરાય છે. વાયુમાપક યંત્રમાં તે હવાનું વજન તથા સુકી કે ભીનાશવાળી હવા કેટલી છે તે બતાવે છે અને ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં પારાના સંકોચ ને પ્રસારના આંકડાથી ગરમી ને ઠંડ-કનો વધારો ઘટાડો જણાય છે. પારો આરસીના કાચ જડવામાં કાચ પાછળ લગાડવામાં આવે છે. ઓસડમાં પણ કેટલીક વખત કામ આવે છે. ઓમા-સામાં શરદીથી અનાજમાં જીવ ઉત્પન્ન થઈ બગડી ન જાય માટે તેમાં ભળવામાં આવે છે.

(૪) સ્થળ—ખાણોની ખાંચોમાં નાની ગોળીઓ (રવા) કુદરતી સ્થિતિમાંજ તે જડી આવે છે; પણ ઘણી ખરી વખત તે ગંધક જોડે મિશ્ર રૂપમાં બળેલો મળે છે. આડીઆટિકની ઉત્તરમાં અને સ્પેનમાં તે જડે છે, પણ બળેલો મળે છે.

સાસું.

(૧) દેખાવ—કાળા લીલા કે ભૂરા રંગનું હોય છે, જ્યારે ગાળેલું કે કાપેલું હોય ત્યારે ચળકતું હોય છે.

(૨) ગુણો—ભારે, ગાળી શકાય એવું, ઘડાય એવું, ને તાણી શકાય એવું, ઘણું નરમ અને વળે એવું છે. ઝાંખુ પડી શકે એવું છે.

(૩) ઉપયોગ—જ્યારે ગાળેલું હોય ત્યારે સૌ પારા ઉપર કાટ વળે તેમાંથી ઓછા વત્તા તાપના પ્રમાણમાં જુદા જુદા રંગો થાય છે. સિંદૂર અને કલાઈ સફેદો રંગવામાં ઘણો વપરાય છે. તે સીસાના કાટજ છે, ગટરને વાસ્તે નજો, નળીઓને બંદુકના છરા બનાવવામાં સીસાને મોટો ખપ છે.

(૪) સ્થળ—ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સમાં તેમજ સ્કોટલેન્ડ, આયર્લેન્ડ, જર્મની, ફ્રાન્સ, સ્પેન, અને અમેરિકામાંથી સીસું ઘણું નીકળે છે.

ત્રાંબુ.

(૧) દેખાવ—ભૂરા નારંગી રંગનું અને ચળકતું છે.

(૫૫)

(૨) ગુણો—ભારે, ચિવટ, ઘણું રણકાવાળું, ગાળી શકાય એવું, સ્થિતિસ્થાપક, ધડાય એવું, તાણી શકાય એવું, ઘટ, ખનિજ, પ્રતિબિંબ પડે એવું, કઠણ, નક્કર, અને સહેલથી કાટ ચઢી જાય એવું છે.

(૩) ઉપયોગ—જ્યારે કાગળના તાવ જેવાં પત્રાં રૂપે કરેલું હોય ત્યારે વહાણો ઝટ હંકારવાને અને નીચેનાં લાકડાનાં પાટીઆંને માછલાં વગેરે કાણાં ન કોરે તે સાડ તેને તળીએ ત્રાંબાનાં પત્રાં જડે છે. તથા તેનાં ઘણાં વાસણો બને છે. જંગાલ એ ત્રાંબાનો કાટજ છે. ત્રાંબાના કેટલાક ભેગ થાય છે. પિત્તળ એ જસત અને ત્રાંબાનો ભેગજ છે. ત્રાંબું ને કલાઈ મળીને કાસુ થાય છે પંચ રસમાં તાંબુ આવે છે તેનાં ધાતુનાં પુતળાં બને છે.

સ્થળ—સ્વીડન, સેકસની, અમેરિકા, અને ઐટલિટનમાંથી ત્રાંબુ જડે છે.

લોહું.

(૧) દેખાવ—ઝાંખા ભુરા રંગનું હોય છે.

(૨) ગુણો—તાણી શકાય એવું, ભારે, ચિવટ, ધડાય એવું, કાટ ચઢી જાય એવું, ખનિજ, ગાળી શકાય એવું, કઠણ, પ્રતિબિંબ પડે એવું, નક્કર, મંદવાહક, અને ઓપ ચઢી શકે એવું છે.

(૩) ઉપયોગ—એ ઘણીજ ઉપયોગી ધાતુ છે. સળીઆ, ચીમનીની પીટા, વરાળચંત્રની ટાંકીઓ, નળો, રેલવેની સડકના પાટાઓ, સાધારણ તોપના ગોળાઓ, વગેરે એના બને છે, લોહના તાર સઘળી જાતના સંગ્રા ને હથિયારો બને છે. પોલાદ એ પણ લોહમાંથી બને છે.

સ્થળ—લોહું ઘણા દેશોમાંથી નીકળે છે, પણ મુખ્યત્વે કરીને ઇન્ડિયા, ફ્રાન્સ; સ્વીડન, અને રશીઆમાંથી પુષ્કળ નીકળે છે.

કલાઈ.

(૧) દેખાવ—સફેદ, ચળકતી છે.

(૨) ગુણો—ભારે, નરમ, ધડાય એવી, તાણી શકાય એવી, ગાળી શકાય એવી અપારદર્શક, નક્કર, વળે એવી ખનિજ, પ્રતિબિંબ પડે એવી છે.

(૩) ઉપયોગ—રસોઇનાં વાસણો બનાવવામાં, ત્રાંબા પિત્તળનાં વાસણુપર ચઢાવવામાં તે ખાસ ઉપયોગી છે. પૂર્ણ સ્વચ્છ રીતે કલાઇ દીધલી (સોઢાની બનાવેલી કલાઇના રસમાં બોળી કાઢેલી) થાળીઓ હોય તેને કલાઇની થાળીઓ કહે છે. બીજી કેટલીક ધાતુના ભેગથી કલાઇના મિશ્ર ધાતુઓ પણ બને છે.

સ્થળ—જર્મની, ચિલિ, મેક્સિકો અને ખાસ રીતે ઇંગ્લાંડના કોર્નવોલ પરગણામાં થાય છે.

કોયલો.

(૧) દેખાવ—ચળકતા કાળા રંગનો હોય છે.

(૨) ગુણો—ધણેજ દાઢ, કાર્બન અને મેગ્નેશીયો કંઈક ભાગ મળીને બનેલો હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—બળતણ, ગ્યાસ વગેરે માટે ઉપયોગી છે.

(૪) સ્થળ—ગ્રેટબ્રિટન, જર્મની. સ્વીડન, ફ્રાન્સ, કેનેડા ન્યુઝાલેન્ડલાન્ડ ચીન, ન્યુહોલાન્ડ તથા હિંદુસ્થાન.

પ્રકરણ ૫ મું.

નિબંધનાં પેટાં અને નમુના,

હરકોઇ જગ્યાનો વર્ણનરૂપ નિબંધ માગ્યો હોય, ત્યારે તેના નીચે પ્રમાણે પેટાં પાડવાં.

૧. તે સ્થળનું નામ, અને તે ક્યાં આવેલું છે ?

૨. તે જગ્યાનાં હવા પાણી, અને આસપાસની જમીનની ઉપજ વગેરે.

૩. તે ગામનો આકાર તથા વિસ્તાર, મોટા મોટા સરિઆમ રસ્તાનો દેખાવ તથા લંબાઇ, પહોળાઇ, વસ્તી કટલી. તે ક્યા ક્યા લોકની છે વગેરે.

૪. તે સ્થળમાં દરબાર, હોંટાં, ગઢ, નિશાળ, ઇસ્પતાલ, પૂલ, મહેલ, મોટાં મોટાં મકાનો વગેરે જે કાંઈ હોય, તે.

૫. તે જગ્યાના લોક સંબંધી-એટલે તેમની નાત, જાત, ધર્મ, ધંધો રોજગાર વગેરે બાબત.

૬. તે સ્થળે અથવા તેની પાડોશમાં કાંઈ જાણવા લાયક ઇતિહાસિક બનાવ બન્યો હોય, તેની ટૂંકી હકીકત.

ઉપરનાં પેટાં મોઢે કરાવી શિક્ષકે પ્રથમ શીખનાર છોકરાઓના ગા-મનો; તેની આડોશ પાડોશના કર્યાનો; તેમજ તેના જિલ્લા કે સરકારના શહેરનો; બાદ બીજા સુપ્રસિદ્ધ શહેરોના નિબંધ લખાવવા, આ ચોપડીમાં ફક્ત સુરત અને મુબંબ એ બે શહેરના નિબંધ આપ્યા છે. તેમ વડોદરા, અમદાવાદ વગેરે હરકોઈ શહેરનો નિબંધ લખી શકાય. તમામ ગામ કે શહેરના નિબંધ લખાવવાનો કાંઈ વખત મળશે નહિ, માટે ' સ્થળ ' વિષે નિબંધ લખવો હોય, ત્યારે ઉપરના ધોરી નિયમ ગોખી મૂકવા જોઈએ. નમુના માટે તો રહેવાના ગામનો ને નજીકના કર્યા કે શહેરનો એવા ચાર પાંચ નિબંધ ફક્ત દરેક શિક્ષકે લખાવવા.

સુરત શહેર.

સ્થળાનું નામ, સુરત શહેર ગુજરાત પ્રાંતના છેક દક્ષિણ ભાગમાં અને ઠેકાણું. તાપી નદીના મુખથી દસબાર મૈલને અંતરે છે. હવા પાણી ને શહેરથી ઉગમણે લગભગ ૪૦-૫૦ મૈલને છેટે જ ગલ આસ પાસ ની ને પહાડો છે, તેમ દરીઓ આયમણે દમયાર મૈલપર જમીનની ઉ- છે. એટલે હવા પાણી એકંદરે સારાં છે. મેલું પાણી પજ. જવાને શરમાં ગટરો નથી, તેથી વચલા ભાગમાં ઘરનાં ભોંયતળીઆનો ભાગ ભેજવાળો રહે છે. જિલ્લાની જમીન સપાટ ને બધા પ્રકારનો પાક પાકે એવી છે. શહેર ફરતાં કપારગામ, વરીઆવ, રાંદેર

અડાબજી વગેરે ગામોમાં નદીનાં બાઠાં છે તે જમીનમાં વીધે રૂ. ૨૦૦-૨૫૦ સુધીનો માલ પાકે છે. જીલ્લાના ઉત્તર ભાગમાં કપાસ, ઘઉં વગેરે પાકે છે, ને દક્ષિણભાગમાં ડાંગર પાકે છે ગણદેવી તાલુકામાં શેરડી પાકે છે, તેના રસનો ગોળ તથા ખાંડ બનાવે છે.

શહેરનો વિ. શહેરનો ફરતો ઘેરાવો લગભગ ૭ મૈલ છે; પૂર્વે પ-
સ્તાર, વસ્તી, શ્રિમ કે ઉત્તર દક્ષિણ મધ્ય રેષા માપતાં એક સરખી
વગેરે. ચમ્પાર મૈલ થાયછે. શહેરની જમીન પરાં મળીને ૩૧૦૦

વીધાં છે. વસ્તી એક લાખ ઉપર માણસની છે. મુંબઈ વનવા અગાઉ આ શહેર જ્યારે તેની પૂર્ણ જાહેજલાલીમાં હતું. ત્યારે વસ્તી આઠ લાખ માણસની હતી. હાલ તેમાં હિંદુ મુસલમાન, પારસીની વસ્તી છે. હિંદુમાં બ્રાહ્મણ વાણીયા, કણ્બી, ધાંચી, ગોલા વગેરે ધણી રા-
નિઓ છે મુસલમાનોમાં વહોરાઓ પણ છે.

શહેરના રસ્તા મ્યુનિસિપાલોટી ચવાથી ઘણા સુધર્યા છે. રોશનથી કિલ્લા સુધીની ધોરી સડક છે. કતારગામથી નાનપરા થઈને હુમસ સુધી ગએલી સડક પણ વખાણવા લાયક છે. બહાનપુરી ભાગળથી નવસારી ફર-
વાળ સુધીનો કોટ સરીલનો રસ્તો, તેમજ નવસારી બજારથી કેળાંપીઠ સુધીના બજારનો રસ્તો, હરીપરાની સડક વગેરે ઘણા રસ્તા સુધરેલા છે.

ઔર્વજનિક શરમાં સરકારી તેમજ ખાનગી ઘણાં મકાનો જેવા
મકાનો. લાયક છે. સરકારી મકાનોમાં મુગલાઈ રાજ્ય વખતનો

તાપી નદીના કિનારા પરનો એક કિલ્લો ને એક નાની સરખી ગઢી જેવા લાયકછે; તેમાં કલેક્ટર સાહેબની તેમજ તેમના તાબાની ધણી કચેરીઓ, ત્રિજ્ને-
રી વગેરેછે. જૂઠ્ઠા સાહેબની તેમજ ખીજી દિવાની કોર્ટનાં મકાનો નાનપરામાં નદીના કાંઠાપરછે. લાઈસ્કૂલન મકાન, સિવિલ હોસ્પિટાલ, વિક્ટોરીયા બાગ, હોપ પુલ, નેપ્રિસ્ટીટિવળ, વગેરે કિલ્લાને ફરતાં બપકાળાં છે, મ્યુનિસિપાલ હોલ, ફેઝ-
રનો બંગલો, મિસનહાઈસ્કૂલ વગેરે મકાનો પણ સારાં છે. નવાબ સાહેબનો મહેલ
જુહાંજીનું મકાન, દરિઆમહેલ વગેરે પણ સારાંછે, સુરતનું રેલવે સ્ટેશનને તેની
પાસેનાં મકાનો પણ જેવા લાયક છે. સૈયદ એફુસનો મિનારો તેમજ કેઝ-
નો નવો મિનારો, ને તેપરનું ધડીઆળ જેવા લાયક છે. વળી સોદાગર-

વાઘમાં જીનાં મકાનો, મસ્જિદો, કતારગામના દરવાજા આગળનાં મકાનો ને અંગ્રેજોનું કબરસ્તાન, શાહપોરમાંનું જીની ટ્રેનિંગકોલેજનું મકાન, ઝાંપાપરનાં વહોરાઓનાં મકાનો વગેરે ઘણાં ખાનગી ને સરકારી મકાનો જેવા લાયક છે. શહેરની બહાર ઉગમણી બાજુએ વરાછા આગળથી શહેરમાં નળ વાટે મીઠું પાણી લાવવા વરાળચંત્ર ને ટાંકી ગોઠવેલા છે તે જેવા લાયક છે. શહેરમાં કપાસ લોઢવાનાં કેટલાંક યંત્રો છે, તેમજ કાપડ વણવાની પણ મીઠો છે. ચોખા ખાંડવાની એક રાઇસ માલ છે. છાપખાનાં પાંચ છ છે.

લોક ધંધો.

હિંદુઓમાં બ્રાહ્મણની ધણી જતો છે. નાગર બ્રાહ્મણ, કાયસ્ત ને બ્રહ્મક્ષત્રી મુસ્લિમ વર્ગમાં ગણાય છે; આગલા વખતમાં તેઓ પોતાની બાપા ઉપરાંત કારસા બણતા, ને હાલ અંગ્રેજી બણે છે, તેથી સરકારી નોકરીમાં ઘણા સારા ઓછાપર છે

વહોરાઓ સારા વેપારી છે; તેઓ બ્રહ્મદેશ, સિયામ, અરબસ્તાન, જંગલપાર વગેરે દેશોમાં જાય છે, અને સારી કમાણી લાવે છે, ખીજા મુસલમાનો ગરીબ હાલતમાં છે કેમકે તેઓ બણતા નથી, તેમ વપાર ને હુન્નરમાં પણ આગળ નથી. પારસીઓના વસ્તી પણ સારી છે. શાહપોર માછલી પીઠ, વાંછી ખોરડી તેમજ નાનપરા ને રૂસ્તમપરામાં એમની ધણીક વસ્તી છે; તેઓ સારી રીતે બણે છે, ને પરદેશ નોકરી અર્થે ઘણા જાય છે. વાણીઆ શહેરમાં તેમજ મુંબઈમાં વેપાર કે ગુમાસ્તી કરે છે. કણુખીની સારી સંખ્યા અને તેઓમાંના ઘણાખરા રેશમ કે સોનારપાના તાર તૈયાર કરવાના ધંધામાં છે. ટાપ્પી વેલી રેલવેથી ખાનદેશ, મધ્યપ્રાંત વગેરે જોડે જોતી ને જંગલના માલનો વેપાર ચાલે છે.

ઇતિહાસિક

અનાવ.

સોળમાં સેકડાની ચર્યાતમાં આ શહેર વસ્યું છે, તે પહેલાં રાંદેર મોટું શહેર ગણાતું. સુરજ નામની બાઈના નામપરથી સુરત નામ પડ્યું છે; તેના દ્રવ્યથી ગોપી નામના માણસે વસાવેલું કહેવાય છે. ગોપીના નામપરથી ગોપીપર નામ પડ્યું છે, ગોપી એ અનાવલો બ્રાહ્મણ હતો, ને કોઈ કહે છે કે નાગર બ્રાહ્મણ હતો. મુગલાઈ રાજ્યમાં મઠકે હજ કરવા જનારા આજ બંદ

રેથી જન્મ્યાનાં બેસતા; અંગ્રેજ, વલંદા, ફ્રેંચ વગેરેની કોઠી આજ શહેરમાં હતી. અંગ્રેજોએ પ્રથમ આજ શહેરમાં પગ મૂકી આખા ભરતખંડનું રાજ્ય મેળવ્યું છે. આજે મુંબઈ જેમ ગણાય છે, તેમ મુગલાઈ રાજ્યમાં સુરત ૮૪ બફરનો વાવટો હતું. સુરતના દ્રવ્યથી લોખાઈ શિવાજી બે વાર લૂટી ગયો હતો, આગ ને રેલની આફતથી, નદી પૂરાઈ જવાથી, ને મુંબઈ વસવાથી આ શહેરનો વેપાર તૂટી ગયો છે, મુગલાઈ વખતમાં નવાબો દિલ્હીથી નીમાઈ આવતા ને રાજ્ય કરતા. ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં છેલ્લા નવાબને પેન્સન બાંધી આપી લોર્ડ મોર્નિંગ્ટનના વખતમાં આ શહેર અંગ્રેજોએ મેળવ્યું છે. સુરત જિલ્લાનાં પરગણાં પેશ્વામરકાર પાસેથી વસાઈના કોલકરાર મુજબ ઇ. સ. ૧૮૦૨-૩ માં મળ્યાં છે. એ વખતથી આજ સુધી અલિદ અંગ્રેજોને રાજ્ય છે

મુંબઈશહેર.

સ્થળ નામ મુંબઈ એ પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનનું મુખ્ય બંદર ને રાજ્યને તે ક્યાં જમીનીનું શહેર ઉત્તર, અક્ષાંશ ૧૮° ૫૨', અને પૂર્વ આવેલું છે ? રેખાંશ ૭૨° ૫૧', ઉપર આવેલું છે મુંબા દેવીનું જીનું દહેરું છે તેપરથી મુંબઈ એ નામ પડ્યું છે; અંગ્રેજોમાં એને બોમ્બે કહે છે, તે નામ પોર્ટુગીઝ લોકોએ પાડ્યું હતું બેટાપરની ટેકરીઓ ન જ્યાપર એ શહેર બાંધવામાં આવ્યું છે; સાધારણ લોકો મુંબાઈ બેટ કહે છે, પણ ખરે જોતાં હવે એ દ્વીપદ્વિપ છે

હવાપણી ને ફરતો ફરીઓ હોવાથી હવા મમધાન છે—શિઆ-આમપાસની જામાં ધણી યાદ પડતી નથી, તેમ જનાળામાં ધણી તાપ પડતો નથી, ૨૦૦ વર્ષ ઉપર એ બેટની હવા ખડક, ખાડી, ડુંગરા. અને જંગલોથી અંગ્રેજોને માફક આવે એવી નહોતી. પણ હાલની હવા તો એવી સારી છે કે ધણીક યુરોપીયનો ને દેશીઓ મુખે રહી શકે છે. વરસાદ દર વર્ષે સરાસરી ૭૦-૭૫ ઇંચ પડે છે. પીવાનું પાણી દરથી વિહાર ને તુળસી નળાવ ડુંગરાપર આવેલાં છે,

ત્યાંથી નળ મારફતે આણેલું છે. એંઠવાડ વગેરેનું ગંદુ પાણી વહી જવાને ગટરો કરેલી છે; ગટરોનું જોડાણ દરેક ઘર જોડે કરવામા આવેલું છે; એ પાણી છેવટ દરીઆમા વહી જાય છે; હુગરા લગભગ છે; તેપર શ્રીમતોની બાણીક વાડીને બંગલા આવેલા છે, નીચાણ જમીનમાં ડાંગર પાકે છે. તેમ નાળિયેરીનાં ઘણા ઝાડ જોવામાં આવે છે, તળ મુબમમાં વાલકેશ્વરને મલખારદિલનો ભાગ હુગરપર આવેલો છે; બીજો ઘણોક ભાગ સપાટ જમીનપર છે; પરેલ ને એલિન્સ્ટનરોડથી મહાલક્ષ્મી તરફનો ભાગ નિચાણમાં હતો, પણ મ્યુનિસિપાલીટીએ સુધારો કરવાથી હાલમાં કાપડ વણવાની ઘણોક મિલો તે ભાગમાં બંધા છે.

ઓકાર, વિ- લગભગ ૨૨ ચોરસ માઇલપર એ શહેર છે. કોલાબા રતાર, રમ્તા, તરફનો ભાગ છેક સાંકડો છે, અને સાલસેટ બેટ વસ્તી વગેરે. તરફનો ભાગ લગભગ ત્રણ માઇલ પહોળો છે કોલાબા-થી માહીમ તરફનો પશ્ચિમ ભાગ લગભગ આઠ માઇલ લાંબો છે, અને તેનો દેખાવ સારો છે; ચોપાટીપર દરીઆકિનારે ફરવાનો સરસ રસ્તો એ ભાગપર છે. વાલકેશ્વરનો રસ્તો ને તેપર શેઠીઆના બંગલા ને વાડીઓ ખરે રમણિક દેખાવ આપે છે. ગવર્નર સાહેબનો મહેલ વાલકેશ્વરમાં છેક દરીઆની અણીપર આવેલો છે. ચર્ચગેટ સ્ટેશનથી ટાકનહોલ સુધીનો તેમજ ત્યાંથી કોર્ટ માર્કેટ તરફનો રસ્તો ઘણો પહોળો છે, ને તેની બંને બાજુપર રોનકદાર નવી તરેહનાં બગીચાં મકાનો આવેલાં છે. એ-કંદરે મુબમના રસ્તા બીજા શહેર કરતાં ઘણા પહોળા છે ટ્રાન્કે તેમજ ગાડી ઘેડાની દોડાદોડ ને રાહદારીની પુષ્કળ જ આવનેલીધે પહોળા રસ્તાની ત્યાં જરૂર પણ છે, યુરોપનો કાંઈક ચિતાર મુબમ જોવાથી આવે છે. આઠ લાખ ઉપરાંત માણસની વસ્તી છે, અંગ્રેજોને હાથ એ શહેર આવ્યું ત્યારે ૧૮૩૧ ૧૦૦૦૦ માણસની વસ્તી હતી. હિંદુ, જૈન, મુસલમાન, પારસી, ફરી, ક્રિશ્ચિન, યાહુદી યુરોપીઅન સીધી, વગેરે પંચરંગી લોક મુબમમાં રહે છે. ૧૮૬૫માં ગુજરાતીને મરેઠી બોલી બોલનારા ઘણા લોકો છે ઘણાક વેપારીઓ ગુજરાતીજ છે. હુનીઆના તમામ દેશોમાંનો એકાદ માણસ મુબમમાં ખરો.

હરખાર, હહેરાં, સેક્રેટરિયટ તથા હાઇકોર્ટનાં સરકારી મકાનો ધણી શાળાનાં મકાનો, ધર્મસ્થાલ વગેરે. સરસ છે. બોરીબદર નામનું જી. આઇ. પી. રેલવેનું સ્ટેશન તથા મ્યુનિસિપાલ ઓફિસનું મકાન હાલ થોડા વર્ષમાં બ રે ખરચ કરી મોટાં બધાં બંધાવ્યાં છે. કોન્ટ્રાક્ટનાં બીજાં મકાનો પણ ધણી સારાં છે, ટેકનિકલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ એલ્ટ્રી કેળવણી લેવાનું સાધન છે. ગ્રાન્ટ મેડીકલ કોલેજ એ વૈદ્યાની કેળવણી લેવાનું સાધન છે. ગાંડાઓની હોસ્પિટાલ પણ એ શહેરમાં છે. એલિફન્ટા કોલેજ, વિલ્મન કોલેજ, સેન્ટ એવિયર કોલેજ વગેરે ઉંચી કેળવણી લેવાનાં સાધનો છે. હાઇસ્કૂલો પણ ધણી છે, હિંદુઓનાં દહેરાં ધણી છે. મુખ્યમાં ત્રાકેશ્વર તથા ભૂલેશ્વર મહાદેવનાં દેવળ, મહાલક્ષ્મી, નાગદેવી. બાબુલનાથ, મુખા દેવી વગેરે ધણી છે. વૈષ્ણવોનું મોટું મંદીર જીવણલાલજી મહારાજનું છે મુસલમાનોની મસાદો પણ ધણી છે. મોટામાં મોટી જીમામસ્જિદ છે. કાશ્કા મારફટ પાસે ને છે પારસાઓની અગિઆરી પણ ધણી છે. આતસ બેહે રામ સૌથી પ્રખ્યાત છે. મુખ્ય નજીક કનેરી ને ધારાપુરીની ગુફા જોવા લાયક છે.

લોકોનો ધંધો, મુખ્યત્વે વેપાર બરતખાંડનાં તમામ શહેરો કરતાં ચ-રોજગાર. દિવ્યાતો છે અંગ્રેજો આ દેશમાં રાજકર્તાને વેપારી છે;

તેનો ફક્ત બાગ આજ બદરે ઉતરે છે. હુનીયાના ધણીક દૂરના દેશોમાંથી જહાજો ને આગમોટો અહીં આવે છે. ૩. અપ્રીણ, ધઉ વગેરે અનાજ, તલ અળશી. સરસવ વગેરે તેલીબીયાં, તથા અગણિત પદાર્થો આ દેશમાંથી પરદેશ જાય છે ૩નું ઉત્તર ને રેશમી કાપડ, લોહાનો સામાન, કોયલા, કાગળ, સચા, લવીંગ, હાથીદાંત, વગેરે અગણિત પદાર્થો પરદેશના આ દેશમાં આવે છે, તેમાંનો ધણો માલ મુખ્ય બંદરે ચઢે ઉતરે છે. મુખ્ય બંદરનો વેપાર ખરે જંગી છે. ચોમસામાં વહાણો, બોટો ને જહાજો સહિસલામત રહી થકે તે સારૂ બંદરો પણ ચાર પાંચ લગમણી બાજુએ દરઆબાદનારે સગવડ વાળાં બાંધેલાં છે. બોરીબદર, પ્રિન્સડોક વગેરે તેનાં નામ છે, કાપડ વણવાની મિલો ૬૦-૬૫ મુખ્યમાં છે; લગમગ ૬૦ હજાર માણસો તે ધંધામાં કામે લાગેલાં છે.

ભાટીઆ, ખોળ, પારસીઓ ને યુરોપીઅનો એ મુખ્ય વેપારી છે. બરતખંડમાં ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર મધ્યપ્રાંત, વાઘપ્રાંત પંજાબ, રજપુતાના વગેરેનાં તમામ શહેરોને યુરોપ વગેરેનો માલ પહોંચાડવાને અને ત્યાંનો માલ યુરોપમાં પહોંચાડવાને મુ'બઇ વચ્ચે એક એજન્સિ તરીકે છે; એટલે મુ'બઇનો વપાર બવિખ્યમાં ઘટશે એમ નથી.

ઇતિહાસિક બનાવ. માહીમમાં પહેલાં મૂર લોકોનો કિલ્લો હતો. પાર્ટુગીઝને હાથ મુ'બઇ ખેટ આવ્યો, તે પહેલાં માહીઆની

વસ્તીનું એક નાનું ગામ હતું. પોર્ટુગાલના રાજના દીકરી ઇંગ્લાંડના રાજના દીકરા જોડે પરણવાયા પહેરામણીમાં ઈ. સ. ૧૬૨૨ માં એ ખેટ ઇંગ્લાંડના રાજને મળ્યો હતો, રાજએ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને ઈ. સ. ૧૬૬૮ માં એ ખેટ દર વર્ષે અમુક રકમ લેવાનો ઠરાવ કરી આપ્યો. કંપનીને એ મળ્યો ત્યારથી સુરત મટી મુ'બઇ વેપારનું મુખ્ય મથક થયું, સુરતના ધણાક લોકો તે વખતથી મુ'બઈ જઈ વસ્યા. ગુજરાતના ખીજ ભાગમાંથી તેમજ મહારાષ્ટ્રમાંથી ધણા લોકો જઈ વસવાને લાધે તેમજ ઇલાકાના ગવર્નર સાહેબની ઓફિસ-સેક્રેટરિયટનું ને હાઇકોર્ટનું સ્થળ હોવાને લાધે, ધણાજ મોટા અંગ્રેજ અને અમલદારોના રહેવાને લાધે, ખહોળા વેપારનું જખરદસ્ત બંદર હોવાને લાધે મુબાઇ આજે બરતખંડના તમામ શહેરોથી ચઢિઆતી પહેલા નંબરની અલખેલી નગરી થઇ પડી છે.

અહીં પ્લેગ (ગાંઠીઆ તાવનો) રોગ ચાલવાથી ને ચીનમાં લડાઇ સળગાવાથી કાપડની મિલ વગેરે ઉદ્યોગને કાંઇક ધક્કો લાગવો શરૂ થયો છે. કોઇ જાનવરનું વર્ણન માગ્યું હોય, ત્યારે નાચે મુજબ પેટાં પાડવાં.

(૧) જાનવરનો દેખાવ, કદ, બળ, વગેરે, શરીરની જ્યના.
(૨) તે સાધારણ કે નવાઇનું છે ? કયા કયા દેશમાં થાય છે ? તેમજ પ્રાણીના કયા વર્ગમાંનું છે ?

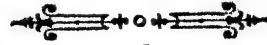
(૩) તેનો સ્વભાવ અને રીતભાત; હળે એવું છે કે જંગલી શી રીતે પકડાય છે, અને પળાય છે ? અક્કલ માયાણુપણ;

વગેરે ગુણો, અને તેનાં થોડાંક દ્રષ્ટાંતો.

(૪) માણસને શા ઉપયોગમાં આવે છે ? અસલના લોકને શા ઉપયોગમાં આવતું ?

ઉપરનાં પેટાં મુજબ હાથી, સિંહ, વાઘ, ઘેડો, કુતરો, બેંસ ગાય વગેરે હરકોઇ જનાવરને નિબંધ લખી શકાય:—આ પુસ્તકમાં ફક્ત હાથી વિષે નિબંધ લખ્યો છે, તે દ્રષ્ટે હરકોઇ વિષે લખાવવો. વખત મળે, તે મુજબ છોકરાં ઘેઘી ઉપરનાં પેટાં પાડી નિબંધો લખી લાવે, અને શિક્ષકે તેમના લખાણમાં યોગ્ય વધારો ઘટાડો કરવો તથા તેમની બાપા સુધારવી; અને પાખણથી બીજી વાર નોટ (સ્વચ્છ ચોપડી)માં કોપીની મારફત ઠેરવેલા અક્ષરે શીખનાર લખી લાવે એવી શિક્ષકે ટેવ પાડવી કે જેથી પોતાની જાતે લખતાં વિદ્યાર્થીઓને આવડશે લખવાની ખામી સુધરશે અને અક્ષર ઠરશે.

કિરાંગ ઉઠાંગ વાંદર, અને વાઘ પકડવા કે મારવાની જુદી જુદી રી-તો એનાં પેટાં દુકમાં છે. ફક્ત એટલું જ બતાવવાને કે ઉપરનાં પેટાં વગર પણ નિબંધ લખી શકાય.

હાથી.

દેખાવ. કદ, સર્વ પ્રાણીમાં હાથીએ ધણું મોટું, પ્રચંડ કાયાનું અને બળ વેગ, શ-જાડી ચામડીનું જનાવર છે. એ ૮-૧૦ ફુ' ઊંચું રીરની રચના હોય છે મોટામાં મોટા હાથીનું વજન ૩૮૦ મણ થાય વગેરે. છે એના ચારે પગ જાડા થાંભલા જેવા, કાન સુપડા જેવા, આંખો નાની, ને પૂછડી છેક ટુંકી હોય છે, વળી એક સૂંઠ હોય છે; તે હાથની ગરજ સારે છે; ખોરાક તે વડેજ પકડી મેમાં ચૂકે છે. ઝાડનાં ડાળાં પાતરાં તે વડે ખાય છે; ભારે વસ્તુ ઊંચકવા હોય, ત્યારે સૂઠ વડે તે વસ્તુને ચૂક ભેરવી ઉપાડે છે, એટલે હાથની ગરજ સારે છે. સૂઠને છેડે માણસની આંગળી જેવા અવયવ હોય છે. તે વતી નાનામાં નાની ટાંક્ણી સુદ્ધાંત તે ઊંચકી લે છે તેને દંત્રણ હોય છે,

ચાવવાના દાંત મોંમાં જુદા હોય છે; તે પરથીજ કહેવત છે કે “ હાથીના દાંત ચાવવાના ને દેખાડવાના જુદા. ” એટલે કોઇ માણસના વિચારકંઠને મોઢે કહેવાનું કંઈ. ખોરાક—તે વનસ્પતિ ખાય છે તેમાં મુખ્યત્વે કરીનેઝા-ડનાં પાંદડાં અને ભોંયપર મોટું ઢગલું ઘાસ ખાય છે.

હાથી મોટું બચકર જનાવર છે ખરું, છતાં માણુમ તેને પકડે છે, પાળે છે, તેપર સ્વારો કરે છે, અને બાર બરી ખેંચાવ છે.

ભૂચર પ્રાણીમાં સર્વથી મોટો ને જવલ્લે જીવામાં આવે તે સાધારણ છે એવો એ છે; માટે નવાઇના જનાવરમાં જણાય છે; કે નવાઇનું છે ? વસ્તીમાંથી જતો હોય,ત્યારે છોકરાં ને માણસોનાંટોળેટોળાં કયા કયા દેશ- એની પાછળ જોવા દોડે છે. સીલોન (લંકા), આફ્રિકા માં થાય છે ? વગેરે ગરમ મુઝકમાંએ નીપજે છે. જંગલોમાં એનાં ટો- કયા પ્રાણીના જોટળાં ભેગાં થઇ ચરે છે. કરોડવાળાં પ્રાણીમા જડી કયા વર્ગમાં છે ? ચામડીવાળા જનાવરના વર્ગમાં એનો સમાવ થાય છે

જંગલોમાં હાથીનાં ટોળાં ચરતાં રહે છે, એને પકડવાની રીત; પકડવાને જંગલમાં લાકડાનો મોટો ડાંચો કંઠેરા ચો- સ્વભાવ. મેરથીબાંધી લઈ એક તરફ દરવાજો રાખે છે. પછી

હાથીની પાછળ ચોમેરથી પડે છે, ને પેલા કંઠેરામાં આણી દરવાજો બંધ કરે છે. ત્યાં તે ખીજવાય છે, ને ઝાડ ઉપેડાં નાંખે છે. એમ કરતાં તેનું બળ નરમ પડે છે એટલે પકડનાર શિકારી પળેલા હાથી લઈ કંઠેરામાં જાય છે, અને યુક્તિથી તેની જોડે પેલા નવા હાથીને બાંધી દે છે; થોડા દિવસે તે પાળેલા હાથી જોડે લળી જાય છે; એ પ્રથમ જંગલી રૂર સ્વભાવનો હોય છે. પણ પાછળથી સોખતે માયાળુ અને અસીત્ર થાય છે. કેટલાક દેશમાં ભોંયમાં ખાડા ખોદી ઉપર ઘાસ પાથરે છે, કે ખાવા આવતાં હાથી તેમાં પડે છે, ત્યાં બૂખથી તેનું જોર નરમ પડે છે; પણ તેને ખાડામાંથી કાઢતાં ઘણીહરકત નડે છે, માટે ઉપરની રીતેજ ઘણાં જંગલોમાં કમ્પાઝિડ વાળી તેમાં ઘાલી બળ ઝાણું કરી હેળવે છે.

હાથીના હાંકનારને મહાવત કહે છે તે તેની ગરદન માણસને તેનો પર બેસા પોતાના હાથમાં અંકુશ નામે બોલાવું હથિઆર ઉપયોગ રાખીને તેને હાંકે છે. રાજા રજવાડાને સ્વારી કરવા હાથી

ઉપયોગી છે; તેપર અંબાડી મૂકી તેમાં બેસી રાજાઓ સ્વારી કરે છે. લશ્કરમાં પણ એનો ઉપયોગ છે. પૂર્વકાળમાં એને રથે બેડી તેમાં બેસી રાજાઓ યુદ્ધ કરતા; એને કરતા રાખી કોટ બનાવતા હાલ તો જ્યાં ગાડાં ચાલે નહિ, એવો કોઈ રસ્તો વિકટ હોય ત્યાં તંબુ, તોપખાતું વગેરે એનાપર લાદી લઈ જાય છે. એને દારૂ પાછ ગાંડો બનાવી દુશ્મનના લશ્કરમાં વખતે છોડી મૂકે છે, કે જેથી લશ્કરનો કચરધાણ વાળે છે. વાધનો શિકાર કરવામા પણ એ ઉપયોગી છે. મરી ગયા પછી એના દાંત ને હાડકાનાં રમકડાં, અપ્પુના હાથા, બાયડીઓના હાથનાચુડા વગેરે ઘણી ઉપયોગી ચીજો મળે છે. દાંત તેમજ ચામડું બંને ઉપયોગી છે; તેના ઘણા પૈસા ઉપજે છે; તેથીજ કહેવત છે કે “જીવતો લાખનો, ને મુઓ સવાલાખનો.” વળી કહેવાય છે કે જંગલી હાથીઓના ટોળામાં એક સરદાર હોય છે.

વિશેષ હુકીકત—હાથી જમીનપર સૂઈને ઊંઘતો નથી, પણ જો જોઈ ઊંઘે છે હાથી ધુમનો ચાલે છે તેથી તેવી રીતે આવનાર માણસોને “જંગલગમી” કહે છે. આવી ચાલથી જોનારને બહુ આનંદ ઉપજે છે. તેના કાન સુપડા જેવા હોય તેને હમેશાં હલાવ હલાવ કરે છે એમ કહેવાય છે કે તેના કાનમાં કીડી કે મગતર પેસે તો તેથી તેનું મોત થાય છે. આ દેશની હાથણીઓને બિલકુલ દંતશુળ હોતા નથી. પણ હાથાંત હોય છે, કેટલાક હાથીને નથા પણ હોતા તે ઉપરથી હિંદી હાથીની બે જાતો ગણાય છે, દંતશુળ વાળાને ગેડા હાથી અને દંતશુળ વગરનાને નકના હાથી કહે છે. લંકાના હાથીઓને દંતશુળ ભાગ્યેજ હોય છે. પરંતુ આફ્રિકા ખંડમાં તો નર માદા બંનેને દંતશુળ છે.

ઉરાંગ ઉટાંગ વાનર.

વ્યુત્પત્તિ—ઉરાંગ ઉટાંગ=(ઉરાંગ=માણસ+ઉટાંગ=જંગલી) જંગલી

માણસ. એ પ્રાણી માણસ જાતને એટલું બધું મળતું આવે છે કે તેની ઉત્પત્તિ ત્યાંના લોકમાં એવી વાન ચાલે છે કે સરકારે લોકો ઉપર વેરા નાંખ્યા ત્યારે સ્વતંત્ર વિચારનાં માણસો તે કર ન આપતાં જગલમાં જઈને વસ્યાં, તેમની ઓલાદના એ વાંદરા છે. આ દંતકથા ખોટી માનીએ તો પણ એટલું તો ખરું કે પ્રખ્યાત તત્ત્વવેત્તા ડારવીનના આભિપ્રાય મુજબ માણસ જાત વાંદરામાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે, તેનો પુરાવો ઉરાંગ ઉરાંગની ચાલુ ઓલાદથી કાંઈક સાબીત થઈ શકે છે.

દેશ—મલાકા, કોચીનચીન, બોર્નીઓ અને તેની આસપાસના બીજા ટાપુઓમાં આ વાનર થાય છે.

રહેઠાણ અને ખોરાક—એ વાનર ઝાડપરજ રહે છે, અને ઘણું ખરું ફળ ફળાદિ અને વનસ્પતિના ખોરાકપરજ શુભે છે.

વાઘ પકડવા કે મારવાની જુદી જુદી રીતો.

ચીન દેશમાં—એક ખોટી બારે પેટી બનાવી તેમાં કાચના આરસા ગોઠવેછે, વાઘ જતાં આવતાં પોતાની પ્રાતમા જોઈ તે કાચ ઉપર પડે મારે છે એટલે ઢાંકણું દેવાઈ જાય છે તેથી વાઘ કચરાઈ મરે છે અથવા પેટીમાં કેદ પકડાય છે.

અયોધ્યા પ્રાંતમાં—વાઘને જવાના રસ્તામાં એક જાતનો ચીકણો લેપ કરેલાં પહોળાં પાંદડાં પાથરે છે, તેથી તે રસ્તે જતાં વાઘના પંજને પાંદડાં વળગે છે. આ પાંદડાં ઉખેડવાને વાઘ પોતાને પંજે મોંપર ધસે છે એટલે પાંદડાં મોંપર ચોટે છે, આમ વરંવાર થવાથી વધારે વધારે પાંદડાં ચોંટવાથી આખરે બરાડા પાડે જમીનપર આગોટે છે, તેથી એટલાં બધાં પાંદડાં ચોટે છે કે તે લગભગ આધળા જેવો થઈ જાય છે, આવે પ્રસંગે આસપાસ સંતાઈ રહેલા માણસો દોડી આવી તેને મારી નાંખે છે.

બ્રહ્મ દેશમાં—રસ્તામાં દોરડાં પાથરી તેમાં ઝેર પાચેલાં તીર એવી રીતે ગોઠવેલાં હોય છે કે દોરડાંપર થઈ પડવાથી તીર છૂટે છે, તે વાગવાથી વાઘ મરણ પામે છે.

કેટલાક ભાગોમાં ભારે થાંભલાને ઉભા કરીને તેમને છેડે દોરડાં બાંધી બકરાં કે ઘેટાં ટાંગે છે, તે ખાવા સાર વાધ ખેંચતાણુ કરે છે તેથી થાંભલા તેના ઉપર પડવાથી તે દુઝાઈ મરે છે. કોઈ કોઈ ઠેકાણે ખાડી ખોદી તેમાં બકરા કે ઘેટાં રાખે છે, અને તેનાપર ભારે ઢાકણાં અર્ધાં દધાડાં રાખી તેપર પથરા ગોઠવે છે વાધ ખાડામાં કિતરી પ્રાણીને મારવા કે ખેંચવા જાય છે એટલે દોરી ખેંચાવાથી ઉપરનું ઢાકણુ તથા પથરા તેનાપર પડી તે દુઝાઈ મરે છે.

અજમેર, જુપુર, અને ગુજરાતના કેટલાક ભાગોમાં ઉલાળી વાળાં પાંજરાં દધડાં મૂકી તેમાં જનાવર ટાંગે છે, પછી વાધ જ્યારે પાંજરામાં પેસી ટંગિલું જનાવર ખેંચે છે એટલે ઉલાળી પડા જવાથી ખારણું વસાઈ જાય છે.

આ ત્રણે ભાગોમાં લોકો ભરેલાં જનાવરમાં ઝેર કચોલાનું સત્તવ કે એવું કોઈ ખીજું ઝેર ભરી રસ્તામાં નાંખે છે, તે ખાવાથી પણ વાધ મરી જાય છે.

શિકારીઓ ગામડાના કોળી વાઘરીને વગેરેને ભેગા કરી તેમની સાથે જંગલમાં જઈ કંઈ ઝાડપર માંચડા બંધાવી તેપર બહુક લઈ બેસે છે. લોકો ઢોલ વગેરે વગાડી વાઘને ખીજવે છે તેથી તે જ્યાં ભરાઈ નહોતો હોય ત્યાંથી દોડી આવે છે એટલે માંચડા ઉપર રહેલો શિકારી ગેળાથી તેને મારે છે. કેટલાક શિકારીઓ માંચડા ન બંધાવતાં હાથી પર બેસે છે કેટલાક હાથી પણ એવા શીખવેલા હોય છે કે વાઘને લાગ કાવેલા સૂઢમાં પકડી પટકી મારે છે.

કોઈ ઝાડનું વર્ણન માગ્યું હોય. તો તેનાં નીચે મુજબ ઘેટાં પાડવા.

- (૧) તે ઝાડનો દેખાવ, કદ તથા રચના.
- (૨) કયા દેશમાં, કયું ઋતુમાં અને કેવી રીતે થાય છે ?
- (૩) તેને વાવી મોટું કરવાની રીત.
- (૪) તેનો ઉપયોગ.

(૫) તે ઝાડની જુદી જુદી નીપજ તથા તેનો વેપાર.

એ પેટાંની રીતે આંખો, નાળિયેરી, ખજૂરી, તાડ, વડ, બાવળ, આવળ, ખેર, લીમડો, પીંપળો, વડ, આશોપાલવ, સાગ, સીસમ, આમલી, ગુલમોર વગેરે હરકોઇ મોળાં ઝાડનો, તેમજ મોગરો, ગુલાબ, ચંપો, કરણ, કેવડો વગેરે હરકોઇ ફૂલ ઝાડનો; તેમજ વેલ્લનો નિબંધ લખી શકાય. આ ચોપડીમાં ફક્ત આંખા વિષેનો નમુનો આપ્યો છે. પોતાના ગામમાં થતાં ઝાડ છોડવા, વેલા વગેરે વનસ્પતિ શીખનારની નજરે જોવામાં આવી હોય, તેનો નિબંધ ઉપરની ઢાંચે પેટાં પાડી નોટમાં—લખાવતા જવું અને તેમ આરંભમાં લખવાનો મહાવરો પડવાથી આગળ લખ્યા એવા સામાન્ય વિષયોના વર્ણનરૂપ નિબંધ લખી શકશે.

આંખો.

આંખાનું ઝાડ પાંચ છ લાથ ઉચું ગોળ ધ્રુમટદાર દે-

દેખાય, કદ,

ખાય છે; એની છાયા વડની માફક ઠંડી છે; થડ

રચના.

ખે ત્રણ લાથ ઊંચું. અને જાડું હોય છે; તેમાંથી

પુષ્કળ ડાળાં ફુટલા હોય છે, ડાળામાંથી ડાળીઓ

અને છેવટ પાંદડાં હોય છે; પાંદડાં લગભગ ખે આંગળ પહોળાં, ને છ

સાત આંગળ લાંબા હોય છે. પાનખર ઋતુમાં પાંદડાં ખરી પડ્યા પછી

નવાં પલ્લવ ફૂટે છે, અને મહા ફાગણમાં મોર આવે છે. મોર આવેલો

હોય ત્યારે આંખો સુશોભિત દેખાય છે: મોરમાંથી મરવા ને કેરીઓ બાજે

છે. કેરીઓ આવે, ત્યારે તેના બારથી નીચે નખી ગએલો, પોતાનાં ફળ

આપવાને માણસને જાણે સૂચના કરતો હોય, એવો દેખાવ તે આપે છે.

સમશીતોષ્ણ તથા ઉષ્ણ કટીબંધના બધા દેશોમાં

કયા દેશમાં,

આંખા ઘણું કરી નીપજે છે.

કઇ ઋતુમાં,

મોસમમાં પાકેલી સારી કેરીઓના ગોટલા ખેડુતો

અને કેવી રીતે

તપાસ કરી મેળવી રાખી સંઘરી મૂકે છે, વરસાદ

થાય છે.

પડ્યા પછી જ્યાં રોપવા હોય, તે જમીનમાં ઢીંચણ

જેટલો ખાડો કરી તેમાં બહુજ ઝીણી માટી પાથરે

છે; અને વેંત ખાડો ખાકી રહે, ત્યારે તેમાં એ ત્રણ ગોટલા નાંખી ઉપર પાંચું ઝીણું મટોડું વાળા દે છે. થોડા દિવસે તે ઉગી નીકળે છે. ઉનાળામાં પાણી પાય છે; અને ફરતી વાડ કરે છે કે બકરાં વગેરે જનવરો તેનાં પાંદડા તોડી ન ખાય; પાંચ છ વર્ષનો થાય ત્યારે ફેરીઓ આવવા માંડે છે. થડ આગળ દરવખે મટોડું ને ખાતર પૂરતા રહે છે. .

બાગમાં કલમીઆ આંબા કરવા હોય, ત્યારે તેની કલમો વેચાતી લાવે છે; કલમો કરવાની ઝેરી રીત છે કે જે આંબાપરથી કલમો કરવી હોય, તે આંબાની હરકોઇ ડાળીને વચલા ભાગે ફરતી છોલી કાઢે છે, અને તે સ્થળે પલાળેલી માટીનો થર ચોંટાડે છે, તેમાંથી મૂળનાં અંકુરો ઉગી નીકળે છે, બાદ તે ડાળીને તેના ઉપલા ભાગેથી કાપી થએલી કલમને જ્યાં રોપવી હોય ત્યાં લઇ જાય છે. કલમી આંબા એ ત્રણ વર્ષમાં ફરતા થાય છે. ૨૬માં નાના રહે છે. મુખ્ય તરફ આડુસ ને પાયરીની ખીનરેખાવાળી ઉચી જાનની ફેરીઓના આંબાની કલમો મળે છે.

આંબાનું ફળ માણસને ઘણુંજ ઉપયોગી છે. નાની ઉપયોગ, નિપ- ફેરીઓ જેને મરવા કહે છે, તેનાં ગરીબ ને તવ- જ, વેપાર. ગર સર્વ લોક અથાણાં કરે છે. ફેરીનાં અથાણાં એ ત્રણ જાતનાં થાય છે. કુમળા મરવાને બરણીમાં મીઠા જેડે નાંખે છે, તેને બેર ફેરીનું અથાણું કહે છે. મરવા મોટાં થાય, ત્યારે તેને ચીરી ચાર ફાડ કરી તેમાં મેથી, મીઠું, મરચાં વગેરેનો ભૂંછા ઘાલી અથાણાં કરે, તેને મેથીઆં કહે છે; અને ફેરીની શાખ થઇ હોય, તેને ચીરી મીઠા જેડે આથી સુકવી માંહે રાઇ, ગોળ, ચોપડી અથાણાં કરે તેને રાઇતી ફેરીનાં અથાણાં કહે છે. ઝાડપર પાકવા આવેલી ફેરીઓની શાખને છોલી કાઢી માંહેથી ગોટલા કાઢી નાંખી જે ભાગ રહે તેના ઝીણા કકડા કરી ખાંડ કે સાકરની ચાસણીમાં નાંખે તેને મુરખ્યો કહે છે. વળી એ ઉપરાંત પાકી ફેરીઓ વૈશાખથી આવણ સુધી લોકો ચૂસીને કે તેનો રસ કાઢીને ખાય છે. અથાણાં બારે માસ ખાધામાં આવે છે. પાકી ફેરીનો દેશની માંહેના ભાગમાં સારો વેપાર ચાલે છે. કહેવત છે કે “ ફેળાં, ફેરી ને કાંદા, એના વેપારી જાણે માંદા. ” મલલખ કે એ વસ્તુઓ ઝટ વેચી

નાંખવી નોંધએ; બાવ ખાવાની લાલચે રાખી મુકે બો કોલી જાય, ને ખોટ આવે. આંખાના ઝાડના થડનાં લાકડાંને વહેરી તેનાં પાટીઆં કરે છે. અને તે પાટીઆં માળ બાંધવામા તેમજ બારી બારણાં કરવા માં ખપલાગે છે. બાળવામાં એ લાકડું ઉપયોગી નથી, કેમકે બળતાં તેમાંથી ધુમાડો નીકળ્યાં કરે છે; કહેવત છે કે “આંખાની ઝાડી, ને રાંધનારી નાહી. ”

હરકોઇ પ્રાણી કે વનસ્પતિના જેવી કુદરતી ચીજો, ઋતુ વગેરેના કુદરતી દેખાવ, ખુરશી વગેરે હુન્નરી ચીજો. આગગાડાં વગેરે હુન્નરી કારખાનાં તથા માણસની રીતભાત, એ સ્થળોં વર્ણનરૂપ નિબંધનાજ વિષયો છે.

પ્રથમ લખેલા સ્થળ, જનવર, ને વનસ્પતિના વ્રણ નિબંધનાં જેમ નિરાળાં પેટાં છે, તેમ પાછળના હવે પછીના વર્ણનરૂપ નિબંધ લખ્યા છે, તેનાં પણ પેટાં જુદાં જુદાં છે; મોટે એવો હરકોઇ વર્ણનરૂપ નિબંધ લખતાં પેટાં ભીન્ન ભીન્ન આવેશે તો પણ દેસ્તાબ, રચના, કદ, કાંઈક ફાતહાસ ને ઉપયોગ એમાંમાં કટલાંક પેટાં બધાજ વિષયમાં આવી શકે છે.

રેલવે સ્ટેશન.

હરકોઇ મોટા રેલવે સ્ટેશનપર પેસેન્જર (ઉતારની) અહારનો દે- ગાડી આવવાનો વખત થતાં લગભગ અડધો પાણો ખાવ. ક્લાક પહેલેથી ગાડીઓની દોડદોડ ને માણસની ભીડભીડ થવા માંડે છે. એસવાની પાટલીઓ પહેલાં આવનારાઓથી રોકાઇ જાય છે અને પાછળ આવનારાઓ આમતેમ ફર્યા કરે છે. કે ઉભા રહે છે. ઘણી ભીડ થવા માંડે, તેથી એ વખતે ગળવા કાતરોઓથી સાવધ રહેવું પડે છે. મેદાનમાં નીચે પાનસોપારી, મેવા, મીઠાઇ. ફળ ફળાદિ, રમકડાં, વગેરે વેચનારાઓ દુકાન માંડી બેઠેલા હોય

છે; આહણો પણ બિહુકાની પેઠે બિહુ માટે ચાલ્લો કરવાને તૈયાર, મજૂરો પણ પ્લાટફોર્મ પર બોળે ઉચકી લઈ જવાને તૈયારજ, વગેરે તરેહ તરેહ ના દેખાવથી રમણિય શોભા બની રહે છે.

ટિકીટ કરાવવાની જગ્યાએ પહેલેથીજ ભીડ થવા દીકીટ કરાવવા માંડે છે, અને ટિકીટ આપવા શરૂ કર્યું એટલે ત્યાં ની ભીડ બચડાબચડીનો પાર રહેતો નથી; નખજો પાતજો

ઘુંદાઈજ જાય; અખજોને માટે ખંજો રસ્તો ટિકીટ કરવાનો રાખવામાં આવે છે, તે વાસ્તવિક છે. ટિકીટ કરાવવાને સ્થળે પોલિસનો સિપાઈ ઉભો રહે છે, તેથી ટટોદિસાદ થવા પામતાં નથી; ઉતાડો ઘણા હોય ત્યારે છેક છેવટની ધડી સુધી એ ભીડ કાયમ રહે છે, પણ એ દુઃખ છેકલા વર્ગના ઉતાડોનેજ ભેગવવું પડે છે, કેમકે ઉપલા વર્ગમાં બેસનાર ઉતાડોને ખીજો રસ્તો ટિકીટ આપવામાં આવે છે, અને ત્યાં ભીડ ન હોવાને લીધે કશી આપદ નથી દરેક મોટા શહેરમાં રેલવેની ટીકાટ ખરીદ કરવાની સગવડતા રેલવે બાળાએ કરી છે.

ટિકીટ કરવાને સ્થળે મોટા રોશનપર જેની ટિકીટ કરાવવાની ભીડ, તેનીજ લગેજ ઓદિસમાં પોતાની જાડે ધારા કરતાં વધારે માલ લઈ જતો હોય, તો જોખાવવાની અને તેની રસીદ કરાવવાની ભીડ હોય છે.

ટિકીટ લઈ તેને પંચ કરાવી પ્લેટફોર્મ પર તરેહ તરેહ પ્લેટફોર્મ પરના દેખાવ. હના ઉતાડોએ એકદા થાય છે. પ્લેટફોર્મ પર તરેહ તરેહની શોભા જોવામાં આવે છે; રોશનના નામનું

પાટીકું મોટા અક્ષરે લખી બંને છેડે મારેલું હોય છે. પેશાબખાનું પણ ત્યાં હોય છે. મરદ અને ઓરત બંનેનાં તે જુદાં જુદાં હોય છે. પહેલા અંત ખીજા કલાસના ઉતાડોને બેસવાને વેપટિંગ કુમ પણ હોય છે. તે જાડે સ્ટેશન માસ્તરનો પ્રાઇવેટ તથા ઓદિસ રમ બંને જુદા જુદા હોય છે. ટેલિગ્રાફ ઓફિસ પણ ખરી. દરેક ઓડાની બારશાખનું મથાળે, તેનું ઉપર પેટી જે નામ હોય તે મોટા અક્ષરે અંગ્રેજીમાં લખેલું હોય છે, દીવાલોપર નોટિસ બોર્ડ હોય છે, તેમાં રેલવેની તમામ જાહેર અખરો ચોંટાડેલી હોય છે; તે ઉપરાંત કેટલાક વેપારીઓ પણ પોતાની જાહેરખબર

ત્યાં ચોંટાડે છે. ટિકીટ લઈ ઉપર આવેલા ઉનાડાઓમાં કેટલાક પાટલીએ-
 પર બેમે છે, કેટલાક જાહેર ખબરો વાંચે છે, ને કેટલાક પ્લેટફોર્મ પર
 ફર્યા કરે છે. સ્ત્રીઓ ગાડીનો પાછલો ભાગ ઉભો રહેવાને સ્થળે એકઠી
 થાય છે. ગાડી દેખવામાં આવી કે તરત બધું સાવધ થઈ જાય છે,
 અને પોતપોતાનો માલ સંભાળી લે છે. ગાડી પ્લેટફોર્મ પર આવી ઉભી
 રહી કે બેસનાર ને ઉતરનાર બંનેની સામગ્રી ભીડ સામાસામી મચી ગઈ
 છે; ધરડો ને જીવાન સર્વ ચંચળ બની જાય છે; ઉતરેલા સર્વ ટિકીટ
 આપી બહાર જવાને સ્થળે એકઠા થાય છે; અને જનારા ઉતરેલાની
 જગ્યાએ ગાડીમાં ઝટ બેસી જાય છે; બેઠેલા થોડા વખત જનારાની અંદર
 દુકાનદારોની આવજા જુએ છે. એમ કરતાં પાંચ દશ મિનિટ વીતી કે જેમ
 નાટકશાળામાં પાત્ર બદલાઈ આવવા પડે પડી જાય છે, તેમ ગાડી
 પડી જાય છે, એટલે રેલવે સ્ટેશન ને જીવન વખતપર માણસોથી ઉભરાઈ
 જતું જાણતું હતું, તે તુર્તજ વેરાન બની રહે છે.

જાહેર બાગ.

જાહેર બાગની
 ઓળખ્યા.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી યુરોપખંડની માફક સુરત
 મુખ્યજેવાં મોટાં શહેરોમાં મ્યુનિસિપાલીટીના ખર્ચથી
 જાહેરબાગો કરવામાં આવ્યા છે. ખાનગી બાગો એટ
 જાહેર બાગોમાં મુખ્ય તજાવત એજ છે કે ખાનગી
 બાગો ને શખ્સોની મિલકત હોય, તેમને કે તેમનાં સગાંવહાલાં તથા તેમના
 મિત્રોનેજ તે વાપરવાની છૂટ હોય છે, અને જાહેર બાગો સર્વજનિક
 હોવાથી તે બધાને વાપરવાની છૂટ છે.

જાહેર બાગોમાં
 શું શું
 હોય છે.

જાહેર બાગ ધાતું કરી ખાનગી બાગો કરતાં વિસ્ત-
 રમાં મોટા હોય છે; તેમાં ફગ્વા હરવા માટે પાકી
 સડકો રોતકદાર કરેલી હોય છે. બેસવાને માટે પથ્થર
 કે લાકડાના સુંદર ખાંડાઓ, ખુરસીઓ સ્ટુલો, વગેરે
 તરેહ તરેહનાં આસને ગોઠવેલાં હોય છે. ગુલાબ, મોમરો
 જીર્ણ, જાય, કેતકી, ચંપો, ચંબેલી વગેરે ફૂલના છોડ તેમજ સોપારપ્પ,

નાગિએરી, બદામી, ગુલમોર વગેરે મોટાં ઝાડ ઉછેરેલાં હોય છે. જે શહેરની આસપાસની જમીનમાં ન થતાં હોય તેવાં ઝાડ કે છોડ દુરના દેશોમાંથી લાવી મહા મહેનતે ઉછેરે છે, કે જોનારને આનંદ થાય છે તે આશ્ચર્ય ઉપજે છે. બન્યાંને દોડવાની ગમત માટે ભૂલ ભુલામણી કરેલી હોય છે. કેટલાક બાગમાં રેતી પુરેલાં ખુશ્ખાં યોગાન તરેહ તરેહવાર અકારનાં રાખેલાં હોય છે, કેટલાંક યોગાનોમાં દરે ઉગાડી તેને એક સરખી કાનરી શેભાયમાન બનાવે છે, જનાવારો તથા ચીજોનું સંગ્રહસ્થાન પણ બાગમાં રાખવામાં આવે છે, કે જેથી એક સ્થળે ઘણી ચીજો તથા જનવરો વિષેનું જ્ઞાન નજરે જોઈ ઝટ મેળવી શકાય છે. ગાયનના ઇસ્કીઓ માટે ને ધંધાથી થાકેલાઓની મોજ માટે સાંજે સુંદર વાળું પણ કેટલાક બાગમાં વગાડવામાં આવે છે.

ફાયદા.

જાહેર બાગોમાં પુષ્કળ જોવાનાં, જાણવાનાં ને ગમન મેળવી મનને પ્રકૃષ્ઠિત કરવાનાં સાધનો હોય છે. શહેરમાં ઘણાં માણસોને ખેડાં ખેડાં આખો દિવસ ધધો કરવાનો હોય છે, ને જાહેર ધીમ વસ્તીમાં રહેવાનું હોય; જનજર ને ગંદવાડની દુર્ગંધ શરીરોમાં ઘેર ઘેર હોય, તેથી કંટાળી સાંજે ખે ઘડી બાગમાં જઈ સ્વચ્છ ખુલ્લી હવા લેવી એ ખરે અતિ જરૂરનું અને ફાયદાકારક છે. ગામડામાં ખેડુતોને પોતાના ખેતરથી નૃષ્ટિ સૌન્દર્યના બાગોમાં આખો દિવસ ફરી ધધો કરવાનું છે, ત્યાં એવા બાગોની જરૂર નથી, પણ શહેરમાં તો ગરીબ ને શ્રીમંત, સ્ત્રી ને પુરૂષ, બાળક ને વદ્ધ સર્વને એક સરખી બાગની જરૂર છે; અને તે જરૂરી સુધારો આપણા હાલના અંગ્રેજ રાજકર્તાઓને લીધે થયે છે ને થાય છે, માટે તેમનો આભાર સર્વ કાંઈએ માનવો જોઈએ.

ખુરસી.

રચના.

ખુરસી ઘણું કરી સાગ કે સીસમના લાકડાની બનાવે છે; તેને ચાર પાયા હોય છે, આગલા બે પાયા પાછલા

એ કરતાં કાંઈક પહોળા ને આગળ ઢળતા હોય છે, ને પાછલા અંતર ગોળાકાર થતાં ભોંય અડવાની જગ્યાએ કાંઈક પાંછળ પડતા હોય છે, તેથી ભોંયતળીકું પહોળું થવાથી પડવાની દહેશત કમી રહે છે. આગલા પાયાપર કેટલીક વખતે નકશી કોતરેલી હોય તે; અને પાછલા સાદાજ હોય છે. એસણીમાં ફરતાં લાકડાના ચોકડામાં વચલા ભાગે એકસરખાં કાણું હારખધ કોતરેલાં હોય છે, કેમકે તેમાં નેતરની પાતળી ચીપો પ-રોવી તે વડે ઘણીક ખુરસી ભરી લેવામાં આવે છે. નેતર ભરવાની જગ્યા-થી પાછલા એ પાયા બહારથી જોતાં અંતર ગોળાકાર થયાં પીઠ આગળ આવવાના વચલા ભાગે કાંઈક દેખાય એરીતે વાંકા હોય છે, આગલો ભાગ જ્યાં થઈ એસીએ બેસીએ, તે તમામ ખુરસીઓમાં ખુલ્લો હોય છે. કેટલીક હાથા વગરની ખુરસીઓમાં ડાખી ને જમણી તરફનો ભાગ હાથા વગર ખુલ્લો હોય છે; એવી વગર હાથાની ખુરસીઓ વજનમાં હલકી, તેથી લે મૂક કરવાને સુગમ પડે છે, તેમ તેની કીંમત પણ થોડી હોય છે, તોપણ લાંબો વખત એસવાને એવી ખુરસીઓ કામની નહિ, કેમકે બે ને તરફ હાથ મૂકવાના ટેકા વગર હરકત પડે; સુખ માત્ર એટલુંજ કે ત્રણ બાજુપર ખુલ્લુ હોવાથી શરીર આમતેમ હલાવવું ચલાવવું ઠીક પડે. પણ તરફની બધી-આર ખુરસોપર ઘણો વખત એસતાં શરીર જકડાઈ જાય છે. મુવાની ખુરસીઓ જેને આરામચેર કહે છે, તે વધારે સુખદાયક છે. આરામચેરમાં પાછલો ભાગ ઉભો ન રાખતાં શરીરના ઉપલા ધડ નંટલો લાંબો, ને માથું ઓ-સીકા વગર તરતું રહે એટલો જાંચો રાખે છે. તથા તે બધો ભાગ નેતરથી ભરી લેવામાં આવે છે; આગલા પાયા કરતાં પાછલા પાયા ટુકા હોય છે, વળી આગલા પાયાના હાથવાળા ભાગથી લાકડાંની એ ચીપો માંહેથી વળે-લી હોય છે, કે જેને લાંબી કરી તેપર પગ લાંબારી શકાય; એવી બનાવટથી નામ પ્રમાણે તેવી ખુરસીઓ ખરે આરામ-સુખજ આપે છે. શ્રી-મંતોનેત્યાંભાતભાતની ખુરસીઓ અનેક પ્રકારના ભિન્ન ભિન્ન દેખાવનીશોભા માન માલમ પડે છે. કેટલીક એસણીની જગ્યાએ ઉંચી ગાદી કરી કિનખાખ વગેરે ઉંચી જાતના રેશમી કપડાંથી મઢી લીધેલી હોય છે; તેમ પાયાપર સોના

રૂપાનાં પતરાં વળગાડેલાં હોય છે. સાદી ખુરસીઓ ત્રણ ચાર રૂપીઆમાં મળે છે, ને આરામચેરના છ સાત રૂપીઆ એસે છે.

**ખુરશીનો
વાપર.**

યુરોપીઅનોના આવ્યાપછી ખુરસીનો વાપર આપ-
ણા દેશમાં બહુ વધી પડ્યો છે; નિશાળોમાં તેમ સરકારી
કચેરીઓમાં અમલદારોને એસવાને ખુરસીઓ હોય છે.

અંગ્રેજ ગૃહસ્થોનુ જોઈ પારસીઓ તેમ કેળવાયલા ને

શ્રીમંત હિંદુ મુસલમાન ગૃહસ્થોના ઘરોમાં હાલ ખુરસીનો વાપર વધ્યો છે. કેટલાક શ્રીમતો મીઝલસોમાં ખુરસી ટેબલ વાપરે છે. આપણા દેશમાં અસલ ગાદી તકીઆની બેઠક વધારે થતી. આજે પણ સરકારી કચેરીઓમાં કારકુનો ગાદી તકીઆની બેઠક રાખીનેજ લખે છે. લગ્નસરામાં પણ ગાદી તકીઆની બેઠક વધારે હોય છે. કોટ પાટલુન પહેરનારા સાહેબોને કદાચ ખુરસીપર બેસવું ઠીક પડે, પણ પોતીઆં અંગરખાં પહેરનારા હિંદુઓને ખુરસી કરતાં ગાદી તકીઆની બેઠકજ વધારે સવડ પડતી છે. છતાં લોકો ક્ષાયદા ગેરક્ષાયદાનો વિચાર કર્યા વગર રાજકિય વર્ગની નકલ કરે છે કંઈવત છે કે “ યથા રાજ, તથા જ્ઞ. ”

એ મુજબ ટેબલ, આંકણી, ખડોઓ, ખર, ચાક, શાહી, ચેન, પેન્સલ, કાગળ, રેતી, પાન, સોપારી, તંબાકુ, દીવાસળી ચોપડી, પાટલો, પલંગ, પારણું, ઇત્યાદિ અનેક પદાર્થોના નિ-
બંધ લખાવી શકાય.

ખીડી.

ખનાવર. ખીડીમાં તંબાકુ અને પાતરાંનો ખપ છે, સળ-
ગાવતાં દેવતા જોઈએ. અસીદાનાં પાંદડાંની ઘણી ખરી

ખીડીઓ વાળવામાં આવે છે. ડીમરનાં, કેળનાં, આંખા-
નાં, આખરાનાં વગેરે પાંદડાંની પણ ખીડીઓ વાળવામાં આવે છે. અંગ્રેજી
ભણેલા કેટલાક જુવાનો કાગળમાં વાળીને પણ ખીડી પીએ છે, અંગ્રેજી
ભોક્ષ પીએ છે ત ખીડી ને “ ચીરટ ” કહે છે, તેમાં તંબાકુ ભેગાં જુદી

જનનાં પાંદડાં ન આવતાં તંબાકુનાંજ લીલાં ને લીલાં પાંદડાંની વાળી સુ-
કવીને પીએ છે; માંહે ખાંડ નાંખે છે, કે તાણુતાં લેહેજત આપે; ચીરટ ધ-
ણી મોંઘી મળે છે. શહેરમાં ઘણાખરા લોક તૈયાર વાળેલી ખીડીઓજ વેચા-
ની લઈ પીએ છે, અને ગામડામાં લોકો પોતાને ઘેર તંબાકુનાં પાતરાં નાંખી
મૂકે છે, ને જ્યારે પીરી હોય ત્યારે વાળી લઈ તાણે છે. શહેરમાં કેટલીક
આયડીઓ ખીડી વાળવાનોજ ધંધો કરે છે. ઝડપથી વાળનાર સ્ત્રી કે પુરૂષ
૩ ૧૦૦-૧૨૫ સુધી દરવર્ષ એ ધંધામાં પદા કરે છે.

ખીડી પીવાથી અનેક તરૈદનાં નુકસાન છે. (૧) પા-
ખીડી પીવાથી નારતું મોં ગધાય છે, તેથી સાગ માણસ જોડે
થતા નુકસાન. તેનાથી ખેસાતું નથી, તેમ વાત થતી નથી. (૨)

પીતાં પીતાં એનું વ્યસન પડી જાય છે. (૩) પૈસાની
ખરાખી થાય છે (૪) ઘરમાં એથી ગલીચી ઉત્પન્ન થાય છે. (૫) શરીરમાં
કેટલાક રોગ થવાનો સંભવ છે. (૬) પોતાની સ્થિતિનું બાન ન રહેતા દેવતા
જેવી બહોળી ચીજ માણસ પાસે માગતી પડે છે. (૭) લુગડાં સળગી
જોડે છે. (૮) આગ લાગવાનો સંભવ રહે છે.

ખીડીના દિમાયતીઓ ખોલે છે કે એ પીવાથી કંઈ સારી આવે છે,
જાડે ખુલાસીડી આવે છે, અમુક રોગ મટે છે, ધંધો કરતાં ખે ધડી આ-
રામ લેવાય છે વગેરે પ્રાયદા જણાવે છે. પણ તે લાંબા કાળની પડી ગયેલી
દેવનો ખચાવ માત્ર છે; ખીડીથી ફાયદા છે, એ વાત તદ્દન જુદી છે.

સુરત જિલ્લાના અનાવલા આહણો કે જેને ખાંભ
કયા લોકોમાં લોકો દેશાઈ બાહેલાના નામથી ઝોળખે છે તેઓમાં
ખીડીનું વસન ખીડી તાણવાનો રિવાજ ઘણો પસરેલો છે; જેવો ગૃહસ્થ
વધારે. તે પ્રગણે પાંચ પચીસ રૂપીઆનો તેને ત્યાં એ

આગતનો ખર્ચ ખરો. એ જાતિમાં નાનાં છોકરાં સુ-
દ્ધાં ખીડી તાણે છે. તેમને ઘેર બહારનો કોઈ પાડોશી કે મેમાન આવે એ-
ટલે તેના સન્માનાર્થે તંબાકુને પાતરાં ઝટ લાંવી (રજપૂતોના કમુંબાની માફક)
ખીડી વાળી આપે છે. એમ કરવાથી આગતા સ્વાગતા થઈએમ સમજે છે,

ખીડી વિષે
પાછલી તવા-
રીખ.

તમાકુ માટે સંસ્કૃત ભાષામાં કોઇ શબ્દ નથી, તેપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે આપણા દેશમાં એ ચીજ અસલ વપરાતી નહોતી. અમેરિકામાંથી યુરોપી-અનો એ ચીજ યુરોપમાં લાવ્યા; અને અંગ્રેજો ઇંગ્લાંડમાંથી આપણા દેશમાં લાવ્યા. ચરોતર તરફ એનું વાવેતર પ્રથમ થયું અને એ માહી વસ્તુનો પ્રસાર બહોળો થયો, ત્રણસે ચારસે વર્ષમાં તો ઘેર ઘેર એ વસ્તુ દાખલ થઇ ગઇ છે.

ઉપમંહાર-
ને બોધ.

તમાકુ આપણા દેશની અસલ નીપજ નથી. ખીડી પીવાથી અનેક નુકસાન થાય છે, માટે સમગ્ર ભાવ-સોએ એ વ્યસન છોડવું જોઇએ. છોકરાઓને નાનપણથી એ માહી ટેવ ન પડે, માટે તેમનાં માગાપ ને

મેહેતાજીએ કાળજી રાખવી.

ઋતુ વર્ણન.

ઋતુના પ્રકાર.

લોકમાં શિયાળો, જિનાળો, ને ચોમાસું એવી ત્રણ ઋતુ ગણાય છે. પણ સંસ્કૃત પુસ્તકોમાં હેમંત, શિશિર, વસન્ત, ઉષ્ણ, વર્ષા, અને શરદ એ નામે છ ઋતુ વર્ણવે છે.

ઋતુ ઋતુએ સૃષ્ટિનો દેખાવ.

શિયાળામાં અત્યંત ઠાંડ પડે છે, ખરફ જમી જાય છે, ને રાત્રી લાંબી થાય છે. ઠાંડથી ગરીબો હુંકવાય છે, તેમની ચામડી ફાટે છે, ને માંહે ચીરા પડે છે; શ્રીમતો સાલ ઝોઢે છે, ખનાતના ડગલા પહરે છે, ને ગળપટા બાંધી સવારમાં પુષ્ટિકારક ખોરાક ખાઈ મોજ કરે છે.

ઉનાળામાં તાપ ધણો પડે છે, આકાશ નિર્મળ થાય છે, અને દિવસ લાંબા થાય છે. દરીઆનું પાણી કમી થાય છે, ને નદી નાળાં સુકાઇ જાય છે તથા જમીન સંકોચાઇ જઈ હામ હામ બરોડાં નજરે પડે છે, ગરમી માપક

યંત્રમાં પાગે ઊંચે ચઢી વધારે અંશે નજરે પડે છે.

ચોમાસામાં, વરસાદ વધારે પડવાથી ઠામ ઠામ પાણીજ પાણી નજરે પડે છે; નદી નાળાં પાણીથી ઉભરાઇ જાય છે, દરીઓ ધુંધવાટા મારતો સંભળાયાં કરે છે. વરસાદ પડવાથી વનસ્પતિ ઉગી નીકળે છે, અને સર્વજનની લીલી ચાદર ઓઢી હોય, તેવો દેખાવ આપે છે. ખેડુતો ખેતર તથા ક્યારડામાં તુલ નાંખે છે, જેથી તેના લીલા છોડ ધુંટણુ જેટલા થાય, ત્યારે પવનની લહેરથી હાલતા થાય, ને રળિઆમણો દેખાવ આપે છે.

ચોમાસાના મધ્ય ભાગમાં શાક, ભાજી ને લીલો ચારો **ઋતુ ઋતુનાં ફળની નીપજ.** પુષ્કળ તૈયાર થાય છે. બધા તુલોમાં ડાંગર વહેલી પાકે છે, ને આજરી, જીર, એ શરદ ઋતુમાં તૈયાર થાય છે.

શિયાળામાં આદુ, હળદર, શેરડી, ઘઉં, ને કેટલીક જાતનાં કઠોળ પાકે છે. ઊનાળામાં આંબા કેરીઓથી લચી રહે છે તેમ રાયણુ, જાંબુ વગેરે ખીજાં કેટલાંક ફળ પાકી જાય છે.

હેમંત ઋતુ માગશરમાં, વસન્ત મહા દ્વાગણમાં ને **છ ઋતુનો** શરદ ભાદરવા આશ્વિનમાં આવે છે; મતલબ કે ઉપરની વખત, ને તે- ત્રણ ઋતુના વચગાળામાં આ ત્રણ ઋતુઓ છે. બધી માં આવતા ઋતુઓમાં વસન્ત સુંદર ઋતુ છે. વસન્તપંચમી ને તહેવારોનું કાં- હોળીના તહેવારો એ ઋતુમાં આવે છે. શિયાળાની કઠ- ઇક વર્ષનું. કડતી ટાઢ નહિ, તેમ ઊનાળાનો અતી તાપ નહિ એવી

મધ્યમ સરની એ ઋતુ સર્વને આનંદકારી છે હિંદુ- ઓમાં ધણું લગ્ન એ ઋતુમાં થાય છે. માણેકદારી ને દશેરાના તહેવારો શરદ ઋતુમાં છે. ચંદ્રનો પ્રકાશ (શરદની ચાંદની) એ ઋતુમાં વખણાય છે, અને તેને લીધેજ એ ઋતુમાં રાત્રે ગરબા ગાવામાં આવે છે. ઉત્રા ચિત્રા નક્ષત્રોનો અત્યંત તાપ એ ઋતુમાં પડે છે, અને તેવા વખતમાં ડાંગર, ઘાસ ઇત્યાદિની કાપણી કરવાનું કામ ખેતીના મજૂરોને કરવાનું હોય છે. મેલેરીઆની હવા ઉત્પન્ન થવાથી તાવ ને કોલેરા એ ઋતુના પા- છલા ભાગમાં ધણીક વખત જોસળંધ ફાટી નીકળે છે, તેને લોકો કારતક સાડો કહે છે. અસહના વારાથી શરદઋતુ ધાસ્તિકારક છે શરદમાં જીવ્યો, તે

આખું વર્ષ જીવ્યો એમ કહેવાય છે, મતલબ કે એ ઋતુમાં વર્ષની ખીજ ઋતુ કરતાં મરણ વધારે થતાં, ને થાય છે. એ ઋતુના પાછલા ભાગમાં દીવાળીને દેવદીવાળીના તહેવાર આવે છે, શરદ ને શિયાળાની વચ્ચેની હેમંત ઋતુ છે, તેમાં તડકા સોનેરી પડવા માંડે છે, ને જુવાર વગેરે ધાન્ય પાકી નીકળેલાં હોય છે.

વિજ્યાદશમી. (દશેરા.)

આ તહેવાર આસો સુદ ૧૦ ને દિવસે આવે છે. એ દિવસનો શહેરોમાં બીડી ધામધુમ એ દિવસે થઇ રહે છે. જે દેખાવ. સ્ત્રીનાં પીએર સાસરાં ગામમાં ને ગામમાં હોય તેઓ નાદી ઘોષ સારાં વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જ નતી આવતી જણાય છે, સઘળા વર્ગના વેપારીઓ પોતાની દુકાન સાફ સુક્ર કરીને ખેંચે છે. બજારમાં ને દેવળમાં લોકોની મેદની મચી રહેલી જણાય છે. હિંદુઓમાં ઘેર ઘેર મિટાન્ન થઇ રહે છે. સાંજે લોકોનાં ટોળે ટોળાં સમી પૂજન કરવા ગામને પાદરે જાય છે, ને ત્યાંથી પાછા કરતાં પોતાની પાઘડીમાં ભાતના જવારા છોગાંતી જગ્યાએ ધાગે છે. લીલી વરીઆળી જેવા ખેતરોમાં જમનાવાં ધાન્યનાં લોકો દર્શન કરે છે. સધ્યાકાળનો દેખાવ એ દિવસે ખરે વિચીત્ર લાગે છે; રાત્રી પ્રકાશ્યા પછી સૌ, શમી પૂજન સ્થળેથી પોતપોતાને ઘેર જાય છે.

ધણા જુના કાળથી આ તરેહવારનું મહાત્મ્ય ગણાય છે. એ તરેહવારનું અધર્મીઓના નાશને અર્થે પરમાત્મા એ બુદ્ધાવતાર રતું મહાત્મ્ય. લીધો તે એ દિવસે, દેવીએ પોતાના પાપી શત્રુ મહિ પામુરનો વધ કરી મોટો જય મેળવ્યો તે એ દિવસે, રામચંદ્ર રાવણ પર જય મેળવવા કિષ્કિંધ્યામાંથી પોતાના સૈન્ય સાથે નીકળ્યા હતા તે આ દિવસે; પાંડવોએ કોરવપર જય મેળવવા સાર પોતાનાં સાંતાડેલાં શત્રુ શમીનાં ઝાડપરથી પાછાં લીધાં હતાં તે એ દિવસે, વગેરે કારણોથી હરકોઈ કામમાં જય મેળવવા સાર આરંભ કરવાનો શુભ દિવસ

બરતખંડી આર્યોમાં એ ગણાતો, ને ગણાય છે. પેશા. ને પિંઢારા પોતાને લટરપી જય મળવાનો ધંધો એજ દિવસે આરંભતા. રજવાડામાં આજે પણ બડી ધામધુમથી એ દિવસે સવારી નીકળે છે; અને દુશ્મનો સાથે લઢવાનો વખત નથી ત્યારે ખિચારા પાડાને મારી પોતાની તરવાર તેના લોહીથી રંગીત કરે છે.

શુભ મુહૂર્તનો એ દિવસ ગણાય છે, તેથી ઘણા લોકો નિશાળમાં છોડરાને એજ દિવસે બણવા બેસાડે છે, કે જેથી વિદ્યા ધન મેળવવામાં વિનયી થાય.

દશેરના નિખંધ મુજબ દિવાળી હોળી, ખળેવ, ગોડળઅટમી, માણેકઠારી પુનમે, વગેરે હિંદુના તહેવારો; તેમજ તામ્રત, મદ વગેરે મુસલમાનોના તહેવારો; પપેટી, બ-શખ-ત વગેરે પારસીના તહેવારો; ને નાતાલ, ગુડફ્રાઈડ, વગેરે ક્રિશ્ચિયનોના તહેવારો વિષે નિખંધ લખાવી શકાય. ભણનાર વિદ્યાર્થીઓનો મોટો ભાગ જે કોમોનો હોય, તે કોમોના તહેવારો વિષે ઘણું કરી નિખંધ લખાવવા.

ટપાલ ખાતું.

અંગ્રેજ રાજશ થયા પછી જે અનેક શામલ આપણને એ ખાતાની મળ્યા છે, તેમાંનો આ એક મુખ્ય છે. કેટલાં થોડાં વ-શરૂઆત. ર્ષમાં આ ખાતામાં લોકોની સગવડ ખાતર અનેક સુધારા થયા છે. તે રાજ અને પ્રજા ઉભયને કલ્યાણ કરતાં થઈ પડ્યા છે. આગલા રાજ રજવાડા પોતાની ટપાલ સ્વારો રાખી એકથી ખીજે સ્થળે પહોંચાડતા; સાધારણ લોકો કાસદ મોકલતા; કેટલાક કાસદીઆં કચુતર પાળતા; પણ તેથી ધારેલી જગ્યાએ ટપાલ ન પહોંચતી જતા વગેરે અન્ય સ્થળે કચુતરો પોતાની સાથે લઈ જતા કે જેથી પોતાના મૂળ સ્થળે એ પક્ષી ટપાલ પોષાં આણી શકતાં; એવી રીતની અનેક

ચુક્તિ વપરાતી; પણ તે સઘળામાં વધારે ખરચ થતો અને ખમર અંતર મોડી પહોંચતી.

આજે એકજ પૈસામાં કલકતાથી કરાંચી, ને શ્રીનગરથી એ ખાતાના રામેશ્વર કાગળ મોકલી શકાય છે, તેવો લાભ આગળ ફાયદા. કાર્ડ ક- કદા મળતો નહિ. પોસ્ટ કાર્ડ નીકળવાથી લેકોને ઘણું સુખ થયું છે. તેમાં થોડું લખાય માટે લખાણથી પત્ર લખવો હોય ત્યારે જુદા કાગળપર લખી બે પૈસાના કવરમાં ખાડે છે કે જેને બંધ કરવા શુંદર સુધ્ધાં તેપર ચોપડી મૂકેલો હોય છે. ૧ તોલા સુધી વજનના કાગળ અડધા આનામાં જાય છે. ને તે પછી દરેક તોલે અરધા આનાના ચઢતા દરે મોટો પત્ર મોકલી શકાય છે. છાપેલા કાગળ, ચોપડીઓ, ચોપાનીઆં વગેરે ૧૦ તોલા સુધી વજનમાં હોય તે ફક્ત ૬ આનામાં જ જાય છે ન્યુસપેપર (વર્તમાન પત્ર) નો દર તેથી કમી છે.

ટપાલ ખાતાથી પરદેશ નાણું મોકલી શકાય છે મ-
નનીઓડર નિઓડરનો રિવાજ નીકળવાથી ગરીબ ને શ્રીમંત સર્વને પુષ્કળ લાભ થયો છે. પરદેશમાં રહેનાર નોકર ચાકર પો-
તાને ઘેર સુખે નાણું એથી મોકલી શકે છે, તેમ આપતે તત્કાળ રકમ ઘે-
રથી મંગાવવી હોય તો તારના મનિઓડરથી ઝટ મંગાવી શકે છે. ૧૦ રૂપીઆ સુધીની રકમના બે આના, ને સેંકડે એક રૂપીઆ એનો દર છે. હુડીના દર કરતાં કાંઈક વધારે છે. છતાં સલામતી ધણી સારી છે. નાણું લેનારને ઘેર બેઠાં જઈ ટપાલનો સિપાઈ પૈસા આપી આવે, અને લેનારની પહોંચ લાવે છે, કે જે મોકલનારને વગર પૈસે પાછી પહોંચતી કરવામાં આવે છે. નામ જોગી હુડીના ખપ એથી હવે ઓછો થઈ ગયો છે.

લુમડાં, ધરેણું, દવા વગેરે અનેક ચીજો બંધ બેંગીમાં બેંગી,
મૂકી ટપાલમાં મોકલી શકાય છે. કીંમતી ચીજોની સ-
લામતી માટે તેનો વીમો સુધ્ધાં જતારે છે, કે જેથી મો-
ક્કલનારને કશી ચિંતા ન રહે. દશ તોલા સુધીની બેંગી ચાર આનામાં મો-
ક્કલી શકાય છે, તથા વીમોનો દર તે ઉપરાંત જુજ હોય છે. બાવ જાણુ-

વા માટે દાણા, દવા, કપડાંના કંકડાના નમુના વગેરે હરકાંઈ ચીજો ફક્ત રૂ
આનામાં દશ તોલા સુધી મોકલી શકાય.

ગરીબ લોકો કરકસર કરીને થોડું નાણું બચાવે; તે
સેવિંગ બેંક ઇસ્ટે સરકારે ટપાલ ઓફિસમાં સેવિંગ બેંક કાઢી છે.

દર વર્ષે રૂ. ૨૦૦) સુધી અને એક દરે રૂ. ૨૦૦૦) એક
ખાતે જમા લે છે તે તેનું લગભગ ચાર આના સુધી શાહુકારી દરે વ્યાજ
આપે છે. વ્યાજ કમી છતાં ચાર આના સુધીની નાનામાં નાની રકમ જમા
કરી આપવાના વહીવટને લીધે કસરથી એક સાં રકમ એકઠી કરવાને
ગરીબોના લાભ માટે એ એક સારો રસ્તો છે. જ્યારે જોઈએ ત્યારે પો-
તાની મૂકેલી રકમ સુખે પાછી ઉપાડી શકાય છે.

યુરોપ, અમેરિકા આસ્ટ્રેલીઆ, ચીન વગેરે પૃથ્વીના
એ ખાતના ધણાક દેશો ને બેટા જોડે આપણા દેશના ટપાલ ખાતા
પરદેશો જોડે નો સંબંધ છે ત્યાં કાગળ બેગી, મનીઓર્ડર વગેરે
સંબંધ મોકલાવાના દર જુદા છે, પણ રસ્તા છે, તેથી એવા
દૂરના દેશો જોડે વેપાર રોજગાર કરવા વગેરેનું ધણું સુખ છે. પોસ્ટ આ-
ફિસમાં તાર ઓફિસ કરવાથી હવે એ કાયદો ધણો જાહેર થઈ ગયો છે.

માલના જમાનામાં આગબોટ આગનાડી ને વીજળીના
સસ્તિ ટપાલ તારાના શોધે ઝટવારમાં ટપાલ જઈ શકે છે; જ્યાં એવો
પહોંચાડવાનો સંબંધ નજ હોય ત્યાં દોડતા બેપીઆ ને સ્વારો રાખે
સખખ. છે. અને તેના ઉપર દેખરખ રાખવા કામદારો રાખે છે,
જેથી બહુ સારો કારભાર ચાલે છે.

જે પ્રકારે ટપાલખાતા વિષે નિબંધ લખ્યો છે, તેજ પ્રકારે
દરેક ખાતા પગલે લિન્ન લિન્ન પ્રકારનાં પેટાં પાડી પોલિસ,
બ્યુકિશીયલ, આમકારી વસુલાત જંગલ સેનિટરી, મેડિક
પબ્લિક વર્કસ, (જાહેર બાંધકામ) કેળવણી. રાજકારોબારી વગેરે
દરેક ખાતા વિષે રમુજ નિબંધ શીખવી શકાય લિન્ન લિન્ન પેટાં
આવે છતાં માજુરબંધોમાં તે ખાતાનો કારભાર, અને હાલની
પદ્ધતિ એ બેના મુકાબલો દરેકમાં આવશે, અને હાલના વહી

વટથી પ્રજાને શો ફાયદો થાય છે, તે બતાવવાથી ઉછળતા જુવાનોનાં ગળય પ્રત્યે વફાદાર રહેવાનાં, ને રાજ્યભાક્ત દર્શાવવાનાં બીજા રોપાશે કે જેથી ઊંચી કેળવણી લીધલા જુવાનોમાં એ ભક્તિ વિશે સરકારનો હાલમાં કાંઈક વસવસો પેદા થયો છે. તે આપોઆપ દુર થઈ જશે.

ક્રિકેટની રમત.

ઇંગ્રેજ પ્રજા એ રમત અંગ્રેજોની કિનારાના દિવસોની એક મોજ છે. દરેક ની એ રમત ગામને નિશાળને લગતી ક્રિકેટક્લબ ખરી. અંગ્રેજોની આખી પૃથ્વી એક મોટી સંખ્યા એ રમતના ધધાદારી ખેલાડીઓ તપર રમાય છે. રીકે પોતાનું ગુજરાન પણ ચલાવે છે. પૃથ્વીના જે જે ભાગમાં અંગ્રેજોએ રાજ્ય ને સંસ્થાનો સ્થાપ્યાં છે, તે દરેક સ્થળે એ રમત પ્રસરી છે. આસ્ટ્રેલિઆમાં એ રમત એટલી પ્રતિષ્ઠાથી રમાય છે કે ત્યાંના રહેવાસીમાં અંગ્રેજી રમનારાઓ, ઇંગ્લાંડમાં હાલ વસતા ઇંગ્રેજોને મારી ઉતારે છે.

જ્યાં જ્યાં અંગ્રેજી જાય છે, ત્યાં ત્યાં પોતાની વહા લી સરતખંડમાં એ રમતને પોતાની જોડે વળગેલી રાખે છે. તેથી ભ. એ રમત. રતખંડના ધણા ભાગમાં એ રમત એમણે રાખલ કરી છે. અહીંના દેશીઓ—તેમાં વિશેષ કરીને પારસીઓ કે જેમણે ધણી વખત અહીંના યુરોપિયન રમનારાપર જીત મેળવી છે, તેઓ ઇંગ્લાંડમાં કે જે એ રમતનો મૂળ દેશ છે, ત્યાં પણ પોતાના સોમતીઓ ને એ રમત શીખવા મોકલે છે અહીંની હવા જે કે એ રમતને પ્રતિ ફલ છે છતાં આખું વર્ષ રમાય છે. કિનારામાં રમતની જગાએ પાણી છાંટી ભાંચ ઠંડી રાખે છે. એનો મોહ આ દેશમાં દિનપર દિન વધતો જાય છે અને તેથી એ રમત આખાદ થતી જાય છે.

જ્યાં જ્યાં એ રમત આખાદ થતી જાય છે, ત્યાં

ફાલ્ગુણ

ત્યાં એનું કૃષ્ણ સાર્જનીપજે છે. શરીરમાં ચઢતી કળા લાવવાને એના કરતાં ચઢતી રમત કોઈ બાગ્યેજ હશે: તેમ મન તથા બુદ્ધિ કેળવવામાં પણ એ સારી છે. શરીરની ચપળતાને જોર એ બંને વાનાં એ રમતમાં ફોહ મેળવવાને જરૂરનાં છે. તે વધે છે. વધારે મોટો ફાયદો એ છે કે ગરીબને શ્રીમંતનો એકત્ર મેળાપ એક સરખી ઢાંચે એ રમત કરાવે છે. ઇંગ્લાંડે પોતાનાં વસાહત સંસ્થાનો ને રાજ્યો જ્યાં જ્યાં સ્થાપ્યાં છે, ત્યાં ત્યાં તે દેશની દેશી પ્રજાને ઇંગ્લાંડની ખુદ પ્રજા જોડે એ રમત એક જોડાણ કરાવનારી સાંકળ છે, એમ કહી શકાય. આનંદ, ને આનંદ આનંદ, રમનાર તથા તમાસગીરને થઈ રહે છે તે એક મોટો ફાયદો. એ સધળા ફાયદાઓ છતાં એક તનદુસ્ત મરદને પોતાના ધુરસદના કલાક ને કલાક ધંધો ચૂકારી કાઢી નખાવે છે, તેથી જોઈએ તેટલી લોકપ્રિય થઈ નથી, આપણા દેશની ઠીકરી દડી ને ગેડીદડાની રમતને મળતી એ કાંઈક છે.

એ મુજબ આપણા દેશની ઠીકરી દડી, અગર પટા, ગેડી-દડા, છુટી દડી ડાહીનો ઘોડો વગેરે અનેક જુદી રમતો, તેમજ ફંડ, ચકરી, મલસ્થંભ, પેરેબલબાર્સ, મગદળ વગેરે નવી રમતો વિષે ને છેવટ શરીર કસરત વિષે સામાન્ય નિબંધ શીખવી શકાય.

કથનરૂપ નિબંધમાં કોઈ હુન્નરી કારખાનાના
ઇતિહાસ વિષે નિબંધ લખવો હોય, ત્યારે
નીચે મુજબ પેટાં પાડવાં.

(૧) કોણે, ક્યારે, અને ક્યાં એ હુન્નરની શોધ કરી, મૂળ-થી આજ સુધીમાં વખતો વખત તેમાં શોશા મુધારો થતો આવ્યો, કોણે કર્યો, ને શા વાસ્તે કરવાનો જરૂર પડી, તેમાં હાલ શું શું અમીશિય છે, ને તે મુધારવાના ઉપાય.

(૨) એ હુન્નરની શોધથી શાંશાં પરિણામ નોપજ્યાં તે વિષે સામાન્ય વિચારો. તેમ એ હુન્નરથી થતા ફાયદા, એ હુન્નર માલમ પડયો નહોતો, ત્યારે માણસા કેમ કરતા હતા, ને શી શી હરકતો વેઠતા હતા.

ઉપરનાં પેલાં ને તેને મળતાંજ પેલાં (મુદ્દાઓ) પાડી હરકોઇ હુન્નર વિષે નિબંધ લખી શકાય. છાપવાના હુન્નર, છબી પાડના હુન્નર, દીવાળી, સોય, ટાંકણી, ચપ્પ, તરવાર, કાચનાં વાસણા વગેરે હરકોઇ ચીજ બનાવવાનાં હુન્નર, કપડાં વણવાનો, આગગાળી ને આગબાટ ચલાવવાનાં, તારનો સંઘો, વીજળીનું બાકુ-ફાનમ, વીજળીના દીવા, ટેલીફોન, વગેરે હરકોઇ નવા તથા જુના હુન્નરો વિષે નિબંધ શીખવી શકાય. દ્રષ્ટાંતરૂપ ફક્ત છાપવાના હુન્નર વિષે એકજ નિબંધ આ પુસ્તકમાં આપ્યો છે. ચોપડોનું મદ વધી જવાથી, કીંમત બઢે થાય ને શીખનાર આગકો તેમજ શીખવનાર ટુંક પગારના બિચારા શિક્ષકો ખરીદ કરી ન શકે, તે હેતુથી જેમ બને તેમ નમુના થોડા આપ્યા છે; વળી નમુના ઘણા આપવાથી ગોખણ શક્તિને ઉત્તજન મળે છે, માટે તે થોડા ને સુચના રૂપે વિષયોના નામ વધારે આપ્યાં છે, કે જેથી વધારે નિબંધ લખાવવાથી બાળકની બુદ્ધિ વધે છે, ને લખવાના શક્તિ દિનપરદિન ખીલતીજ જાય છે.

છાપવાનો હુન્નર.

આ હુન્નરની પ્રથમ શોધ ચીન ને જાપાન દેશમાં થઇ છે. શીલા છાપ તથા મુદ્રા છાપ એ બંનેની શોધ યુરોપના કરતાં અગાઉથી તે દેશોમાં થએલી છે. શીલા છાપ એટલે પથ્થર પર કાગળ મૂકી છાપવાની રીત; ને મુદ્રા છાપ એટલે પુટાં ખીખાંથી છાપવાની રીત બાકાંના પાટી-

છાપવાના હુ-
ન્નરની પ્રથમ
શોધ, ને યુરો,
પમા તેનું દા-

ખલ થયું. આંપર અવળા અક્ષર કોનરી તેપર કોરા કાગળ મૂકી ચીનાઓ છાપતા. એ નક્કી છે કે મૂળાક્ષરનાં તમામ છુટાં ખીખાં ગોઠવી જ્યારથી છાપવા માંડયું. ત્યારથીજ ખગ હુન્નર તરીકે એની પ્રસિદ્ધી થવા માડી. યુરોપમાં છુટા ખીખાંથી છાપવાની શોધ કોણે કરી છે તે કાંઈ જણાયું નથી પદરમા એકડાના મધ્ય ભાગનાં એ હુન્નર ત્યાં દાખલ થયો; અને ત્યાર પછીનાં પચાસ વર્ષમાં તે ઇટાલી જર્મની, ફ્રાન્સ ને ઇંગ્લાંડમાં પ્રસર્યો. જુદા જુદા અક્ષરોનાં નાનાં છુટાં ખીખાંની શોધ થવા પછી એ હુન્નર આખી દુનીઆને અપારશયદા કર્યો છે.

પ્રથમ મોટા પ્રાયદો એ થયો છે કે સધળા વિષયોનાં ફાયદા. પુસ્તકો સસ્તાં છાપેલાં મળવા લાગ્યાં, પડલાં હાથે લખેલાં પુસ્તકાની એક નકલ મહા મુશ્કીયતે મળતી અને તે પણ ખરી ને પૂર્ણ ભાગ્યેજ મળે નકલ કગવામાં હમણાંની માફક ધણો વખત જતો. વિધાના જે કાંઈ પુસ્તકો ને ચોપાનીઆં મળતાં, તે બહુજ થોડાં ને વળી ભારે કીંમતે મળતાં, આપણા સાધુઓ ને યુરોપના પાદરીઓ નકલ ઉતારનાર કારકૂનોની માફક તે વેળા પુસ્તકો ઉતારવાનું ઘણું કામ કરતા, ધણું ખર્ચ તેઓ ધર્મનાં પુસ્તકોનાજ ઉતારો કરતા. ને તેમન જળવી રાખતા. ધર્મનાં પુસ્તકો થોડાં મળે. ને તે પણ માંધાં, તેથી તે આખતમાં ઘણાઓનું જ્ઞાન અપૂર્ણ રહે, એ સ્વભાવિક છે. જ્ઞાનનો પ્રસાર છાપેલાં પુસ્તકો સસ્તાં મળવા લાગ્યાં, ત્યારથીજ વસ્તીના મોટા જથ્થામાં થયો છે. જ્ઞાનના પ્રસારથી યુરોપમાં તે વખતે ધર્મ સંબંધી મોટો ફેરફાર થઈ ગયો છે. પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મની સ્થાપના ત્યારેજ થઈ છે. ધર્મ સંબંધી ઉચલપાથલ ને સુધારો થયો, એટલુંજ નહી પણ છાપવાના હુન્નર પછી માણસ જાતના ઇતિહાસમાં ઘણા અગત્યના ખીજ ફેરફાર થયા છે; અને જ્ઞાનનો મોટો વધારો થયો છે, અને તે વધારો એટલો બધો થયો છે કે ફ્રેન્ચ, જર્મન, ઇટાલિયન, ઇંગ્લિશ, સ્પેનિશ, એ ભાષાઓમાં છેલ્લાં ૪૦૦ વર્ષોમાં બે શુમાર પુસ્તકો છપાયાં છે. પહેલાંના વખતમાં પુસ્તકશાળામાં બધાં મળી ૧૦૦૦ પુસ્તકો ઘણામાં ઘણાં નીકળે, હાલ ઇંગ્લાંડની એકજ મોટી લામ્બ-એરીમાં ૧૫૦૦૦૦૦ પુસ્તકો છે; તે દરેકની સેંકડો નકલો છપાઈ બહાર

પડી. દુનિઆના બીજા ભાગોમાં પડતી હશે તે જુદી. દરરોજ છપાતી લાખોઃ ચોપડીઓ, ચોપાનીઓ ને વર્તમાનપત્રોનો ઉમેરો કરતા જઘએ ત્યારેજ છાપખાનાંથી પુસ્તકોનો કેટલો વધારો ને સુકાળ થયો છે, તેનો કાંઈક ખ્યાલ આવે. આપણી ગુજરાતી ભાષામાં મુખર્ષ, સુરત, વડોદરા; અમદાવાદ વગેરે શહેરોમાં ઘણાંક છાપખાનાં નીકળવાથી ઘણી જાતનાં પુસ્તકો છપાયાં છે; ને છપાતાં જાય છે. હાલમાં જુનાધર્મ સંબંધી પુસ્તકો છપાવવા માંડ્યાં છે, કે જે વાંચવાથી ધર્મે સંબંધી અજ્ઞાન ટળી જઈ જ્ઞાનનો ખરો પ્રકાશ પાડવાથી યુરોપની માફક ભારે ફેરફાર થઈ ભવિષ્યમાં દેશનો ઉદય થવાની આશા રહે છે.

હરકોઈ બનાવની હકીકતનો વર્ણનરૂપ નિબંધ લખવો હોય, ત્યારે નીચે મુજબ પેટાં પાડવાં.

- (૧) એ બનાવનું કારણ.
- (૨) એ બનાવની વિગતવાર હકીકત.
- (૩) એ બનાવનાં પરિણામો.
- (૪) બનાવ સંબંધી છેવટ સાર.

ઉપરનાં પેટાં પાડી હરકોઈ હુલ્લડ, હરકોઈ માટી નદીમાં આવેલી રેલ, હરકોઈ સ્થળે લાગેલી આગ, હરકોઈ સ્થળે પડેલો દુકાળ, બની ગયેલું લગ્ન, વગેરે પ્રસંગોપાત બનેલા બનાવ વિષે નિબંધ લખાવી શકાય આ ચોપડીમાં નમુના દાખલ મુખ-ધર્મમાં થયેલા હિંદુ મુસલમાન વચ્ચેના છેલ્લા હુલ્લડ વિષે એક નિબંધ આપ્યો છે.

**મુંબઈમાં થયેલું હિંદુ મુસલમાન વચ્ચેનું
છેલ્લું હુલ્લડ.**

હુલ્લડનું કારણ. મોહોરમના તહેવારપર દર વર્ષે આખા ભરતખંડ માંના કોઈ શહેર કે કસબામાં હિંદુ મુસલમાન

વચ્ચે ટંટા શિશ્નાદ બને છે; અને તે ખખર વર્તમાન પત્ર દ્વારા મુંબઈ શહેરમાં વધારે ફેલાય. પ્રભાસપાટણ કે જ્યાં લગભગ ૮૯૦ વર્ષપર મહમદમગીજનવીએ અફઘાનીસ્તાનથી આવી શિવલિંગ તોડી કેર વર્તાવ્યો હતો, તેજ સ્થળે સને ૧૮૯૩ ના જુલાઈ માસની ૨૪ મી તારી ખે તાખુત ઠંડાં કરવાના દિવસે હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે બારે હુલ્લડ થયું જેમાં કેટલાક હિંદુઓના જીવ ગયા, ને લાંબી મુદતે તે સ્થળનાં તેમનાં દેરાં અપવિત્ર બન્યાં. એ ખખર મુંબઈ પહોંચી, એટલે ત્યાંના શ્રીમંત હિંદુ શેઠીઆઓના મનમાં એમ આવ્યું કે પ્રભાસપાટણ કે જ્યાં જુનાગઢના નવાબ સાહેબનું રાજ્ય છે. અને જે રાજ્ય મુંબઈના ગવર્નર સાહેબના તાબામાં છે, ત્યાં હુલ્લડ થયું છે. માટે સભા મેળની ઉધરાણું કરી તે ફંડના ખરચથી ગવર્નર સાહેબ તરફ અરજી કરી પાટણમાં બનેલા હુલ્લડનો ચોકખો ધનસાફ કરાવવો. એથી તા ૩૦ મી જુલાઈ, તેમજ તા. ૪ થી ને ૬ ફી આગસ્ટે હિંદુઓની મોટી સભા મુંબઈ શહેરમાં ભરાઈ ને ઉધરાણું કરી હજારો રૂપીઆ એકઠા કર્યા, અને જુનાગઢના દિવાનપર ગુન્હેગારોને પકડવા તથા તેમનો ચોખ્ખો ધનસાફ કરાવવા તારો કર્યા, એથી પાટણમાં મુસલમાન ગુન્હેગારોની, પકડાપકડી ચાલી; એથી તેઓએ મુંબઈના શ્રીમંત મુસલમાનોની મદદ માગી. મુંબઈમાં મુસલમાનોની પણ સભા થઈ, ને ઉધરાણું કર્યું એ રીતે પાટણના હુલ્લડથી મુંબઈના હિંદુ મુસલમાનોનાં દીલ ઉસ્કેરાયાં; કે જેથી તુર્તજ તા. ૧૧ મી અગસ્ટ ૧૮૯૩ ને દિવસે ખપોરે એક વાગતાને શુમારે મુંબઈ શહેરમાં આગળ ત્યાં કદી ન બનેલું એવું અણધાર્યું હુલ્લડ શરી નીકળ્યું.

હુલ્લડની શરૂઆત જુમામસ્જિદ આગળથી થઈ. મુ-
હુલ્લડની હુકી- સલમાનો “ દીન, દીન ” પોકારતા મસીદમાંથી બ-
કત. હાર નીકળ્યા. પોલિસને કાંઈક ખખર પડવાથી ચેતી-

ત્યાં બદોબસ્ત રાખ્યો હતો, પણ મુસલમાનોની મોટી સંખ્યાને લીધે તેમનું ચાલ્યું નહિ. મસીદની પાસે આવેલા હનુમાનના મંદીરપર પહેલો હુમલો થયો. ત્યાંથી ભીંડીખજર, કામાડીપુરા, નળખજર, માંડવી, મેમનસ્ટ્રીટ વગેરે લતાપર તુર્તજ હુલ્લડ ફેલાઈ ગયું. વિનસેન્ટ પો-

લિસ કમિશનરને લાગ્યું કે એકલા અમે પોલિસથી આ હુલ્લડ હવે બેસવાનું નથી, માટે તુર્તુજ તેણે લશ્કરની મદદ મંગાવી. લશ્કર આવ્યું. ને ખાલી બાર ઠોક્યા પણ તેથી હુલ્લડ નજ સમ્યું. ત્યારે અંતે ગોળીનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો. સખ્યાખંધ લોકો જખમી થયા. ને વેપાર રોજગાર બધે પડી આખું શહેર મોટી ગીરફતારીમાં પડ્યું. તા. ૧૨ મી એ બીજે દિવસે આગલા દિવસ કરતા બારે હુલ્લડ થયું. પુણેથી બીજું નવું લશ્કર મંગાવવું પડ્યું. તા. ૧૩ મીએ લશ્કરનું વધારે જોર જોમ હુલ્લડ કમી થયું, ને તા. ૧૯ મીથી શાંતિ થવા માંડી.

સેકડો લોકો ધાયલ થયા. હિંદુઓના મારથી મુસલમાનો, હિંદુલગનું ૫- મુસલમાનોના મારથી હિંદુઓ, તેમજ પોલિસ ને લશ્કરી રિણામ. સિપાઈઓના માર ને બંદુકની ગોળીથી એ કબચપક્ષ ધાયલ થયા. સેકડોના જીવ ગયા, ને સેકડો ગુન્હેગાર તરીકે પકડાયા, ને સજાએ પહોંચ્યા. મુસલમાન વચ્ચેની ધણાં વર્ષોની એકદીલી તૂટી, વેપાર રોજગારમાં હરકત પડી, ધાકનામાર્ગ સેકડો મારવા દી જોવા પરદેથી પોતાના વતન તરફ પાછા નાસી ગયા. સરકારને બારે મહેનત પડી, ને ખર્ચ થયો.

પોલિસનાં માણસો વધારે રાખવાં પડ્યાં, ને તેનો હુલ્લડ બેસા- ખચ સદાનો મુંઝમના લોકપર પડ્યો.
સ્વાનો ઉપાય મુંઝમમાં મુસલમાનો ને હિંદુની કોમમાં ઘાટી. જેઓ કેળવણીની જ- કેળવણીમાં પાછળ છે. તેમનાથી હુલ્લડ થયું. એ નિઃ-
રૂ. સદેહ છે કે કેળવણીનો જેમ જેમ વધારો થતો જશે તેમ હુલ્લડ કમી થતાં જશે.

નેહરો વિષે.

અગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી આપણા દેશમાં આગગાડી નેહરોની જ- આગમોટ, ટંકિઆર વગેરે ધણા પ્રકારના યાંત્રિક મુધારા
રૂ. દાખલ થયા છે; રાજ્ય કારખાનાં ખાતાંઓ ધણાંક ઉ-

તમ રાજ્યનીતિએ આસે છે; કેળવણીથી લોકોએ જન વ્યવહારમાં સંસારિક સુધારા ખેતપોતાની સમાજને સ્થાપી કરવા માંડ્યા છે; છતાં મુખ્ય આધાર જે ખેતી અને તત્ સંબંધે જરૂરી જળાશય સાધન જે નહેરો તે ખીલવવામાં આપણે પ્રજા અંતે આપણું ઇચ્છે રાજ્ય પાછળ છે. આપણા દેશમાં ધણીક નદીઓ; નાળા, ખાધઓ, સરોવરો ઝરાઓ, તળાવો વગેરે જુના કાળનાં એટલાં બધાં છે કે તેમને સમરાવવાની જ નહેરો બની શકે એમ છે. ગજપૂત રાજ્યો વખતનાં જુના કાળનાં તળાવો આગળ અસંખ્ય હતા, પણ તેમનાં ઘણાં ખરાં રાજ્યાશ્રયની મરામત ગરબા-માર હાલતમાં આવી જઇ પુરાઇ ગયા છે. અને કેટલાકમાં તે સ્થળે ખેડાણ સુકાં થઇ ગયું છે. હાલમાં અમુક તળાવો ધરિંગેશન ખાતા તરફથી રીપેર થઇ ખેડુતોને લાભકારી થઇ પડવા લાગ્યા છે, તે નહેરોની અ-ચ્છી ગરજ સારે છે.

અ. નહેરોમાંથી પાણી લઇ આસપાસની જમીનને નહેરોના કા- ખેડુતો રળદ્રુપ બનાવી શકે છે. ઘણી જમીન બા- યદા. ગાયત થઇ શકે. અને જમીન બાગાયત થઇ શકી, એટલે થોડી જમીનમાં વધારે વસ્તીનું પોષણ થઇ શકે, એટલુજ નહિ પણ જમીનની પ્રત બદલાઇ જવાથી સરકાર અમુક મુદતે રૂરી સર્વે કરી તેની કેફિયત મુજબ દર વધારી પોતાની કિપજમાં વધારો કરી શકે છે.

બ. વરમાદ જે ઇશ્વરી બક્ષિસ છે, તે પર ભરોમો રાખી આખી મોસમ ખેડુતોને ઘણી વખત ખેતી રહેવું પડે છે તેમ ન થાય કેટલેક પ્રસંગે જગી નીકળેલું તુલ પાણીની તંગીને લીધે કરમાઇ નાથ છે, અને ખેડુતોની મહેનતથી પાકવા આવેલો પાક ખેડાલ બની દુકાળનું રૂપ પ્રગટી રાખે તે પ્રજા હેરાનગતિએ પહોંચે છે, તેવું નહેરો હોય તે કની ન અને.

ક. નહેરો થવાથી તેમાં દુરના થએલા વરમાદથી આવેલી રેલનું અમર તેજ સ્થળે એકજ વખત પડેલા ભારી વરસાદનું પાણી બગી લીધું એટલે ખેતીદાર અને પશુપંખી તમામને આખું વર્ષ જીદગી દેવાવવાનું

એક જરૂરી સાધન મળી ચૂક્યું. એટલુંજ નહિ પણ તેમાં ઘેરી લીધેલાં પાણીથી ખેડુતો ખેવડો પાક પકવી ઉપજમાં વધારો કરી સુખે દિવસ નિર્ગમન કરે, દુકાળનું કાળ મોજ બંધ થાય.

૬. નહેરો થવાથી વેપારનું સાધન પણ એક નવું ખીણે, તે પર હોડીઓ ચાલી શકે. અને તેથી જ્યાં રેલવે ન હોય ત્યાંનો વેપાર રોજગાર ચલાવવાને તેમજ તેવા સ્થળમાં મુસાફરી કરવાને ઘણું સુગમ પડે. ટુંકમાં સારું ફુનીઆના જે જે દેશમાં નહેરો ખોદાએલી છે, ત્યાં તેનું પરિણામ સારુંજ આવેલું છે. સિંધ, મિસર

એવા દેશોમાં વરસાદ નથી વરસતો છતાં નહેરો હોવાથી લાંબો કાળ થયાં ત્યાં ખેતી થઈ શકે છે. ત્યાંની મોટી નદીઓમાં દુરના તેમના મૂળ તરફના પ્રદેશમાં વરસાદ થવાથી તેઓમાં પૂર આવે છે, કે જ્યાં તે નદીઓમાં મેળવેલી નહેરોમાં પાણી સ્વાભાવિક રીતે ઉભરાઈ જાય છે. એ પાણી રોડી રાખવાથી તેમાંથી આખું વર્ષ જોઈતું જળ લઈ ખેતી કરી શકે છે. યુરોપના ઘણાક દેશોમાં નહેરો ખોદાએલી છે.

આપણા દેશમાં આગળ શિરોજ બાદશાહે એક નહેર ખોદાવી હતી એવો ઇતિહાસમાં દાખલો છે; હાલની શાણી સરકાર જેમ જેમ નહેરો વધારે ને વધારે લંબાઈની સંખ્યાબધ દરેક પ્રાંતમાં કરાવશે, ત્યારે પ્રજાને પેટપુર આવતું મળશે, અને ભવિષ્યમાં તેથી સરકારને ઉપજ વધશે.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

વ્યત્પત્તિ
ને વ્યાખ્યા.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય) સ્થાન=કેકાણું+ઇક=વાળું+સ્વ=
પોતાનું+રાજ્ય)=પોતાના કેકાણાનું પોતાનું રાજ્ય
હરકોઇ કસ્બો, શહેર, તાલુકો કે જિલ્લો વગેરેમાંથી
ઉધરાવેલા પૈસામાંથી શહેનશાહી ખર્ચમાં કાળો આપતાં

બાકી રહેલાનો વહીવટ, તેજ સ્થળના લોકોને કરવા દેવો, તે સ્થાનિક સ્વ-
રાજ્ય છે આપણા દેશમાં અસલ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય હતાં, એમ જુના અંથો પરથી

જણાય છે. દીવાની, ફોજદારી ગુન્હાઓના ઇનસાફ ગામનાજ લોકો પંચ સ્થાનિક સ્વરા નીમી કરતા, ધુરોપખંડમાં હાલ તેનેજ મળતો રિવાજનો આગલો જ છે. શહેર કે કસબાના લોકો પોતપોતાનો માજીપાછલો ઇતિહાસ. સ્ટ્રેટ નીમે છે. નિશાળખાતું સુધરાઈખાતું, પોલિસ ખાતું વગેરે પોતાના લાભનાં ખાતાઓનો વહ વટ પોતેજ ચલાવે છે, સરકાર તેના અંદરના કારભારમાં વચ્ચે પડતી નથી. પરદેશી રાજ્યો જોડે વહેવાર રાખવાનું, દેશની સરહદનો બચાવ કરવાનું, લસ્કરી, મુલ્કી વગેરે રાજકારોબાર આદિ ચલાવવાના ખાતાનો વહીવટ વધારે વખત મળવાથી વધારે સરસ રીતે ચલાવી શકે છે.

ધુરોપખંડનો એ ઉત્તમ કારોબાર આ દેશમાં દાખલ આપણા દેશમાં કરવાને લોકપ્રિય થઈ ગયેલા વાઇમરોય લોર્ડ રિપન સ્થાનિક સ્વરા- સાહેબે શરૂઆત કરી, કેટલાક હક પ્રજાને બક્ષ્યા છે. જ્યની હાલ હાલ ફક્ત મ્યુનિસિપાલ અને લોકલફંડ એ બે શરૂઆત. ખાતાંની ઉપજનો વહીવટ સરકારના નીમેલા શપ્સોની જોડે બેસી પ્રજાની ચુંટણીના મેમ્બરો ચલાવે એવા કાનુન દાખલ કર્યો છે. લોકલફંડ ખાતામાં ખાતેજાર પાસે દરરૂપીએ એક આનો કર સરકાર જતી લે છે. તે લોકલફંડ ખાતે જમા થાય છે; તેની આખા તાલુકાની એકઠી થયેલી ઉપજમાંથી જિલ્લાનાં સાર્વજનિક કામોમાં આપવાનો ફ જો જતાં બાકીનો વહીવટ. ફક્ત દરવર્ષે રૂ. ૩) ત્રણ બરનારા ખાતેદારોની સમ્મતિથી પસંદ થએલા અને સરકારના નીમેલા પં-

ચોની બનેલી બોર્ડથી ચાલે છે, અને તે ઉપજ લોકલફંડ ખાતુ. તે તાલુકાની ગામેગામની નિશાળો, કુવા, તાલ, સડક, પૂલ, ધર્મશાળા વગેરે કરવા તથા નીભાવવાનાં કામોમાં ખરચાય છે.

મોટાં શહેરો અને કસબામાં ધરવેરો, જળરૂવેરો, મ્યુનિસિપાલ ગાડીવેરો, નાકાવેરો વગેરે ઉધગવી તે ઉપજ એકઠી આતું. કરે છે, અને તેમાંથી તે શહેરની શાળાઓનો, રસ્તાઓનો,

રસ્તાપર પાણી છાંટવાનો, રાત્રે તે પર દીવા મૂકવાનો, આગથી શહેરનું રક્ષણ કરવાનો, પીવાને મીઠું પાણી પુર પાડવાનો, રેલથી બચવાને બાંધકામ કરવાનો, મળમૂત્ર લઈ જવાનો વગેરે વગેરે ખર્ચ કરે છે. એ ઉપજ ખર્ચનો કારભાર કર બરનારાઓની સમ્મતિથી નીમાએલા શહેરી સજ્જનો અને સરકારના પસંદ કરેલા સરકારી અમલદારો વગેરેથી બનેલી શહેરી સમાજ જેને મ્યુનિસિપાલ કોર્પોરેશન કહે છે, તેનાથી આવે છે.

રૈયત રાજ્ય કારભારમાં સમજતી થતી જાય છે;

ફાયદા

સ્વતંત્ર મત આપતાં લોકો શીખે છે. અને બધા

માણસ સમાનતામાં આવતાં જાય છે. મોટા માણસને મેમ્બર થવામાં નાનાઓના મત એકઠા કરવા પડે છે, અને તેમની મરજીને અનુસરતી સમાજમાં મત આપવો પડે છે, જેથી મોટાને કાંઈક નાનાપણું લેવું પડે છે; અને નાનાને મત આપવાનો અધિકાર મળવાથી કાંઈક મોટપણું મળે છે. સરકારી અમલદારોને સરકારી વખતમાં મરકારી કામ ભેગા એવાં કામો આગળ કરવાં પડતાં, તેથી તેમને હાલ વખત બચે કે જેથી સરકારી કામ તેઓ વધારે સારી રીતે કરે છે. રયતમાં રાજ્ય પ્રકરણી બામનોનું જાન વધતું જાય છે જેથી ભરિષ્યમાં ઇંગ્લાંડની માર્ક પાર્લામેન્ટ સભા આ દેશમાં સ્થાપન કરી શકાય, અને જ્યારે તેની સભાના મતથી કાયદા બંધાશે, તે રાજ્યકારભાર આગળે ત્યારેજ આ દેશના લોકો સુખી થશે, અને અંગ્રેજોના વાસ્તવિક ગુણ ગાશે.

માબાપની આજ્ઞા માનવા વિષે.

**માબાપે આપ-
ણપર શું ઉપ-
કાર કર્યો છે ?**

માબાપે જન્મ આપ્યો, ત્યારથી આપણે વાસ્તે અનેક કષ્ટવેદ્યાં છે. જન્મ્યા ત્યારે ખાતાં પીતાં નહે તું આવડ-
તું મારે તે કાળે માએ કષ્ટ વેદી ગેતાના થાનમાંથી દૂધ પાત્ર આપણને કહેવાં અને મોટા બે ત્રણ વર્ષના થયા પછી ખાતાં પીતાં શીખવ્યું; માએ પોતે બીનામાં સૂઈને

આપણને સુક્રમાં સુવાડ્યા; ચાલતાં નહોતું આવડતું તે શીખવ્યું, માંદા પડીએ માટે તે સ્વાદિષ ભોજન તજતી-ગોળ, આમલી, લીંગ, તલ, ઇલા-દિની તે કરી પાળતી, પણ માંદા ન પડીએ માટે ગળપણ છોડી કડવાં એસડ પીતી. માઆપે બોલતાં શીખવ્યું. બણાવ્યા, ને ઉછેરીને માટા ક્યાં. ગમે એવો ખરાબ ડોકરો હોય પણ મા કદિ લુંડું ઈચ્છતી નથી-ક હેવત છે કે ' છોરું કછોરૂ થાય, પણ માતા કમાતા ન થાય ' પણ અરે છોરૂએ કછોરૂ થવું એ શું વાજળી છે ? જે માતાએ અનેક કષ્ટ વડ્યાં, તે મા પ્રત્યે લુણ્હરામી થનાર પાપીનો ક્યાં છુટકો થશે ? મા આપની આજ્ઞા માનરી, એમાં છોકરાં કાંઈ પણ વિશેષ કરતાં નથી. માઆપે જન્મ આપી, રજા કર્યા, આપણેવાસ્તે અનેક મુશ્કેલી વેડી છે, ને અપરિમિત મુખ આપ્યું છે, તેનો બદલો શક્ત પૂરેપૂરો આપી શકતા નથી.

મા આપની
આજ્ઞા માન-
વી એ ઉત્તમ
ધર્મ બજાવ્યા
બાણ્યો.

કાઠી, પ્રયાગ, જગન્નાથ. હરદ્વાર, મક્કા ગમે તે સ્થળની જત્રા કરવી તે કરતાં માઆપની સેવા કરવી એ ઘેર બેઠાં મોટામાં મોટી ઉત્તમ જત્રા છે કપલી જત્રાઓમાં અટલ કડવું પડે, પૈસા ખર્ચવા પડે; પણ માઆપની સેવારૂપી જત્રામાં તે કડવું પડતું નથી. દુની આના તમામ ઘર્મોનાં માઆપની આજ્ઞા પાળવા વિષે ઠામ ઠામ કહેલું છે, વળી મોટામાં મોટું પુણ્યએજ છે.

શ્રવણની પિતૃભક્તિનો દાખલો આપણા પ્રાચીન પુરાણમાં સિદ્ધ છે. તેના જેવી માઆપની ભક્તિ સર્વ કોઈએ ઉદાવરી જોઈએ, તેનાં માઆપ આંધળા હતાં છતાં તેમની આજ્ઞા ને કોઈ દિવસ લોપનો નહિ, એટલુંજ નહિ પણ ભરતખંડમાંના ૨૮ તીર્થોની તેમને જત્રા કરાવી.

માઆપની આ-
જ્ઞાઉત્તરંધન કર-
નાર પાપી સમ-
જ્યો.

માઆપના આટલા ખપા ગુણો ન વિચારતાં જે માણસ પેતાનાં માઆપની સામે થાય છે, ને તેમને ઘડપણની વેળાએ દુઃખ દે છે, તેની કેવી મૂર્ખાઈ, કેટલી નિર્ધનતા ને જ નીતની કૃષ્ણતા બાળતી અરે પ્રભુ ! એવા પાપીઓ, પ્રાણીરૂપે જન્મવા કરતાં પત્થ.

૨ બન્યા હોત તો ઠીક હતું. કે લુગડાં ધોવાના કામમાં આવત; અને બીજાઓને બગડવાનું એક માડું દષ્ટાંત દૂર થાત. કેળવાએલાં માણસોએ માબાપ પ્રત્યે વધારે ભક્તિવાન થવું જાઇએ.

મોટી વયના
માણસોએમા-
બાપની આજ્ઞા
પાળવી.

મોટી ઉમ્મરના માણસોએ પણ માબાપની આજ્ઞા માનવી, કે જ્યોતી પોત પોતાનો રૂડો ધર્મ બજાવ્યો કહેવાય. ને છોકરાં તેમનું દ્રષ્ટાંત લઇ શીખે, કે પાછલી અવસ્થામાં કોઇ દુઃખી ન થાય. જે ધર્મમાં ભંગ પડાવે એવી આજ્ઞા હોય, તે કદાપિ ન પાળવી, પણ તેમનું માનતો સદાજ રાખવું, અને તેમની સાથે હેતુ પ્રીતથી વર્તવું, માબાપનો ઉપકાર કદિ પણ વાળી શકાય એવો નથી તેમની આજ્ઞાઓ સદા હિત બુદ્ધિથીજ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે તેમની આજ્ઞા પાળવી ને સેવા કરવી એ પુત્ર પુત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે.

ન્યાતવરો.

સારા માઠા પ્રસંગે ન્યાતવરોનો રિવાજ ઘણી જાતિઓમાં એ ચાલ કદમ છે. હિંદુઓમાં લગ્ન, શ્રીમંત (અધરણી) ઉપનયન ન્યાતમાં કયે (જનોઇ) મુંડન વગેરે શુભ પ્રસંગપર તેમજ મરના-પ્રસંગે છે ? રત્ની પાછળ દશ દિવસ પછી ચાર પાંચ દિવસ લાગલા-ગટ તેમજ મરી ગયાને મહિનો, છ મહિના, વર્ષ થાય ત્યારે, તથા તેની મરણ તિથિનો દિવસ દર વર્ષે આવે ત્યારે તેમજ તેની શ્રાધ્ધને દિવસે; પારસીઓનાં ડોસલાં ઘંભાર વગેરે પ્રસંગે ને મુસલમાનોમાં મરનાર ૪૦ માને દિવસે પોતાનાં સગાં વહાલાં, ન્યાતીલાને પોતાને ઘેર તેડી જમાડવાનો રિવાજ છે.

ઘણી કોમોમાં એ રીવાજ દાખલ છે ત્યારે એના એ ગાલની ઉ- મૂળ આધાર કાંઇક હોવો જોઇએ. હિંદુઓના ધર્મ ત્પતિ ને વધી શાસ્ત્રમાં મરનારની ઉત્તર ક્રિયા કરવાનું લખેલું છે. પડેલો બુલમ. ઉત્તર ક્રિયામાં આજ્ઞા ભોજન કરવા જણાવ્યું છે.

આહ્વાન બોજનને બદલે જ્ઞાતિ બોજન—હાલનો ન્યાતવરો દાખલ થયો એમ દેખાય છે; તેવો કાંઈક આધાર પારસી મુસલમાન ધર્મ પુસ્તકોમાં હશે; અગર ધણા હિંદુઓની સોખનમાં આવવાથી દેખા દેખી દાખલ કર્યું હશે. મરનાર આ ફાની દુનીયાનો ત્યાગ કરી ચાલ્યો ગયો ને કર્યું જોડે ન લાઈ ગયો. માટે તેની પાછળ તેના નામની ખાતર કાંઈક દાન—ખેરાન તેના અનુયાયીઓએ કરવું જોઈએ, તેથી મરણ પાછળ ન્યાતવરાનો રિવાજ નીકળ્યો હશે, તે પ્રસંગે આવેલાં સગાંવડાલાંને તથા જ્ઞાતિલાઓને જમણ આપવું એ વિચારથી ન્યાતવરાનો રિવાજ નીકળ્યો હશે. ધણીખરી જ્ઞાતિમાં મળતે અમળ તે શ્રીમંતનું દેખાદેખી નાતો કરવાનું બંધન થઈ ગયું છે. લોકો કહે છે કે “ ધરના દાંડા વેચ, પણ આપનું ખારખં કર ટકો મળશે. પણ તક મળતાની નથી ” વગેરે કહી મળનારના વારસોને ફરજ પાડે છે. ધર્મશાસ્ત્રના અન્યાર મહા સમર્થ જ્ઞાનીઓ થઈ ગયા, એટલે તેમણે ધર્મની ક્રિયા પાતપોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે કરવાની રાખી છે, પણ ન્યાતવરો તો કરજ કરીને કે ધર વેચીને કરવો પડે, એ રિવાજ જીલમી ત્રાસદાયક ને ખેદકારક છે.

ન્યાતવરાનો ફાયદો માત્ર એક છે તે એકે જમનારાઓને ફાયદા ગેરફા એક વખતનું મિષ્ટાન્ન મળે છે. ગેરફાયદા અનેક છે. યદા. કહેવત છે કે, વરા પાછળ વૈદ જાગે, કેમકે. મિષ્ટાન્ન ખાઈ ખાઈને લોકો માંદા પડે, ને વૈદને તપાકો પડે.

કાલેરા, મરકી વગેરે બચકર રોગો ઉપરા ઉપરી ન્યાતવરા કરવાથી શરી નીકળે છે કે વધી જાય છે તે, ખીજું નુકસાન. હાલના વખતમાં ધંધા-રોજગાર કમી થઈ ગયા છે, પ્રજા અનેક કારણોથી નાણાં સંબંધી ખાખ-તમાં ખુવાર થઈ જાય છે, પરાકાષ્ટે પોતાનો ગુનરો (દિનકટિ) કરે છે, તેવા વખતમાં એ બોલે સહેવો એ મોટાના મોટું ત્રીજું નુકસાન. કરજ થાય એ ચોરું નુકસાન કરજ વધી પડવાથી થોડી ધણી મિલકત હોય તે શાહુકાર તાણી જાય એ પાચમું નુકસાન. વિદ્યા ભણવાનો, કપડાંનો વગે-રેનો જરૂરી ખર્ચ કરવો જોઈએ તે ખર્ચ ન થાય એ છઠું નુકસાન મો-લવારીના વખતમાં હવે એ ફાવે એમ નથી. શ્રીમંતોને તો પાતાની પુણ વા-

ખરવાના ધણુ રસ્તા છે, યુરોપ, અમેરિકાનાં હુનરકળાનાં કારખાનાં પોતાના બડોળથી કાઢે, એટલે ઘડી ગએલો રોજગાર દેશમાં પાછો ચાલુ થાય, તો એક વેળાના ભોજનને બદલે ધણુ કાળનો ધણુને સંગીન સુખનો ફાયદો થાય. શ્રીમંતોનું દેખાદેખી તણાઈ ગરીબોને વરા કરવા પડે છે, જેથી તેમનાં છોકરાં પાછળથી દરરોજ અન્ન વગર ટળવળે છે. તેમજ ગરીબ થઈ જવાથી નિધા બણાતી નથી. સારો રોજગાર શીખાય નહિ તે મર્યામતા ગરીબ રહેવું પડે એ કેટલું દયા ભરેલું છે તેનો વિચાર કરવો. જોધએ. મગનાર, વખતે તેના આખા કુટુંબ મા એકજ રગનાર હોય. તેવાનું તેની ભરણીવાનીમાં મરણ થાય છે કે જેથી તેનું કુટુંબને કારી ધા વાગ તેનાં છોકરાને રોજના કિંદર પોપણનાં ફાંશાં—તેના વખતમાં તેની મિલકત વેચાવી તેનાં ખારણામાં ખોડે માયે એસી મિટાજની કેળણી જમાવી એ શુ જમનાને થોડું શમ્મ ભરેલું તથા નીચું જોવાડનાડું છે મરનારના જીવને લઈ જનાર જમના દૂતો કરતાં તેનાં જીવતાં છોકરાના જીવ લેનારા આ જ. મનારા ધાતકી જમ દૂતજ જણવા.

ઉપસંહારને બોધ. માણસની સ્થિતિ દિનપરદિન દેશમાં કમાઈ ઘટવાથી નબળી થતી જાય છે, અને વસ્તી પ્રમાણમાં વધતી જાય છે. તેવા આર્થિક વખતમાં ન્યાતવરા કરવા ને કરાવ્યા જવા એ યાજ્ઞા માણસોએ વિચારવાનું છે, બન્યાને પુરતાં કપડાં ને રોજનો ખોરાક મોંઝવારીના વખતમાં પુરોજ પાડવો જોધએ ને જમ બને તેમ સારી કેળવણી આપવીજ જોધએ સખબ દરેક ન્યાતમાં સમજી માણસોએ ભેગા થઈ ન્યાતનાં ખીજાં માણસોને સમજાવી ન્યાતવરા નો વધી પડેલો બોજરૂપ રિવાજ કમી કરવો જોધએ

દેશાટણ (મુસાફરી.)

શબ્દ વ્યુત્પત્તિ દેશાટણ (સં)—(દેશ+અટણ—ફરવું)—દેશેદેશ ફરવું ને વ્યાખ્યા. તે; મુસાફરી એ શા. શબ્દ છે. તેનો એજ અર્થ છે.

ક. દેશાટણથી માણસના જીવને આનંદ રહે છે, “ જીવ્યા કરતાં જોયું બહુ ” એ ધ્વજ સ્વભાવિક છે.

દેશાટણના કાયદા. રવ. માણસમાં હુશિઆરી ને જ્ઞાન એથી વધે છે, ઘાટ ઘાટનાં, પાણી પીવાથી ને જન જાતના વિચિત્ર ચહેરા ને વર્ણલુકના માણસોના સંજોગમાં આવવાથી ને સહવાસમાં રહેવાથી મુસાફરી કરનાર માણસમાં હુશિઆરી ને જ્ઞાન વધે એ સ્પષ્ટ છે.

ગ વેપાર રાજગારમાં ફાયદો થાય છે પોતાના દેશમાં ખીજ ને દેશની ચીજ ખપતી હોય તે દેશ, અંત પોતાને ત્યાં ખતેલી ને ચીજ ખીજ દેશમાં ખપતી હોય તે દેશ, એ ઉભય દેશમાં મુમાફરી કરી વેપારી જોડે રૂબરૂ મળવું થાય ને માંદામાંદેની વાતચીત વગેરેથી એક ખીજ પર બરોસો જોડે, એટલે આડત બંધાય એ સ્વભાવિક છે.

ઘ. કારીગરી વધે છે. સેંકડો પરદેશી ચીજો આપણા દેશમાં વપરાતી જોવામાં આવે છે, પણ તે અહીં શી રીતે અને તે તો ત્યાં જન્મને તે ચીજ બનાવવાના કારખાનાં અવકોકન પૂર્વક જોવાની જગ્યા. પોતાના દેશમાં કોઈ ચીજ ખપતી હોય, ને તેવી ચીજ પરદેશમાં ખપતી જોવામાં આવે એટલે તે બંનેનો મુકાબલો કરવાથી પોતાની ખોડખાંપણ હોય તે દૂર કરી પોતાના હિન્નરમાં સુધારો વધારો કરી ઝટ ખીજથી ચઢિઆતી બનાવી શકાય.

ઙ શાળાને પાઠશાળામાં લીધેલી કેળવણી દેશાટણ કરવાથી પરિપૂર્ણ થાય છે. દેશાટણ કરીએ ત્યારેજ બપ્પા સાથે ગપ્પા કહેવાય. છાતલાસ ભૂગોળમાં લગાઈ કે જત્રા વગેરે સ્થળનાં નામ વાંચ્યાં હોય તે ત્યાં જન નજરોનજર જોવાથી આખેહૂબ ચિત્રવેધક ચિતરવાળાં પ્રત્યક્ષદ્રષ્ટે થાય એટલે તે વિષની કેળવણી પરિપૂર્ણ થઈ

દેશાટણની જરૂર,

વિદ્વાન, વેપારી કારીગર, ખેડુત, કે રાજનીતિજ વગેરે હરકોઈ પુરૂષને પોતાના ધર્મમાં આખાદ થવા દેશાટણની જરૂર છે દેશાટણથી શરીર સારૂ થાય છે. હુશિઆરી વધે છે વેપાર રાજગાર થાય છે. રાજકારબારમાં

પાવરધા બનાય છે, માટે તે કરવી આવશ્યક છે. મુસાફરીથીજ યુરોપખંડના લોકોએ પૃથ્વીના જુદાજુદા દેશોનો વેપાર ને તેઓમાંનાં ધણાંખરાં રાજ્ય પોતાને હાથ કરી લીધાં છે ને સરસાઇ મેળવી છે.

આપણા દેશમાં પરદેશ જવાથી વટલાય એવો વહેમ યોધ. પેસી ગયો છે. પણ ધર્મ હરકોઇ સ્થળે પોતાની જાતે રાખવાનો છે. યુરોપખંડની તેમાં વિશેષ કરીને ઇંગ્લાંડની મુસાફરી કરવાની ખરી જરૂર આપણા દેશીઓને વાસ્તવિક રીતે હાલમાં છે, માટે ત્યાં જતારની સંખ્યા દિનપરદિન વધવી જોઇએ.

ઇંગ્લાંડની મુસાફરી.

મુસાફરી કરવાથી ધણા ફાયદા છે. પરદેશના લોક તેમની મુસાફરીના સા બાષા, ને રિવાજ તેમની રીતભાત, તેમનો પોશાક ને માન્ય ફાયદા. ધર્મ વગેરે અનેક બાબતોથી મહિતગાર થવાય છે, બધા દેશ કરતાં ઇંગ્લાંડની મુસાફરી હાલ આપણને વધારે ફાયદા ભરેલી છે.

ફ. યુરોપખંડ હાલ વિદ્યા, કળા, વેપાર, ને રાજપ્રકરણમાં ઇંગ્લાંડની મુ- ચઢિઆતો છે ઇંગ્લાંડ એ ખંડમાં આવેલો આપણા ફરી કરવાનાં રાજ્યકર્તાનો દેશ છે. માટે હાલની ડાશીની જગત્રા કારણોને ઇંગ્લાંડનેજ સમજવી. લોકો એવા દેશમાં ફરે તો બધી ફાયદા. વાતે પાવરધા થાય, માટેજ ડાહ્યા ગુરૂઓએ જગત્રાનો મહિમા વધારેલો છે.

સ્વ ઇંગ્લાંડની સંખ્ય વ્યવસ્થા એ હાલ ઉત્તમ રાજ્યનીતિ બજાવવાની નિશાળ છે. પ્રજાના હક, સ્વતંત્રતા વગેરે ગુણો પ્રાપ્ત કરવાનું સ્થળ એજ દેશ છે.

મ એ આપણા રાજ્યકર્તાનો દેશ છે. ત્ય ગયા વીના આપણે ઘટલી દાદને પહોંચી શકીએ નહિ. ચઢતામાં ચઢતી તમામ એપીલો (ફરિઆદો) ત્યાંની પ્રિવિકોન્સિલમાં કે પાર્લામેન્ટ સભામાંજ કરી શકાય છે.

ઘ. વધારે સારો પગાર મેળવવાની નોકરીની લાયકાતનું સર્ટિફિકેટ ત્યાં જઈ પરીક્ષા આપી આવવાથીજ મળે છે. કલેક્ટર કે જડજનો માન ભરેલો હોયો મેળવવો હોય તો ત્યાં જઈ સિવિલર્વિસની પરીક્ષામાં પાસ થઈ આવવું એટલે તે મળે છે. મોટા ઇન્જિનીઅર કે ડોક્ટર થવું હોય તો પણ ત્યાં જ પાસ થવું. એ રીતે હરકોઈ મોટા કામની માટી પરીક્ષા ત્યાંજ લેવાય છે.

ત્યાં જવાથી વટલાઈએ, એમ ભોળા અભણ લોકો માને પુર્વપક્ષ અને છે, પણ એ વાત ખોટી છે. સૌને પોતપોતાનો ધર્મ તેનું સમાધાન. પાળવાની ત્યાંના કાયદામાં સંપૂર્ણ છુટ છે. ત્યાંની હવાને લીધે દારૂ, માંસ ખીવાં ખાવાં પડે એ વાત તદ્દન ખોટી છે. માંસાહારને વર્જ્ય કરી ફક્ત વનસ્પતિના ખોરાકપર જીવી કોમના હિંદુઓની માફક રહેનાર મંડળીનાં માણસા ત્યાં સુખે રહી શકે છે.

અટક ઝોળંગવાનો આપણામાં અટકાવ છે; પણ તેનું ખંડન ધણીવાર થઈ ગયેલું છે. પ્રાચીનકાળમાં તેવું ખંધન નહોતું વચલા વખતમાં આસપાસનાં જુલમી મુસલમાની રાજ્યો થવાથી એવા ધારો નીકળ્યો, પણ હવે તેવી હરકત ન હોવાથી તે પ્રતિખંધ આપોઆપજ રદ થાય છે. ધણી લોકો ઇંગ્લાંડ જઈ આવ્યા છે, ને જાય છે, અને એ પ્રવાહ એમનું રાજ્ય આપણાપર છે ત્યાં સુધી, કદી ખંધ પડવાનો નથી.

ઇંગ્લાંડ ગયા વગર આપણા દેશની ઉન્નતિ થવાની ઉપસંહાર નથી. ત્યાં ગયા વગર હુન્નર, કળા, વેપાર, રોજગાર, તથા બોધ. ને રાજ્ય તંત્રથી વાકેફગાર થવાના નથી. માટે ઇંગ્લાંડ જનારની સંખ્યા દિનપરદિન વધવી જોઈએ. અને ત્યાં જઈ આવનારને તન, મન ને ધનથી ઉત્તેજન તથા સહાયતા આપવી એ સમજા દેશાભિમાની પુરુષોની એક ધરજ છે.

ધરેણું ઘાલવા વિષે.

હિંદુ લોકમાં ધરેણું પહેરવાનો વિશેષ ચાલ છે. મરદો ધરેણું પહેર- કરતાં સ્ત્રી અને છોકરાંને ઘણું ધરેણું પહેરાવવાનો વાનો ચાલ. રિવાજ છે. માળાપ ઘણી વખત છોકરાંને ધરેણું પહેરાવી ખોટાં લાડ કરી તેમનાપરનું પોતાનું હેતુ બતાવે છે. કેટલાંક માળાપ પોતાનું કુળ ઝંચું કહવડાવવાને, અગર પોતે પૈસા-દાર છે. એવી ખોટી મોટાઇ બતાવવાને ધરેણું પહેરાવે છે. કેટલાંક બૈરાં રૂપનું શોભા વધે છે, એમ સમજી ધરેણું પહેરે છે, ને પોતાનાં બચ્ચાંને પહેરાવે છે.

અ. ધરેણું પહેરવાથી રૂપ કે શોભા વધતી નથી, ધરેણું પહેર- પરમેશ્વરની મરજી ધરેણું પહેરાવી રૂપ કે શોભા વધા- વાથી થતાં નુ- રવાની હોય તો, તે સ્વયંભૂ જન્મથીજ શરીરને એવાં લટકણીયાં વળગાવી મુક્ત. ધરેણું પહેરવાથી રૂપ વધવાને બદલે જિલડું ઘટે છે, પરમેશ્વરે કુદરતી રીતે નાક, કાન વગેરે જે અવયવો સલામત આપ્યા હોય, તે કાચાઈ જાય છે, પગ, કંડે, કે ડોક મેલ ચોંટે છે, ને કાળા ડાઘ પડી રહે છે; રૂપ વધારના બરો રસ્તો એ છે કે ચોળીને નહાવું, અને સ્વચ્છ કપડાં પહેરવાં. વાળ ઝાળવા વગેરે, અનેક રીતે સૌન્દર્યતા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ધરેણું પહેરેલાં હોય, ને ચોટલો ન ગુંથેલો હોય તો લોકો બબડે. સુધડ ન રહે તો મેલના પોપડા બાહે ને શરીર દુર્ગંધ ગારે, ત્યારે રૂપ વધે કે ઘટે તેનો વાંચનારે વિચાર કરી લેવો.

બ. ધરેણામાં પૈસા રોકવાથી તેટલી ફોલન વેપાર ધધામાં ઓછી વપરાય છે, તેથી દેશનું દ્રવ્ય વધવામાં એકંદરે એથી નુક્સાન છે. વળી જોટલા પૈસા ધરેણું ઘડાવવામાં ખરચ્યા હોય. તેટલા પૈસા ને વેચતાં ન ઉપજે ને ઉલટી ખોટ આવે છે ને વ્યાજ તેટલી મુક્તિ નથી મળી ખોટ

ક. ધરેણામાં પૈસા રોકી સારાં કપડાં લોકો છોકરાંને પહેરાવતાં નથી, તે બહુ ખોટું ને નિંદા યુક્ત તેમ બાળકના શરીરને હાનિકર્તા છે, બળામાં કંઠી, કેડમાં કંદોરો, ને તે ઉપરાંત હાથ, પગ, કાન, નાક ઇત્યાદિ

શરીરના બીજા અવયવોપર ધરેણું લટકાવેલાં હોય, અને કપડાં ફાટેલાં કે મેલાં હોય, ત્યારે તેવો બનાવ જોઇને સારા વિચારના માણસને તે તરફ ધિક્કાર ને હસવું આવ્યા વિના રહેજ નહિ; મતલબ એ કે એથી ધરેણું પહેરાવનાર માળાપનું મૂર્ખત્વ જણાય છે.

૬. ધરેણું ધાલવા માટે નાક કાન વગેરે કોચાવે છે, તે વખતે બાજક રહે છે, અને તે પાકે ત્યારે સણુકા નાંખે છે ને ઘણાક દિવસ તે પીડા પહોંચે છે, કાંઈ વખત ધરેણું પહેરેલાં જોઇ લુચ્ચા કે હરામખોરની દાનત બગડે છે ને તેથી તેવાઓને હાથે બાજકોનાં ખૂન થતાં ઘણી વખત સાંભળાએ છીએ છોકરાં બહાર રમતાં હોય ત્યાંથી કે નિશાળે જતાં રસ્તામાંથી બમાવી જાંચકી જઈ એકાંતમાં લઈ જઈ ધરેણુંની ખાતર તેનો પ્રાણ લે છે. ધરેણુંના જોખમથી પુખ્ત ઉમરનાં માણસોને પણ મુમાફરીમાં ધાસ્તી રહે છે.

૭. ધરેણું પહેરાવવા કરતાં છોકરાંને સારાં કપડાં પહેરાવવામાં તથા પુષ્ટિકારક ખોરાક ખવડાવવામાં પોતાની દોલત વાપરવી, કે જેથી શરીર નિરોગી ને અલમસ્ત બનવાથી મોટી ઉમરે પોતાનો ધંધો સુખે કરી શકે વળી ધરેણું પહેરાવી બહારની ટાપરીપથી જુદી મોટાઇ મેળવવા કે તેમનું રૂપ તથા શોભા વધારવાનાં શંકાં મારવા કરતાં તેમનાં કોમળ હૃદય સુધરે, એવી જરૂર ને જાંચી કેળવણી આપવાના રૂઢ કાર્યમાં પોતાની દોલત વાપરવી એ વાસ્તવિક છે.

ધરેણું ધાલવાથી રૂપ કે શોભા વધતાં નથી, દ્રવ્ય ઘટે દુકામાં સારને છે. શરીર જોખમમાં પડે છે. વગેરે અનેક ગેરફાયદા છે, માટે એ જંગલી અને ખોટી રીતે મોટાઇ બતાવવાનો રિવાજ બધ પાડી તેને બદલે છોકરાંને કેવળથી આ-
ખવાથી, પુષ્ટિકારક ખોરાક ખવડાવવામાં ને સ્વચ્છ તથા નહિ ફાટેલાં કપડાં પહેરાવવામાં પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવો એ દરેક સમજીની ધરજ છે.

જ્ઞાતિભેદ.

જ્ઞાતિભેદ (જ્ઞા-ભણવું+તિ-પાણ્ડુ+ભેદ-ફેરફાર) ભણવા-
શબ્દ ઉત્પત્તિ થી થતો ફેરફાર, માણસમાં વિદ્યા, જ્ઞાન, દોલત આ-
મે વ્યાખ્યા. ચાર, વિચાર, વગેરેમાં જે પ્રમાણે ફેરફાર હોય, તે પ્ર-
માણે તેની જ્ઞાતિ કહેવાય

હિંદુઓનાં જન્મનાં જાયતે શુદ્ધ: સંસ્કારાદિદ્વિજઉચ્યતે ।

મૂળ જ્ઞાતિ. વેદાભ્યાસાદ્ભવેદ્રિપ્રો બ્રહ્મજાનાતાતેબ્રહ્મજનઃ ॥

અર્થ—જન્મે ત્યારે બધાં એકજ જાતિમાં એટલે શુદ્ધ હોય, જનોઇ
વગેરેનો સંસ્કાર થાય, ત્યારે તે દિવસ એટલે ખેવાર જન્મેલો કહેવાય કેમ-
કે ત્યારથી તેને ધર્મ, નીતિ આચાર વગેરે જ્ઞાનો ઉપદેશ કરવા માટે. વેદનો
અભ્યાસ કરે ત્યારે વિપ્ર કહેવાય અને બ્રહ્મ ઓળખે ત્યારેજ બ્રાહ્મણ
ભણવો. પાછળથી કર્મ એટલે ધંધા પ્રમાણે જ્ઞાતિ ઓળખાવા માંડી
ભણવા ભણાવવાનું કાર્ય કરનારા તે બ્રાહ્મણ, લડાઇ રાજવડું વગેરે શૌર્ય
હામવવાનું કામ કરનારા તે ક્ષત્રી, ખેતી વેપાર વગેરે ધંધો કરનારા તે
વૈશ્ય અને ઉપલી ત્રણે વર્ણોનું દાસત્વ કરનારા તે શુદ્ધ. મૂળ એક જ્ઞાતિ
તેની ચાર જ્ઞાતિ વિદ્યા સંસ્કાર. જ્ઞાનથી મૂળમાં, અને પાછળથી ધંધા પરત્વે
જડી. વિલાયત જેવા દેશમાં બધા ક્રિશ્ચિયનોની એકજ જ્ઞાતિ, તેમ હિંદુઓ-
માં રત્નું નથી જુદી જુદી જ્ઞાતિમાં જે નવી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તેની તે
જ્ઞાતિમાં તેના મરણ સુધી બદલાતી નથી

ચાર જ્ઞાતિમાંથી હાલ સેંકડો જ્ઞાતિ થઇ છે,
હાલ મનાતો દેશમાં જુદા જુદા ભાગોમાં વસવાથી, આચાર વિ-
જ્ઞાતિ ભેદ. ચારમાં ફેર પડવાથી. ને ધંધો કરનારા જુદા જુદા
વર્ગ વધતા જવાથી ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાતિ ઉત્પન્ન થઇ છે.

એક ખીજનો સ્પર્શ થવાથી અભડાય, એવો વહેમ મુસલમાનોના આવ્યા
જુદી સજ્જડ ચોટતો ગયો, જ્ઞાતિભેદ મનુષ્યે રાખ્યો છતાં ધર્મરે ઉત્પન્ન
કર્યો, એવો જૂલ ભરેલો વિચાર ઠસતો મયો, પણ શુદ્ધ ને બ્રાહ્મણ વચ્ચે
જન્મ વખતે પ્રજાએ ભેદ રાખ્યો નથી, માટે ભોકામાં મનાતો જ્ઞાતિભેદ
વાસ્તવિક નથી, એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે.

જ્ઞાતિ ભેદથી થતાં ગુકસાન. આખા દેશમાં ઐક્ય થતાં વિલંબ લાગે છે. દરેક માણસ પોતપોતાની જ્ઞાતિના નાના મંડળથી ઝીણીઝીણી વાતો જાણે પરંતુ આખા દેશના સામાન્ય હિતના મોટા વિચારોનું જ્ઞાન થતું નથી. દેશમાં ઐક્ય નહિ, એટલે આખા દેશના રાજ્ય કારભાર વગેરેની એકત્ર બાબતમાં માણસ સમજે નહિ.

જ. વેપાર રોજગાર ચલાવવાને હરકત પડે. ખાધા પીધાથી વટલાય, એવા વહેમને લીધે અને ખીજી જ્ઞાતિઓના રિવાજની અજ્ઞાનતાને લીધે માણસ પરદેશ જતાં હમેશાં આંચકા ખાય છે, અને તેમ બને એટલે પરદેશ જોડેનો વેપાર ખીજીઓની માફક ન ચલાવી શકાય એ ખુદ્દુ છે.

ક. માણસની બુદ્ધિ ટુંકી થઈ જાય છે.

ઢ. કેટલીક ટુંકી જ્ઞાતિમાં કન્યાની અછત હોવાથી તેમ કેટલીકના કન્યા વધારે હોવાથી કન્નેડાં કરવાં પડે છે. મતલબ કે એકંદરે વસ્તી વધારામાં એથી હાની છે,

બીજી. નાની નાની જ્ઞાતિઓ તેમની મોટી જ્ઞાતિમાં ભળાજવી જોઈએ, અને તેમ કરતાં અસલની પાછી ચાર જ્ઞાતિ થવી જોઈએ; અને તે પણ ધંધાના વિભાગની થવાથી સઘળા એક છીએ એવી ઉચી સમજથી ઐક્ય આપો આપ પ્રગટ થશે, એ નિઃસંદેહ છે.

અંગ્રેજ લોકની ચઢતી વિષે.

જુના વખતમાં આપણો દેશ જ્યારે સુધરેલો ને પૈસાદાર બન્યો હતો. ત્યારે અંગ્રેજો જંગલી અવસ્થામાં નગ્ન કરતા. પ્રાચીન તથા ખેડૂતની સ્થિતિનું પણ ભાન નહોતું; જંગલમાં ભટકી અર્ધાચીન ક્ષિત્તિ પર ને કંદમૂળ પર નિર્વાહ ચલાવતા; વસ્ત્રમાં અતિ નાના મુકાબલો. ડાહ્યા ને જનાવરનાં ચામડાં ઝોઢતા; ઝાડની ડાળો આમાં ઝુપડાં જેવું બનાવી પડી રહેતા; હુન્નર કળાતું

જામ નહોતા જણુતા. એ સઘળું હવે ફેરવાઈ ગયું છે. હાલના અંગ્રેજો જાણેલા, ધનવાન, ખચરદાર, હુન્નરકળામાં પ્રવીણ, ને રાજકારભારમાં ડાહ્યા છે. તેમની આગમોટી ફરીઆમાં ને આગની ગાડીઓ જમીનપર સેંકડો માઇલ દોડી રહી છે. પોતાના દેશમાં ૩ નામનુંએ પાકતું નથી, છતાં કરોડો ફીઆનાં કાપડ વણી પરદેશ મોકલે છે; પૃથ્વીના દૂરના બેટામાં અને ભરતખંડ, આસ્ટ્રેલિયા જેવા વિશાળ મુલકોમાં પોતાની હાકેમી ચલાવે છે. ખરે, હાલના અંગ્રેજો શરીરે શૂરા, ને પૈસે પુરા છે.

ક. સુધારો કરવાની ઇચ્છા એ લોકોમાં ઘણી હોય કયા ગુણને લી- છે. તેઓ કાંઈને કાંઈ શોધ કરતાજ રહે છે. આપણા ધિ અંગ્રેજો સુ- દેશીઓમાં એ ગુણ ખીલકુલ નથી, નવો સુધારો કરનાર ધર્યા.

ને તે દેશમાં ઉત્તેજન ને ઇનામ મળે છે, અને આ દેશમાં તેમ કરનારની હાંસી થાય છે; આ કારણથી આપણા દેશમાં કોઈ માણસ કાંઈ પણ સુધારો કરવાને ખંત રાખતા નથી.

સ્વ. પૃચ્છકપણું એટલે પૂછ્યાં કરવાપણું એ લોકોમાં ઘણું હોય છે. જે કાંઈ નવી વસ્તુ જુએ કે, તે વિષે પૂછી પૂછીને તેનું આદિથી અંત સુધીનું જ્ઞાન મેળવે છે. પ્રદર્શના બરાય, તેમાં જઈ નવી નવી વસ્તુઓ જોઈ તેનું જ્ઞાન મેળવી તેના મુકાબલામાં પોતાના દેશમાં તેનાથી ચઢતી જનાવી દેશ પરદેશ વેચે છે; અને એમ કરી વેપારના નવા કિસ્સા કાઢી ધનવાન બને છે, આપણે જડ વસ્તુ વાપરીએ ખન પણ કેવી રીતે અને કાણ બનાવે છે, તે વિષે શોધ કરવાની ખીલકુલ ઇચ્છા રાખતા નથી, એ આપણામાં મોટી ખામી છે.

ગ. સ્વાભિમાન એટલે પોતાના બળ વડે વધવાની ઇચ્છા એ લોકોમાં ઘણી હોય છે, પરદેશી વસ્તુ વાપરવા કરતાં તેવા પોતાની બનાવેલી જાપરવી એવો મમત ને ને પાર ઉતારવાની શક્તિને લીધેજ નવા નવા શોધો એ લોકોએ કર્યા છે, ને કરે છે, આપણા લોકોમાં એ ગુણ ખીલકુલ નથી.

ઘ. દેશાભિમાન એટલે દેશનું અભિમાન. સમગ્ર દેશનું હિત ઈચ્છવું એ ગુણ પણ એ લોકમાં છે. એ ગુણને લીધેજ પોતાના દેશમાં હજારો

વર્ષ થયાં પરદેશીને પેસવા ન દેતાં પોતેજ પોતાનું રાજ્ય ચલાવે છે. આ-
ખણમાં સેક્ટો વર્ષ થયાં આ ગુણુ જતો રહ્યો છે, માટે પરદેશીઓના
વારંવારના હુમલાથી તે રાજ્યથી રીખાતા આવ્યા છીએ.

હ ઉદ્યોગ એ પણ એ લોકમાં એક મોટો સદ્ગુણુ છે. અહીંના
જીવાન તે ઇંગ્લાંડમાં ધરણી ચાલ રસ્તે એક સરખી જણાય, ત્યાં સવારથી
સાંજ સુધી નાના મોટા, ગરીબ, શ્રીમંત, ધધાની દોડાનોડીમાં કે લાગુ પ-
ણામાંજ જણાય છે. કામ પુરું થાય, ત્યારેજ છોડે એવા ખંતીલા હોય છે.
આપણા લોકો નવરા ક્યારે કરે છે, તે આરંભેલું કામ ઘણી વખત વચ્ચેથી
છોડી દે એવા એ પરવાહીણુ છે,

ચ સાહસ, એટલે ભારે કામ ઉઠાવવાની બુદ્ધિ એમનામાં હોય છે.
એ ગુણુને લીધેજ નેખમ વેડી કંપનીઓ કાઢી દુર દેસાવરમાં રેલવે વગેરે
કારખાનાં ધમધાકાર ચલાવે છે, આપણા લોકોમાં એકદા મળી કામ કર-
વાની બુદ્ધિ નથી; અતઃ ભોગ નેગે થોડા ઘણા એકદા મળી કાંઈ નાનો
સરખો વેપાર ચલાવે તો તેમાં પણ ગાંવે તે શખ્મ, ખીજ ભાગીદારોને
રડાવી પોતે એકલા હાથે હોઠ્યાં કરી જવાની દાનત રાખે, એટલે લાંબી
મુદત તેવો વેપાર ન ટકે, અતઃ તેવાં દ્રષ્ટાંતથી ખીજઓ મોટી કંપની ઉ-
ઠાવી ભારે કામ માથે લેવાના સાહસમાં પડતાં અચકાય છે,

છ ઉપરના સદ્ગુણો ઉપરાંત સપ, આગ્રહ સુધારાપણું વગેરે ખીજ
ઘણા સદ્ગુણો એમનામાં હોય છે.

આપણા દેશીઓમાં જ્યાં સુધી અંગ્રેજોના જેવા ઉપરના
બોધ- સદ્ગુણો આવ્યા નથી, ત્યાં સુધી દેશ સુધારવાનો નથી
તેમના જેવા સુખી ને શ્રીમાન થવું હોય, ત્યારે તો તે
મના એ ગુણો સંધરવાજ; જ્યારે એ સદ્ગુણો વાળા માણસ આપણા દેશ-
માં ઘણા થશે, ત્યારેજ ભવિષ્યમાં આપણો દેશ આખાદ ને સુખી થશે.

દેશી કારીગરી.

પ્રાચીનકાળમાં ઇતિહાસપરથી માલુમ પડે છે કે આપણો દેશ પ્રાચીનકાળમાં વિદ્યાકળામાં પૃથ્વીના ખીજ સધળા દેશો કરતાં ચઢીઆનો હતો, વચલા વખતમાં પણ અહીંના ધણેક માલ ધરાન, અરબસ્તાન થઇ તુર્કસ્તાન કે મિસરને રસ્તે યુરોપખંડમાં જતા ભાતભાતનાંરેશમી અને સુતરાઉ કાપડ વણતાં આજ પણ સુશ્વરતું જરી કામ, અમદાવાદ તથા નાગપુરના રેશમી ધોતીબેડા, ઢાકા તરશની મલમલ ને ખંગાળી દુપદા, કાશ્મીરની શાલ પેઠની પાઘડી વગેરે વખાણાય છે. વિદ્યાકળામાં ભરપુર હોવાથી દેશ ધનાઢ્ય છે, એમ સમજીનેજ સિકંદર, મહમદ, તૈમુર વગેરે પરદેશી લોભી રાજાઓ ચઢી આવ્યા હતા.

પ્રાચીન હુન્નર ધણે ખરો નાશ પામ્યો છે, ને તમામ હુન્નરની હાલ-જાતનો પરદેશી માલ હાલ આ દેશમાં વપરાય છે, મોયનીસ્થિતિ દીવાસળી ને ટાંકણી સરખી છેક નાની વસ્તુ માટે આપણે પરદેશપર આધાર રાખવો પડે છે. કારીગરો પોતાના આપદાદાનો ધંધો છોડી ખેતી વગેરે ખીજ ધંધામાં પડતા જાય છે, અને દેશ હુન્નરકળાની ખાબતમાં છેક પાયમાલ સ્થિતિએ આવી પહોંચ્યો છે. કારીગરી આછી એ ફરકાર થવાનાં કારણો નીચે મુજબ છે.

થવાનાં કારણો.
અ આપણામાં વિદ્યા કળા, હુન્નર, ને સુધારો ખંધ પડ્યાં
બ આપણા દેશના કારીગરોમાં અજ્ઞાનતા, આળસ. અદેખાઈ, નિર્ધનતા વગેરે દુર્ગુણો વધી પડવાથી મૂળની વિદ્યા કળા ઓછી થઇ ગઇ
ક યુરોપીઅન લોકોએ ઉદ્યોગ સાદસ ચતુરાઈ વગેરે સફળતાથી પોતાની કારીગરીમાં ધણે સુધારો કર્યો વરાળયંત્ર શોધી કાઢ્યાં, અને તેની મદદથી પીલવું કાંતવું, વણવું વગેરે કામો કરવા માંડ્યાં સંચાથી તૈયાર કરેલો માલ સોંધો ને સારો થયો, એટલે તેના આગળ આપણા કારીગરોને હાથે તૈયાર થયેલો માલ મોંઘો ને સુકાઈખંધ ન જણાયો તેથી માલની ખરીદી ઓછી થઇ એટલે અહીં ખતો માલ ખંધ પડ્યો.

(૧૦૯)

દેશમાં હુન્નર દેશનો બંધ પડેલો ઉદ્યોગ પાછો ચલાવવાના ઉપાય
કળા વધારવાના નીચે પ્રમાણે છે.

ઉપાય,

ક. હુન્નરી વિધાના ગ્રંથો આપણી ભાષામાં પ્રગટ કરવવા; તેમજ
હરકોષ વસ્તુ બનાવવાના પ્રયોગ સાથેનાં ભાષણો મોટાં મોટાં શહેરોને
કસ્ટમાઓમાં કારીગરોને ભેગા કરી તેમની રૂબરૂ કરવાં.

ચ. યુરોપ ને અમેરિકામાં કેટલાકને આશ્રય આપી હુન્નર શીખવા
મોકલવા. તેઓ શીખી આવી આ દેશમાં પાછા આવે ત્યારે શાળા કાઢી
ખીજને શીખવે એવી ગોઠવણ કરવી.

ગ. શ્રીમંતોએ કેટલાંક કારખાનાં ઉઘાડવાં. હાલમાં કપાસ લોઢવાના,
સુતરાઉ કાપડ વણવાના, હાપવાના, દળવાના, વગેરે કેટલાક સંચા નીકળ્યા
છે, તેમ રેશમ, તથા ઉનનું કાપડ વણવાના, કાગળ બનાવવાના, લોઢાનો
સામાન બનાવવાના, દીવાસળી બનાવવાના વગેરે સંચા લાવી તેવાં
કારખાનાં કાઢવાં.

ઘ. પરદેશી માલ બહારની શોખામાંજ ચડે છે, ટકાઉપણામાં આપણા
દેશી માલની બરાબરી તે કરી ચકે નહિ એવી ખરી હકીકતો આપી
પરદેશી માલ ઉપરનો મોહ ઓછો કરાવવો.

ઘ. દુકામાં એજ છે કે દેશના કારીગરોની સ્થિતિ સુધારવાની જરૂર છે. ૩, રેશમ, ઉન ને શણ વગેરે પદાર્થો

અહોંથીજ યુરોપમાં જાય છે, અને તેનું કાપડ વણાઈ આપણે ત્યાં આવે છે; માટે તેવી ચીજો વાપરવા લાયક અહીંજ
થવા પામે તો ઘણા માણસોને રોજ મળે અને દેશના દ્રવ્યમાં વધારો થાય
સખબ ઉપરના ઉપાયો કામે લગાડવા મંડી પડ્યું. એ આ સમે સઘળા
દેશીઓની એક મોટી ફરજ છે.

આગળ કહેવામાં આવ્યું છે કે નિબંધમાં ત્રણરૂપ છે. વર્જન કથન, અને વિવેચન રૂપ-સ્થળ, ઝાડ તથા પ્રાણીના વિ-
વધો, વર્જનરૂપ નિબંધ છે, માટે આરંભમાં તેના નમુના આપ્યા

છે. ઋતુ વગેરેના કુદરતી દેખાવો, તેમજ હુન્નરી ચીજો, હુન્નરી કારખાનાં તથા માણસની રીતભાત એ સઘળા ધણું કરીને વર્ણનરૂપ તથા કથનરૂપ નિબંધનાજ વિષયો છે, મારે તેના નમુના આગળ આપી ગયા. કથન એટલે વાર્તારૂપ નિબંધમાં જે વિષયનો નિબંધ લખીએ તે સંબંધી આગલી પાછલી તવારીખ લખવી જોઈએ, તે હવે 'છાપવાનો હુન્નર' વગેરેના નમુના આપ્યા છે. બનાવની હકીકતના નિબંધ પણ કથન તથા વર્ણન એ બંને રૂપે કાંઈક મિશ્ર નિબંધ છે, મારે હરકોઈ સ્થળે રેલ આવી હોય મોટી આગ લાગી હોય દુકાળ પડ્યો હોય કે કાંઈ હુલલડ વગેરે થયું હોય તે વિષયના નિબંધ તે હવે લખી શકાય ; મારે દ્રષ્ટાંત રૂપ થવા મુંબાઇના છેલ્લા હુલ્લડ વિષેનો નિબંધ તે હવે આપ્યો. વિવેચનરૂપ નિબંધમાં જે વિષયનો નિબંધ લખીએ તે બાબતના ફાયદા ગેરફાયદા વગેરે લખી શકાય. એ નિબંધો લખવા કઠણ છે. મારે છેવટના ભાગમાં એના નમુના આપ્યા છે. હરકોઈ વિષય અમુક એકજરૂપે લખી ન શકતાં બીજાં રૂપની છાયા તેમાં આવેજ, મારે દેશી કારીગરી, અંગ્રેજોની ચઢતી, જ્ઞાતિભેદ ધરેણાં, ધાલવાનો ચાલ દેશાટણ ન્યાતવરો માખાપની આજ્ઞા માનવી, સ્થાનિક સ્વરાજ્ય, નેહરો વગેરે નિબંધોમાં કાંઈક વર્ણન, કથન, તેમ વિવેચન રૂપ મુદ્દાં થોડું થોડું લખાણ છે; મતલબ એ કે, નિબંધમાં વિષય પરત્વે લિખ્ત લિખ્ત પેટાં પાડી વિસ્તાર થઈ શકે રૂપનો મેળ ન રહે. વિવેચન રૂપ નિબંધનાં પેટાં પાડવાની સામાન્ય રીત નીચે મુજબ છે,—

(૧) વિષયના નામની વ્યાખ્યા અને શબ્દ વ્યુત્પત્તિ જોડે લખવી.

(૨) તેના ફાયદા અથવા તેના ખજાપણાનાં પ્રમાણો.—

(૩) ગેરફાયદા એટલે ખોટાપણું બતાવનારી સામગ્રી

તકરારો, અને તે તકરારોના જવાબ.

(૪) હુંકમાં સાર, ને છેવટે બાધ.

ઉપરને મળતાં પેટાં પાડી હવે પછીના ઘણાક નિબંધ વિ-
વેચનરૂપે લખ્યા છે.

સત્ય.

બ્યાબ્યા પોતાના મનમાં જે વાત હોય તેજ ખરેખરી કહી દેવી તે તેનું નામ સાચું, સત્ય અને તેથી ઉલટું કહેવું ને જુઠું.

સાચું બોલવા- ક. સત્ય સમાન બીજું કાંઈ ઇશ્વરને વહાલું નથી. નોસખખ અને સ્વ. પરમેશ્વરે માણસ માનતું સત્ય તરફજ વલણ કર્યું ફાયદા.

છે; નાના બાળકો અને અજ્ઞાન માણસો ઘણી વખતે સાચુંજ બોલે છે. જુઠામાં જુઠો માણસ પણ એક દિવસમાં જુઠા કરતાં સાચું વધારે બોલે છે.

ગ. સાચું બોલવાથી સઘળી જગત દુર થાય છે. તુર્તાતુર્ત કદાપિ કમાઇ ઓછી મળે, છતાં જીવ નિશ્ચિંતપણામાં સંતોષે રહે છે. જુઠું બોલનારને હમેશાં શીકરમાં ને શીકરમાં રહેવું પડે છે. બીક કે લાલચથી ઉસ્કેરાઇ માણસો ઘણી વખત જુઠું બોલે છે, પણ જુઠું તે જુઠું, આખરે તેનાં માઠાં ફળ મળે છે, અને તેવાં માઠાં ફળ મળે ત્યારે જીવને મહાભારત કલેશ ઉપજે છે, અને પસ્તાવો થાય છે.

ઘ. સાચું બોલનારને હમેશાં હિમ્મત રહે છે, અને જુઠું બોલનારનો જીવ અહોનિશ ધારિતમાં રહે છે. સાચું બોલનારને તત્કાળ કદાપિ નુકસાન થાય, છતાં હું ઇશ્વરનો ચોર થયો નથી, એ વિચારથી તેનું મન પ્રકુલિત રહે છે, અને જુઠો વખતે શતહ મેળવે, તોપણ તેના આત્માને જપ ન વળતાં ચિંત્ત ખરીજ.

ઙ. સઘળો સંસાર સત્યથીજ રહેલો છે, જગતમાં સત્ય ન હોય તો પાડેશીઓ એક બીજને પોતાના ઘરમાં પણ ન જવા દે. ઉછીનો આપ

એ વ્યવહાર બંધ પડે, અને બરોસાનાં માણસો જોડે જોખમની ચીજો હાલ મોકલી શકાય છે. તેમ મોકલવું પણ ન બને, અને સઘળી તરેહની નવી આપદા ઉત્પન્ન થાય.

ચ. સાચું બોલનારપર વિશ્વાસ ચોટે છે, અને જુહું બોલનારપરનો વિશ્વાસ હોય તે ઉઠી જાય છે; સાચી સંસારમાં ધીરધાર વધે છે. અને જુહુંથી ધીરધાર બંધ પડે છે.

છ. સાચું બોલવાથી માણસની ખાનદાની ને ઉમરાવપણું પ્રગટ થાય છે. અને તેથી ઉલટું જુહું બોલવાથી માણસમાં શુદ્ધામીને નીચ પણું જણાય છે.

જ. સાચું બોલનાર કશા ગુન્હામાં આવતો નથી, અને જુહું બોલનાર ગુન્હાની વધારે જાળમાં લપેટાતો જાય છે; કે જે ગુન્હાની શિક્ષા આ ફનીઆ અગર પરફનીઆમાં યોગ્ય કાળે તેને મળ્યા વગર રહેનાર નથી.

ઈ. સાચું બોલનારની અક્ષય કીર્તી રહે છે, રાજા હરિશ્ચંદ્ર અને યુધિષ્ઠિરનાં નામો હજી તેમના સત્યપણાને લીધેજ લોકો સંભારે છે.

કોઈનો જીવ જતો હોય, અગર નિરપરાધી માણસ માર્યો સામીની તકરાર જતો હોય ત્યારે જુહું બોલી તેનો જીવ બચાવવો એમ અને તેનું સ- કેટલાકનું કહેવું છે; પણ એવો વખત જાંઘીમાં બાગ્યેજ આપે છે. અને વળી ગુન્હો કરે જીવ જતો હોય તેમાં કાયદા પ્રમાણે તેને ફાંસી કે હરકોઈ શિક્ષા મળે તે તેના કર્મનું ફળ છે. જુહું બોલી નામદાઈનું કલંક જાણી જોઈને માથે વહોરવું બ્યાજખી નથી. ખરા ધર્માત્મા પુરૂષો એમ કરતા નથી.

આ લોક ને પરલોકમાં સત્યથીજ ફાયદો થાય છે; આ- હુંકામાં સાર તમાને મહા સંતોષ સત્ય બોલવાથીજ વળે છે, અને પરમેશ્વર સત્ય બોલનારપરજ રાજી રહે છે, માટે જુહું બોલી નીચપણું દાખવવું નહિ; મસ્કરીમાં પણ જુહું ન બોલવું.

આ લોક ને પરલોકમાં સત્યથીજ ફાયદો થાય છે; આ- હુંકામાં સાર તમાને મહા સંતોષ સત્ય બોલવાથીજ વળે છે, અને પરમેશ્વર સત્ય બોલનારપરજ રાજી રહે છે, માટે જુહું બોલી નીચપણું દાખવવું નહિ; મસ્કરીમાં પણ જુહું ન બોલવું.

ન બોલવું.

સમ્યતા.

સમ્યતા એ સંસ્કૃત શબ્દ છે. (સમ્ય-સમામાં બેસવા
 વ્યુત્પત્તિ ને યોગ્યતા=પણું)-સમામાં બેસવાનો જે ગુણ તે સમ્ય
 વ્યાખ્યા. તા ખરી સમ્યતા સમામાંજ જોવામાં આવે છે, તેથી
 એ શબ્દ મૂળ અર્થમાં હોવો જોઈએ; સાધારણ અર્થ એવો છે કે આપ-
 ÷ સંબંધમાં જે જે લોક આવે, તેમને યોગ્ય માન આપી તેમનાં મન
 પ્રસન્ન કરવાં તે સમ્યતા.

જુદી જુદી પંક્તિ નથા રીત ભઃતનાં માણસો મરજમાં
 સંસારમાં એ આવે તેમ બોલે ચાલે. તે એ ઘડી પણ જોડે રહી શકે
 ગુણની જરૂર. નહિ, જંગલી જનાવરોની પેઠે એક બીજાથી છુટાંજ
 રહેવું પડે. સમામાં એટલે લોકોના સમુહમાં બેસવાનો
 એનો મૂળ અર્થ છે, તેપરથીજ એ સદગુણની સંસારમાં ખરી જરૂર જ-
 ણીય આવે છે,

સધનાં માણસ સાથે સમ્યતા રાખી શકાય છે, અને તે
 સમ્યતા બતા- રાખવીજ જોઈએ, વડિલની સાથે સમ્યતા રાખવાની
 વવાની જુદી એવી રીતે ને કે તેમના હુકમ પ્રમાણે ચાલવું; તેમનો
 જુદી રીતો. હુકમ અયોગ્ય હોય, તોપણ વખતે માથે ચડાવવો હ-
 પરીની સાથે સરખી બેઠકે બેસવું નહિ; અને તો તે-
 મની આગળ ઉભા રહેવું. અયોગ્ય અને બેઅદબી શબ્દ તેમની સાથે
 બોલવા નહિ

ખરોખરીઆ સાથે સમ્યતા રાખવાની જુદી રીત છે. તેમની જોડે
 પણ યોગ્ય રીતે વાત કરવી. વાત કરવામાં હું મોટો છું. તમે હલકા છો
 એમ કદી જણાવવું ન જોઈએ. ઉતરતા માણસ સાથે પણ ઘટતી રીતે
 સમ્યતા રાખવી તેને પણ હલકી રીતે બોલાવવો નહિ; હુકમ રૂપે કામ
 ન સોંપવું.

સમ્યતામાં કાં; સમ્યતામાં અસત્ય જેવું કાંઈક લાગે, પણ તે અસત્ય
 કંઈ અસત્યતા નથી, કેમકે સમ્યતા બોલના ખરા અર્થ શો છે, એ

છે એવી ખોટી બધાં માણસો સમજે છે.

દલીલ

કોઈને માટે આપણા નહારા વિચાર હોય, પણ તે જાહેર કરવાને આપણે હંમેશાં બંધાએલા નથી.

કોઈને માફ ન લાગે, એમ ધારી પોતાના વિચાર કે મનનું વલણ કાપી રાખવાં એ અસત્ય નથી, પણ પરોપકારી સ્વભાવની નિશાની છે.

સભ્યતા એ પ્રકારની છે. સાચી સભ્યતા ને જુદી, સભ્યતાના પ્રકાર સાચી સભ્યતા માયાળુપણામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે,

અને તે ખાનદાનવાળાં માણસોનું ખાસ લક્ષણ છે. જુદી સભ્યતા મતલબી તથા નીચ માણસોમાં હોય છે, અને તે ઝટ ઓળખાઈ આવે છે. સાચી સભ્યતાવાળા માણસ, ઉચી, નીચ, કે બરોબરીઆ સઘળાંની સરખી પ્રીતિ મેળવે છે. જુદી સભ્યતાવાળાં નીચની સાથે ગુલમી હોય છે, બરોબરીઆ સાથે અભિમાની તથા પતરાછખોર. અને ઉપરી સાથે તુચ્છ ખુશામતીઆ હોય છે.

સભ્યતાના ફા. ઍ. સભ્યતાથી પોતાનો વખત સલાહસંપ તથા આચદા.— નંદમાં જાય છે.

બ. ઘણાં માણસોની સાથે મહોબત થાય છે, અને તેથી જ્યારે જોઈએ ત્યારે મદદ મળતાં વાર લાગતી નથી.

ક. સભ્યતાવાળા માણસની લાયકી તથા મોટાઈ દુનીઆમાં જાહેર થાય છે.

દ. કોઈનું માન ખંડન કરવા કરતાં તેને રાજી કરવો એ ખરેખરો ને બધાથી ઝટ બની શકે એવો પરોપકાર છે, અને તેવો પરોપકાર સભ્યતાથી સહેજમાં થાય છે.

સભ્યતા એ ઉચો સદ્ગુણ છે. દુનીઆમાં માણસજાતને દુંદામાં સાર ને એ સદ્ગુણની જરૂર છે. સભ્યતા બતાવવામાં અસત્ય જેવું કાંઈ નથી બરી સભ્યતા એ સત્યા સત્ત ને

ખોધ.

ખાનદાન માણસનું ખાસ લક્ષણ છે, બાળકોને નાનપ

(૧૧૫)

સુધીજ સંખ્યતા દર્શાવવાનો મહાવરો પાડવો કે મોટપણમાં તેઓ પ્રશંસા-
પાત્ર માણસ નીવડે.

પરોપકાર.

પરોપકાર (પર-પારકા+ઉપકાર-પાડ, બહુ કરવું તે.)
અર્થ વ્યુત્પત્તિ. પારકાનું બહુ કરવું તે; કોઈ પણ પુણ્યનું કામ કરવું તે
પરોપકાર મહા મુની વ્યાસે કહ્યું છે કે, “ પરોપકાર
પુણ્યાપ, પાપાયા પરપીડનમ્ ” એટલે પરોપકાર કરવો તે પુણ્ય, અને
બીજાને પીડા કરવી તે પાપ.

(ક.) આંધળાં; લુલા વગેરે અપંગ માણસો કે જેમનાથી
ખરો પરોપ- રણી શકાતું નથી તેમને આપવું, એજ ખરો પરોપકાર
કાર. નિરાશ્રિત ફંડમા નાણું ભરવું એ, તેટલા માટે ખરા
પરોપકારનું કામ છે.

(સ્વ.) જેઓ જનહિતના કામમાં સદા રોકાએલા હોય તેઓને આપવું,
તે ઉત્તમ દાન છે. ધર્મ, નીતિનો યોગ કરનારા જનહિતનુંજ કામ કરે
છે. પાવત્ર સાધુ, સન્યાસી, ને ખરા શકીરો વગેરેનો એ લોકમાંજ સમા-
વેશ થાય છે.

(ગ.) ઘણાં માણસોને ઘણી વખત યાયદો થાય. એવાં કામોમાં પૈસો
ખરચવો એ ઉચ્ચ જાતનો પરોપકાર છે. નિશાળો કઢાવી વિદ્યાદાન આપવું,
દવાખાનાં નિભાવી રોગીઓના રોગ સારા કરાવવા, પાણીનો ખુટકો હોય
તેવી જગ્યાએ કુવા યોદાવવા, કે પરબો મંડાવવી એ વગેરે અનેક કામો
ઉચ્ચ જાતના પરોપકારનાંજ છે. ન્યાત જમાડવી, એ એનાથી ઊલટું
છે. ફંડ એક વેળા (વખત)ના ભોજન માટે સેંકડો રૂપીઆની એથી
ખરાબી થાય છે. વિદ્યા દાનથી આપ્યા જન્મોત્તર સુધીના સુખનું સાર્ધન
આપી શકાય છે.

(ધ.) સક્રમાધર્મથી ખરે રસ્તે દાન કરવું, એજ ઉચ્ચી જાતનો પરોપકાર છે. અધર્મથી પેદા કરી દાન કરવું, તે કરતાં તે ન કરવું સારું છે. કહેવત છે કે, “ એરણી ચોરી ને સોયનું દાન, ’ તેમ કદી ન કરવું, શાહુકારને રડાવી ધર્મદાન કરવા નીકળવું, એ પણ તેટલુંજ નહાં છે.

(ઙ.) કુટુંબનાં માણસો-મા, બાપ, સ્ત્રી, છોકરાં વગેરે જેમનું પોષણ કરવાની ધરજ છે, તે અદા ન કરતાં ધર્માત્મામાં ખપવું વ્યાજબી નથી. જેમનો આપણાપર આધાર રાખવાનો હક છે, તેમને રક્ષાવી ધર્મદાન કરવું સારું નથી.

(ચ.) શરીરે સુદૃઢ, અલમરત, વ્યસની, અભણ હોય, તેવાને દાન ન આપવું; કેમકે તેવાને દાન આપવાથી આજસને ઉત્તેજન મળે છે. શાસ્ત્રમાં હામ હામ કહ્યું છે કે “પાત્ર જોઈને દાન આપવું. ” સત્પાત્રને દાન આપે, તેજ ખર્ચ પુણ્ય છે. કુપાત્રને દાન આપનાર અધોગતિએ પહોંચે છે કેમકે કુપાત્ર મળેલા દાન વડે જે કાંઈ પાપ કરે તેનો સહભાગી આપનાર થાય છે.

(ક.) આપણા દેશમાં હાલ પાત્ર અપાત્રને જોયા વગર હાલ ચાલતો દાન અપાય છે, તે વ્યાજબી નથી. એથીજ બિખારીઓ પરોપકાર. વધી ગયા છે, અને દેશને નુકસાન છે.

(સ્વ.) કેટલાક દહેશતથી દાન કરે છે; બારણે આવેલો બિખારી નિર્મુખ પાછો જાય, વા નિસાસો મૂકશે કે આપ ન જાયથી દાન કરે છે, તે પણ ખર્ચ દાન નથી.

(ગ.) કેટલાક શ્રીમંતો મોટાઈ દેખાડવાને અગર સરકારમાં વહાલા થઈ ખિતાબ મેળવવાને દાન કરે છે, તેવાઓથી અલખત કેટલાંક કામ સારાં થાય છે એ વાત ખરી, તોપણ દાન કરવાનો રૂડો હેતુ તેમના મનમાં અંતઃકરણની લાગણીપૂર્વક ઠર્યા વગર દાન કરવું વ્યાજબી નથી.

પરોપકાર તન, મન, ને ધનથી થાય છે. પોતાના પાડો-પરોપકારના શ્રમાં ધરડાં અપંગ રહેતાં હોય, તેમનું મક્કત કામ કરવું તે તનનો પરોપકાર છે. પોતાના દેશમાં કુમર જાનો વધારો થાય, એવાં મુસ્તકો પ્રમદ કરવાં એ વિ-

દાને મનથી કરવાનો પરાપકાર છે. પોતાની કમાણમાંથી દસાંસ ધર્મદાનમાં વાપરવું, એ ધનથી કરવાનો પરાપકાર છે.

પરાપકાર એ જોવામાં જોયો સદ્ગુણ છે. ખરા ભાવથી બોધ. સામાનું ઠલ્યાણુજ કરવાનો રૂડો હેતુ મનમાં રાખીને યથા શક્તિ ધર્મદાન કરવું, એ નાના ને મોટા,, ગરીબ ને શ્રીમંત સર્વની દરજ છે.

જીવદયા ને અહિંસા.

જીવદયા (જીવ+દયા)=હરકોઈ પ્રાણીનો જીવ બચાવવો રાખીનેનો અર્થ કે તેને દુઃખ થતું અટકાવવું તેના ઉપર દયા લાવવી વ્યુત્પત્તિ તે. અહિંસા (અ-+હિંસા-ધાન)-હરકોઈ જીવને મારી ન નાંખવો તે અહિંસા,

જીવદયા ને પરમેશ્વરે પ્રાણીમાત્રના જીવ સરખા કર્યા છે. જેમ અહિંસાની આપણને કોઈ પીડા કરે તો દુઃખ પાય તેમ બીજાને પીડા કરેવાથી તેમને દુઃખ પાય છે; પરમેશ્વરે માણુસને બીજા પ્રાણી કરતાં તર્જશક્તિ અને ધર્મબુદ્ધિ આપી શ્રેષ્ઠ બનાવ્યો છે, માટે તેનો રૂડો ઉપયોગ કરી કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખ ન દેતાં સર્વપર સમાનપણુ રાખી દયાથી વર્તવું, કોઈનો જીવ મેલો એ ખુન કર્યા બરાબર છે, માણુસનો જીવ લેનાર ખુની આ રાજ્યમાં કાયદા પૂર્વક સજા પામી શંખીએ લટકે છે, ને અન્ય પ્રાણીનાં ખુન કરનાર પાપી મહા સમર્થ પ્રભુને ત્યાં તેવીજ ગતિમાં પહોંચે છે.

કેટલાંક માણુસ જૂ, માંકડ, ચાંચડ, મરઘી, બકરી નાનાં પ્રાણી- ગાય વગેરે નિર્જળ પ્રાણીનો ઘાત કરે છે; એવા પાપીઓ નો જીવ વિસા- એમ સમજે છે કે માણુસ જાતને હેરાન કરનાર તથા તમાં નથી, તેમના ઉપયોગમાં આવનાર પ્રાણીનો જીવ લેવામાં પાપ એમ સમજી નથી, પણ એ સમજ વ્યાજબી નથી. આપણે ચોક્કસ કેટલાંક તેનો ન રહીએ, ત્યારેજ ચાંચડ, માંકડ, જૂ વગેરે પેદા થાય

આત કરે છે. છે, તે કરડી ચટકા મારી આપણને ચોઠખા રહેવાનુંજ સૂચવે છે, જૈન લોકોની મારક જીવ ઉત્પન્ન, ન થાય એમ બનતાં મુધી રહેવું અને ઉત્પન્ન થયા હોય તો, ન મારતાં દૂર કરવા મરઘી, બકરી, માયને મારનાર એમ સમજે છે કે એનું માંસ માણસ જાતના ઉપયોગમાં આવે છે. પણ તેમણે જાણવું જોઈએ કે તે જીવતા રહી જે પદાર્થો આપે છે, તેથી, ઘણા લોકોનું પોષણ થાય છે, બકરી ને માય જીવતી રહેવાથી બચ્ચાં ને દૂધ આપે છે. તેમ ગાયના વછરડા (બળદ) ગાડી ને હજી ખેંચે છે. અને તેથી લાખો મણુ નવું ધાન્ય દરવર્ષે આપણા દેશમાં પાકે છે; જેથી એકંદર ઘણા માણસોનું પોષણ થાય છે.

પ્રાણીને સોટાથી મારવા, પંરોણી ગોચવી, ગળ ઉપરાંત પ્રાણીને દુઃખ ભાર ભરવો, રમત રમતાં મુગાં પ્રાણીઓને દુઃખ દેવું કેવના પ્રકાર. જૂએ મારવાં વગેરે અનેક રીતે પાપીઓ તેમને હેરાન કરે છે, પણ એ સઘળું કરવું એ ધાતકીપણું જ છે.

પ્રાણીને રીખવી રીખવીને મારવાં એ વધારે ક્રૂર ધાતકીપણું છે. “ માખી મારે, તે માણસ મારે ” એ સાધારણ કહેવત મુજબ પ્રાણીને દુઃખ દેનાર તથા મારનારા ચંડાળો લાગ આવે માણસને દુઃખ દેવામાં કે મારવામાં ચૂકે નહિ. જનસમુહ માટે કલ્યાણનાં કામો કરવામાં તો એવા પાપીઓ ખપ નજ લાગે

મુંબાઈ શહેરમાં પ્રાણીપર ધાતકીપણું અટકાવનારી એક પ્રાણીપર છા- મંડળી છે, તેના નોકરો તે શહેરમાં હામ હામ કરી તકીપણું અટ- માંદાં પ્રાણીને ગાડીમાં જોડનારને, ગળ ઉપરાંત ભાર ભર- કવનારી મંડ- નારને તથા પ્રાણીને જૂએ મારનારને શોધી કાઢી પોલી- ણી, ગૌરક્ષા સની મદદથી પકડાવી માજીસ્ટ્રેટ આગળ લઈ જઈ સજા મંડળી, પાંજ- કરાવે છે; એ પુણ્યનું ખરું કામ છે. એવી મંડળીઓ શ પાળ, દરેક મોટાં શહેરમાં સ્થાપન થવાની જરૂર છે.

કૃતલાંક શહેરમાં શ્રાવક વાણીઆના મહાજનની મદદ ને મહેનતથી પાંજરા પોળો ચાલે છે. તેમાં કોઈ માંદું, ખોડું, ધરડું, અશક્ત હોય મૂકી આવે, તેને છોડી નથી કરી સાફ કરે છે, ને ખવડાવી પીવડાવી પાળે છે. ગાયોનું ર-

સાથુ પૂર્વકાળમાં ક્ષત્રિય રાજાઓથી થતું અને ગાય ખારનારને તેવા વખતમા ખારે સળ થતી.

પરોપકાર કરવો એ પુણ્ય ને ખીજને પીડા કરવી એ દુઃકામાં સાર ને પાપ છે. માટે હરકોઇ નાનો કે મોટો જીવ જોઇ.

હોય તેને પીડા કરવી, રીખવીને ખારવો. કે જીવથી મારી નાંખવો એ પાપનું ખારે કામ છે. એ નાહી સમજવું. કોઇએ એવું ધાતકી કામ ન કરવું, ને ખીજઓને કરતાં અટકાવવા.

પરહેજગારી (કેફ ન કરવા વિષે.)

પરહેજગારી એ ફારસી ભાષાનો શબ્દ છે, એનો મૂળ શબ્દનો અર્થ. અર્થ એ છે કે તનદુરસ્તી જળવી રાખવા સાર ખાવા પીવામાં તપાસીને ચાલવું, તે ઉપરથી સાધારણ રીતે કોઇ જાતની કેફ ન કરવી તેને પણ પરહેજગારી કહે છે.

કેફી પદાર્થોમાં દારૂ, તાડી, ભાંગ, ગાંજો, અશીણ, તમાકુ ને પાનસોપારી ગણાય છે. દારૂ બે જાતનો છે ગામદી અને વિલાયતી, ગામદી દારૂ રાત્રી લોકો તેમજ હાડ, ભંગી, માછી, કોળી, ભંડારી વગેરે હિંદુની નીચ જાત વધારે પીએ છે, તાડી પણ એજ જાતના લોકોમ તથા ઉજળાં કપડાં પહેરનારી પાંસીની કોમમાં વિશેષ પીવાનો ચાલ છે. સાહેબ લોકનું જોઈ પારસીઓ તથા કેટલાએક હિંદુઓએ વિલાયતી દારૂ વધારે પીવા માંડ્યો છે. અશીણનું વ્યસન ખરસીઆ, રજપૂત, હાકોરો ને ચરોતરના પાટીદારો વગેરેમાં તેમજ ચીના લોકોમાં વધારે છે. ભાંગ ગાંજનું વ્યસન સાધુઓ અને ફકીરોમાં જાવામાં આવે છે. તમાકુ અંગ્રેજો આ દેશમાં અમેરિકામાંથી લાવ્યા છે, અને તે લગભગ ૪૦૦ વર્ષમાં તેા ઘેરઘેર દાખલ થઇ ગયો છે. કોઇ ખીડીમાં કોઇ છુકામાં, અને કોઇ પાન સાથે અગર ચુના સાથે ભેળી વાપરે છે, જૈરાં અને કેટલાક મરદ તેની તપખીર બનાવી સૂધે છે. પાનસોપારી ગુજરાતમાં દક્ષિણીઓના સહવાસમા વધ્યાં છે.

વ્યસન માત્રથી કાંઈ ને કાંઈ નુકસાન ખરું જ વ્યસની કેદી પદાર્થોનાં માણસ તને, મને, ને ધને દિનપરદિન ખરાબ થતો જ નય વ્યસનથી થતાં છે; અને ફનીઆમાં તિરસ્કાર પામતો કોઈ વખત તે નુકસાન. ખુરી લતમાં જ મરણ પામે છે.

દારના વ્યસનથી આપણા દેશમાં કરોડો જાદવ ક્ષત્રિયો પ્રાચીનકાળમાં પ્રભાસપાટણ આગળ માહોમાંહે લડી કપાઈ મુઆ છે. એમેરિકાના જંગલી ધાન્ડઅનોએ પોતાની મૂલ્યવાન જૂમિ ખોઈ છે. ઇંગ્લાંડ; તથા આ દેશના મજુર વર્ગના લોકો સાઈ કમાય છે છતાં, એ ખુરી લતને લીધે ગરીબના મરીબ સદા રહે છે. વળી દારના પીનારાના શરીરના માંહેલા બામ તથા આંતરડાં વગેરે કહોવડાઈ નાંખે છે; એ કોહેલી ગરમ ચીજ છે; તે કાળજીને બગાડે છે, અને શરીરમાં ચાંદી પાડે છે; તથા ગરમીના બીજા ઘણા રોગ ઉત્પન્ન કરે છે. ને બુદ્ધિ બગાડે છે, તેથી પુરૂષ અનીતિવાન થઈ જાય છે.

અશીણુનું પાણી જેને લોકો કસુબો કહે છે, તે પાટીદાર, ગરાસીઆ વગેરે લોક એકઠા મળીને પીએ છે; અને ઘેન ચડે ત્યારે કામ ધંધો ભૂલી જઈ ઝોક્યાં કરે છે, અને આળસ વધતું જાય છે, ઘણા ઠાકોરો, એ લતમાં પોતાની જાગીર ઉપરાંત કરજ કરે છે જુવાન ઠાકોરો રાજકુમાર કોલેજમાં ફેળવણી લઈ અશીણુની લતથી મોકળા થાય છે. પણ તેમનામાં વિલાયતી દારૂનું વ્યસન દાખલ થતું જાય છે. અશીણુ ગયું ને દારૂ થયો એટલે ખરાબી તેની તેજ અશીણુ ઘણું મોઢું મળે છે તેથી, કોઈ વખત ન મળવાથી એના વ્યસનીએને મોઢે શીણુ આવી તમ્મર ખાઈ મરણ પામે છે, માટે અશીણુ ખાવાની ખુરી ટેવ કોઈએ પાડવી નહિ ભાંગ પીવાથી ચિત્ત ભમેલું રહે છે, અને યદ્વા તદ્વા બકાય છે. માંજથી મળજે ગરમી ચઢી જાય છે, શરીર કાળું પડી જાય છે, અને નીસ્તેજ થઈ કૌવત ઘટતું જાય છે, બીડી પીનારને કાળજી ચાંદી પડે છે, વળી તેનાં ફુંકાં આમ તેમ ફેંકી દે છે, તેથી મલીચી થાય છે, અને કોઈ પ્રસંગે આગ લાગી જાય છે, તમાકુ ખાવાથી છાતીએ ને તપખીર સૂંઘવાથી મળજે તેનો કીટા ફરી જઈ શરીર ખરાબ થાય છે, પાન કામિક છે; અને સોપરી દાંત બગાડે

છે, ને તેથી ક્ષય કે કાચબીનો રોગ થાય છે. એ નુકસાન મોટું છે.

સધળાં વ્યસનથી શરીર તથા બુદ્ધિ બગડે છે; લોકોમાં હલકા મચ્છ-
ધએ છીએ. અને પૈસા જાય છે, માટે હરકોઇ વ્યસનની માઠી ટેવ કોઇએ
પાડવી નહિ; અને ભોગજોગે તેવી ખુરી ટેવ કોઇને પડી હોય તો ધીમે
ધીમે છોડી દેવી.

ઉદ્યોગ.

શબ્દ બુદ્ધિપત્તિ ઉદ્યોગ (ઉન=અહારપ્રયુજ=જોડવું+ક્રિયા.)—અહારના
અને વ્યાખ્યા. પદાર્થો સાથે મનનું કે તનનું જોડવું તે ઉદ્યોગ.

ઉદ્યોગ કરવોએ ક. છોકરાં જન્મે, અને અહારની હવાનો સ્પર્શ લાગે
સ્વાભાવિક છે. કે તુર્ત હાયપગ હલાવવા લાગે, અને તેથી તેનું
શરીર વધતું જાય છે.

સ્વ. ઉદ્યોગ કરવાથી નાનાં કે મોટાં સર્વનું શરીર સાદું રહે છે.
નકામું બેસી રહેવું કોઇને ગમતું નથી ઉદ્યોગથીજ શરીરના જુદા જુદા
અવયવો કસાય છે. અને અવયવો કસાયાથી આમડીપરનાં છદ્દો ખુલ્લા
પડી તે વાટે પરસેવો નીકળી જાય છે; પરસેવો નીકળી જવાથી શરીર
હલકું પડી નિરોગી રહે છે; અને શરીર નિરોગી રહેવાથી મન પણ આ
નંદમાં રહે છે; માટે શરીર સાચવવા ઉદ્યોગ કરવો એ સ્વાભાવિકરીતે હરે છે

ગ. સંસારનો સધળો અધાર ઉદ્યોગપર છે, માણસના અપની તમામ
વસ્તુઓ પરસ્પરના ઉદ્યોગેજ બની છે, ને બને છે. ઉદ્યોગથીજ બેડુતો
અન્નને કપાસ પકવે છે. કે જેથી સર્વ કોઈને ખોરાક ને વસ્ત્ર મળે છે.
જંગલમાંથી લાકડું કાપી લાવવાં, યુનો છંટા પકવવાં અને એ સધળાંને
એકઠાં કરી ઘર બાંધવું એ બધાં કામોમાં ઉદ્યોગજ છે. હસ્તકૃત વસ્તુઓ
ઉદ્યોગથી બને છે, તેમ સ્વાભાવિક વસ્તુઓ પણ ઉદ્યોગજ થતી જોવામાં
આવે છે સૂર્યના તાપથી પાણીની વરાળ થઈ તે ઉઘી ચડે છે તેનાં વાદળો
બાંધાય છે, અને ગરમીથી પાતળી થએલી હવા ઉઘે ચડે તેની જગ્યા
પૂરવાને તેજ વાદળો પાછાં આવે છે. વરસાદ, બરફ કરા ઝાકળ કે

ધ્રુમસરપે પડે છે. વરસાદનું પાણી નદી વાટે સમુદ્રમાં એકઠું થાય છે, અને સૂર્યના તાપથી તેની વરાળ થઇ પાણું ઉચે ચઢે છે, એ ચક્રાવે એમજ સિદ્ધ કરે છે કે આ સૃષ્ટિમાં ઉદ્યોગજ વ્યાપી રહેલો છે.

ધ. કીડી, મધમાખ, ચક્રી જેવાં નાનાં પ્રાણી રાત્રી દિવસ ઉદ્યોગ- માંજ મચેલાં જણાય છે, તે પરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉદ્યોગમાં રહેવાની પ્રભુની આજ્ઞા છે, અને માણસે તે બળવવી જોઇએ.

ઉપરની સઘળી બાબતો ધ્યાનમાં લેતાં ઉદ્યોગ કરવો એજ સ્વાભાવિક છે: ઇશ્વરની મરજી અહોનિશ ઉદ્યોગ કરવો એજ છે, માટે ઉદ્યોગ ન કરે તે તેની મરજીથી ઉલટો ચાલનાર મહા પાપી જાણવો.

ક શરીર ઉદ્યોગ કરવાથી નિરોગી રહે છે.

ઉદ્યોગના ફા- સ્વ ધંધામાં પડેલું મન, આગસ કે દુર્વ્યસનમાં થતા. પડતું નથી

ગ. ધંધો કરનારને દ્રવ્ય મળે છે. એક સંસ્કૃત શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:-

“ઉદ્યોગીનં પુરુષસિંહમુપૈતિલક્ષ્મીર્દૈવેનદેયમિતિકાપુરુષાવદન્તિ

બિહાજકુરુપૌરુષંઆત્માશક્ત્તા, યત્નેકૃતેયદિનસિધ્યતિકાત્રદોષઃ” ॥

ઉદ્યોગી પુરુષ સિંહની માજક લક્ષ્મી મેળવે છે. સુતેલા સિંહને શિ માર મળતો નથી, તેમ વગર ધંધે આગસુ થઇ ખેસી રહેનાર લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરેતો નથી. યત્ન કરતાં છતાં ન મળે તો કોત્રદોષ કે અત્રદોષ શું દોષ અટલે ખામી તે ઉદ્યોગ કરવામાં રહી ગઇ છે, તે શોધી કાઢી દૂર કરી શરીર ઉદ્યોગ કરાવો. એટલે લક્ષ્મી સહેજ પ્રાપ્ત થશે; કરેલી મહેનત ફાગટ જનાર નથી

ઘ. ઉદ્યોગીથી આખર વધે છે. શ્રીમંત માણસ હોય, તોપણ ખેડે એટો ખાય તો લોકો તેની નિંદા કરે છે. ઉદ્યોગીને માન મળે છે, તેનાં વખાણુ થાય છે.

કેટલાક લોકનુ કહેવું છે “ કર્મમાં લખ્યાં હોય તે પૂર્વ પક્ષ એ- થાય, ઉદ્યોગથી ન વળે ” સંતોષ એ ઉચો સદગુણ હશે સામી ત- છે, માટે અનિશય ફાંફાં મારી દેહને રીખ્યાં ન કરવો કરાર- એ કહેવું કેટલેક દરજ્જે બ્યાજબી છે, તથાપિ ઉદ્યોગ

ન કરતાં નસીબપરજ જે બેસી રહે છે, તે બૂબે મરે છે. હાથપમ વાળીને બેસી રહેવાનું કદી બનતું નથી. અધાં માણસો હાથ પમ વાળી પોતાના પ્રારબ્ધ (કર્મ) પર બેસી રહી ઉદ્યોગ ન કરે તો સંસારનો સધળો વ્યવહાર ઝટ અટકી પડે. પાકેલું સધળું અનાજ ખવાઈ જાય, ને પેહેરેલાં લુગડાં શાટી જાય, અને નવું અનાજ ન મળવાથી પાછળથી માણસ કેવી મુશ્કેલીમાં આવી પડે । કર્મ ઓટલે કામ, ને કામ ઓટલે ઉદ્યોગ, માટે ખરું જોતાં કર્મ ને ઉદ્યોગ એકજ છે. ઉદ્યોગ કરે છે, તેનેજ પ્રભુ સહાય છે. માટે ઉદ્યોગમાંજ સધળાં રૂડાં વાનાં છે.

બાળપણમાં ઉદ્યોગ કરી વિદ્યા સંપાદાન કરવી, અને બ્રુવાનીમાં ઉદ્યોગ કરી ધન મેળવવું, કે બડપણના દિવસ સુખમાં જાય.

ખંત.

સિદ્ધાંત—હરકોઈ કામ આપણે પુરૂ કરવાનું માથે લઈએ ને તેમાં ફતેહમંદ થવાને ખત રાખીએ તો કવચિત નિષ્ફળ થઈએ છીએ.

કારણ—જે પગલાં ભરવાથી તે કામ થતું જાય તે ધીમાં હોય તો પણ દરેક પગલું તેના છોડાની પાસે ને પાસે જતું જાય છે. ને અમુક વખતમાં તેમાં ધારેલો વધારો થઈ જાય છે. તથા ઠગ્ગેલા પ્રયત્નમાં પાર પડીએ છીએ.

પુષ્ટિ—આ સત્યને પુષ્ટિ આપવાને આપણે દરેક કામમાં દરરોજ થોડો થોડો વધારો કરતા જઈએ તો કેવી અન્યથા રીતે તેમાં વધારો થાય છે, તે રક્ત બતાવવાની જરૂર છે. નિશાળમાં દરરોજ જે મનોયતન આપણે લખાવીએ છીએ તે વર્ષ પૂરૂ થતાં ભેગાં કરીએ તો તેનું એક કદદાર પુસ્તક થઈ જાય છે. તેજ એ બતાવી આપે છે.

ઉપમા—સસલી અને કાચબાની જોડી કાઢલી વાત આગ્રહનું બળ બતાવે છે. સસલીએ પોતાના પગની દોડપર ભરોમો રાખીને લાંબી સરત પર દીલ કર્યા કરી. અને કાચબો ધીમો હતો તો પણ દરરોજ થોડું થોડું

આમળ જતો તેથી તે સરતની જગાએ વહેલો જઈ પહોંચ્યો, અને સરત જીતનાર નિવડ્યો.

દ્રષ્ટાંત—ઇતિહાસમાં આપણા વાંચવામાં આવે છે કે કોઈ પણ કિલ્લો ગમે એટલો મજબુત હોય તોપણ, ઘેરો ધાલનારની સામા તેમાંના લડવૈયા ભાગ્યેજ ટકી શકે છે. અને સાધારણ જીંદગીમાં જેઓ આપણી પાસે એક સરખી રીતે માગણી કર્યા કરે, તેઓના કાલાવાલાનો ધનકાર કરવાને આપણને ધણીજ મુશ્કેલી લાગે છે ને ધણી વખત જે બાબતમાં આપણે ના પાડવી જોઈએ, તે બાબતમાં તેઓની માગણીને તાબે થવું પડે છે.

સામિતી—એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે ઉદ્યોગ જે ખંતના ગુણ ને લગભગ મળતો છે, તે તદન નિષ્ફળ જતો નથી, કારણ કે જે મુખ્ય બાબતમાં આપણે ભૂલતા હોઈએ તો પણ આગ્રહ પૂર્વક મંડ્યા રહેવાથી તેમાં સુધારો કરી શકીએ છીએ.

પરિણામ—તેટલા માટે સાર એ નીકળે છે કે આપણે આપણા કામોમાં થોડો થોડો વધારો કરતાં જઈએ ધણું કરીને શક્તિ કરતાં ખંતના સદગુણના વધારે આભારી થઈ પડીએ છીએ.

મિત્રાચારી.

વ્યાખ્યા—લગભગ સરખી ઉમ્મરના, સરખી અવસ્થાના, સરખા વિચારના (અને કેટલાક લખનારના કહેવા મુજબ) અને એકજ નતિના બે પુરૂષો વચ્ચેનો સ્નેહ યુક્ત એક સંપ.

કારણ—મિત્રાચારી એ માણસનો જાતી સ્વભાવ છે. માણસ મળતાવડો પ્રાણી છે, તે કાદણથી તે સરખા સ્વભાવનાં ખીજાં જોડે મળતો થવાને, અને જે માણસ પોતાના જોવોજ હોય તેની જોડે પ્રીતિ ગ્રખવાને તે ઇચ્છા રાખે છેજ. આ પ્રીતિ કુદરતી રીતે માયાગુપ્તજાનાં અસ્પર્શનાં કામો બજાવે છે, તેથી તે એક સંપ પેદા કરે છે. તેનેજ આપણે મિત્રાચારી કહીએ છીએ.

જુનાપણું—નીતિના વિષય ઉપર અસહના લખનારાઓ મિત્રાચારી

આખત અતિ પ્રસંસા કરે છે; વળી કવિઓ અને ઇતિહાસના લેખકો તેના ઉત્તમ દાખલાઓ બતાવે છે. મહાભારતમાં કૃષ્ણની અર્જુન જોડેની તેમજ રામાયણમાં રામ ઉપર વિભીષણની પ્રીતિ એ એ પુરૂષ વચ્ચેનું હૃદયપાર સ્નેહાકર્ષણ બતાવે છે. આ સ્નેહાકર્ષણનો આવેશ કેટલીક વખત તે મને જીવસદાના દરજ્જે ખેંચી જાય છે.

અલૌકિકપણ—મિત્રતાનો આવેશ અવાચીન કાળમાં ઓછો થયેલો દેખાય છે પણ છેક જતો રહ્યો નથી. મિત્રતાના જોસના કેટલાક ઉજળા દાખલાઓ અર્વાચીન ઇતિહાસમાંથી આપી શકાય; છેક હાલના વખતમાં પણ તેવા જુસ્સા વગરના દાખલા છે, એમ કાંઈ બન્યું નથી.

કૌયલ—માણસના સ્વભાવમાં તેની વર્તણૂકના એક ભાગ તરીકે મિત્રતા એટલી બધી પ્રસિદ્ધ શા માટે થવી જોઈએ તેનાં મજબૂત કારણો છે. દરેક માણસ જેનાપર વિશ્વાસ રાખે છે તેની તંગીને શોધમાંજ જણાય છે કે પોતાના સુખ દુઃખનો સહભાગી મિત્ર મળ્યો હોય ત્યારે પોતાની ખુશાલીઓ એટલી બધી વધી ગયેલી અને દીલગીરીઓ એટલી બધી ઓછી થયેલી દેખાય છે કે, મિત્ર ન હોય એવા યોડાજ ભોડો તેની નજરે પડે છે.

ગરકૌયલ—ખરો મિત્ર મેળવવો એ એટલું બધું હિતકારક છતાં જુદાની યારીમાં રસાઈ પડવાનો ભય રહે છે. અતિ શેષકાતુર બનાવનો પાયો મિત્રતામાં કૃતદ્વંતા થાય છે, અને તેનાં નહારાં પરિણામ ઇતિહાસમાં બરપુર જડી આવે છે. ધાડી દોસ્તી ધણું ખડું જીવાનીમાં થાય છે, અને તે વખતમાં મિત્ર પસંદ કરવાને છેક ઓછા શક્તિવાન હોઈએ છીએ અને તેવા જીવાન પર ધણી વખત મિત્ર પસંદ કરવાની બૂલતું સંકટ આવ્યા વગર રહેતું નથી. આખરે તેને વગર ઈલાજે પોતાના મિત્રને છોડી દેવાનું મુશ્કેલ લાગે છે. તેટલા માટે મિત્ર પસંદ કરો તે પહેલાં તેની કસાટી કરજો.

વેદાધ—કહેવાનું એ છે કે, જાની, જખાની ને નાની એવા ત્રણ પ્રકારના મિત્ર થાય છે, જખાની મિત્ર સ્વાર્થ વખતે હાથતાળી આપી પોતાનું કામ કાઢી લે છે. નાની એટલી રોટલીખાઉ મિત્ર હોય તે જમતાં

(૧૨૬)

સુધીજ મીઠું મીઠું ખોસે છે; ને ખરો જાની મિત્ર હોય તે આપણા દુઃખ માં પોતાનો જાન પટકી મારવા તૈયાર થાય છે, માટે કસોટી કરતાં જાની મિત્ર નીવડે એમ લાગતું હોય તોજ તેની જોડે પ્રીતિ જોડવી.

કરકસર.

કરકસરથી મા- કરકસર એ એક મોટા સદ્ગુણ છે એ સદ્ગુણવાળો જુસ્સા ધનવાન માણસ ઝટ પૈસાદાર થઈ શકે છે “ કાંકરે કાંકરે પાળ થઈ શકે છે. બંધાય, ને ટીપે ટીપે સરોવર બરાય ’ એ કહેવત મુજબ કરકસરથી થોડું થોડું સધરી રાખેલું ધન એક સારી રકમ ઉભી કરી શકે છે “ મોં કસર. ને એક સકર. ” એક સકર મારીને જેટલી કમાઈ બહારથી પુરૂષ મેળવી લાવે, તેટલી રકમ ધરમાં બેઠાં બેઠાં મોં કસર કરવાથી એક સ્ત્રી એકઠી કરી શકે છે. “ ત્રેવડ ત્રીજો બાઈ છે. ” પુરૂષો કરતાં દરેગજ પરચુરણ ઝીણી રકમોને ખરચ કરવાનું કામ સ્ત્રીનું હોય છે, તેને લીધે સ્ત્રી જો કસરવાળી હોય છે. તે રરરોજ થોડું થોડું બચાવી એક સારી રકમ એકઠી કરી શકે છે કહેવત કે ‘ રાંધ્યુ વરે પડે, ” મતલબ કે જો રંધાઈ ચુક્યું, તે વપરાય, અગર ન વપરાય તો પણ ખરચ તો થઈ ચુક્યું, રંધાયા પછી તે બચાવી શકાતું નથી; માટે વરામાં અને દરરોજ અમુક માણસ જન્મનાર છે, અને તેને માટે અમુકજ જનમશે, તેના ચોક્કસ વિચાર કરીને રસોઈ કરવી જોઈએ. વરામાં દરેક ચીજની કસર કરવાથી એક સારી રકમ જાગરી શકે છે. “ કરે ખરચ ને રાખે માથો; તેને જાણે પ્રથમ ડાહ્યો. ” પોતાની પાસે હોય, તેના કરતાં વધારેનો વરો વ કરતાં ઉલટું ઓછાનો કરવો કે શાહુકારનું ધર શોધવા જવું ન પડે; અને જેટલી રકમનો ખરચ કરવા ધારીએ તેમાંથી પણ વિચાર કરી કરીને કસરથી પાંચ પચીસનો બચાવજ કરવો, ઘણા લોકો ખરચ વખતે અગાઉની સરકારની માફક અડસટ્ટો (બજેટ) કરતી નથી, અને ધારવા કરતાં વધારે ખરચ થાય, સારે પાછળથી પસ્તાય

છે. માટે ઘર બાંધવામાં અને એવા હરકોઇ મોટા વસ્ત્રમાં, તેમજ વાર્ષિક ખર્ચમાં પેટા બાબતો જુદી જુદી ગણી તે દરેકમાં ઓછામાં ઓછા કં-ટલા રૂપીઆ ખર્ચવાથી ચાલી શકે તેનો વિચાર કરી પ્રથમ અડસદો ન-ક્કી કરવો. અને તેટલી ગુંગસ હોય ત્યારેજ તે કામ ઉઠાવવું. વળી જે ખર્ચ કરવાની જ્યારે ખરી જરૂરજ આપી પડે. ત્યારેજ તે ખર્ચ કરવા તૈયાર થવું. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે “ પૈસો બચાવ્યો, તે પૈસો પેદા કર્યા બરાબર છે. ” માટે ખરી જરૂર વગર અગાઉથી હરકોઇ ચીજ ખરીદ કરી લાવવાની ટેવ પાડવી નહિ. આપણા દેશમાં મારવાડીઓ અને યુરોપમાં ચાહુડીઓ જેઓ વ્યાજુ ધંધો કરે છે. તેઓ પણ કસગીઆ હોય છે અને ખરૂં જોતાં કસરથીજ તેઓ મોટા શ્રીમંત થાય છે.

કંજુસાઇ અને કરકસર એ બેમાં મોટો તફાવત છે કં-કંજુસાઇ અને જુસ માણસો પોતાની પાસે છતું ધન હોય, ને ખર-કર કસરનો ચવાની જરૂર હોય, તોપણ ખર્ચતો નથી; અને અણ-તફાવત. છુટકે ખર્ચવાની જરૂર પડે ત્યારે પણ તેના જીવને

ભારે સતાપ થાય છે. કંજુસ માણસ જાતે અગર તેને એકનાએક દીકરો માંદો પડે તોપણ ડાકટરને બોલાવી તેની ણી ખર્ચવાની ભાગ્યેજ હા પાડે, ધર્મદાની ડીપ પૈસા ભરવા કોઈ કંજુસની આગળ કદાપિ ધરે, તો તેમાં પૈસા ભગ્તા તો તેને તાવજ આવે, અને ગમે એટલું તેને કોઇ સમજાવે તોપણ છતે પૈસે તે તેમાં પૈસા ભરવાની ના પાડશે. કંજુસની એવી અનેક કદાણીઓ છે, કસર કરનારો માણસ એવો નથી, તે દરેક જરૂરી કામમાં પેસાખરચે છે ખર્ચ કરવાની તેની રીત ઉડાઉ નહિ; પણ મધ્યમ રીતે નીતિસર હોય છે, રૂપીઓ ખર્ચવાનો હોય ત્યાં તે પંદર આને ચલાવે. અને કંજુસ તો ધસીને નાજ પાડે એક સાધારણ દાખલો લઘુએ કે દીવાસળીની પેટી કસરીઓ લાવે, તો તેના એ ભાગ કરી એક અડધો ભાગ ખર્ચવા રાખે: ને બીજો અડધો ભાગ અનામત રાખે બાદ પેલો અડધો ભાગ પુરો થાય ત્યારે પાછળનો અડધો ભાગ વાપરવા બહાર કાઢે અને કંજુસ તો એવો ખર્ચ કરેજ નહિ. બીજા પાસે માગીને ચલાવે.

(૧૨૮)

ધણા અનીતિવાન લોકો એમ કહે છે કે-લુચ્ચાઇથી ધન
ધન મેળવવા- મેળવી, કંજુસાઇથી સંધરી રાખવું. એટલે પૈસાદાર થઇ
નો ખરો રસ્તો. શકીએ છીએ; પણ એ રસ્તો વ્યાજથી નથી પ્રભુને
ત્યાં એવાને જવાબ દેવો બારી પડે છે. માટે સદ્વિચારથી ધન મેળવી કર.
કસરથી સંધરી રાખવું, એજ રસ્તો ઉત્તમ છે.

કેળવણી.

પ્રભુએ માણસ માત્રમાં જન્મથી બુદ્ધિથી બી આપેલું
કેળવણીની વ્યા- છે, તેને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી વધારવું તેનું નામ
જ્યા અને તે કેળવણી; મતલબ કે બુદ્ધિનો વધારો કરવો તેનું નામ
મેળવવાની કેળવણી ધઉની કણેક મસળવાથી જેમ કેળવાય છે, અને
આવશ્યકતા તરેહ તરેહનાં બિન્ન બિન્ન પકવાન બનાવવાને ઉપયોગી
થઇ પડે છે. તેમ જુદી જુદી જાતના વિષયોનાં જ્ઞાનથી
બાળકના મનની શક્તિ આ ખીલતી જાય છે. કેળવાએલો માણસ સંસારમાં
પોતાનું કામ ખીજાઓ કરતાં સારી રીતે કરી શકે છે, એટલુંજ નહિ.
જનસમુહના હિતનાં અનેક કામ તે કરે છે વગર કેળવેલી કણેકનો રોટલો
ખાવામાં સ્વાદ ન પડતાં અભાવ ઉત્પન્ન કરી ધઉની ખુબી દર્શાવતો નથી
તેમ બિન કેળવેલો માણસ દુનિઆમાં માણસાઈ કિન નીવડી પોતાનું કાર્ય
ફીડી રીતે પાર પાડતાં જંગલના જનાવરની માફક તે જંગલી પશુવત
પોતાની જાંદગી પુરી કરે છે, અન્યને તો તે કેવળ નિરૂપયોગીજ છે.

મન કે બુદ્ધિની, નીતિની અને શરીરની એવી ત્રણ
કેળવણીના પ્ર- પ્રકારનીકેળવણી છે, પ્રથમ શરીરની કેળવણી આપવી
કાર.

જોઈએ. શરીર નિરોગી રહેવા સાફ બાળકને ખાધા
પીધામાં પરહેજગારી પળાવતાં શીખવવું, ઝાઝ કુછંદમાં
પડવા ન દેવું, અને ખીજ સાવચેતી રાખવી. થાક બાજે, એટલી
મહેનત કરેજ તેની પાસે કરાવવી, પરસેવો નીકળી જાય એટલી કસરત

કરવાથી, અને ખુલ્લી હવામાં ફરવા દેવાથી તેનું શરીર નિરોગી રહે છે. મમે એટલું જાડું કે રૂપાળું શરીર હોય, પણ તે કેળવાએલા શરીર જેટલું ઉપયોગી ને સુખદાયી નથી. “ પહેલું સુખ તે જાતે નર્વા, ” એ કહેવતથી સ્પષ્ટ સમજવાનું કે બાળકની શરીરસંપત્તિ જળવવી, એ સૌથી મોટી સુખ આપનારી કેળવણી છે. વળી બીજી સઘળી કેળવણીનો આધાર શરીરની કેળવણીપર છે. શરીર સાદું હોય, ત્યારે સઘળાં રૂડાં વાનાં છે.

સરકારે નિશાળોને લગતા બાગ બનાવ્યા છે. અને શરીરની કે- કસરતયાળાઓ સ્થાપી છે, તે શરીરની કેળવણી મા-
ળવણી. ટેજ. શરીરની કેળવણી પર ધ્યાન ન આપનાર બી.
એ. કે એમ. એ. ની જાંચી પદવી ધરાવનારા ધણાક યુવાનો ભરજીવાનીમાં મરણ પામે છે, એટલે મહા પરિશ્રમથી મેળવેલું વિદ્યારૂપી ધન તેમનું નિર્ધાર થાય છે.

બુદ્ધિની કેળવણી શાળાઓમાં હાલ સારી અપાય છે. બુદ્ધિની કે- ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ભૂસ્તર, ખગોળ વગેરે બિન્ન બિન્ન
ળવણી. વિષયોના જ્ઞાનથી મનની શક્તિઓ એટલે બુદ્ધિ સારી રીતે કેળવાય છે. દુનિયામાં જે જે મોટા શોધો થયા છે, અને થાય છે, તે બુદ્ધિની કેળવણીવાળાં માણસોથીજ થાય છે. બુદ્ધિની કેળવણી લેવાનાં સાધનો હાલની શાળાઓ ને પાઠશાળાઓ છે; તે કિપરાંત સારા સારા ગ્રંથકર્તાઓના હાથે લખાએલાં પુસ્તકો વાંચવાં, ઊંચા જ્ઞાન વાળા બાપણુ કર્તાઓનાં બાપણો સાંભળવાં, ચોપાનીઆં ને વર્તમાનપત્રો વાંચતા રહેવું વગેરે.

નીતિની કેળવણીથી માણસ પોતે સુખમાં રહી શકે છે, નીતિની કે ધા- અને ખીજને સુખી કરે છે. તથા પરલોકમાં તેનો અ-
ર્થિક કેળવણી. મર આત્મા સુખશાંતિમાંજ રહે છે, સઘળા સદ્ગુણો સંધરવા ને દુર્ગુણો છોડવા. એનુંજ નામ નીતિની કે-
ળવણી. વડિલોનું સન્માન સદા રાખવું. કુળાચાર ને ધર્મ, જિંચા જ્ઞાનની સમજ સાથે રૂઢી રીતે જળવવાં, એ નીતિની કેળવણીનાં રૂળ છે. હાલની શાળાઓ કરતાં મા બાપ કે ધર્મગુરુઓ પોતાને ઘેર નીતિની-ધર્મની કેળવણી

સારી આપી શકે. શાળામાં ધણો વખત બુદ્ધિની કેળવણીનું અપાય છે, અને નીતિની કેળવણી સહજ અપાય છે.

ગુરુ કે મહેતાજીએ નીતિથી ચાલી એ દાખલો વિદ્યાર્થીઓમાં સચોટ બેસાડવો, કે તેઓ મોટી ઉમ્મરે નીતિએ ચાલે.

શ્રી કેળવણી.

શ્રી જાતમાં જન્મથી બુદ્ધિ એટલે મનની શક્તિઓનાં અંકુર હોય, તેને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી વધારવાં તેનું નામ શ્રી કેળવણી. સંસારમાં પોતપોતાનાં કામ સારી રીતે કરવાને કેળવણીની સધળાને જરૂર છે; પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને કાંઈ તેનો ઝાઝો અપ નથી. જે લોક શ્રી કેળવણીને નકામી ગણે છે, તે લોક કેળવણીનો અર્થજ સમજતા નથી.

ક. ધરનાં બધાં કામ સારી રીતે કરવાં જોઈએ તે બિન કેળવા- કરી શકતાં નથી, પણ ધરમાં ચાકરની પેઠે વંતર કરી એલી સ્ત્રીથી જ- જાણે છે; એથી પુરૂષને ધરની અને બહારની બન્ને રક્ષાયદા. શિકર રાખવી પડે છે. ગૃહસ્થાશ્રમના કામની ખરી વહેંચણી તો એ છે કે પુરૂષે બહારથી કમાઈ લાવવું,

અને સ્ત્રીએ તેની સારી વ્યવસ્થા કરવી.

સ્વ. બાળકોની સંભાળ લેવી, તથા તેમને કેળવવાં એ સ્ત્રીનું ખાસ કામ છે, તે બિનકેળવાએલી સ્ત્રીથી ખીલકુલ થઈ શકતું નથી. હોઠકરં નાનપણમાં મા પાસે વધારે રહે છે, તેથી કેળવણી માથીજ સારી અપાય છે. સિક્ક-રાજની માએ રૂડી રીતે રાજકાન્બાર કર્યો, અને રૈયત ઉપયોગી કામો કર્યા. તો તે રૂડો રાજકર્તા નીવડ્યો. મા સારી હોવાથી છોકરાં સારાં નીવડે છે, તેના અનેક દાખલા મળી આવે છે.

ગ. ધણી ધણીઆણીને બનતું નથી. ધણી વહેંચતું ખંડન કરે ત્યારે ઘરમાં પેલી વહેંચતી વાતો વધારતી હોય, ધરેણી કરાવવાનો હક પકડે.

ધણી શાસ્ત્રોની વાત કરે પેલી સાસુ નણંદને બાઝે. તેમનો સંસાર સદા કલેશ ને કંકાસમાં પુરો થાય.

ઘ. વહેમી તથા અજ્ઞાન સ્ત્રી, પુરૂષને નિરંતર સારાં કામમાં આવે આવે છે. પુરૂષ પરદેશ ચાકરી જતો હોય, તો તેને અટકાવે છે. છોકરાંને ખગાડે છે—ગાળ દેતા, ભૂત ડાકણના વહેમની વાતો શીખવે છે. એ વગેરે અનેક ગેરશાયદા અજ્ઞાન ને અભણ સ્ત્રીથી નીપજે છે.

ઙ ને દેશમાં સ્ત્રી ભણેલી નહિ, તે દેશ સુધરેલો ન કહેવાય; કેમ કે પરતીનો અર્ધોઅર્ધ ભાગ જે સ્ત્રીની સંખ્યા તે તો કેવળ જંગલી હોય-વળી તેવી અજ્ઞાન સ્ત્રીના સહવાસમાં રાતદિવસ છોકરાં ને મરદ રહેવાથી તેની અજ્ઞાનતાનો પામ કાંઈક તેમને લાગે, અને પરિણામ એ થાય કે પુરૂષની કેળવણી પણ અધૂરી થઈ જાય.

(ક) કમાવા જવું નથી, એમ જેઓ બોલે છે તેમણે સામી તકરારો, જાણવું જોઈએ કે ઘરમાં ઘટતો ખરચ કરવો તેના અને તેનું હિસાબ રાખવો, છોકરાંને કેળવવાં વગેરે કામોમા કેળવણીની જરૂર, કમાવા કરતાં કાંઈ આછી નથી. અભણ સ્ત્રીથી તેવાં કામો નજ બને.

(ચ.) અનીતિ વધે છે. એમ જેઓ કહે છે, તેમણે જાણવું જોઈએ કે કેળવણીનો અર્થ બહુવું એટલુજ કાંઈ નથી. પણ તન, મન, ને નીતિ ત્રણે સુધર્યાં. ધર્મ ને નીતિની કેળવણી લીધેલી સ્ત્રીમાં અનીતિ વધે એમ મનાયજ નહિ. આપણા દેશમાં કેળવાએલ ધણી સ્ત્રીઓ નથી, તેમની નીતિ હાલ જે દેશ સ્ત્રી કેળવણીમાં આગળ છે, તે દેશની સ્ત્રીઓની નીતિ કરતાં ચઢીઆતી નથી. પણ અભણ સ્ત્રીમાંજ દુરાચરણ વધારે હોય છે.

પ્રાચીનકાળમાં આપણો દેશ સુધરેલા હતો, ત્યારે કુંતા, યોધ.

સીતા દમયંતી, લીલાવતી વગેરે ધણી સ્ત્રીઓ ભણેલી હતી, તેપરથી સિદ્ધ થાય છે કે તે વખતમાં સ્ત્રી કેળવણી સારી રીતે અપાતી. હાલ અંગ્રેજ રાજ્ય થવાથી બાળકીઓને કેળવવા સારૂ સરકારે હામ હામ કન્યાશાળાઓ કાઢી છે. તેમાં આપણી કન્યાઓને અસુસ મોકલવી જોઈએ, દેમકે દેશની ભવિષ્યની માતાઓ તેજ છે, અને દેશનો ભવિષ્યમાં અભ્યુદય થવાનો આધાર તેમનાપરજ છે.

વિદ્યા.

શબ્દ વ્યુત્પત્તિ વિદ્યા (વિદ્=જાણવું+યા=પાઠ્યું=જાણવાપાઠ્યું) હરકોઈ અને વ્યાખ્યા. વસ્તુ કે વિષયનું યથાસ્થિત જ્ઞાન મેળવવું તે વિદ્યા.

પ્રાચીનકાળનાં જુનામાં જુનાં પુસ્તકો વેદ છે. પ્રાચીન કાળની, વેદ શીખવાને સુમમ પાડવા સાર વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ અને હાલની (નિરુક્ત), પિંગળ, વગેરે છ અંગ થયાં, જેને વેદાંગ વિદ્યા. કહે છે. વેદના ત્રણ કાંડ છે, કર્મ, ઉપાસના તે જ્ઞાન-જ્ઞાનનાં પુસ્તકો ઉપનિષદો છે. વેદને શ્રુતિ પણ કહે છે. શ્રુતિ પછી સ્મૃતિ તે પુરાણો થયાં. સ્મૃતિમાં વર્ણશ્રમના ધર્મો, તેમજ વારસા હિસ્સા પ્રકરણ વગેરે તે કાળની ઘણી બાબતો છે; તેમાંની કેટલીક આજપર્યંત માન્ય છે. જ્યોતિષ (ખગોળ), વૈદક, સંગીત, કવિતા, કાયદા (ધર્મશાસ્ત્ર) વગેરે અનેક બાબતોનાં અસંખ્ય પુસ્તકો સંસ્કૃત ભાષામાં રચાએલાં છે. અર્વાચીન કાળમાં દેશી ભાષા ઉપરાંત અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, ફારસી, હેટીન વગેરે કેટલીક ભાષાનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે, અને તે સાથે ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ભૂસ્તર, ખગોળ, ભૂમિતિ, ત્રિકોણમિતિ, અંકગણિત, અક્ષર ગણિત, રસાયણ, યંત્રશાસ્ત્ર, પ્રાણીવિદ્યા, વનસ્પતિવિદ્યા, વૈદક વિદ્યા વગેરે વગેરે બાબતો શાળા ને પાઠશાળાઓમાં શીખવવામાં આવે છે.

વિદ્યાનો મહિમા. વિદ્યા એ જ્ઞાનનું મૂળ છે. વિદ્યાથી સઘળાં રૂડાંવાનાં છે. વિદ્યાથી ઇજ્ઞત મળે છે, ને લક્ષ્મી પણ મળે છે. લક્ષ્મીએ વિદ્યાનો ઘણીક જગાએ મુકાબલો કરવામાં આવ્યો છે.

પંડિતોએ વિદ્યાનેજ પ્રધાન્ય પાદ આપ્યું છે. શામળ કવિ કહે છે કે “સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું,” એટલે શા હિસાબમાં છે? ધનને ચોરો ચોરી કરી લઈ જઈ શકે છે, રાજા વખતે લૂંટી લે છે પણ વિદ્યારૂપી ધન એવું છે કે તેની ચોરો ચોરી કરી શકતા નથી, ઠગારા ઠગી શકતા નથી, રાજા લૂંટી શકતો નથી, અગ્નિ બાળી શકતો નથી એટલે એ ધન સર્વકાળ રહી શકે છે. કેટલીક વખત એમ બને છે કે સાધારણ લોકો વિદ્યાવાળા કરતાં લક્ષ્મીવાળાને વધારે માન આપે છે, પણ તે વખતે એ સ્મરણમાં રાખવાનું કે લક્ષ્મી-

વાળા શાહુકારને કે રાજાને તેના સ્થળમાંજ માન મળે છે, અને વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્ય છે. ડાહ્યા પુરૂષો વિદ્યા સંપાદન કરે છે. તે જોડે જન-વ્યવહારમાં ધનનો ખપ પડે છે, એમ સમજી તેનો આદર કરે છે. લક્ષ્મીના તૃષાતુર મૂર્ખાઓ વિદ્યા (જ્ઞાન) ને સુખનું મૂળ છે, તે-સંપાદન કરવાનું બૂલી જઈ ધન મેળવવામાંજ જીંદગીનું સાર્થક મમળે છે—મતલબ કે વિદ્વાન વિદ્યા ને લક્ષ્મી બન્નેની કિમ્મત સમજે છે, તેથી તે ડાહ્યો હરે છે. અને ધનવાન શક્ત ધનનીજ કિમ્મત સમજે છે, તેટલો ને પેલાથી પાછળ પડે છે. વિદ્યાની મોટાઈ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં ઠામ ઠામ પ્રદર્શિત છે.

વિદ્યાનામનરસ્યરુપમધિકં પ્રચ્છન્નગુપ્તંધનમ્ ।

વિદ્યાભોગકરીયન્નઃ સુસ્વકરી વિદ્યાગુરુર્નાગુરુઃ ॥

વિદ્યાર્થધુજનો વિદેશગમને વિદ્યાપરં દેવતા ।

વિદ્યારાજમુપૂજિતાનતુધનં વિદ્યાવિહનિઃપશુઃ ॥

અર્થ—વિદ્યા પુરૂષનું વિશેષ રૂપ છે, તે છાતું ધન છે, યશ આપનાર, સુખ કરનાર, અને ગુરૂનો ગુરૂ વિદ્યાજ છે. પરદેશમાં બાધબંધ, અને પરમ દૈવત વિદ્યા છે. રાજદરબારે પૂજન કરાવનાર ધન નહિ, પણ વિદ્યાજ છે. વિદ્યા વગરનાં માણસો પશુ છે.

પ્રાચીનકાળમાં સાત વર્ષ પુરાં થયા પછી ઉપનયન (જ-
વિદ્યા બણવા- નોંધ) સંસ્કાર કરી વિદ્યા બણાવાનો આરંભ કરતા
નો વખત. ને લગભગ ૨૧ વર્ષની ઉંમર થતાં સુધી બ્રહ્મચર્ય
એટલે વિદ્યાર્થીની અવસ્થા પાળતા. વિદ્યા બણી રહ્યા પછી પરણી ગૃહસ્થાશ્રમમાં હર કોઈ પુરૂષ પડતો. હાલ ઘણાં માખાપ પાંચમે વર્ષે બાળકને નિશાળમાં મોકલે છે, એથી તેમનું કુમળું શરીર કંતાઈ જાય છે. વળી બણાવવા કરતાં પરણાવવાની શીકર માખાપ ઘણી રાખે છે, જેથી ભાગ આવે કે તુરંત ભાકડે માંકડું વળગાડી ઢીંગલા ઢીંગલીની રમત કરી, પોતાના કોડ પુરા કરે છે. નુકસાન બિચારા બાળકને થાય છે, કેમકે મોટી ઉંમર સુધી તેનાથી બણાવું નથી. પરિણામ એ થાય છે કે અધુરી

વિદ્યાથી પાયા નબળો નાંખાય છે તેથી સંસ્કારમાં તેના સધળા મનોર્થો પાર પડતા નથી અને નિરમાલ્ય જીંદગી પુરી કરે છે.

કુમળો છોડ નમાવેલો નમે છે, પાકું ઝાડ થયા પછી
બોધ. વળતું નથી તેમ નાનપણુ એજ વિદ્યા મેળવવાનો ખરો

વખત છે, નાનપણુમાં વિદ્યા મેળવે, તે જીવાનીમાં સુખી થાય છે. મૂઢ લગેલા ધણી મરદો ધણી વાર અધસોસ કરતા જણાય છે ને નાનપણુમાં વિદ્યા ન બણાઈ, તેથી દુઃખી હોય છે. માટે હે બાળકો, નાનપણુમાં વિદ્યાથી રમત ગમતમાંજ તમારૂં ચિત્ત અહોનીશ પરોવી રાખો.

બાળલગ્ન.

બાળલગ્નનો રિવાજ છેક ગાંડો છે. નાનપણુમાં છોકરાં
બાળલગ્નનો પરણાવી દેવાં એ ઢીંગલા ઢીંગલીની રમત જેવું છે.
ધારો. સ્વાભાવિક નિયમથી એ ઉલટું છે. મોટી ઉમ્મરે પરણવું

એજ ધર્મશ્રી નિયમ મુજબ જણાય છે; અને તેથીજ આપણા દેશમાં અસલ સ્વયંવરનો રિવાજ હતો. યુરોપમાં હાલ મોટી ઉમ્મરેજ પરણે છે. પોતાની પસંદગીથી પરણેલું જોડું જેવું સુખી થાય છે તેવું માખાપની પસંદગીથી પરણેલું જોડું કદી સુખી થાય નહિ.

ધણું માખાપ છોકરીને બણાવવા કરતાં પરણાવવાની શીકર વધારે રાખે છે. છોકરી નાની, અંચળ ને રૂપાળી હોય છતાં ગમે તેટલી વયના કદરૂપા કે મુઠ વર જોડે પણ પરણાવી દે છે, ગરીબ બિચારી છોડીને આખો ભવ કેમ જશે, તેનો મુદલ ખ્યાલ કરતા નથી. કેટલાંક નીચ માખાપ તો પૈસા લઈ દોરની માફક વેચે છે, કેટલાંક કુળની મોટાઈમાં ગમે તેવાં નિર્ધન ને કુબાંડી પણ નામના ફક્ત કહેવાતા કુળવાનને ઘેર દીકરી દે છે. દીકરીના કલ્યાણનો વિચાર ન કરતાં ગાડરીઆ પ્રવાહ માફક રૂઢીને અનુસરી લગ્ન કરી દે છે.

માખાપ ગમે એટલી ઠાળજી રાખે, તોપણુ નાનાં બાળક કેવાં નીવડશે, તેની કાંઈ આગળથી ખબર પડે નહિ, માટે બાળપણુમાં લગ્ન કરવાં એ બહુજ ખોટું છે.

(ક) વિદ્યાભ્યાસ પુરો થઇ શકતો નથી; સ્ત્રી મોટી થઇ આળસગ્ન થી જવાથી સંસારી ખટપટમાં વહેસો પડવાને લીધે શાળા-ચતાં નુકસાન. માં જતાં શરમાય છે, અને નાની ઉંમરથી હલકી ને-કરી કે ઓછી કમાઇના ધંધામાં પડવું પડે છે. વળી તેથી આખી જીંદગી ગરીબ ને ગરીબ સ્થિતિમાં રહેવું પડે છે.

(લ) કળેડાં થાય છે. સ્ત્રી જાન પુખ્ત ઉંમરે વહેલી આવવાથી ઉંમરનું કળેડું થાય છે. પુરૂષ બહુ ગણીને ડાહ્યો થાય, અને સ્ત્રી બેવકુર અબણુ રહે, તેથી બંનેના આચાર વિચારમાં ફેર પડવાથી બુદ્ધિનું કળેડું થાય છે. બળીઆ, ઝોરી કે અછતડાથી અંગમાં ખોડ આવે, મોં કદરૂપું થઇ જાય, તેથી રૂપનું પણ કળેડું થાય, આવાં હરકોઇ કળેડાંથી તેમને સદા અણુબનાવ રહે, અને આખો ભવ દુઃખમાં જાય.

(ગ) નાની વયમાં છોકરાં થાય, તેથી તેમનાં શરીર કંતાઇ જાય છે. અને પેદા થએલાં છોકરાં પણ કમજોર ને કમ અક્ષલવાન નીવડે છે. અશક્ત છોકરાંની ઓલાદ પણ દિનપરદિન કમકાંવતવાન થતી જાય, એરવાભાવિક છે.

(ઘ) આળપણમાં છોકરાં વધારે મરી જાય છે, તેથી લગ્નનો કરેસો ખર્ચ નકામો જાય છે.

(ઙ) બ્રાહ્મણ, વાણીઆ વગેરે હિંદુની ઉચ્ચ જ્ઞાતીમાં છોડીથી રંડાયા પછી ફરી લગ્ન થતું નથી, અને બિચારી બાળાનો આખો ભવ દુઃખમાં જાય છે. માટે એવી જ્ઞાતિવાળાઓએ તો ખસુસ આળસગ્ન નજ કરવાં જોઇએ.

(ચ) અસલ આપણા દેશમાં મોટી ઉંમરે પરણતા. તેથી આપણા પૂર્વજો શરીરે જળરા ને સુખી હતા, પરદેશી ને પરધર્મીઓ તે વખતે આવી રાજ્ય કરવા પામતા નહિ આળસગ્નના નદારા રિવાજથી હાલ આપણે પાયલા ને કમજોર બની ગયા છીએ.

(છ) આળસગ્નથી આખો ભવ ખગડે છતાં આ મહત્વની બાબત પર એપરવાઇ રાખે છે. એ કેવી નિર્દયતા, કેવું મોટું પાપ, ને કેવી મૂર્ખાઇ ?

આળસગ્નથી અનેક નુકસાન છે. તન, મન, ને ધને આ-ખોષ. પણ ને આપણી પ્રજા નબળાં પડીએ છીએ, માટે

સમજી માણસોએ પોતપોતાની જ્ઞાતીમાંથી એ સુરે રિવાજ નાબુદ કરવો.

૭િંચું કુળ.

જે કુળમાં વિદ્યા, ધન ને વિવેક વિચાર વિશેષ હોય, વ્યાખ્યા. તે કુળ ખીળઓ કરતાં ૭િંચું; કેમકે તેવા કુળમાં રહેનારાં માણસો સુખ-વૈભવ વધારે મેળવે છે. અને સુખ-વૈભવ મેળવવાની ઇચ્છા માણસ માત્રને હોય છે.

બ્રાહ્મણોમાં જે વિદ્વાન થાય, અને મોટાઈ મેળવે તેનું ૭િંચા કુળવાન. કુળ ૭િંચું; ગામેટ બ્રાહ્મણો કરતાં બટ, શુક્લ આદિ બ્રાહ્મણો ૭િંચા કહેવાય. રજપુતોમાં જે શુરાતન ખતાવે, રાજ્ય મેળવે, આપત્તિમાં પણ ધૈર્ય સહી કીર્તિ નિષ્કલંક રાખે, તેમનું કુળ ૭િંચું. મેવાડના રજપુતોનું કુળ મુસલમાનને કન્યા ન દેવાથી હજુ ૭િંચું ગણાય છે, રજપુતોને ડગભેગરાસીઆ; પાટીદાર, અનાવલા દેશાઈ વગેરે જાતિઓ વાળા પોતાનાં કુળ ૭િંચાં ગણે છે. ખીજી વર્ણોમાં સાધારણ રીતે જે કુળમાં વિવેક વિચાર, વિદ્યા, ધન, સુખ, વૈભવ વિશેષ હોય તે કુળ ૭િંચું. અસલ એ રીતે ૭િંચ કુળ ગણવામાં આવતાં.

૭િંચા કુળમાં કન્યા આપવાથી કન્યાને સુખ મળે, ૭િંચા કુળમાં એ વાત સાચી છે. કહેવત છે કે “ દીકરી કન્યા આપવા ને ગાય, આપે ત્યાં જાય. ” માટે દીકરી તેની થી થતા ફા- આખી જીંદગી સુખમાં ગુજારે. અને તેની ઝોલાદ મદા ગેરફાયદા. સુખી રહે; એવું ધર શોધી દેવી, એ જુમાખાપની સૌથી મોટી ફરજ છે. જે ધરમાં વિદ્યા, વિવેક, વિચાર ધન, વૈભવ, ને સુખ, હોય તે ધરમાં ખેડડક દીકરી દેવી. પ્રથમ વર સારો શોધવો. કન્યા કરતાં ઝોલામાં ઝોલો પાંચ વર્ષે મોટો, રૂપાળો, કંઈ પણ અંગવિકાર રહિત, અને બણવામાં ચાલાદ હોય તેનો વર પસંદ કરવો. કહેવત છે કે “ વરમાંથી ધર:થાય ” ગરીબ ધર હોય, પણ વર સારો હોય તો પૈસા ટકા કમાઈ ને ધર નવું મળવે; પણ ધરમાંથી વર થતો નથી ત્રીમંતનું ધર હોય, પણ છોકરો મૂર્ખ: જોવો કે ખોડવાળો હોય, તેવાને કન્યા આપવી વાસ્તવિક નથી.

લોકો કુળ શોધવામાં મોટી ભૂલ એ કરે છે કે અસલના વારામાં કુળ ઊંચું હોય, પણ હાલ તે કુળ ખાખાવીખી થઈ ગયું હોય, જિયા કુળનાં લક્ષણો તદ્દન નાશ પામ્યાં હોય, તે છતાં તેનેજ ઊંચું કુળ ગણ્યાં કરે છે; એ તેમની મોટી ભૂલ છે, કેમકે કાળે કાળે કુળનું અંવારણ ફરતું જાય છે. “ સાપ ગયા, ને લીસોટા રહ્યા ” તે કહેવત મુજબ જે કુળમાં જિયા કુળનાં લક્ષણો કાંઈ રહ્યાં ન હોય, તે ફક્ત નામનુંજ ઊંચું કુળ ગણાતું હોય, તે કુળમાં કન્યા આપી તેને દુઃખી કરી વ્યાજખી નથી. એવા કુળને બદલે જે કુળમાં વિદ્યા, ધન વગેરેનો નવા વાસ હાય, તેવા કુળમાં દીકરી દેવાથી તેને સુખ મળે છે. નામના કુળમાં કન્યા આપવાથી ઘણું ગેરફાયદા થાય છે. એવા કુળમાં વિદ્યા ભણેલા નહિ, એટલે વિવેક વિચાર કમી, “ ખાવા પીવા ખેરસહ્યા, ને ધી ગાણાં ખોતેગં ” તે કહેવત મુજબ નાગાં તોફાન વધારે રોજ નવાં નવાં કૃત્ય કરે, સાસરાવાળા પાસે પૈસા માગે—ન આપે તો મારી છુટી લે, ને ફાંસે. તે ન મળે તો શરી પરણવા તૈયાર થાય. કેટલાક ખીજ પરણી પણ લાવે, ખાવાનું મળે નહિ, વગેરે, અગણિત પ્રકારનું દુઃખ નામના કુળમાં કન્યાદીધાથી કન્યાને ભોગવવું પડે છે.

અસલ હવે મુજબ જેનું ખરૂં ઊંચું કુળ હોય, અગર એવું.
જિયા કુળની વ્યાખ્યા મુજબ વિદ્યા, ધન, સત્તા, વિવેક વિચાર મેળવવાથી જે નવું કુળવાન થયું હોય, તેનું ઘર શોધી ગુણવાન વરને દીકરી દેવી, કે જેથી તે, ને ભવિષ્યમાં તેની પ્રજા સર્વે સુખી થાય.

રોવા કૂટવાનો ઘેલો ચાલ.

રોવા કૂટવાનો ઘેલો ચાલ અર્વાચીન કાળમાં દાખલ થએલો જણાય છે. શાસ્ત્રમાં એનો આધાર જણાતો નથી. શાસ્ત્રમાં ધણેખરે ઠેકાણે એ ચાલની વિરૂદ્ધ લખેલું જોવામાં આવે છે. ભગવત્ ગીતાના આરંભમાંજ લખ્યું છે કે:-

“ અશોચ્યાનન્વ શોચસ્ત્વં પ્રજ્ઞાવાદાંશ્ચમાષસે ॥

ગતામૂનગતામુંશ્ચ નાનુશોચંતિપંડિતાઃ ” ॥

(અરે અન્તુન,) તું જેનો શોક કરવો થોડ્ય નથી, શેવા કુટવા વિષે તેનો શોક કરે છે, અને વળી હું પંડિત છું, એવો સાક્ષમાં મના. વાદ કરે છે પણ પંડિત કાંઈ મુઆનો કિંવા જીવતાને શોક કરતા નથી. ધર્મશાસ્ત્રના મિતાક્ષરો અંધમાં લખ્યું છે કે—

“ શ્લેષ્માશ્રુવાંધવે મુક્તપ્રેતોમુંકે યતોઽવશઃ ॥

અતો નરોદિતવ્યાહે ક્રિયાઃ કાર્યાઃ ત્વન્નિષેઽતઃ ॥

મુઆની પાછળ તેનાં સગાંવહાલાં રડી કૂટીને આંસુ અને લીંટ પાડે છે તે, મરનાર પ્રેત ખાય છે, કાંકે તે ખોતાને વશ નથી, એ માટે મુઆની પાછળ શેવું કુટવું નહિ. પણ તે મરનારની ક્રિયા યથાશક્તિ કરવી. મરડ-પુરાણમાં પણ એનેજ મળતા અર્થનો શોક છે. હિતો પદેશમાં પણ લખ્યું છે કે—

“ શોકસ્થાનસહજાણિ મયસ્થાનશતાનિચ ।

દિવસે દિવસે મહમાવેશંતિ ન પંડિત ” ॥

એટલે શોકનાં ડેકાણાં હજારો છે, ને ભયનાં સ્થાન સેંકડો છે, માટે જો એવા શોક કર્યા કરીએ, તો દહાડે દહાડે મૂઢપણું આવે. ને હહાપણુ જતું રહે.

કહેવત છે કે “ આળ્યું સમાય, પણ ગયું ન ખમાય, તેમ મરનારનો વિભોગ થવાથી, તેનો શોક થાય એ કાંઈક સ્વાભાવિક છે. મરનાર માટે દીલગીરી થાય અને આંસુ પણ આવે, પણ બેરાં હદપાર જઈ સ્વાભાવિક હોય તે કરતાં વિશેષ શોકનો ઢોંગ કરે તે ખોટું છે. સ્ત્રીઓમાં અજ્ઞાનતા વધવાથી એ ચાલ નીકળ્યો હોય, એમ લાગે છે.

મરવાનો નિશ્ચય થતો જાય, ત્યારથીજ સગાંવહાલાં કંઈ બખતે રડે છે. રડવા માંડે છે. અને અંતકાળે તો હદજ રહેતી નથી,

મુડકું લઈ પુરૂષો ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા કે બેરાં ચક્ષુ સુધી પાછળ દોડતાં જઈ હદપાર રડે છે, ને કૂટે છે. પાછાં ઘર તરફ આવતાં રંજવી ગાય છે, ને બારે ધ્રુમ મચાવી મૂકે છે, વળી પાછાં નહી

કે ક્રવા સુધી રડતાં ફટતાં જાય છે, ને આવે છે. દશ દિવસ સુધી સગાં વહાલાં આવે ત્યારે, તેમ રોજ સાંજે રડવા ફટવાનું કામ ધમ પાકારે ચાલે છે. જીવાન પુરૂષનું મરણ હોય, ત્યારે તો ફૂટી ફૂટીને જાતી સજી આવે છે. સ્વાભાવિક હૃદ ઉપરાંત મોટેથી ધાંઠા પાડી રડવું, જાતી ફટવી, ને રોજની ગાવી એ ચાલ બંધ થવાની જરૂર છે.

રસ્તામાં રડતાં ફટતાં હોય તે જોઈ જતાં આવતાં ઘેરફાયલા. સારાં માણસોને-પરકોમનાને ઘણા કંટાળા ઉપજે છે; અને હિંદુઓ બેવકુફ છે. એમ તેઓને લાગ્યા વગર રહેતું નથી. ઘેરાંની લાજ મર્યાદા રોવા ફટવાના રિવાજથી ઓછી થતી જણાય છે. શરીર ખગડે છે, ફટવાથી જાતી સજી આવે છે, ઘાનનું દૂધ ખમડે છે; હમેલવાળી સ્ત્રી હોય તો ગર્જને નુકસાન થાય છે. શરીરને હિંમત ઓછા મનને પણ ખરી, મન નબળું પડવાથી વિવેકબુદ્ધિ ઓછી થાય છે.

સેંકડો જનનાં નુકસાન રોવા ફટવાથી નીપજે છે. રોવા સાર ને ફટવાનો ચાલ પ્રાચીન નથી. શાસ્ત્રમાં એની મના ઓધ. કરેલી જણાય છે. એ ચાલ જરી રાખવાથી ઘણાં નુકસાન થાય છે; માટે સમજી માણસોએ પોતાની દીકરીઓને રૂડી કેળવણી આપતા જવી, જેથી ભવિષ્યમાં લગ્નનાં દટાણાં નથા રોવા ફટવા, ને રોજની ગાવાના ચાલ બંધ થાય.

બાળ લગ્ન, કુળ જોડને કન્યા આપવી, રોવા ફટવાનો ઘસેલ ચાલ, કરજ કરીને ન્યાતવરા કરવા એ નિબંધ લખી બતાવ્યા છે, છે, તેમ પુનર્લગ્ન, એક કરતાં વધારે સ્ત્રીથી થતાં નુકસાન, ફટાણાં, કળેડાં, કન્યાવિક્રય, વરવોડા, નિલંજ સ્ત્રીઓનો નાશ, મોટા મંડપ વગેરે વગેરે ઘણી બાબતોના, રિવાજો વિષે નિબંધ લખી શકાય. લગ્નનાર છોકરાંમાં ઘણાં એ જ્ઞાતિનાં હોય; તે જ્ઞાતિના કુચાલો વિષે નિબંધ લખાવાથી બેવડો ફાયદો થાય છે. જાણીતી બાબત એટલે છોકરાંને લખતા આવડે છે, અને રિવાજની અનીતિ બાગકોનાં કુમળા મનપર ઠસવાથી ભવિષ્યમાં તે મોટી ઉંમરે આપોઆપ મુધારો કરતા શીખે છે.

અંગ્રેજી રાજ્યના ફાયદા.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયું, તે અરસામાં આખો દેશ ધણો અંગ્રેજી રાજ્ય દુઃખકારક હાલતમાં હતો. દેશમાં એકે જોરાવર રાજા થયા પહેલાં નડતો, ફિલ્હીની મોગલ પાદશાહી નબળી પડી ગઈ હતી દેશની સ્થિતિ. સુબેદારો અને નવાબો દામ દામ પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલતા. પંજાબમાં શીખલોકોનું જોર વધ્યું હતું, દક્ષિણમાં હૈદરઅલી અને તેનો છોકરો ટીપુ જોરાવર થઈ હિંદુઓને પીડા કરતા હતા. મરેઠાઓ જોરાવર હતા. છતાં લૂટારા રાજા રહ્યા હતા. પીંઢારા શાંસીઆ, બીલ, કોળી, ગરાસીઆ, કાડી, પદાણ વગેરે લોકો કિષ્ટાકેષ્ટ ધાડ પાડતા બહારવટીઆ રાજાઓ ફોજ લઈને ફરતા. ને નજરમાં આવે તેટલું રૈયતને પીડા કરી ઉધરાવી લેતા. ફોજદારી કે દિવાની દવાનો નિકાલ કરવાનો બંદોબસ્ત નહિ. એવાં કારણથી લોકોને અંગ્રેજી રાજ્ય થયું, ને પહેલાનો વખત ભારે સંતાપનો હતો.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી ભરત ખંડમાં પાછી ધીમે ધીમે અંગ્રેજી રાજ્ય- શાંતિ સ્થાપન થઈ છે પહેલાંના ગુલઝન કે નારાઓ જતા થી શાંતિ સ્થા- રહ્યા છે. મલમલ, તૈમુર વગેરે પદેનાં ગુલઝમી લૂટારાઓ પન થઈ છે સરદદ તરફ બચાવનું ભારે લશ્કર રાખવાને લીધે આવી શકતા નથી. સિંધીઆ હોલકર વગેરે મરેઠી સરદારો લૂંટ કરતા અટકાયા છે. કોળી શાંસીઆ પિંઢારા વગેરેનો ભય જતો રહ્યો છે. પોલિસ, ગુન્હેગારોને આ રાજ્યમાં અત્યુક પકડી પાડે છે. ને દિવાની તથા ફોજદારી ગુન્હેગારોનો ઇનસાફ કાયદાપૂર્વક અદલ રીત થાય છે. ગરીબને તવંગર સૈનો ઇનસાફ એક સરખી રીતે થાય છે. તેથી “ વાઘ બકરી એક ઓવારે પાણી પીએ છે,” એવી કહેવત ચાલી છે, લોકો ઉઘાડે બારણે સૂતા થયા છે. પોતાનો જનમાલ જળવવાની કોઈને કશી શિકર રહેતી નથી. આવી સુખશાંતિ આ દેશમાં પહેલાં કોઈ વખત પણ નહોતી. મુગલાઈ, ગાયકવાડી વગેરે શબ્દોજ કહી આપે છે કે માજી રાજાઓ માં ઇનસાફ વગેરેનાં કામો ધણી માફી રીતે ચાલતાં. ખેડૂતોને પણ હાલના

વખતમાં જમીનની માપણી કરી, બરવાની રકમ કરી આપેલી હોય છે, તેથી તેમની પાસે સરકારના કોષ્ટપિણ અધિકારીથી જરૂરી લઈ શકાતું નથી.

(ક) દેશમાં રાજ્યના સારા ખંદોબસ્તથી સુસેહ શાંતિ સારા ખંદોબ- સ્થાપન થયાને લીધે લોકો દિનપરદિન ઉદ્યોગી થતા સ્તથી અંગ્રેજી ગયા છે, ને જાય છે. પહેલાની પડતર જમીન ધણી રાજ્યમાં ધર્મ- ખેડાઈ ગઈ છે, તેથી દેશના ઉત્પન્નમાં મોટો વધારો લા સુધારા ને થયો છે વેપારીને પોતાનો માલ એક સ્થળથી બીજે ફાયદા. સ્થળે લઈ જવાની કશી ધારતી ન હોવાને લીધે દેશની માંહેના ભાગના વેપારમાં ઘણો વધારો થયો છે.

(રવ) આ જમાનામાં સૌથી વધારે સુધરેલો ખંડ તો યુરોપ છે, અને તે ખંડમાં રહેનારા અંગ્રેજ લોકોનો આપણને સમાગમ થવાથી વિદ્યાકળા યંત્રમાં ઘણો ફાયદો થયો છે આગગાડી આગખેટ તાર, ટપાલખાતું વગેરેનો લાભ સધળાને મળતો થયો છે.

(ગ) કેળવણીખાતું પહેલાંની કોઈ પણ સરકારે કાઢ્યું નહોતું એ ખાતું કાઢવાથી બેહદ ફાયદા થવા લાગ્યા છે. લોકો બણી ગણી હોશિઆર થવાથી વિદ્યા, હુન્નર, ને રાજપ્રકરણમાં માહીતગાર થતા જાય છે. પોતાના સંસારના વ્યાવહારિક સુધારા પણ કરતા જાય છે, સુધારાનો ઉદ્ય થવા લાગ્યો, તેથી પાંચમાલ થયેલા દેશનો ઉદ્ધાર થવાની કાંઈક આશા રાખી શકાય છે.

મોટા હોદ્દા દેશીઓને મળતા નથી, ફોલત પરદેશ પૂર્વ પક્ષ ને તેનું જાય છે, ત્યાંની પાર્લામેન્ટ સભામાં આપણા લાભ ઉ- સમાધાન પર લક્ષ અપાતું નથી વગેરે હરકતો બતાવવામાં આવે છે, તે કેટલેક દરજ્જે વ્યાજબી છે, પણ વિદ્વાયત જઈ સિવિલ સાર્વિસની પરીક્ષા આપી આવવી વગેરે કાયદાસર ઉપાયો ખંતથી કર્યા હોય તો તે દુઃખ ટળી શકે એમ છે. વળી નુકસાનમાં સામા લાભનો વિચાર કરવો જોઈએ. ખોટું દેશાભિમાન રાખવાથી કાંઈજ ફાયદો નથી. અંગ્રેજી રાજ્ય ન હોય તો ગામેગામ પાછી મારામારી ને કાપાકાપી ચાલી વેપાર રોજગાર બંધ પડી જાય, ને લોકો દુઃખી થાય, માટે આ રાજ્ય સલામત રહે, એમ નિત્ય ઇચ્છવું; અને તે આવ્યું છે, માટે ઇશ્વરનો પાડ

માનવો વેપાર કરવા આવેલા ભોંકા રાજ્યકર્તા થઇ ગયા, એ કેવો અકળ અમલકાર ? ભરતખંડના ઉદયને માટેજ પરમેશ્વરે તે મોકલ્યું છે, માટે તે ધણાકાળ રહો, અને ભરતખંડ અસલ આબાદ હતો, તેવો પાછો થાઓ.

નિબંધ લખવામાં ત્રણ રૂપ છે. વર્ણન, કથન, અને વિવેચન એ ત્રણે રૂપના નમુના જણાઇ આવે, એવી શૈલીથી નમુના પાછળ ધણાખરા આપ્યા છે, તેપરથી સાધારણ વાંચનાર એમ સમજે કે અમુક રૂપેજ નિબંધ લખી શકાય; પણ એવો કાંઇજ મેળ નથી. ત્રણે રૂપ ભેળીને મિશ્રરૂપે નિબંધ લખે, તે સવિસ્તાર લખાય છે. તેવો એક નમુનો આગગાડી વિષે નિબંધનો નીચે આપ્યો છે, એ પ્રમાણે તેવો હરરોઝ વિષય લઇને ત્રણે રૂપનો સમાસ થાય, એવો નિબંધ સાધારણ રીતે લખી શકાય છે.

આગગાડી.

આગગાડીમાં સૌથી આગલે ભાગે હાથીની માફક વરાળયંત્ર ત- એજન હોય છે. એજનને મોખરે પતંગીદાર ભોઠાની થા આગગાડી- જળી હોય છે, તે વડે રેલવેના પાટાપર ભેંસ, પાડા નું વર્ણન. કે તેવું હરકોઈ જનાવર ઉભેલું હોય, અગર કાંઈ ચીજ પડેલી હોય, તે કેંઈ દે છે, કે જોઈ તે પ્રાણી કે ચીજ ને લીધે કોઈ પ્રકારનું એજનને થતું નુકસાન અટકે. જળી પછી ધુમાડાનું છુગળું હોય છે, તેમાંથી ભક ભક ભક ધુમાડો નીકળ્યો જાય છે, વરાળયંત્રમાં એક બોઇલર (દેગ) પાણી ભરવાનો હોય છે, અને તેમાં એક કોઠી ઉતારેલી હોય છે, તેની નીચે સળગેલા કોપલા રહે છે, કે જેની ગરમીથી બોઇલરમાંનું પાણી ઉકળી વરાળ બને છે. એ વરાળ કોઠીના નીચલા કાણાવાટે દાખલ થઇ તેમાંના ડાટાને ઢંચકે છે, અને ડાટો ઢંચકા-યાથી ઉપલા ભાગે કોઠીમાં જે બીજું છિદ્ર હોય, તેમાં થઈ જળીવાટે વરાળ નીકળી જાય છે, અને વરાળ નીકળી ગઈ કે તેની જોડે ડાટો જે કોઠીના ઉપલા ભાગે જોડેલો હોય, તે પાછો નીચો પડે છે; એમ વરાળના જોરે

કાઠીમાંનો ડાટો ઉંચો નીચો થયા કરે છે, અને તેને જોરે તેને જોડે એક લાંબો ડાંડો—સળીઓ ઉંચો નીચો થાય છે; એ સળીઓનો ખીન્ને છેડો પૈડાની ધરી જોડે જડી લીધેલો હોય છે, તેથી મરી રહે છે, એમ એજનનાં બધાં પૈડાં કરે છે; અને તેની જોડે ડબ્બાઓ મજબુત સાંકળોથી જોડી લીધેલા હોય તે કરે છે. એટલે તમામ પૈડાંઓ ગતિમાં આવી અપાટાબંધ દોડે છે. જે પ્રમાણે ગાડી દોડાવવી હોય, તે પ્રમાણે વરાળચંત્રનું વધતું ધ્યા એણું જોર રાખે છે. ગરમી માપવાની શીશી રાખે છે કે તેથી ગરમીનું જોર વધતું એણું થવા ન દેતાં હદમાં રાખી શકાય છે. કાચલા એજનમાં ઉપલા ભાગે બરેલા હોય છે. કાચલા નાંખવાને જે માણસ રાખે છે તેને ફાયરમેન કહે છે, અને ગાડી ચલાવવાને યંત્રશાસ્ત્ર બણેલો વધારે પગારદાર જે માણસ રાખવામાં આવે છે, તેને એજન ડાઇવર કહે છે.

આગગાડીએ આ જમાનાનું ધોડા કે બજેટ વગર ચાલતું એક અપૂર્વ વાહન છે. લાખો મણુ બોળે ને સેંકડો ઉતારને બેસાડી તે અપાટાબંધ દોડ્યું જાય છે. પ્રથમ ચાલવા માટે, ત્યારે સહેજ આચકા લાગે છે, પણ તે વખતે ધીમી ધીમી ચલાવે છે, અને પાછળથી ખુબ અપાટાબંધ દોડાવ છે. સૌથી છેલ્લો ડબ્બો હોય, તેમાં તપાસ રાખનાર ગાર્ડ બેસે છે, તથા ઉતારોઓની જોડે લઈ જવાનાં વધારે ભારનાં પોટલાં મૂકે છે.

વરાળચંત્રની પ્રથમ શોધનું માન જેમ્સ વૉટને છે, પણ વરાળ ચંત્રની તે વડે આગગાડી ચલાવવાની શોધ સ્વિટ્ઝર્સનથી થઈ પ્રથમ શોધ, છે. એ શોધ થયાને લગભગ ૭૫ વર્ષ ઉપરાંત થયાં છે ને હાલ દુનિ- ઇંગ્લાંડના લિવરપુલ અને માનચેસ્ટર એ બે શહેર આમાં રેલવેનું વચ્ચે પ્રથમ આગગાડી શરૂ થઈ હતી. ત્યાર બાદ થોડી ફેલાવણું. મુદતમાં આખા ઐટાલિયનમાં ને યુરોપ ખંડમાં તેનો પ્રસાર થયો છે. અમેરિકા ને આસ્ટ્રેલીઆમાં પણ આગગાડી દાખલ થઈ છે; કેમકે ત્યાં યુરોપીયનો જઈ વસેલા છે. અમેરિકામાં તો મોટા મોટા બેડુતો વરાળચંત્રવડે ખેતી કરે છે, તેઓ પોતાનાં લાંબાં લાંબાં ખેતરોમાં એક છેડેથી ખીન્ને છેડે માલ લઈ જવા લાવવાને પોતાની ખાનગી આગગાડીઓ બનાવેલી છે. તે ખંડમાં વીજળીના

નવા નવા હાલ શોધો થયા પછી વરાળને બદલે વીજળીના બળવડે આગ-ગાડી ચલાવવી શરૂ કરી છે. વીજળીની મદદે ચાલતી ગાડીઓ ધણીજ ઝડપથી પવનવેગે દોડી જાય છે. આપણા દેશમાં કોઈ ડેલહાઈસીના અમલમાં પ્રથમ આગગાડી દાખલ થઈ, અને ચોત્રીસ વરસમાં તો હવે પેશાવરથી મદ્રાસ, ને કરાંચીથી કલકત્તા સુધી આખા દેશમાં પ્રસરી ગઈ છે. મોટી રેલવેના પેટામાં શાખા રેલવેઓ હજુ ધણી ઉધડતી જાય છે. ટર્કી જે યુરોપમાં અણસુધરેલું રાજ્ય છે ત્યાં, તેમજ આફ્રિકાના જંગલી મુલકોમાં પણ રેલવે ચાલુ થઈ છે.

આગગાડીથી મુસાફરી ધણીજ સહેલી અને સુખરૂપ પડી છે. ગાડામાં મુસાફરી કરતાં ધૂળ, તાપ, ને ટાઢ થતા મુસાફરી ખમવાં પડે, તે સધળું દૂર થયું છે. વખત વધારે જતો તથા વેપાર ને અને તેથી ધારેલી મુદતમાં ધારેલે સ્થળે જઈ પહોંચા-ફાયદા.

તું નહિ, તે એક મોટી મુશ્કેલી આગગાડીમાં મુસાફરી કરવાથી દૂર થઈ છે. આગગાડીથી માણસ જે તે સ્થળે ઝટ વારમાં જઈ આવી ધાર્યા કામ પાર પાડે છે. વખત બચવા જોડે મોટો બચાવ મુસાફરી કરતાં, અને માલ લઈ જતાં પૈસાનો થયો છે. તે એક જબરો ફાયદો છે. બાળક ગાડાંથી ૨૦ મૈલની મુસાફરીના કમમાં-કમ ૩ રૂ) બેસે, તેટલાજ મૈલની આગગાડીથી મુસાફરી ફક્ત ૩ ૦-૪-૦ આનામાં કરી શકાય; ટુંક મજલમાં એટલો ફાયદો ત્યારે લાંબી મજલે તે કેટલો વધી પડે ? બેશક ધણીજ નાણાંના બચાવનો ફાયદો છે. આગગાડીથી મુસાફરી થોડા વખતમાં ને થોડા પૈસામાં થાય, તેથીજ સાધારણ સ્થિતિનાં માણસો પણ આગગાડીને રસ્તે જત્રાને બહાને કે શોખની ખાતર કાશી, કલકત્તા, રામેશ્વર કે શ્રીનગર સુધી યોગરદમ મુસાફરી કરી આવે છે.

દેશની માંહેના ભાગના વેપારમાં પણ બહોળો વધારો આગગાડીથી થયો છે. ગુજરાતને બંગાળા, તથા મદ્રાસને પંજાબ વેપારથી હાલ જોડાઈ ગયાં છે. માલ બરેલી સેંકડો ગુસ્ફેનો મોસમમાં દોડ્યાં કરે છે. દુકાળનું કાળું મોં એને લીધે નાશ પામ્યું છે. એક પ્રાંતમાં દુકાળનાં ચિત્તું જ-

લાવવા માંડ્યાં, ને મોંઘવારી શરૂ થઈ કે, તુર્ત ખીજ પ્રાંતમાંથી ત્યાં અનાજ ઘસડાઈ આવે છે. સુકાળના વખતમાં પણ જે ચીજો પોતાના પ્રાંતમાં ન બનતી હોય, તે ખીજ પ્રાંતોમાંથી રેલવેને માર્ગે જથાબધ આવે છે. અને પોતાના પ્રાંતમાં થતી હોય, તે ત્યાં લઈ જવામાં આવે છે, એથી બંને પ્રાંતના લોકને ફાયદો થાય છે. પોતાનો માલ ખપે છે, અને પોતાને ત્યાં ન બનતો હોય તે વાપરવા મળે છે. વેપારના વધારાથી દેશનો ઉદ્યોગ વધે છે. અને તેથી છેવટ પરિણામ એ થાય છે કે દેશમાં ધણા લોકોને રોજી મળે છે, અને દેશના ઉદ્યોગમાં વધારો થાય છે. આગગાડી ન હોય તો એક ભાગની પેદાશ, ત્યાંની ત્યાંજ પડી રહે, અને સસ્તી કીંમતે વેચી દેવી પડે; કેમકે ગાડામાં ભરીને મોકલતાં રસ્તે ખગડી જાય. અને ખરચ એટલો બધો લાગે કે કોઈ લે નહિ. બદરના કાયદા આગગાડીથી દેશની માંહેના ભાગના શહેરોને પણ મળે છે.

આગગાડીનું નેશન, ને ગાડીની આવજા જોવાનું અને આગગાડીના તેમાં મુસાફરી કરવાનું સર્વ કોઈને સ્વાભાવિક રીતે મન ટુંકમાં ફાયદા થાય છે. દુકાળની ધાસ્તી રહેતી નથી. આગગાડીથી ને બોધ. ખેડુત ને વેપારી, રાજને રાયત સર્વને ફાયદો થયો છે ને થાય છે. દેશના હરકોઈ ભાગમાં હુલ્લડ થાય તે ખેસાડી

ફવાને લશ્કર લાવવા લઈ જવાનું અચ્છું સાધન એથી મળ્યું છે. આગગાડીથી અંગ્રેજોની ચતુરાઈ, ને હોંશિયારી દીપી નીકળે છે. આપણા દેશીઓએ ખંત ને તિક્ષ્ણ બુદ્ધિ રાખી, યુરોપીયનોના જેવા શોષો કરવાની ને એવાં મહાભારત કામ માથે ઉઠાવી ચલાવવાની હિમ્મતને કળા વાપરતાં શીખવું જોઈએ.

પેટાં પાડી અત્યાર સુધી નિબંધના નમુના આપ્યા છે, તેણે કારણ એ છે કે નવા શીખાઉને મારે એ રીત ધણી સારી છે. જે વિષય સંબંધી નિબંધ લખવો હોય, તે વિષયના મુખ્ય મુદ્દાનો પ્રથમ વિચાર કરે, અગર શિક્ષક તે વિષે ચેતવણી આપે, અને તેના વિસ્તાર શીખવનાર પાતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે લખી લાવે, બાક શિક્ષક તેમાં બરતો મુધારો કરે, તે રીતથી

શીખનારની લખવાથી શક્તિ ખીસતી જાય છે, વળી નિબંધની જોડે નમુનાનાં નામ આંતરે આંતરે આપ્યાં છે, તે એજ મતલબથી કે તેવા વિષયો સંબંધી શીખનાર પોતાની જાતે લખતા જાય. તે સઘળા નમુના આ ચોપડીમાં લખવામાં આવે, અને શીખનાર તે ઓઢે કરે, તો નિબંધ શીખવવાનો હેતુ ઉઘો વળે, ને તેમના ગ્રાખણ શક્તિને ઉત્તેજન મળે. પેટાં પાડી લખવાનો અતિશય મહાવરો પડ્યા પછી વગર પેટ નિબંધ લખી જાય, તે કાંઈ ખોટું નથી. તે ક્રમાનુસાર જોઈએ, એટલે જે બાબત આરંભમાં લખવી હોય તે અંતમાં ન આવે ને અંતની બાબત આરંભમાં ન આવે; વાંચનમાળાની સાતે ચોપડીમાં સામાન્ય જ્ઞાન, અને નીતિ સંબંધીના જે પાઠો છે, તેમાંના ઘણા ખરા નિબંધ રૂપેજ લખ્યા છે. પેટાં નથી પાડ્યાં છતાં તે સારી રીતે લખેલા નિબંધજ છે. પેટાં વગરના નિબંધનો ફક્ત એક નમુનો છેવટ આપ્યો છે. અને છેલ્લે ઘણાક વિષયોનાં નામ આપ્યાં છે. તેમાંથી પેટાં પાડી અગર પેટાં વગર નિબંધ લખાવી શકાય. વળી થોડાક વિષયનાં ફક્ત પેટાંજ આપ્યાં છે, તે એવા વિચારથી કે શિક્ષક એવાં પેટાં બતાવે, ને લખનાર તે ઉપર પોતાની ધમારત ચણી નિબંધ પુરો લખી લાવે છેક ટુંક વખતમાં નિબંધ લખાવવો હોય, ત્યારે બાળક પાસે તે ઢબ મુખ્ય પેટાંજ લખી મંગાવાય; તેમ નિબંધ લખાવી વાંચી જઈ, તેમાંની ભૂલ સુધારવાનો વખત ન હોય, ત્યારે પેટાં બોલાવી જઈ તેમાંનો મુખ્ય સાર પ્રશ્નોત્તર પૂછી શકાય.

અંગ્રેજોની મંડળીમાં સહ્યતા જળવવાના કેટલાક નિયમો.

(૧) અંગ્રેજોની મંડળીમાં જઈ પાન સોપારી કે એવું કાંઈ ખાવું તે

સ્વન્ય ગણાતું નથી, તેટલા માટે તેમની સોખતમાં જ્યારે બેસવું થાય, ત્યારે એવી ચીજો ખાવી નહિ. અને જો ખાધી હોય તો મોં ધોયા સિવાય તેઓની પાસે નજ જવું. જે દેશી ગૃહસ્થો યુરોપીયનો જોડે મિત્રતા કે પિછાન રાખવા ઈચ્છતા હોય, તેમણે આ બાબતની ઘણીજ સંભાળ રાખવી.

(૨) જાહેરમાં એટલે ઘણા લોકોના મંડળમાં હોઈએ. ત્યારે મોટે સાદે ખોખારતું, કે ગળું સાફ કરવું નહિ. જો તેમ કરવાની જરૂર પડે તો ઉઠીને દૂર જઈ ખુણામાં તેમ કરવું. અંગ્રેજોને તેવો અવાજ મોટે સાદે સાંભળવો પસંદ નથી, સખખ તેઓની સોખતમાં તેવું ન અને તેની ખૂબ સંભાળ રાખવી.

(૩) જાહેર મંડળમાં બેઠા હોઈએ ત્યારે ઝોટકાર ખાવો, ઝોકારી કરવી, કે અપાન વાયુ કાઢવો પડે તો દૂર ઉઠીને જવું.

(૪) મોટેથી ઉઘરસ ખાવી કે છીંકવું, એ પણ સાફ નથી. તપખીર પણ ન સૂંધવી. એવી ટેવ હોય, ને યુરોપીયનોની મંડળીમાં જવું પડે તો જોડે રમાલ રાખવો.

(૫) જાહેર મંડળીમાં બેઠા હોઈએ. ત્યારે શરીર આમ તેમ ડોલાવવું, ઊંચા નીચા આંચકા ખાવા, પગો એક બીજાપર ચડાવવા કે લાંબા ટૂંકા કરવા નહિ, શરીરમાં ધવડવું ખુરસી કે ટેબલપર પગ ઊંચા ચડાવી બેસવું એ પણ સાફ નથી.

(૬) ચાલતી વખત શરીર સીધું રાખવું, હાથ લટકતા રાખવા, છાતી પહોળી રાખવી, ખભા પાછળ રાખવા અને પગલાં ધીમે રહીને મેલવાં.

(૭) મંડળીમાં બેઠા હોઈએ, ત્યારે ગૂપચૂપ વાતો કરવી, ગણ ગણવું સિસોટી વગાડવી, મોટે સાદે હસવું એ પણ અસખ્ય છે. ખુશીનો પ્રસંગ હોય ત્યારે હસવું. પણ તે નરમાશ ભરેલી રીતે કુદરતી ઢબેજ હસવું, હસતી વખત હાથે વતી મોં ઢાંકવું નહિ, ખગાસું ખાવું પડે, તો તે વખતે મોં આગળ હાથ રાખવો. નખેવતી દાંત ખોતરવા નહિ, ચાળા ન કરવા, માથું ધવડવું નહિ અને નાક કે કાનમાં આંગળી ન ધાલવી. વર્તમાનપત્ર કે ચોપડી પાસે બેઠેલા સાંભળે એમ ન વાંચવાં.

(૮) કપલા વર્ગના અંગ્રેજો જોડે બોલવામાં તથા લખવામાં પણ

સંભાળ રાખવાની છે. એક સાધારણ દાખલો લઈએ કે પેટમાં દુઃખતું હોય, તે કોઈ પણ અંગ્રેજ બીજને કહેતો નથી; તેમ ડોક્ટર સિવાય બીજને એવું લખે પણ નહિ. વિશેષે કરીને સ્ત્રીઓ સાંભળતાં તેવું નજ બોલવું. ઓકરાંનો જન્મ, ગર્ભપાત, શિયળ વ્રત વિરૂદ્ધ ઇ. વિષયપર સ્ત્રીઓ આગળ વાત કરવી, એ પણ અસભ્ય ગણાય છે.

(૯) મોટા દિવાનખાનામાં, બાગમાં, કે એવી કોઈ જાહેર જગ્યામાં હોઈએ, ત્યારે જ્યાં આગળ ધણાં સ્ત્રી પુરૂષો આવતાં હોય, ત્યાં કબા ન રહેવું; તેમ તેઓ સાંભળે, એમ તેઓ વિષે વાત ન કરવી.

(૧૦) અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ વાત કરતી હોય તે દાવકાઈથી સાંભળવી, વાત ગપ્પાં જેવી હોય તોપણ તેમને સીધી રીતે તોડી પાડવી નહિ. આડકતરી રીતે ઇસારા રૂપે બોલવું.

પેટાંજ ફક્ત પાડયાં છે એવા નમુનાઓ.

ગુલામગીરી.

(૧) ગુલામગીરીના રિવાજની ઉત્પત્તિ અને એકવાર કદાપિ બલાઈર્નિ ખાતર પણ તે હોય.

(૨) હાલના વખતની ગુલામગીરી.

(અ) ગુલામોનું પકડવું.

(બ) ગુલામોને પકડવાના કિનારાપરની મુસાફરી.

(ક) ગુલામો ભરેલાં વહાણોને ધારિત.

(દ) ધર ધંધામાં અને જેતીનાં કામમાં ગુલામોને કામે લગાડવું.

(૩) ગુલામગીરીની અસરો.

(અ) ધણી ઉપર

(બ) સ્વતંત્ર માણસોપર.

(૪) આપણા દેશના ગુલામો.

(૫) ગુલામ અને પગારદાર નોકર વચ્ચેનો તફાવત.

નિયમિતપણું.

(૧) એ શબ્દનો અર્થ ને બ્યુત્પત્તિ.

(૧૪૯)

- (૨) નિયમિત રીતે યાજ્ઞમાં જન્યરો વિદ્યાર્થી.
 (૩) નિયમિત રીતે કામ કરનારો રોજગારી માણસ.
 (૪) અનિયમિત માણસ.

(અ) મોડા ઊઠવું.

(બ) ખાવું, ખાડીએ બેસવું, કે ઓપિસે જવું. વગેરે દરેક વાતમાં મોડા થવું.

(ક) સ્નેહી, સંબંધી, ને કામે લવાડનાર દરેકને તેનાથી ક્ષપ-
 નતો કંટાળો.

(ઢ) પોતાની આશાઓનો નાશ થવાનો સંભવ, અને કોઈ પ્રસંગે
 બારે સંતાપ થવાનું કારણ.

વહેલા ઊઠવું.

(૧) વહેલા ઊઠવા વિષે ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાઓ, અને ડાકટરના
 અભિપ્રાયો.

(૨) વહેલા ઊઠવાથી દલાડાનું કામ ઝડપથી આટોપી લેવાય છે અને
 શરીર નનદુરસ્ત રહે છે, વગેરે ફાયદા.

(૩) મોડા ઊઠવાથી થતાં નુકસાન.

ગરમ કપડાં.

(૧) ગરમ કપડાંની વ્યાખ્યા (જે કપડાં પહેરવાથી શરીરની ગરમી જ-
 હાર નહીં શક્તિ નથી અને બહારની ગરમી અંદર આવી શક્તી નથી.)

(૨) ગરમ કપડાંના પ્રકાર, અને કયા કયા દેશમાં કયું કયું જ-
 તનાં બને છે.

(૩) ગરમ કપડાં પહેરવાના ફાયદા.

(૪) ગરમ કપડાં પહેરવાની જરૂરીઆત વિષે બોધ.

શહેરમાં રહેવાના ફાયદા ગેર ફાયદા.

ફાયદા.

(૧) કેળવણી સંબંધી.

(અ) નિશાળો ને કોલેજો.

(૧૫૦)

(બ) પુસ્તકસાળા ને રીડિંગરૂમ (વાચનસાળા.)

(ક) જાહેર મંદિરો, બંદર, વહાણો વગેરે જોવાથી લીધેલી ફળવણીને મળતો અનુભવ,

(૨) મોટા શહેરની લાલચો—મેળા જોવા, ન્યાતિમાં સારાં જમણાં જમવાં વગેરે.

(૩) જીંદગીનાં જિયાં મુખો જોગવવાનો સંભવ.

ગેરફાયદા.

(૧) તાજી હવાની તંજી.

(૨) ધરોમાં અજવાળાની ખોટ, ને ભોંય તળીએ શરદી.

(૩) શેરીમાં બટકનાં બાળકો વિષે રહેતો ભય.

(૪) ગાડી ધોડાનો ખખડાટ, અને દોડતી ગાડી તળે છુંદાઇ જવાનો ભય.

(૫) પાણીનું દુઃખ.

(૬) સંડાસ, ને ખાળકવાની મંદકી.

અંગ્રેજી ભણવાના ફાયદા.

(૧) એ ભાષા ધણી ખેડાએલી છે, માટે તમામ વિષયનું જ્ઞાન એ ભાષાનાં પુસ્તકો દ્વારા મેળવી શકાય છે.

(૨) આખી દુનીઆમાં અંગ્રેજી રાજ્ય ને વેપાર છે, માટે એ ભાષા જાણવાથી આખી દુનીઆમાં મુસાફરી ને વેપાર કરવામાં સુગમતા છે.

(૩) આપણા દેશની તમામ મોટી કોર્ટોમાં અંગ્રેજી ભાષામાં કામ ચાલે છે, માટે દાદી રૂઝિઆદીને એ ભાષાના જ્ઞાનથી ફાયદો છે.

(૪) અંગ્રેજી ભાષાના જ્ઞાનથી, સારા પગારની સરકારી ધ્યા વેપારી કંપનીની નોકરી મળે છે.

(૫) આખા દેશમાં તમામ કેળવાયલા લોકો અંગ્રેજી બોલેલા હોય છે, તેઓની જોડે અંગ્રેજી ભાષાના જ્ઞાનથી સારો સંબંધ બાંધી શકાય છે.

(૧૫૨)

સ્વદેશભિમાન.

- [૧] વશાદારીમાંથી એ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે.
- [૨] સ્વદેશભિમાની પુરુષોના દાખલા-વૌશિંગ્ટન, વિલિયમટેલ, પ્રતાપરાણા વગેરે.
- [૩] યુદ્ધમાં જોર મારવું એજ દક્ત સ્વદેશભિમાન ન કહેવાય પણ ભાષાના ખેડાણની વૃદ્ધિ, રાજતંત્ર અને જીદંગી સુધારાણી દરેક વાતમાં સ્વદેશભિમાન દાખવી શકાય છે.

વાચનનો શોખ.

- (૧) હાલના જમાનામાં ચોપડીઓ ઘણી સસ્તી મળે છે.
- (૨) વાચન, મોટા બુદ્ધિવાન પુરુષોના સંગમાં વાંચનારને લાવે છે.
- (૩) દરેક જાતનો અભ્યાસ કરવાને હાલ પુસ્તકો છે.
- (૪) વાંચનનો શોખ એ શાળા ને પાઠશાળાનો અભ્યાસ જીદંગીના પાછલા ભાગમાં પણ જળવી રાખે છે.
- (૫) વાંચનના શોખથી શાસ્ત્રિય વિષયની ચર્ચા ચલાવનારી મંડળીનો લાભ મળે છે.

ચોપડીઓની પસંદગી.

- [૧] હાલના જમાનામાં ઘણી જાતની ચોપડીઓ છપાય છે, માટે તેમાંથી સારી કઈ તે પ્રથમ નક્કી કરવું જરૂરનું છે.
- [૨] એકને એક જાતની ચોપડી પસંદ હોય, અને બીજાને બીજી જાતની પસંદ હોય, પણ એટલું ચોક્કસ રાખવું કે જ્ઞાન વધે, અને બુદ્ધિ સન્માર્ગે દોરાય એવા વિષયની ચોપડીઓ પસંદ કરવી.
- [૩] વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના અભ્યાસમાં મદદ કરે, એવી ચોપડીઓ પસંદ કરવી.
- [૪] પાઠશાળાનો અભ્યાસ છોડ્યા પછી ધંધામાં લાભ કરે, તે બુ.

(૧૫૨)

હિમાં વધારો કરે એવી ચોપડીઓ પસંદ કરવી.

- (૫) બાષાને અભ્યાસ, ને શાસ્ત્રિય વિષયમાં પ્રખ્યાત થવું હોય ત્યારે નામાંકિત કર્તાઓનાં પુસ્તક ખસુસ વાંચવાં જોઈએ.

વારતાની ચોપડીઓનું વાચન.

- (૧) વારતાની ચોપડીઓનું હૃદયાર વાચન એ એક ધણો વખત મુખાવવાનું લક્ષણ છે.
- (૨) વારતાના વાચનથી ધંધાનો રોધ કે કુરસદના વખતનું રોક્ષણ નજ થવું જોઈએ.
- (૩) વારતાના વાચન માટે ચોકસ વખતજ નિયમસર રાખવો એ હાયદ્રા બરેલું છે.
- (૪) ઇતિહાસિક વારતાની ચોપડીઓ ઇતિહાસ શીખવે છે,
- (૫) અંગ્રેજ લોકોની જીંદગીના વર્ણનની વારતાઓ વાંચીએ તો તેઓની રીતભાત ને રિવાજનું જ્ઞાન થાય છે.
- (૬) સારી વાગતાઓ જીંદગીનો કીમતી અનુભવ આપે છે.
- (૭) વારતાની ધણીક ચોપડીઓ માણસના સહવાસના ઉમદ્ધ શુભો બતાવે છે, કે જરૂરી વાંચનાર સ્વાભાવિક રીતે તેવા શુભોની નકલ કરતાં શીખે છે.

વર્તમાનપત્રોનું વાચન.

- (૧) હાલ આપણા દેશમાં ને વિલાયતમાં છપ્પનાં પ્રસિદ્ધ વર્તમાન પત્રોનું જાણખાણુ.
- (૨) વર્તમાનપત્રોનાં વિષયો તાત્કાલિક બનાવના હોય છે, પુસ્તકોનાં જેવું અંબાર લખાણુ એમાં હોતું નથી.
- (૩) વર્તમાનપત્રમાં આવતી જાણ તો—(૧) ઇતિહાસ, ખજોળ, જૂજો-જના નવા શોધો (૨) દેશના સામાન્ય લાભના વિચારો,

(૧૫૩)

- (૩) નવી નવી ચોપડીઓની પહેંચો, (૪) રાજતંત્ર અને સરકારી સુધારાનાં કર્તવ્યોમાં કીમતી શીખામણો.
(૪) વર્તમાનપત્રેથી થતા ફાયદા; તેમાં કેટલી વખત બિન ફાયદાના વિષયો પણ હોય છે.

સંસ્કૃત ભણવાના ફાયદા.

- (૧) સંસ્કૃત જેવી ખેડાએલી ભાષા ખીજી એકે નથી; માટે એના અભ્યાસથી સારા વિદ્વાન થઈ શકાય છે.
(૨) જુનામાં જુનાં પુસ્તકો એ ભાષામાં છે. તેનું જ્ઞાન મળે છે.
(૩) આપણાં ધર્મ પુસ્તકો એ ભાષામાં છે, તેનું જ્ઞાન મળે છે.
(૪) તત્ત્વજ્ઞાન ને અધ્યાત્મવિદ્યાનાં પુસ્તકો એ ભાષામાં છે, તેટલા ખીજી કોઈ ભાષામાં નથી; માટે જરૂરના વિષયોનું જ્ઞાન એ ભાષાના અભ્યાસથી મળે છે.
(૫) સંસ્કૃત એ ભરતખંડની હાલ ખોલાતી ઘણી ખરી ભાષાઓની માતૃભાષા છે, માટે તેનું જ્ઞાન થવાથી શું શું વિદારો પાછો હાલની ભાષાઓ થઈ છે, તેનું જ્ઞાન થાય છે.
(૬) સંસ્કૃતનું જ્ઞાન થવાથી લાટિન, ગ્રંથ વગેરે પ્રાચીન ખીજી ભાષાઓનો અભ્યાસ કરવો સગમ પડે છે,
(૭) કાશી વગેરે રથજમાં પંડિતની પદવી સંસ્કૃતના અભ્યાસથી જ મળે છે.

નદીમાં રેલ.

- (૧) રેલ આવવાનું કારણ-નદીનાં મૂળ તરફના મુલકોમાં ખાલિયા વરસાદ વગેરે.
(૨) રેલ વખતે નદીનો દેખાવ.
(૩) રેલથી થતી ખરાબી.
(૪) રેલના ફાયદા.

(૧૫૪)

અ-જંગલ તરફની ખાતરવાળી માટી વગેરે રેલથી બસડામાં આવી ખેતરોની જમીનમાં પુરાણ કરે છે. અને તેથી દરવર્ષે સ્થરા પાક ઉત્પન્ન થાય છે.

જ-નદીઓમાંથી નહેરોમાં મીઠું પાણી જાય, અને નહેરો બંધ કરી તે પાણી ખેતરોમાં લે તેથી ખમણો પાક થાય છે. નાઈલ વગેરે નદીઓનાં દષ્ટાંત.

(૫) રેલથી થતી ખરાબી અટકાવવા કિનારાપરનાં મોટાં શહેરોમાં કરવાનાં બાંધકામો.

ચોરી.

(૧) વ્યાખ્યા.

(૨) ચોરીના પ્રકાર, અને તે દરેક બદલ હિંદુસ્તાનનના કોજદારી કાયદામાં ઠરાવેલી શિક્ષા.

(૩) ચોરીથી થતાં દુઃખ, ને ગેરફાયદા.

(૪) ચોરી ન કરવા વિષે સારા કવિઓની કવિતા, તથા સંસ્કૃત શ્લોકો.

(૫) ઉપસંહાર ને બોધ.

(૧૫૫)

નિબંધ લખવાના થોડા વિષયોનાં નામો.

(૧) મિતાહાર,	(૨૭) દેશી રમતો.
(૨) ગ્ન એ શક્તિ છે.	(૨૮) સ્મરણશક્તિ.
(૩) પર્વતનો દેખાવ.	(૨૯) મુલતવી રાખવાનાં માઠાં ફળ.
(૪) સારી સરઆત એ અડધું.	(૩૦) તહેવારો.
કામ કયા ખરાબર છે.	(૩૧) કુરસદનો વખત.
(૫) ધંધાની પસંદગી.	(૩૨) બદપરહેજની ખરાબી.
(૬) મિત્રતા.	(૩૩) આળસ
(૭) ઇતિહાસ. જૂગોળ, શીખવા-	(૩૪) કરજ.
ના શાયદા	(૩૫) આગ.
(૮) સહેર અને ગામડાંનો તફાવત.	(૩૬) આનંદ.
(૯) પરદેશ જમ વસવું.	(૩૭) રાજ્યભક્તિ.
(૧૦) જીંદગીપર લક્ષ્મીની અસર.	(૩૮) ચંદની.
(૧૧) આગગાડી, આગખાટ, ને તાર	(૩૯) શ્રીમંતાદા અને મરીખાઈ.
દાખલ થવાથી થએલા	(૪૦) યુદ્ધ.
ફેરફાર.	(૪૧) સ્વાર્થ.
(૧૨) હરીશાઈ.	(૪૨) જીંદગીનો વીમો.
(૧૩) બિક્ષાશક્તિ.	(૪૩) યુરોપીયન હજપર ખેતી
(૧૪) સ્વચ્છતા.	ખાતર.
(૧૫) નિર્દયતા.	(૪૪) વેપાર.
(૧૬) બહાદુરી, હિમ્મત.	(૪૫) માજશોખ,
(૧૭) બજાર.	(૪૬) પૈસા ઉછીના લેવાની ટેવ.
(૧૮) પુસ્તકશાળા.	(૪૭) મંડળીથી થતા લાભ.
(૧૯) પ્રમાણિકપણું.	(૪૮) સંપ.
(૨૦) મરી ગએલાનું બુકું બોલવું.	(૪૯) સુખ
(૨૧) કપુર,	(૫૦) કવિતા,
(૨૨) શારીરિક કેળવણી.	(૫૧) ભોકની સ્થિતિ,
(૨૩) વરસાદ.	(૫૨) નિરાશ્રિત ફંડ.
(૨૪) એકાંતવાસ.	(૫૩) લગ્ન.
(૨૫) વખતનો ખરા ઉપયોગ,	(૫૪) ધર્મગુર.
(૨૬) આમંદ.	

- (૫૫) મૈયાડના રજપુતો.
 (૫૬) મરનારની ઉત્તરક્રિયાઓ.
 (૫૭) બેશીઓની વિધા.
 (૫૮) સતી થવાનો ચાલ.
 (૫૯) બાળહત્યા.
 (૬૦) હોબલપડદે સ્ત્રીઓને રાખ-
 વાનો રિવાજ.
 (૬૧) બે બાયડીઓનો વર.
 (૬૨) સ્વયંવર.
 (૬૩) મોશીતળા,
 (૬૪) બાદમરોનું કપટ.
 (૬૫) સ્ત્રીના ધર્મ.
 (૬૬) વરના ધર્મ.
 (૬૭) વહેમ,
 (૬૮) શિક્ષકનો ધધો.
 (૬૯) કર-સીધાકર, આડકતરા
 સરકારી ને મ્યુ. ના કર.
 (૭૦) મહેનતના વિભાગ.
 (૭૧) મિલ્કો.
 (૭૨) નીરખ.
 (૭૩) જમીનનો દર [વિધોટી]
 (૭૪) પૃથ્વી ફરે છે, તેની સા-
 બીતીઓ.
 (૭૫) ભરતી ઓટ.
 (૭૬) મહણ.
 (૭૭) ધીરજ.
 (૭૮) સમય સૂચકતા.
 (૭૯) શરીરસુખકારી.

- (૮૦) ક્ષમા.
 (૮૧) સંતોષ.
 (૮૨) આપબળ.
 (૮૩) આપવડાઈ.
 (૮૪) છાંચ.
 (૮૫) પોતા સમાન ખીબને કે-
 ખવું.
 (૮૬) વૃક્ષન યાયદા.
 (૮૭) બલાઈ.
 (૮૮) “ બાપ તેવા બેટા, ને વઠ
 તેવા ટેટા. ”
 (૮૯) નદી.
 (૯૦) કનકવા (પતંગ.)
 (૯૧) સાંજનો વખત.
 (૯૨) બણીને શું કરવું.
 (૯૩) દરીઆની મુસાફરી.
 (૯૪) પ્રદર્શન.
 (૯૫) શિકાર.
 (૯૬) સોના રૂપાનો ભાવ.
 (૯૭) ધર્મ જ્ઞાનની જરૂર.
 (૯૮) ધર્મિયનું અસ્તિત્વ.
 (૧૦૦) મેવો ને રૂળ ફળાદિ.
 (૧૦૧) બદમા.
 (૧૦૨) કેરી.
 (૧૦૩) રામનવમીને તહેવાર.
 (૧૦૪) તાપ્પત.
 (૧૦૫) નાતાલ વગેરે.

(૧૫૭)

પ્રકરણ ૬ ું.

રિપોર્ટ તથા અરજીઓ કરવા વિષે.

રિપોર્ટ એ અંગ્રેજી ભાષાનો શબ્દ છે; એનો અર્થ સામાન્ય રીતે “ અરજી ” એજ છે, છતાં હાલ વહીવટમાં સાધારણ રીતે સરકારી નોકર ને કાંઈ લખાણ કરે તેને રિપોર્ટ કહે છે, અને રૈયત (લોકો) સરકારી નોકરને પોતાની ને કાંઈ દાદ લખાણથી રજુ કરે, તે ‘અરજી’ કહેવાય છે.—

રિપોર્ટને મથાળે ‘ ગરીબપરવર સલામત ’ એવું કાંઈ લખવામાં આવતું નથી. ને અધિકારી તરફ રિપોર્ટ કરવામાં આવે છે. તેનો હેતુ રક્ત લખાય છે; અને અરજીમાં માછ રાજ્યના વહીવટ મુજબ કેટલાક લખનારા હજુ ‘ ગરીબપરવર સલામત ’ એમ લખે છે, ખીજી લીટીના આરબમાં રિપોર્ટની માફક ને અધિકારી તરફ અરજી કરીએ તેનો દરજ્જો પૂરી રીતે સ્થળ સાથે લખવો. કેટલાક અરજદાર તેવો દરજ્જો શીર્ષનામાંનાંજ ફક્ત લખે છે, પછી આરબથીજ ‘ સાહેબની જીનાબમાં, બગર સાહેબની ખીજમતમાં ’ હું નીચે સહી કરનારની સલામ સાથે અરજ એ છે કે ઇ.—લખી પોતાની લકીકત લખવી શરૂ કરે છે—

રિપોર્ટ તમા અરજીમાં ને અધિકારી તરફ તે લખીએ તેનો દરજ્જો લખતાં ઘણી વખત ભૂલ થાય છે, તેમ માહીતગાર માણસથીજ તે લખી શકાય છે માટે નીચે ઘણાખરા ખાતાના અધિકારી સાહેબોનો દરજ્જો જણાવ્યો છે દરજ્જાની જોડે બનતાં સુધી તે અધિકારી સાહેબોનો ઇન્કામ જોડવો જોઈએ. હલકા સરકારી નોકરો જેવા કે નિશાળનો મહેતાજી, મામનો તજાટી, પોસ્ટ માસતર, ગેટ અમલદાર, કારકુન, તથા આખરી ખાતાનો સબમિનિસ્ટ્રેક્ટર વગેરે નોકરોને ‘ ઇન્કતે આસાર ’ એ ઇન્કામ છે. ઇન્કામ વગરનું લખાણ તોછડું છે; માટે વિવેકસર લખનારે બનતાં સુધી તે લખવુંજ જોઈએ. ઇન્કતે આસારથી ચઢતા દરજ્જાનો ઇન્કામ ‘ આજમ ’ શબ્દનો છે. આજમ ને ઇન્કતે આસાર એ બંને શરસી બા-
ણના શબ્દો છે. ‘ આજમ ’ એટલે ‘ મોટો ’ એ અર્થ થાય છે.

પણ અમુક દરજ્જાના અધિકારી સાહેબોનેજ લખાય છે. તાલુકા માસ્તર, સર કારકુન, અવલકારકુન, અને ચર્ડ ક્લાસ માજીસ્ટ્રેટ, તાલુકાનો પોસ્ટ માસ્તર, ઝોવરશીઅર, વગેરે અધિકારી સાહેબોને ' આજમ ' નો ઇલકાળ છે. તેમને ' આજમ મહેરબાન સાહેબ ' એમ લખવું.

દેશી અધિકારી સાહેબો માટે ઇજ્જત આસાર અને આજમથી ચઢતા દરજ્જાનો ઇલકાળ રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબ છે. હિંદુ અમલદાર, હોય, ત્યારે તેમને રાવસાહેબનો ને પારસી, મુસલમાન કે દેશી ખ્રિસ્તી હોય, ત્યારે તેમના નામ જોડે ખાનસાહેબનો ઇલકાળ લખાય છે. રેવન્યુખાતામાં તાલુકાના મામલતદારો. પોલિસ ખાતામાં પોલિસઈન્સ્પેક્ટરો મોટા સરકારકુનો, ઇનસાઈ ખાતામાં હલકી પાયરીના સબજડજે (મુન્સફ) સરકારી વકીલ, મોટાં શહેરની મ્યુનિસિપાલ કોર્પોરેશનના મેમ્બરો, આજકારીખાતાના ચઢતા દરજ્જાના ઇન્સ્પેક્ટરો, નિશાળખાતાના ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરો વગેરે સરકારી નોકરો કે જેમનો પગાર રૂ. ૧૫૦) થી જાદે અને લગભગ રૂ. ૩૦૦-૩૨૫ સુધી દર માસે હોય, તેમનો ઇલકાળ રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબ છે.

રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબથી ચઢતા દરજ્જાના ઇલકાળ દેશીઓ માટે રાવખહાદુર કે ખાનખહાદુર છે. રૂ. ૩૦૦) થી રૂ. ૧૦૦૦-૧૨૦૦ સુધી દરમાસે જે દેશી અધિકારી સાહેબોને પગાર મળતો હોય તેવા સબજાઓ રાવખહાદુર કે ખાનખહાદુર કહેવાય છે. તેમજ મ્યુનિસિપાલિટી વગેરે સરકાર જોડે મળેલાં રાખતાં ખાતાના મુખ્ય અધિકારીઓને પણ એ ઇલકાળ લખાય છે. વળી સરકાર તરફથી જેમને એવા ઇલકાળ આપવામાં આવે છે, તેઓને પણ રાવસાહેબ, રાવખહાદુર, ખાનસાહેબ, કે ખાનખહાદુર લખાય છે. સરકારી ખાતાના મુખ્ય દેશી અધિકારી સાહેબોનો ઇલકાળ રાવખહાદુર કે ખાનખહાદુરનો છે, તે દરેક અરજદારે પોતાની અરજીમાં લખવો જોઈએ. પણ હાલમાં સરકારે રાવસાહેબ, ખાનસાહેબ, રાવખહાદુર ઇલકાળો સરકારી નોકરોને લખવાનું બંધ પાડ્યું છે.

હવે દરેક ખાતામાં ચઢતા ઉતરતા અધિકારી સાહેબો આ રાજ્યમાં શી રીતે છે, તે ખાતાવાર પ્રથક પ્રથક નીચે લખ્યા છે, તે પરથી દરેક

ખાતામાં જે કોઈ અમલદાર સાહેબ તરફ અરજી કરવી હોય, તેનું શીરનામું વગેરે બરાબર રીતે જણાવવામાં આવે છે; અને તે જણાવવાનીજ અરજી થોડી અધિકારી સાહેબ તરફ લખી શકાય છે, અને મોકલી શકાય છે.

રેવન્યુખાતામાં ગામડાની ઉપજ ઉધરાવનાર હલકામાં હલકા સરકારી નોકર છે, તે ગામના ઇજતે આસાર પટેલ તલાટી તેનો ઉપરી અમલદાર તે તાલુકાનો આજમ મહાલકારી અને રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબ મામલતદાર છે. મામલતદારની કચેરીમાં એક અવલ કારકુન, એક જમાબંધી કારકુન, એક માજીસ્ટ્રેટી કારકુન, એક તુમારી કામો લખનાર ચીટનીસ કારકુન, અને તાલુકામાં ફરનાર એકાદ બે જનરલડ્યુટી કારકુનો, તેમજ ખીબ સાધારણ કારકુનો ને એક ટ્રેઝરર (ત્રિજેરી કારકુન) કે સરાય હોય છે. મામલતદારનો ઉપરી ડિવિઝનમાં આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડિસ્ટ્રિક્ટ ડેપ્યુટી કલેક્ટર સાહેબ છે; અને ત્રિજેરીના સંબંધમાં હજુર ડેપ્યુટી કલેક્ટર સાહેબ છે. ડિવિઝનના કલેક્ટર સાહેબો કે ડિસ્ટ્રિક્ટ કલેક્ટર સાહેબ એ સમજા ૪૨૮૬ કલાસ માજી-સ્ટ હોય છે; તાલુકાનો મામલતદાર જે ધણું કરી સાધારણ રીતે સેકન્ડ કલાસ પાવરવાળો હોય છે, તે તથા અવલકારકુન જે થર્ડ કલાસ પાવરવાળો હોય છે, તેમના ફેસલા પર જીજ્ઞાના કલેક્ટર સાહેબ (ફર્સ્ટ કલાસ ડિસ્ટ્રિક્ટ માજીસ્ટ્રેટ સાહેબ) ને અપિલ થઈ શકે છે. તેમજ રેવન્યુ કામની પણ સમજા અપિલ જીજ્ઞાના કલેક્ટર સાહેબનેજ થાય છે. રેવન્યુખાતામાં હલકામાં હલકી ૩૪) ના પમારની ગામોગામ હવાલદારની જગ્યા હોય છે, તે તાલુકાનો મામલતદાર આપી શકે છે. તલાટીની જગ્યા ને ધણીખરી ૩. ૧૦ થી ૩. ૨૦) સુધીની હોય છે તે ડિવિઝનનો આસિસ્ટન્ટ કે ડિસ્ટ્રિક્ટ કલેક્ટર સાહેબ આપી શકે છે, પટેલ નીમવાનું કામ પણ તેજ અધિકારી કરે છે, પણ તે પર કલેક્ટર સાહેબ તરફથી બહાલી મળવી જોઈએ. કલેક્ટર સાહેબ દરેક મામલતદારની કચેરીના કારકુન તેમજ ફોજદારના તાખાના કારકુન તથા આબકારી ખાતાના હલકા દરજ્જાના ઇન્સ્પેક્ટર, લોકલરંડ ખાતાના કારકુન, પટેલોની તેમજ આસિસ્ટન્ટ, ડિસ્ટ્રિક્ટ ડેપ્યુટી કે હજુર ડેપ્યુટી કલેક્ટરની ઓફિસના તમામ કારકુનો, ને પોતાની ઓફિસના કારકુનો ૩. ૧૨) થી ૩. ૫૦) સુધીનાને નીમી શકે છે, કલેક્ટર સાહેબના ઉપરી

તે રેવન્યુ કમિશનર સાહેબ છે. તે મામલતદારની, અવલ કારકુનની ને ડેપુટી કલેક્ટરની જગ્યા આપી શકે છે, પણ ડેપુટી કલેક્ટર જેવી મોટી જગ્યા માટે ગવર્નર ઇન કૉન્સલની મંજૂરી લેવી પડે છે. રેવન્યુ કમિશનર સાહેબના કરેલા ફેસલાથી નારાજ થઈ અપિલ કરવી હોય. તે ગવર્નર ઇન કૉન્સલનેજ થાય છે.

પોલિસખાતામાં હલકામાં હલકા નોકરો તે ગામડાના પોલિસપટેલો તેમજ છેલ્લા વર્ગના કોન્સ્ટેબલો (સિપાઇ) છે. કોન્સ્ટેબલનો ઉપરી ગેટ અમલદાર-હવાલદાર હોય છે, પોલિસ હવાલદારો રૂ. ૧૦ થી ૨૦ સુધીના લગભગ પગારદાર છે; તેના ઉપર જમાદાર જેને ગાયકવાડી રાજ્યમાં નાયબ ફોજદાર કહે છે તે હોય છે, અને તેના ઉપરી તરીકે તાલુકાનો ફોજદાર એટલે ચીફ કોન્સ્ટેબલ છે. ચીફ કોન્સ્ટેબલના ઉપરી પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે, અને તેમના ઉપરી આસિસ્ટન્ટ પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ કે જિલ્લાપોલિસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ હોય છે, હલકા પગારના તમામ કોન્સ્ટેબલ (સિપાઇ) નીમવાનું કામ પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાહેબનું છે, તમામ ફોજદારી ગુન્હેગારોને પકડી લાવવાનું, સમન કે વારંટ બળવવાનું. ત્રિજેરી સંભાળવાનું ને એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ પહોંચાડવાનું તેમજ કેદાઓને લઇ જવા વગેરે કામ પોલિસનું છે. પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાહેબનો ઉપરી તે પોલિસ કમિશનર સાહેબ છે. ફોજદારની જગ્યા તેજ આપે છે. પોલીસ કમિશનરના કામથી નારાજ થઇ અપિલ કરવી હોય તો તે પણ ગવર્નર ઇન કૉન્સલનેજ થઈ શકે.

જ્યુડિશિયલ એટલે ઇનસારી ખાતાનો સાથી મોટામાં મોટો અમલદાર જિલ્લામાં સેશનજડજ સાહેબ છે. જડજ સાહેબના તાબામાં તે જિલ્લાના સબજા માજિસ્ટ્રેટ સાહેબો અને સબજડજ સાહેબો છે. માજિસ્ટ્રેટ સાહેબના ત્રણ વર્ગ છે ત્રીજા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને જૂજ સળ (એક માસ સુધીની કેદની) કરવાનો અધિકાર હોય છે. બીજા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને ૭ માસ સુધી કેદ અને રૂ. ૨૦૦) સુધી દંડ કરવાનો અધિકાર છે, અને પહેલા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને બે વર્ષ સુધીની કેદની અને રૂ. ૧૦૦૦) સુધી દંડ કરવાની સત્તા છે. તેમના ફેસલાપર અપિલ કરવી હોય તે ડિસ્ટ્રિક્ટ માજિ-

સ્ટ્રેટ ધણું કરી જાતે ઇનસાફ કરતા નથી પણ તાબાના બીજા માનિસ્ટ્રે. ટને તે કામ સોંપે છે. બે વર્ષ ઉપરાંત કેદની, સમુદ્રપારની કે દાસીની સજા સેશનજડજ સાહેબ કરે છે. સેશનજડજ સાહેબના તાબામાં આસિસ્ટન્ટ-સેશનજડજ કે જોઇન્ટ સેશનજડજ સાહેબ પણ હોય છે. ફાંસીની સજા માટે હાઇકોર્ટના નામદાર જડજ સાહેબની મંજૂરી સેશનજડજ સાહેબને લેવી પડે છે, ફોજદારી હલકા ગુન્હાઓનો ઇનસાફ જેમ માનિસ્ટ્રેટ સાહેબો કરે છે, તેમ પાંચ હજાર રૂપિયા સુધીના દિવાની દાવાના ચુકાદા બીજા વર્ગના સજા જડજ (મુન્સફ) સાહેબ કરે છે અને તેમના કરેલા ફેસલા પર જડજ સાહેબને ત્યાં અપિલ થઇ શકે, પાંચ હજાર ઉપરાંત બારે દાવાઓની ફરિઆદ પહેલા વર્ગના સર્મોર્ડિનેટ જડજ સાહેબ (પ્રિન્સિપાલ સદર અમીનને) ત્યાં થાય છે. અને તેમના ફેલાસ પર અપિલ ધણું કરી બારેબાર હાઇકોર્ટમાં જ થાય છે, સ્મૉલકોઝ કોર્ટના જડજ સાહેબ ફક્ત નાની નાની લેણ દેણની રકમના દાવાઓ ચુકવે છે. પણ તેમના કરેલા ફેસલા પર અપિલ થઇ શકતી નથી.

દસ્તાવેજ નોંધાવવા સાડ દરેક તાલુકામાં સબરજિસ્ટ્રારની એક નાની કચેરી હોય છે. તેઓ યોગ્ય શ્રી લઇ તમામ દસ્તાવેજ નોંધે છે અને યોગ્ય સ્ટાંપ પર થયો છે કે નહિ, અવેજ પુરેપુરો અપાયો છે કે નહિ વગેરેની ચોકસી રાખે છે વકીલ બારિસ્ટરોના ખર્ચા ડરી પોતાની પગાંત પચને (લવાદને) સોંપે છે, અને લવાદ કરેલો ફેસલા કોર્ટ નોંધી લે છે તેથી કોર્ટના જેવોજ તે ફેસલો ગણાય છે. આ ૧૧ ફેસલા સિવાય બીજા ખાનગી રીતે કરારના જે લેખો થાય તે સઘળા સબરજિસ્ટ્રાર સાહેબને ત્યાં નોંધાવવા પડે છે, સબરજિસ્ટ્રારના ઉપરી રજિસ્ટ્રાર જનરલ સાહેબ હોય છે.

જીલ્લાના દરેક શહેરમાં કેદીઓને રાખવા જેલ હોય છે તેમાં બે ત્રણ માસના કેદીઓને રાખે છે, જેલના ઉપરીને જેલર કહે છે. લાંબી મુતતના કેદીઓને માટે અમદવાદમાં એક સન્ટ્રલ જેલ બાધી છે બધા જેલરોનો ઉપરી જેલનો સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ હોય છે.

આગકારો ખાતામાં એકસ્ટ્રા તલાટી, સબઇન્સપેક્ટર ને ઇન્સ્પેક્ટર નામે અધિકારી હોય છે. ત્રણ ચાર તાલુકા ભેગા કરી તેના ઉપર એકકો ડિવિ-

અનનો મોટો ઇન્સ્પેક્ટર રાખે છે, કે જેની નીમણૂક કર્ટમ કમિશનર સાહેબ તરફથી થાય છે. જકાત ધણું કરી દરીઆ કાંઠાનીજ હોય છે; મોટા બંદરે પુરબ કચેરી હોય છે. તેમાં સરકારકુન નામે અધિકારી હોય છે. તેમના ઉપરી તે ખાતાના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ હોય છે. અને તેમના ઉપરી કર્ટમ ખાતાના કલેક્ટર સાહેબ હોય છે; અને તેમના ઉપરી કર્ટમ કમિશનર સાહેબ હોય છે; અને તેમનાથી આગળ વધી અરજી કરવી હોય ત્યારે ગવર્નર ઇનકોન્સિલનેજ થાય છે. મીઠું પકવવાના બંદરે પણ, સરકારકુન નામેજ અધિકારી હોય છે. તેના તાબામાં કેટલાક કારકુન તોલાટ વગેરે હોય છે; તેમ બંદરના નાકાપર તપાસ રાખવા પ્રિવેન્ટિવ ઇન્સ્પેક્ટર નામે અધિકારી હોય છે, તેમના ઉપરીઓ પણ કર્ટમ ખાતાના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર, કલેક્ટર, કમિશનર વગેરે સાહેબો છે.

અફીણની ચોરીઓ અટકાવવા સરહદ ટ્રનિટયર ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ નામે અધિકારીઓ હોય છે. તેઓ કર્ટમ કમિશનર સાહેબના તાબામાંજ હોય છે, રેવેન્યુ ખાતાની પેકે આ ખાતું પણ હાલ વિશાળ થઇ પડ્યું છે, અને સરકારને એક મોટી રકમ ઉધરાવી આપે છે.

જમીનની માપણી કરનાર સર્વેખાતું છે. સર્વેખાતામાં મોજણીદારો હોય છે; અને જમીનનો કસ જોઇ દર મુકરર કરનાર કલાસર નામે અધિકારીઓ હોય છે.

મોજણીદાર અને કલાસરોનો ઉપરી આસિસ્ટન્ટ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ રેવન્યુ સર્વે ગુજરાત પ્રાંત નામે અધિકારી છે અને તેનો ઉપરી સર્વે સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ નામે સાહેબ છે.

સરકારી મકાનો બાંધવાં સડકો કરવી પૂલો બાંધવા વગેરે કામો પબ્લિક વર્કસ ખાતું કરે છે તે ખાતાના હલકા નોકરોને ઓવરશીયર કહે છે. અને તેમના ઉપરીઓ એગ્રિકલ્ચરલ ઇન્જનીઅર નામે અધિકારી હોય છે તેમના હાથ તળે આસિસ્ટન્ટ ઇન્જનીઅરો પણ હોય છે, મકાનો બાંધવાં વગેરે કામો કરવા કોન્ટ્રાક્ટરોને આપે છે. માટે કોન્ટ્રાક્ટરોનો સંબંધ પણ તેમની સાથે હોય છે, એગ્રિકલ્ચરલ ઇન્જનીઅર સાહેબોના ઉપરી આખા ઇલાકા-આ ઇન્જનીઅર જનરલ સાહેબ છે.

માંદાને દવા આપવા, સાર કરીતાલો હોય છે- તેમાં દવા આપનારને 'એપ્રન્ટિસ' કે કમ્પાઉન્ડર કહે છે. મોટા ડોક્ટરને આસિસ્ટન્ટ સર્જન કહે છે. અને ઇંગ્લાંડ પાસ થઈ આવેલા હોય, તેને સિવિલ સર્જન કહે છે.

શીતળા કાઢવા સાર દરેક તાલુકામાં અને શહેરોમાં નાના પમારના જે નોકરો રાખે તેને "વેકિસનેટર" કહે છે. વેકિસનેટરના ઉપરી તે ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટરો હોય છે; અને તેમનો ઉપરા આખા ગુજરાતમાં એક છે, તે 'સેનેટરી સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ' કહેવાય છે, મોટા શહેરોની મ્યુનિસિપાલિટી ગંદકી સાફ કરાવવા બંગીઆ વગેરે હલકા નોકરો રાખે તેમનો ઉપરી હેલ્થ ઓફિસર કહેવાય છે. વેકિસનેટરની જગ્યા લેવી હોય, ત્યારે સેનેટરી સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર, પ્રાંત ગુજરાત એ મથાળે અરજી થાય છે.

ગામડાનો મહેતાજી લોકલબોર્ડ નિશાળનો મહેતાજી કહેવાય છે. અને શહેરનો કે કસબાનો મહેતાજી મ્યુનિસિપાલ નિશાળનો મહેતાજી કહેવાય છે. મહેતાજીના હાથ તળે જે શિક્ષક હોય તે આસિસ્ટન્ટ કહેવાય છે. લોકલબોર્ડ નિશાળોના મહેતાજીઓ ને આસિસ્ટન્ટો સઘળા તે જીલ્લાના રાવ. સાહેબ ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરના તાબામાં છે' અને શહેરનાં મહેતાજીઓ ત્યાંની મ્યુનિસિપાલ સ્કૂલ બોર્ડના તાબામાં હોય છે.

ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબોને મદદ કરવા તેમના તાબામાં એકથી જાદે આસિસ્ટન્ટ ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર નામે અધિકારી હોય છે. તાલુકાયા નિશાળના મહેતાજીને આજમ તાલુકા સ્કૂલ માસ્તર કહે છે, અંગ્રેજી હલકા ધોરણ શીખનારી નિશાળના માસ્તરને આજમ મિડલ સ્કૂલના હેડમાસ્તર કહે છે; ઉપલાં ધોરણ હાઈસ્કૂલમાં ચાલે છે, અને તેન માસ્તરને "મહેરબાન હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્તર સાહેબ એમ લખવું", દરેક જીલ્લામાં એકેકી હાઈસ્કૂલ હોય છે. મહેતાજી તૈયાર કરનારી જે કોલેજ છે તેના ઉપરીને ટ્રેનિંગ કોલેજના મહેરબાન રાવ સાહેબ પ્રિન્સિપાલ સાહેબ" કહે છે: આ શિક્ષક તૈયાર કરાવનારી કોલેજનાં ઉપરી મહમ સાહેબને "મહેરબાન ડિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજનાં લેડી સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ" એમ લખવામાં આવે છે. સરકારી ગુજરાતી શાળા ચયોગી ચોપડીઓ સુધારવાનું કામ ટ્રેનિંગ કોલેજના વાઈસ પ્રિન્સિપાલ

સાહેબને સોંપેલું છે, તેઓ “ ટ્રાન્સમેટર” કહેવાય છે. અંગ્રેજી મોટી આર્ટ્સ કોલેજના ઉપરીઓને પણ પ્રિન્સિપાલ સાહેબજી કહે છે. અને તેમના હાથ તળે કોલેજમાં જે શિક્ષાગુરુઓ હોય છે, તેઓ પ્રોફેસરો કહેવાય છે. નિશાળ ખાતામાં લગભગ ૫૦) સુધીના પગારના નોકરો નીમવાનું કામ મહેરજાને એજ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર સાહેબ બહાદુરનું છે, અને વધારે પગારની લાંબી તમામ નીમણુંકો મહેરજાને ડીરેક્ટર સાહેબ બહાદુર કરે છે.

ટપાલના કાગળો દોરતા લઈ જનારા કાસ્ટો “ રનર્સ” કહેવાય છે. અને સ્ટેશનથી પોસ્ટ ઓફિસમાં ટપાલ લાવનાર સિપાઈ હોય, તે “ મેલ પીઆન” કહેવાય, છે, ગામડામાં કાગળો વહેંચનાર સિપાઈને ત્રિક્ષેજ પોસ્ટમેન” કે ‘ પોસ્ટમેન’ કહે છે, ગામડાની નાની પોસ્ટ ઓફિસના તથા ખાંચના માસ્તરને “ ઇજ્જતે આસાર ખાંચ પોસ્ટ માસ્તર કહે છે ખાંચ પોસ્ટ ઓફિસ જોડે દિસાબનો સંબંધ રાખનારી કર્યાની મોટી પોસ્ટ ઓફિસ હોય, તે “ એકાઉન્ટ ઓફિસ ” કહેવાય છે, તેના માસ્તરો ‘ આજમ’ કહેવાય છે. શહેરમાં મોટામાં મોટી પોસ્ટ ઓફિસ હોય, તેના માસ્તર “ ગવ. સાહેબ કે ખાનસાહેબ” લખાય છે નાની પોસ્ટ ઓફિસો તપાસનાર અમલદાર “ પોસ્ટલ ઇન્સપેક્ટર” નામે છે; અને તેમના ઉપરી તેમજ મોટી પોસ્ટ ઓફિસો તપાસનાર અમલદાર સાહેબ તે “ પોસ્ટલ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર ” પ્રાંત ગુજરાત નામે છે, પોસ્ટલ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબો ‘ પોસ્ટ માસ્તર જનરલ ” સાહેબના નાવામાં હોય છે.

મોટા શહેરમાં સરકારી અકેડી મોટી તાર ઓફિસ પણ હોય છે. તેના ઉપરીને ટેલિગ્રાફિક સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ કહે છે.

દેશી રાજ્યોમાં તાલુકાનો ઉપરી થાગદાર હોય છે અને તેમના ઉપરી આસિસ્ટન્ટ પોનિટ્રીકલ એજન્ટો હોય છે મોટું રાજ્ય હોય ત્યાં રેમિડેન્ટ હોય છે; નાની એજન્ટ હોય, ત્યાં તે જજાનો કનેક્ટર હોય તેજ તે એજન્ટના એજન્ટ હોય છે, ગાયકવાડી રાજ્ય મોટું છે, અને તેના ઓધેદારો એંગ્રેજી હયાનાજ હોય છે પણ નામમાં ફેર હોય છે લાકોટાઈને વડોદરામાં પરિષદગઠી કહે છે, મામલતદારને વડીલદાર કહે છે, આમિસ્ટ કલેક્ટરને તાલુકાનુબા કહે છે, અને કલેક્ટરને સુબાસાહેબ કહે છે રેવન્યુખાતાનો

મોટામાં મોટા અમલદાર 'હોય તે સરસુખો કહેવાય છે. પોલિસ કમિશનર સાહેબના તાબામાં પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટના પદવાળા અધિકારી સાહેબને પોલિસ નાયકસુખો કહે છે આ અધિકારી દીવાન સાહેબના તાબામાં છે વગેરે

રેલવેમાં સ્ટેશનના ઉપરીને સ્ટેશનમાસ્તર કહે છે. મોટા સ્ટેશનપર ટિકીટો કરનાર, માલ ચઢાવનાર વગેરે બીજા નોકરો રાખેલા હોય છે. ટિકીટો લેનારને ટિકીટકલેક્ટર કહે છે; અને માલ ચઢાવનારને ગુડસ કલાર્ક કહે છે સડકો તપાસનાર લાઇન ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે. અને પૂલો તપાસનાર બ્રિજ ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે. સાથી મોટા નોકર તે કંપનીનો એજન્ટ કહેવાય છે: અને

સંબંધી બાબતમાં કામકાજ કરનારો ટ્રાફિક મેનેજર' સાહેબ કહેવાય છે

કોઈ પણ મિલ (કાપડ વણવાના સંચા)માં કામકાજ સારૂ કામળ લખવો હોય, ત્યારે તે મિલનું નામ લખી તેના મેનેજર સાહેબ અગર તે મિલના સેક્રેટરી સાહેબ એ શીરનામાથી લખવું. મિલનો કારબાર સધળો ટાયરેક્ટરના હુકમથી ચાલે છે, પણ સધળો વહીવટ સેક્રેટરીના નામથી થાય છે

પખાનામાં કાગળ લખવો હોય ત્યારે તે પ્રેસનું નામ લખી મેનેજરનું નામ લખવું.

ન્યુસપેપર (વર્તમાન પત્ર) સંબંધી કામકાજમાં પત્ર લખવો હોય ત્યારે પેપરનું નામ લખી તેના મેનેજર અગર એડિટર સાહેબ એ શીરનામે લખવું. પૈસા સંબંધી હિસાબનું અને તે પત્ર મોકલવા વગેરે કામકાજ મેનેજર કરે છે. અને તેમાં અમુક વિષય છાપવો; કે નહિ તે સંબંધી કામકાજ એડિટર કરે છે.

મ્યુનિસિપાલીટીમાં અરજી કારવી હોય, ત્યારે તે શહેર કે કસ્ટ્યાનું નામ લખી મ્યુનિસિપાલીટીના "મહેરબાન સેક્રેટરી સાહેબ " એ શીરનામે લખવું, સધળું કામ કાજ કમિટીઓ કરે છે; પણ પત્રવ્યહાર સેક્રેટરી મારફતજ ચાલે છે. સેક્રેટરી દરેક પત્ર જેમતે કમિટી આગળ રજૂ કરે છે અને સળક. મિટીમાં થયેલો દરાવ જે તે ખાંચના નોકર કે અરજદારને જણાવે છે, કોઈ સળકમિટીના કામથી નારાજ થઈ અપિલ કરવી હોય ત્યારે તે મ્યુનિસિપાલીટીના પ્રસિડેન્ટ (પ્રમુખ) સાહેબ તરફ અરજી શુભરાવી

(૧૬૬)

દિવાની કોર્ટની અરજીઓમાં રલાણા સખજડજની કોર્ટમાં દિવાની ફરિઆદી નંબર સન ૧૯૧૧ અમુક આમ લખી તે નીચે વાદી પ્રતિવાદીઓનાં નાત તથા દાવાના રૂપીઆનો આંકડો લખી અરજદારની અરજીઓના મુદ્દા તે તજે વિગતવાર જણાવવામાં આવે છે.

અરજીનીતપસીલ કાયદેસર લખવી જોઈએ, માટે કાયદા જાણનાર વકીલ-મુખત્યારની પ્રથમ સલાહ લઈ અરજી લખવી. તેમ વાંચનાર અધિ. કારી સાહેબને વાંચતાંજ તે અરજી વિવેકસર લખેલી, અને તેમાંના મુદ્દા કાયદેસર છે, અરજદારની ફરિઆદ વાસ્તવિક છે. એમ પ્રતીતિ થાય ત્યારે અરજી લખેલી સાર્થક સમજવી, રિપોર્ટને માટે પણ એમજ સમજવું,

અરજી તથા રિપોર્ટ તજે તારીખ, માસ, સન, લખવાં. મુકામ છેલ્લે હાથે હાથે લખવો, અને જમણે હાથે નીચે છેવટ આલાયધી લીટીથી અરજદારની સહી તથા દસ્તકત જરૂર જણાવવા જોઈએ.

ફેટલીક કોર્ટમાં અરજદારની અરજી વિષે નીચે એકરાર લખવામાં આવે છે, માટે એકરાર લખી, નીચે પાછી સહી કરીને તારીખ નાંખવી જોઈએ.

નમુનામાં નામ ઠામ આપ્યાં છે, તે ઠેકાણે નવાં નામ ઠામ શીખનારનાં જાણીતાં આપી જુદા જુદા અધિકારી સાહેબો તરફ એકવાર નમુના મુજબ અરજી શીખવ્યા પછી પોતાની જાતે શીખનાર સરસ અરજી લખતાં શીખશે. થર્ડ ગ્રેડ ૫૦ સ૦ પરીક્ષા આપનાર ધણા ખરા ગામડાના રહેવાસી હોય છે. તેમ તેઓ તલાટીની હુલકી નોકરીમાં રહે છે, માટે તેમના ઉપયોગ નાજ ધણા નમુના આપ્યા છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

રિપોર્ટ તથા અરજીઓના થોડા નમુના.

(મજુરોના પૈસા અગાઉથી લીધા છતાં કામ પૂરું કરી આપ્યું નહિ

(૧૬૭)

તે વિષે તહોમતદાર જે શહેરમાં રહેતો હોય, ત્યાંના 'માજિસ્ટ્રેટ સાહેબપર કરેલી અરજી.)

મહેરબાન સુરત સિટિના ફર્સ્ટ ક્લાસ માજિસ્ટ્રેટ સાહેબની જનાબમાં સુરત સલાબતપરાના રહેનાર ખાત્રી મગન ગોકળની અરજ એ છે, જે હું વણવાનો રોજગાર કર છું. એ રોજગારમાં અગાઉથી નાણાં આપવાનો વહીવટ છે; તે મુજબ નીચે લખેલા તહોમતદારને રૂ. ૧૫૦) અંકે એકસોપચાસ સંવત ૧૯૪૪ ના જેઠ શુદ્ધ ૧ ને શુક્રવારને દિવસે મેં આપ્યા, તે તહોમતદારે એવી ચરત કરેલી કે રેશમ લઈ જઈ મશતુલ તૈયાર કરીને આપીશ, અને લીધેલા તમારા ઉપર લખેલા રૂપિયા મજૂરી કરીને વાળીશ એ પ્રમાણે સરત કર્યા છતાં રૂપિયા લઈ તહોમતદાર તુર્તજ કોઈ દેશાવર આવ્યો ગયો, તેની તજવીજ કરી, પણ પત્તો લાગ્યો નહિ. હાલમાં તહોમતદાર બહાર ગામથી આવ્યો છે. એ તહોમતદારે રૂપિયા લેનાં મારી સાથે સરત કરેલી તે મુજબ અગાઉથી નાણાં લીધા છતાં મજૂરી ખીલકુલ કીધી નથી. અને કપટ કરી નાશી ગયો, હાલમાં આવ્યો છે, માટે તહોમતદાર ઉપર સન ૧૮૭૯ના ૧૫ માં ઓક્ટોબરની કલમ ૨ મુજબ ફરિઆદ કરી ઉમેદવાર છું કે તહોમતદારને હજુરમાં પકડી મંગાવી સાક્ષીથી તપાસ કરી કાયદેસર વાજબી દાદ આપો, અને તહોમતદાર મારું કામ કરી આપી પૈસા વસુલ કરે એવો ઘટતો બંદોબસ્ત કરી આપશો, વળી કામ કરી આપે તેની ખાત્રી બાબત જમીન લેવાની મહેતબાની કરશો કે સાહેબના હક્કમાં હુવા માગીશ.

તહોમતદારનું નામ.

૧ પટેલ વજેરામ હરજીવન. રહેવાશી સુરત બેગમપરા દુબારા શેરી સાક્ષીના નામ.

૧ દત્તાલ તુળજરામ હરજીવનદાસ. રહેવાશી હરીપરામાં ધી કાંટા આબજ.

૨ બાઈચિંદ જેયંદ. રહેવાશી નવાપરામાં બાતની પીઠ.

તારીખ ૧ લી ગાહે અક્ટોબર સન ૧૮૯૪.

મગન ગોકળ સહી દા. પોતે.

[મળુરી કરવા આપેલો માલતૈયાર કરી આપ્યો નહિ પણ તે પૈકી કેટલાક માલ માટે ધનકાર કર્યો તે વિષે માજીસ્ટ્રેટને અરજી)

મહેરબાન સુરતસિટિના— ફર્સ્ટ ક્લાસ માજીસ્ટ્રેટ સાહેબ;—

સાહેબની જીનાબમા સુરતવાડી રજીઆના રહેનાર પટેલ નાથજી નરસિંહની અરજ એ છે જે હું રેશમી કાપડ વણાવવાનો ધંધો કરું છું. નીચે લખેલો તહોમતવાળો રેશમ કાંતવાનો ધંધો કરે છે. તહોમતવાળાને મેં સંવત ૧૯૪૯ ના કારતક સુદ ૩ ને દિવસે રેશમ શેર ૪૯૫૫૫ જા બાર મથતુલ કરવાને સારૂ આપેલું અને ત્રણ મહિનામાં તૈયાર કરીને આપવું એવો વાયદો કરેલો, બાદ તહોમતવાળો છેક સંવત ૧૯૪૯ ના મહા વદ ૯ ને રોજ મથતુલ શેર ૪૫૫૫૫ જા બાર આપી ગયો. શાગણુ વદ ૬ ને વાર રવેકેને રોજ મથતુલ શેર ૫૫૪૫૫ બાર આપી ગયો તથા ચૈત્ર સુદ ૬ ને વાર બુધે મથતુલ શેર ૭૫૪૫૫ બાર આપી ગયો એકંદર શેર ૧૭૫૫૫ મારે ઘેર આવ્યું. અને બાકીનું શેર ૩૨) જા બાર રહ્યું કે જેની કિંમત આશરે રૂ ૧૮૨૫૫=ની છે. તેની ધણી ઉધરાણી કર્યા છતાં વાયદા કરેલા, જેથી હું ખેસી રહ્યો હાલમાં તારીખ ૧૫ મી ડીસેમ્બર સન ૧૯૪૪ ને રોજ સવારના કલાક ૮ ને શુભારે તહોમતદારને ઘેર ગયો, ને ઉધરાણી કરી કે બાકી રહેલું રેશમ રૂ ૧૮૨૫૫= નું છે, તેનો નિકાલ કર ત્યારે તેણે સારૂ ધનકારનો જવાબ દીધો, મરીખનિવાજ આવી રીતે દાનત કરી મારૂ રેશમ રૂ ૧૮૨૫૫= નું તહોમતદાર ખાધ જાય છે. માટે તહોમતદાર ઉપર ઠગાઈના ગુન્હાની ફરિયાદ કરી દાદ માગુ છું કે તહોમતદારને હજુરમાં પકડી મંગાવી સાક્ષીથી તપાસ કરી કાયદેસર વાજબી દાદ આપો કે સાહેબના હકમાં હુવા માગીશ એજ અરજ.

તહોમતદારનું નામ

૧ મકન માવજી રહેવાશી. સુરત મહીધરપરામાં લીંબુ શેરી,

સાક્ષીનાં નામ.

૧ દલાલ ગોરધન તુળજરામ. હરિપરામાં ચારખાનાના ચકલા આગળ

૨ ઝવેર અમથાલાલ- વાડીરજીઆની પગથીઆશેરી.

તારીખ ૨ ૭ ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૫.

પટેલ નાથજી નરસિંહ સહી દા. પોતે

(માર પડયાની માનિસ્ટ્રેટ સાહેબ તરફ અરજી.)

મહેરબાન સુરત સિટના ફર્નિટ્રેસ માનિસ્ટ્રેટ સાહેબ.

સાહેબની જનાબમાં સુરત નાનપરાની રહેનાર માછણુ બાઈ બળીઆં ઉકલા કીડીઆની દીકરીની અરજ છે જે ગઈ તારીખ ૧ લી અગષ્ટ સન ૧૮૯૨ ને રોજ સવારના આશરે કલાક ૭ ને શુભારે હું તથા મારી મા, મસીદ આગળ મારી બાબી બેઠેલી હતી તેને મળવા ગયાં. તે વખતે નીચે લખેલા તહોમતદારોએ એકદમ હુમલો કરી મારી માને ડાકેણ કહી દંડુકા તથા લાત મુકીઓથી ઘણો માર માર્યો. હું મુકાવવા ગઈ, તેમાં મને પણ દંડુકા તથા લાત મુકીઓથી ઘણો માર માર્યો. એ મારનાં નિશાન મારા મા-થામાં તથા શરીરના કેટલાંએક ભાગ ઉપર મોજુદ છે, એ મારથી ઘણું દુઃખ થયું, ગરીબ નવાજ મારી માને પરમ દિવસે રાત્રે સખ્ત માર માર્યાની મારી મા જુદી ફરિઆદ કરશે. મને માર માર્યો તે બાબત પોલીસમાં જાહેર કરેલું, તેઓ સાહેબે આપ સાહેબને ત્યાં ફરિઆદ કરવા સમજુતી આપી, માટે આ ફરિઆદ તહોમતદારો ઉપર મને માર માર્યો તેની કર છું; ને ઉમેદવાર છું કે તહોમતદારોને હજુરમાં પકડી મંગાવી સાક્ષીઓથી તપાસ કરી કાયદેસર વાજબી દાદ આપો કે સાહેબના હકમાં ઘણી દુવા માગીશ. એજ અરજ. હું બોદાણામાં મારા વર સાથે રહું છું. અને છડીનામનો મેજો જોવા સુરતમાં આવેલી તે જાહેર થાય.

તહોમતદારોનાં નામ.

રહેવાનું ઠેકાણું.

૧ રતના નરોત્તમ.

સુરત નાનપરે.

૨ બાઈ રતન તે રતનાની બેરી.

„ „

૩ બાઈ ગીરીઆ રતનાની છોકરી

„ „

સાક્ષીઓનાં નામ.

૧ ઝીણુંગુલામ મહમદ,

રહેવાસી બહેબાંને ચકલે.

૨ મહમદહુસેનજનમહમદ

„ આસુરમેગને „

૩. બાઇ શુકલી ઉકડા કલીઆ-
ની ઓરત.

,, નાનપરે

તા. ૧૮ મી ઓગસ્ટ સન ૧૮૯૨.

બાઇ. બળીઆં ઊકલા કીડીઆની દીકરીનું નિશાન,
દા, મનસુખરામ સુર્યરામના છે.

(ગાળ દીધાની તથા માર માર્યા વિષેની માનિસ્ટ્રેટ સાહેબને અરજી.)
મહેરબાન ઓરપાડ તાલુકાના સેકન્ડ ક્લાસ માનિસ્ટ્રેટ
સાહેબ—

સાહેબની જનાબમાં કરુખે ઓરપડના રહેનાર મહમદખાં મીઆખાંની
અરજ એ છે જે સાહેબજી આજરોજ સવારના સાત કલાકના શુભારે નીચે
લખેલા તહોમતદારો એકઠા થઈ મારા ઘર આગળ ચઢી આવ્યા, અને
મને કહેવા લાગ્યા કે છોકરાઓને શુ કરવા ગાળો દીધી, મેં કહ્યું કે મેં
ગાળો દીધી નથી; છતાં અદાવતથી એ તહોમતદારોએ મને મા, બેન, દીકરી,
સમાન નાલાયક ગાળો દધ, લાત, મુકીઓથી સખ્ત માર માર્યો; તથા નંબર
૧ ના તહોમતદારે મારે જમણો હાથ હથેલી આગળથી કરડી ખાધો, જેથી
લોહી ધણું નીકળ્યું, અને તે બાબત પોલિસમાં જાહેર કરવાથી ઇસ્પતાલની
દવા કરે છું, તથા મારી ધણીઆણીને પણ ઇંટ વગેરેથી માર મારેલો, તે
પણ ઇસ્પતાલની દવા કરે છે. ગરીબ નવાજ, તહોમતદારોનો જીલમ, પાંચ
સાત દિવસ થયાં અમારા પર ઘણો ગુજરે છે, ગેટનો હવાલદાર મીરજાં
નંબર ૨ ના તહોમતદારનો સગો થાય છે માટે નીચે લખેલા તહોમતદારો
ઉપર તિરસ્કાર તથા બ્યથાના ગુન્હાની ફરિઆદ કરી દાદ માગુ છું કે તહોમ-
તદારોને હજીરમાં પકડી મંગાવી મારા સાક્ષીથી તપાસકરી કાયદેસર વાજબી
ઇનસાફ કરશે કે સાહેબના હકમાં દુવા માગીશ, મારી માને પણ માર
મારેલો છે. તે જાહેર થાય.

તહોમતદારોનાં નામ.

૧ દાઉદખાં અલીખખાં

રહેવાશી ઓરપાડ તા. ૧૮૯૨.

૨ ગસુ અબદુલ રહીમ.

,, ,,

(૧૭૧)

૩ નુરખાં સરદારખાં. રહેવાથી ઝોરપાડ તાહવાડો.

૪ લાલખીયાં હખીખખાંની ઝોરત નામે નુરખીખી. ,, ,,
સાક્ષીઓનાં નામ.

૧ સુલતાનખાં ઉસ્માનખાં. ,, ,,

૨ ખાઈ શકરખીખી હુસનખાંની ઝોરત. ,, ,,

૩ છેવનખીખી પ્રતેહમદમદની દીકરી. ,, ,,

તારીખ ૪ થી અક્ટોબર સન ૧૮૯૪.

મદમદખાં મીઆખાં સહી દા. પોતે

(જંગલપાસ મેળવવા મામલતદારને ખારવાની અરજી).

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરખાન વલસાડ તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની ખીજમતમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મોજે દાંતીના રહેનાર ટોલ રાઘવા કલીઆની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી વલસાડ બંદરથી ભરી દીવ બંદરે વાંશ નંગ ૧૦૦૦) મારે લઈ જવા છે, માટે મહેરખાની કરી સરકાર ધારા મુજબ શી લઈ જંગલપાસ મતે કરી અપાવશો કે કુરજમાં કોઈ હરકત કરે નહિ. એજ અરજ, તારીખ ૬ ડી માર્ચ એપ્રિલ સન ૧૮૯૨.

અરજદાર રાઘવા કલીઆ સહી દા. ચુનીલાલ મોતીભાઈના છે.

(ઘર બાંધવા સાડ છો પકવવાના કાંકરા કાઢવા પરવાનગીની અરજી)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરખાન ભરૂચ તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જનામમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મોજે હીગલોટના વડોરા પટેલ ઉમ્મર ઇસપની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી મારે ઘર બાંધવાસાર છો પકવવા કાંકરા લગભગ ૧૦૦ ગાંડી મજકુર મ મના તળાવ નામે આ-

(૧૩૨)

આપુરીના ઝિગમણે પાસેથી કાઢવા છે, તેની પરવાનગી આપશો, હું ગામ મજકુરમાં ખાતેદાર છું, ખાતેદાર પાસે પણ શી લેવાનો ધારો હોય તો સરકાર દસ્તુર મુજબ શી આપવા હું રાજી છું.

તારીખ ૧ લી માર્ચ સન ૧૮૯૪.

પટેલ ઉમ્મગ ઇસિપ સહી દા. દાદા ઉમ્મરના છે.

(ઉપરી અધિકારી, તાબાના મામલતદારને લખે તેનો નમુનો)

સલામ દીગર, તાલુકે મજકુરનું ગામ મોળે સરખેજમાં આજ રોજ અમારું જવું થએલું, તે વખતે સાપ બરાદ રહે, એવી કાંટા વગેરેની ઝડી અમારા જોવામાં આવી. સખબ લખવાનું કે સદરહું ઝાડી નળી વગેરે જે હોય, તે તાકીદે સાફ કરાવવા તજવીજ કરવી. તા. ૨૪-૧૧-૯૨.

(ઇંગ્લેજ સહી.)

ફર્સ્ટ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર.

અમદાવાદ ડીસ્ટ્રિક્ટ.

(મટોડી મજત લેવા કુંભારની અરજ)

મરીખ પરવર સલામત.

મહેરખાન જળુસર તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જનાબમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મોળે કાવીના નીચે સહી કરનાર રતનજી માધવની સલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી હું જાતનો કુંભાર છું, મજકુર ગામનો ઘણાં વર્ષ થયાં રહેવાશી છું. સાહેબજી મારા ધંધામાં કામ સારું મજકુર ગામના સર્વે નખર ૧૦૦ ના તળાવમાંથી ઇંટ નળીયાં પકવવા સારું મજકુર નખરની ઉગમણી બાજુએ ટેકરો આવેલો છે, તે ટેકરાપરથી માફીથી મટોડી કાઢી ઇંટો નળીયાં કઢ તે સારું મજકુર ગામના પંટલ તલાટી કિપર હુકમ આપવાની મહેરખાની કરશો; કેમકે હું મજકુર ગામમાં ઘણાં વર્ષથી રહી, મારા રોજગારના કામ સારું મટોડી કાઢી ઇંટ નળીયાં કરી ભઠ્ઠી પકવી મારા મરીખનો ગુજારો

(૧૭૩)

કરૂં છું. માટે મારા ગરીબ પર દયા લાવી મારીથી મોટાડું કાઢી બહી
કરવાની રજા આપશો કે હું સાહેબના હકમાં હવા કરૂં. એજ. અરજ.
તારીખ ૯-૩-૯૨.

× રતનજી માધવની સદીનું નિશાન.
દા. મનસુખરામ સૂરજરામના છે.

[ડેપ્યુટિ સેનિટરી કમિશનર મામલતદારને લખે તેનો નમુનો]

રાવસાહેબ મામલતદાર તાલુકે ધંધુકા.

અજ તરફે ગુજરાત ડિવિઝનના ડેપ્યુટિ સેનિટરી કમિશનરની સલામ
દીગર લખવાનું કે ગયા માર્ચ માસનું માસિક પત્રક અમને આજ દિન
સુધી આપના તરફથી મળ્યું નથી, માટે હવે તે પત્રક વળતી ટપાલે અત્રે
મોકલી આપશો. તથા હવેથી દર માસે એ પત્રકો તારીખ ૧૦ મી ની
અદર અમને મળે એવી ગોઠવણ રાખવા આપના કારકુનને સમજાવત આપશો.
તારીખ. ૨૦-૪-૯૨.

અત્રેજી સહી.
ડેપ્યુટિ સેનિટરી કમિશનર.
ગુજરાત ડિવિઝન.

(મામલતદાર પર વાડ કરવા બાબતના કાંટા લેવા અરજ)

ગરીબ પરવર સલામત

મહેરબાન જલાલપોર તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જાનાબમાં તાલુકે મજકુરના રહેનાર ખાતેદાર લડનમ
વસનજીની સલામ દીગર અરજ એ છે કે સાહેબજી મારા ઘર પાછલના
ચાડાને વાડ કરવા સાફ બાવળના કાંટાની જરૂર છે. માટે ઉપરવાડે આવેલા
ગામ ભુથાના ખરાબાની જમીન પરના બાવળનાં ઝાડોપરથી બાવળનો શોર

ગાફી ૮ આઠ લેવા પરવાનગી આપશે. દરતુર મુજબ શી લઈ મજકુર ગામના પટેલ તલાટી હરકત કરે નહિ તેવો હુકમ આપશે, એજ અરજ. તારીખ. ૧-૪-૯૪,

લલ્લુભાઈ વસનત સહી દા. પોતે.

(પરખ માંડવા બદલ જમીન રોકવા પરવાનગી લેવા વિષેની અરજ)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરબાન ચૈર્યાશી તાલુકાના મામલતદાર સાહેબની જનાબમાં હું નીચે સહી કરનાર પરસોતમ ખુશાલ રહેવાશી અડાબજુનાની કુલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી અડાબજુ જવાના રસ્તાપર રાંદેરના પૂલની પાસે મારે ધર્માદા પરખ માંડવી છે. માટે પરખ માંડવાની જગ્યાએ માંડવો નાંખી પરખ માંડવા પંવાનગી આપશે. જેઠ માસ સુધી પરખ રહેશે, ત્યાં સુધી માંડવો રહેશે, બાદ તોડી જમીન હતી તેવી અસલ સ્થિતિમાં ખુદી કરી આપીશ. એજ અરજ. તારીખ ૨૬-૩-૯૧.

× પરસોતમ ખુશાલનું નિશાન દા.

જગજીવનદાસ મોરારદાસના છે.

[રજ માગવાનો તલાટીનો પોતાના ઉપરીપર રિપોર્ટ]

મહેરબાન મામલતદાર સાહેબ તાલુકે ચૈર્યાશી.

સાહેબની જનાબમાં કર્યો રાંદેરના તલાટી ગણપતરામ અંબારામની સલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી વાદી રંગીલદાસ બુખણદાસ વિરુદ્ધ પ્રતિવાદી કેશવરામ હરિચંકરના કામમાં ઓરપાડના મહેરબાન રાવ-સાહેબ સેકન્ડ ક્લાસ સબજડજ સાહેબની કોર્ટમાં તારીખ ૧૬-૨-૯૪ ને રોજ સાક્ષી પુરવા જવાનો સમન મને પહોંચ્યો છે. માટે નજીકના ગામ જંગીપરાના તલાટી સેવકરામ જમનાદાસને દફતર સોંપી કામનો બદોબસ્ત કરી હું ગયો છું, તે સાહેબ મહેરબાનને જાહેર થાય. તા. ૧૬-૩-૯૪,

ગણપતરામ અંબારામ સહી દ. પોતે.

તલાટી કર્યો રાંદેર.

(૧૭૫)

(સરકારી નંબરનું ઝાડ પાડોશીએ કાપી જવાથી તલાટીનો રિપોર્ટ)
મહેરબાન મામલતદાર સાહેબ.

તાલુકે આનંદ.

જનાબમાં કસ્ટો ઉમરેઠના પટેલ તલાટીની સલામ સાથે અરજ એ છે જે કસ્ટો મજકુરના ખાતેદાર પ્રેમાલાલને નામે સર્વે નંબર ૨૧ ની એકર ૨-૮, આકાર ૩. ૧૪-૬ ની જમીન આલે છે. એ શખ્સના એ નંબરની લગોલગની દક્ષિણુ બાજુએ સર્વે નંબર ૨૪ ની સરકારી જમીન છે. એ બંને નજરોની વચ્ચે બાવળ નંગ ૧ એક, લાકડાં મણુ ૨૫ ના આશરેનો આવેલો હતો; તે બાવળ સરકારી હતો, છતાં પ્રેમાલાલ મજકુર પોતાની માલીકીનો સમજી કાપી લઈ ગયો છે, કેમ કે હદ નજીકના બાણુની કોરણુ નજીકમાં આવેલો હતો. એ ઝાડની કિમ્મત આશરે રૂ. ૨-૮ થાય છે; માટે સદરહુ બાવળની ઉપજ લેવા વિશે ઘટારત થવા અરજ ગુનરી છે. તારીખ ૨૪ મી એપ્રિલ સન ૧૯૫૪.

પટેલ રામદાસ શિવલાલ સહી દા. પોતે
તલાટી મુળજી શિવલાલ સહી દા. પોતે.
કસ્ટો ઉમરેઠ પ્રગણે આણુંદ.

(ગામનો હવાડો રિપેર થવા પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ)

મહેરબાન મામલતદાર સાહેબ.

તાલુકે ચૌર્યાશી.

સાહેબની જનાબમાં ગામ મમદલાના પટેલ તલાટીની સલામ સાથે અરજ છે કે મજકુર ગામ પાસે હુમસ જવાની સીધી સડક પર બ્રાહ્મણી-આ કુવો આવેલો; ત્યાં દોરને પાણી પીવાનો હવાડો છે; તે હવાડાની આસપાસની જમીન ખોદાઈ જવાથી હવાડાનું તળીઉં ઉપર નીકળી આવેલું છે. જેથી દોરને પાણી પીવાને હરકત નડે છે. હાલમાં સદરહુ કુવાની નજીક ધર્મશાળા છે તે રિપેર થાય છે; માટે તે સાથે હવાડો પણ રિપેર થવો જોઈએ. અને તેની આસપાસની ત્રણે બાજુની જમીનમાં પુરાણુ થવું જોઈએ. હવાડો રિપેર કરતાં તથા જમીન પુરાણુ કરતાં રૂ. ૨૦) વીસની

(૧૭૬)

લગભગ ખરચ થશે; અને ઢોરની દયા ખાતર તે કરવું ઘણું જરૂરનું છે. લોકલક્ષ્મી ખાતાના ઓવરશીઅર સાહેબ ગામમાં પધાર્યા હતા, તેમને સદરહુ હવાડો ને પ્રતી જમીન રૂબરૂ બતાવ્યા છે, માટે એ બાબત આપ સાહેબ ઘટતો બંદોબસ્ત કરશે. તારીખ ૧ લી ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૪.

પટેલ બીમભાઈ ગોપાળજી સહી દા. પોતે
તલાટી બીમભાઈ ગોવંદજી સહી દા. પોતે
ગામ મગદલ્લા તાલુકે-ચોર્યાશી.

(પાડોશીએ જમીન દબાવવાથી માપણી કરાવવા કરેલી અરજ)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરબાન મામલતદાર સાહેબ. તાલુકે વાગરા.

સાહેબની જીબાવમાં ગામ કેરવાણી રહેનાર બાઈ શાતમા હુસેન આદમની વિધવાની અરજ એ છે જે વાગરા તાલુકાનું ગામ મોજે ટંકરી-આમાં મારી ખેડ ખાતાની જમીન છે, તે જમીન મારા છોકરા સગીર હસિમાઈલ હુસેનને નામે ચાલે છે. અમારીજમીન પૈકી સર્વે નંબર ૨૬૧ ની લગભગ બાલિજી કંઈજાઈર વિશ્વનાથની જમીન છે. એ શખ્સે મારી જમીનમાંથી વીધું ૧ એક આશરે પોતાની જમીનમાં ભેળી દીધી છે. માટે આ અરજ આપી અરજ ગુજર હું કે મારી જમીનની હદ બસાબર મને ઠરાવી આપો, કે પાછળથી હું ત્યાં વાડ કરાવી મળ્યુત કબજો કરી લઉં. માપણીનો ખરચ થશે, તે ભરવા કબુલ કરું છું આ બાબત તાકીદે માપણી કરનાર કારકુનને મોકલશે એજ અરજ. તા. ૩૧ મી માર્ચ સન ૧૮૯૫

અરજદાર બાઈ શાતમા હુસેન આદમની
વિધવા ને સગીર હસિમાઈલ હુસેનની વાલીની
સહી દા. મલેમાન જીનાના છે;

(૧૭૭)

(હરકત કરતું ઝાડ કાપવાની અરજી)

મહેરબાન કાલોલ તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ

સાહેબની જીનાખમાં ગામ જેત્રાલના રહેનાર વ્યાસ. નાથજી પુરપોતમની સલામ સાથે અરજ એ છે જે મારું મકાન સોંડાસાલ ગામમાં આવેલું છે કે. જ્યાં ધણીવાર મારું રહેવું થાય છે' સાહેબજી સદરહુ મારા મકાનની પાસે આમલીનું ઝાડ આવેલું છે, તે આમલીના ઝાડની ડાળી મારા ધરના છપરાના ઉપલા ભાગે મોતીઆપર આવેલી છે, તે જ્યારે પવન આવે છે; ત્યારે સદરહુ ડાળી અમારાં સેંકડો નળીઆં ભાંગી નાંખે છે, તેમ વખતે ઘણાજ જોરથી પવન ફુંકાય તો તેવે પ્રસંગે ડાળી તૂટી પડવાથી અમારા ધરના છપરાને મોટું નુકસાન પહોંચવાનો સંભવ રહે છે. માટે આપ સાહેબને અરજ ગુજરવાની કે સદરહુ સરકારી આમલીનું ઘણું જે મારા છપરાપર આવેલું છે, તે મજદૂર ગામના પટેલ તલાટીને, લખી કાપી નખાવવા હુકમ ફરમાવશે કે સાહેબ મહેરબાનના હકમાં હુવા માગું. એજ તારીખ ૨૧ મી માર્ચ સન ૧૮૯૨.

અરજદાર વ્યાસ, નાથજી પુરપોતમ સહી
દા. પોતે.

[તાડીનો પાસ કરાવવાની અરજી]

ગરીબ પરવર સલામત.

સાહેબ મહેરબાનની ખીજમતમાં મોજે ખુડીઆ તાલુકે ચોર્યાશીના રહેનાર કલીઆ કોઠાની સલામ સાથે અરજ એ છે જે. સાહેબજી મારે મારા છોકરાના લગ્નના કામમાં તારીખ ૫ મી મે સને ૧૮૯૨ ને રોજ તાડી મણુ ૫ (પાંચ) નો ખપ છે; તે સુરત નવસારી ભાગળ આગળના લાક્ષ્મીન્સદાર પરસોતમ ફકીરની દુકાન પરથી લઈ જવી છે; સુરતથી ખુડીએ જતાં રસ્તામાં ગોવાળી. ખમનોલી. વડોદ, જીઆવ ગામની હદ

(૧૭૮)

આવેલી છે, માટે મહેરબાની કરી પાસ મળવાનો હુકમ ફરમાવશે. તારીખ ૧ લી મે સન ૧૮૯૨.

કલીઆ કોલ્યા સહી દા બાળમુકુંદરાય જીવજીલાલ,

(પટેલ તલાટી પગાર મળવા મામલતદારને રિપોર્ટ કરે તેનો નમુનો.)

સરકાર મહેરબાન રાવસાહેબ મામલતદાર.

તાલુકે ચીખલી જિલ્લે સુરત.

સાહેબની જીનાબમાં તાલુકા મજકુરનું ગામ મોજે ઘેકટીના પટેલ તલાટીની અરજ એ છે જે મજકુર ગામના નોકરનો નીચેના માસેનો પગાર મળવા મહેરબાનો રાહે બંદોબસ્ત કરશે.

૩. ૧૪-૧૪-૦ માહે કેબુઆરી માસનો પગાર.

૩. ૧૦-૧૪-૦ તલાટી હરજીવન શીવદાસના.

૧૦-૦-૦ પગાર,

૦-૧૪-૦ કંટીજંટ.

૩, ૪-૦-૦ હવાલદાર હોમેદ રસુલનો પગાર.

૩. ૩-૫-૫ માહે માર્ચ સન ૧૮૯૨ ના માસનો પગાર,

૧-૧૨-૧ તારીખ ૧ લી થી તે તા ૫ મી માર્ચ સુધીના

તલાટી હરજીવન શીવદાસનો પગાર કંટીજંટ સાથે.

૧-૧૩-૪ હવાલદાર હોમેદ રસુલનો પગાર,

૩૧. ૧૮-૭-૫

અકે અદાર રૂપીઆ સાત આના પાંચ પાઈ તારીખ ૧૮ મી માર્ચ સને ૧૮૯૨.

તલાટી હરજીવનદાસ શીવદાસ સહી દા. પોતે.

પટેલ રામજી ઉકા સહી દા, પોતે

એક મામલતદાર ખીજ મામલતદારને એટલે સરખી પંક્તિના નોકરો એક ખીજને શી રીતે લખે તેનો નમુનો

(૧૭૯)

યાદી મહેરબાન ચોર્યાસી તાલુકાના રાવસાહેબ મામલતદાર તરફ પારડીના મામલતદાર તરફથી સલામ સાથે એવી જ.

આ તાલુકે ઇન્કમટેક્ષનાં વર્ષવારી હિસાબનાં ફારમો ખીલકુલ નથી. અને તેથી વાર્ષિક હિસાબ મોકલવાને અટકાવ થયો છે. માટે દરેક જાતનાં ફારમોની બબ્બે નક્કો મહેરબાની કરી વેળાસર મોકલી આપવા બંદોબસ્ત કરશે. તારીખ ૧-૫-૯૩.

અંગ્રેજ સહી.

મામલતદાર-પારડી.

(ડિસ્ટ્રિક્ટ ફોરેસ્ટ ઓફિસર મામલતદારને લખે તેનો નમુનો.)

મહેરબાન મામલતદાર સાહેબ તાલુકે રાજી.

અજ તરફે ડિસ્ટ્રિક્ટ ઓફિસર જીલ્લે થાણા તરફથી સલામ-દીગર લખવાનું કે આ સાથે જાહેરનામાની ૨૦ પ્રતો મોકલી છે, તે લોકડાંના વેપારી વગેરે વર્ગોમાં પસિદ્ધ કગવવાની તજવીજ કરશે. એજ તારીખ ૧૯ એપ્રિલ સને ૧૮૯૨.

અંગ્રેજ સહી.

મુકામ વાંમદા

ડિસ્ટ્રિક્ટ ફોરેસ્ટ ઓફિસર થાણા.

(સ્ટામ્પ રદ પડવાથી તેના પૈસા પાછા મેળવવા વિષે કરેલી અરજ)

મહેરબાન ચોર્યાસી તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જનાબમાં કરુમે પાટણ તાલુકે પાટણ પ્રાંત કડી તે ગા-યકવાડી રાજ્યના રહેનાર લલ્લુ પ્રત્યંદની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી સુરત મહીધરપરાના છાપરી શેરીના રહેનાર મોતીલાલ ગીરધરલાલ પાસે માફ લેણું હતું, તેની ફરિઆદ-અરજ તૈયાર કરવા સાથે સુરત બહાનપુરી બાગળની પેટીના સ્ટાંપવેન્ડર જગજીવનદાસ ગોપાળદાસ પાસે કોર્ટ સ્ટામ્પ રૂ. ૧૫) પંદરનો ખરીદ કરી તે પર ફરિઆદ અરજ તૈયાર કરાવી, બાદએજ મોતીલાલ ગીરધરલાલ પાસેના લેણા વિષે બે બલા માણસોએ વચ્ચે પડી રૂ. ૧૬૦) રોકડા કલદાર અપાવી કેંસલો કીધો, કે જે અમે બંને જણે

કચ્છ રાખ્યો; તેથી તૈયાર કરાવેલી ૨૨િઆદ-અરજી રફ પડી, માટે સદરહુ સ્ટામ્પ રજી કર્યો છે, તેમાંથી ધારા પ્રમાણે કપાત થઈ બાકીના રૂપીઆ મળવા મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબને બલામણુ કરવા વિષે આ મારી અરજ છે. તારીખ ૧ લી ડિસેમ્બર સન ૧૮૯૪.

શા. લલ્લુ ૨તેહચંદ સહી દા. પોતે.

(છ મહિનાની અંદરનો કબજો ગેરવાજબી રીતે કર્યો હોય, તે લેવાની અરજી.)

મહેરબાન તાલુકાના મામલતદાર સાહેબની કોર્ટમાં.

કબજાની ૨રિઆદીનો નંબર

સન ૧૮૯૪

૧. ૧ વાદિ	જાતના	}	વાદી.
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ધંધો રહેવાનું		
ધર્મ જૈન.			

૨ વિરુદ્ધ.

૧	જાતના	બ્રાહ્મણ.	}	પ્રતિવાદી.
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ની ધંધો	રહેવાશી		
૨	જાતના	બ્રાહ્મણ.		
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ની ધંધો	રહેવાશી		
૩	જાતના			
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ની ધંધો	રહેવાશી		

૩. દાવો કબજા સંબંધીનો કિમ્મત આશરે રૂ. ૧૨૫ ની.

ડિસ્ટ્રિક્ટ

સબડિસ્ટ્રિક્ટ મધ્યે તાલુકે નું ગામ

કસ્બે મધ્યે અમારા આવક લોડીનું મોડું દેડું છે; અને તેને લગતી ખુલ્લી જમીન દેરાને લગતી અમારી માલીકીની જોની અંદર ધણું વરસના જુના ચાર થાંભલાઓ દાટેલા છે, તે પણ અમારી માલકીના છે અમારી ખુલ્લી જમીન પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબી ગજ ૧૪ તથા ઉત્તર દક્ષિણ પહોળી આશરે ગજ ૭ છે. એની પૂર્વે અમારી માલીકીના દેરાની પાકી દિવાલ છે, તથા બારણું મૂકેલું છે તે બારણું હાલમાં તાજું અમે ચણાવી લીધું છે. પશ્ચિમે ગાડાં વગેરેને જવાનો સરિઆમ રસ્તો છે. ઉત્તરે નંબર

૧ ના પ્રતિવાદીનું ઘર છે. દક્ષિણે અમારી માલકીનો દેરાના અંગનો પાકો વડો છે. તથા એ વડાની પાસે જુનો અસલ થાંભલો છે.

૪ દાવાનું કારણ તારીખ ૨૬ મી માહે માર્ચ સન ૧૮૯૪ ને રોજ ઉત્પન્ન થયું છે.

૫ ઉપર લખેલા પ્રતિવાદીઓ મધ્યેના નંબર ૧ ના પ્રતિવાદીએ અમારી માલકીની જમીનમાંની થોડી જમીન કે પૂર્વ પાશ્વમ લાંબી આશરે ગજ ૬ તથા ઉત્તર દક્ષિણ પહોળી આશરે ગજ ૩ જે પર અમારો જુનો થાંભલો હતો તે કાઢી નાંખી પોતે પોતાનો નવો થાંભલો નાંખી અમારા બંને બાજુના થાંભલા ઉપર અડાળી ઉતારી કબજે કર્યો છે. તથા બાકીની ખુલ્લી રહેલી જમીન ઉપર ઘેર બાંધે છે કે જેથી સરિ-આમ રસ્તામાં ગાડાં જવાનો અમારો જુનો રસ્તો બંધ થાય છે હાલમાં એ જમીનને લગતું અમારું દેરાસર લગભગ તમામ તે નવેસરથી પાકું બંધાય છે તેથી અમારી માલકીની એ જમીનપર અડારી બાંધવાનો અમારો વિચાર હતો કેમકે સંઘ લોકોને સંકડાથ પડવા લોધે ખુલ્લી જમીન બાંધવી હતી, પ્રતિવાદી નંબર ૧ ના જણવામાં એ વાત આવી તે પરથી નંબર ૨-૩ ના પ્રતિવાદીઓને ઉસ્કેરણી કરી કબજે કર્યો છે. અમોએ એ પ્રતિવાદીને અટકાવ કર્યો, છતાં માન્યુ નહિ. સદરહુ જમીન અમારી માલકીની કબજા વહીવટની પ્રતિવાદીને કબજે છે, માટે પ્રતિવાદીઓ પાસેથી કબજે કરેલી જમીન અમારે કબજે અપાવો. તથા આ કામના ખર્ચ અપાવશો.

૬ સાક્ષીઓનાં નામ તથા ઠેકાણાં.

નામ

રહેવાનું ઠેકાણું

૧

૨

૩

૪

૫

તારીખ ૪ થી મે સન ૧૮૯૪.

(૧૮૨)

હું વાદી એકરાર કરું છું કે આ અરજીમાં
જે મજકુર લખ્યો છે તે મારી માહીતગારી તથા સમજવા પ્રમાણે તદ્દન
ખરો છે. તા. સદર

સહી દા. પોતે

(મામલતદારના કરેલા હુકમથી નારાજ થઇ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર
સાહેબ તરફ કરેલી અપીલની અંગ)

ગરીબ પરવર સલામત.

**મહેરબાન ચોર્યાસી ડિવિઝનના ફર્સ્ટ આસિસ્ટન્ટ
કલેક્ટર સાહેબ. મુ. સુરત ધ્યા સ્વામી.**

સાહેબ મહેરબાનની ખીજમતમાં તાલુકે મજકુરના ગામ મોજે મગદ-
લાના રહેનાર નીચે સહી કરનારાઓની સલામ સહ્યે અરજ એ છે જે
મજકુર ગામના સર્વે નંબર ૮૩, ૬૭, ૬૧ ની અમારી ખાતાની જમીન
છે. અને નંબર ૪૫ ૪૬, ૪૮ ની જમીન ખાતેદાર સુખલા કીડીઆ, રા-
મલા પરભુ અને ભીમભાઇ ગોવિંદજીની છે, નંબર ૩૬ ના તળાવના કાંમ-
માંથી પાણીનો વધારો એ પાછલા નંબરો ૪૫-૪૬-૪૮ ના કાંસમાં થ-
દને જાય છે. અસલથી પાણી જવાનો એ માર્ગ છે. નંબર ૪૮ નો ખા-
તેદાર ભીમભાઇ ગોવિંદજી ગામ મજકુરનો મુલ્કી પટેલ જાતે છે, તેથી
મામલતદાર સાહેબ આડે રસ્તે દોરવાઇ સદરહુ પાણી જવાનો રસ્તો બંધ
કરે છે જેથી સદરહુ પાણીનો વધારો અમારા નંબરોની જમીન તરફ ફરી
વળવાથી, અને ત્યાંથી પાણી જવાનો નિકાલ ન હોવાથી પાણી બરાઇ રહી
તુલને નુકસાન કરે છે, માટે જાતે પધારી એ નંબરોની જમીન નજરે
જોઇ ધટીત દાદ આપશો. પેસ્તર એક અરજી મામલતદાર સાહેબ માર-
ફત આપને કરી હતી, પણ તેનો જવાબ ન મળવાથી આ બારોબાર આપ
સાહેબ તરફ ગુજારી છે. માટે આપ સાહેબ વાજખી દાદ જરૂર આપશો
કે અમે ગરીબ માણસો સાહેબના હુકમાં દુવા કરીએ. તારીખ ૨૩ મી
એપ્રિલ સન ૧૮૯૨.

(૧૮૩)

૧ વલ્લભ કડવા સહી દા. પોતે.

૧ દામા મીઠા સહી દા. કલા રાસા,

૧ દુલ્લભ જુદર સહી દા. ગોવિંદ રામજી.

૧ જેરામ નરમંહ સહી દા. પોતે

(જમીન પોતાના નામેથી કમી કરવા વિષે.)

મહેરખાન વલસાડ ડિવીઝનના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ.

સાહેબની જનાબમાં હું નીચે સહી કરનાર વલસાડ તાલુકાનું ગામ મોજે હરવાડાના રહેનાર ખાતેદાર મકના વજીરીઆની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી મજકુર ગામમાં માફ ખેડ ખાતું છે, તે પૈકી સર્વે નંબર ૮૫, ૭૭, ૭૮ એ ત્રણ નંબરોની જમીન બામ ખાડીમાં રેલ આવવાથી ઘણું ભાગે ખોદાણ થઇ ગઇ છે, તે થોડી રહી છે, તે ખેડાણમાં આદે એવી નથી, માટે તપાસ કરાવી મારા ખાતામાંથી કમી કરાવશો કે સરકાર હાતાના રૂપીઆ નાણક બરવા ન પડે. એજ અરજ. તારીખ ૧ લી માહે ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૪.

મકના વજીરીઆ સહી દા. લક્ષ્મીબાઇ મોહનભાઇ.

(જમીન પોતાના નામપર ચઢાવવા વિષેની અરજ)

સરકાર મહેરખાન નેકનામદાર સુરત જિલ્લાના કલેક્ટર

સાહેબ બહાદુર. એફ. એસ. પી. લેલી.

સાહેબની જનાબમાં અરજદાર હાસીઆં છીતાખાવા બગુખાવા તે કસ્ટમે જમીનના તામે નાંદોદના રહેનારની સલામ સાથે અરજ એ છે જે મારા બાપ બગુખાવા સંવત ૧૯૪૮ ની સાલમાં હું તથા મારો નાનોભાઇ નામે ન્હારશીંગને મૂકી ગુજરી ગયા પણ મારા ગાપના ગુજરી જવા પછી પાંચ છ મહિના વિત્યા બાદ મારો ભાઇ ન્હારશીંગ ગુજરી ગયો. તેને એક છોકરો નામે તખ્તશીંગ છે. સદરહુ મારા બાપે નીચેના ગામોમાં જમીન ખરીદ કરેલી છે, તેનો પ્રથમ માલીક હું વડિલ પુત્રનો હક છે; તેથી સદરહુ જમીન પ્રગણે ચોર્યાશીના ગામ મોજે અલથાણા તથા મોજે બરાટ ગામમાં

મળી આશરે લગભગ વીધાં ૫૦ છે, તે મારે નામે ચઢાવી આપશે. ઐ જમીન મારા મરનાર બાપ નહારશીંગને નામે ચાલે છે.

મારા બાપ સાથે ઘણી લાંબી મુદત થયાં મારે અણુબનાવ હતો, ને મારો બાપ તેમની સાથે રહેતો, તેથી મારા હકને દબાવવા સાર મારા બાપ-એ મારા બાપને ઊધું સમજતી એ જમીન પોતાના નામે કરી લીધેલી; પણ તે મારા બાપની કે બીજી હરદ્રાઈ રીતે તેની ખાનગી પેદાશથી ખરી-દાએલી નથી. મારા બીજીજ તખ્તશીંગ મજકુરે પોતાને નામે જમીન ચઢાવવા વિષે અરજ કરી છે; પણ હજી સુધી તેના નામ પર ચઢાવી આપવામાં આવી નથી, માટે સદરજી જમીન કાયદા મુજબ ને અમારા હિંદુઓના ત્રિવાજ મુજબ હું વડિલના નામ પર ચઢાવી આપવા આપ ખુલાવન સાહેબ રહેમ નજરે હુકમ યરમાવગો કે સાહેબના હકમાં દુવા કરીશ. તા. ૧ લી મે સન ૧૮૯૩.

અરજદાર છાસડીઆ છીતાખાવા
બચુખાવા સહી દા. પોતે.

[આગથી લાચાર થએલાંઓએ આશ્રય મેળવવા કરેલી અરજ]
સરકાર મહેરખાન મુરત જલ્લાના કલેક્ટર સાહેબ બ-
હાદુર મુ. સ્વારી.

સાહેબ મહેરખાનની જતાબમાં અમે નીચે સહી કરનાર ગામ તલ-ગપૌર તાલુકે ચોર્યાશીના રહેવાશીઓની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી ગઈ તા. ૧૬-૫-૯૩ ને રોજ સાંજના કલાક ચારને શુભારે અમારમાંના નાનીઆ કીડીઆના ઝુંપડામાંથી આગ શરૂ થતાં અમારું તમામ ડગીયું બળી ગયું છે. અમે મરફા તથા બેરીઓ ખેતરમાં મજુરી ગએલાં, તેથી ડગીઆમાં કોઈ હતાં નહિ, નાનાં છોકરાં તથા અપંગ ઘરડાં માણસો હતાં, તેમનાથી કંઈજ નીકળી શક્યું નહિ, ઘર અને તેમાંનું તમામ ચાચરચીજ બળી ગયું. એટલુંજ નહિ પણ વાડામાં ખેતીનો પાકેલો માલ, ઘાસ, કડબ, અને જુવારનાં પાલાં હતાં તે પણ બળી ગયાં. ટુંકામાં સાહેબને અરજ કે અમે છેક લાચાર સ્થિતિમાં આવી પડ્યાં છીએ. ખાવાને અન્ન નથી, પહે-

(૧૮૫)

રવાને વસ્ત્ર નથી, અને રહેવાને ઘર નથી. માટે સરકાર તરફથી ચાલુ વર્ષના સરકારી ધારાના રૂપિયા અમારા ખાતાએ જે કાંઈ બાકી હોય તે માફ કરશે. અને જંગલમાંથી મફત કાટ કાપી લાવવા પરવાનગી આપશે. તેમ સુરત, મુંબઈ જેવા મોટાં શહેરોમાં આગથી લાચાર થએલાં ગરીબોને આશ્રય આપવા ધર્માદા ફંડો હોય છે, તેમાંથી મદદ મળે એવો ઘટતો ખંદોબસ્ત કરશે. કે અમો દીન મુશ્કેલીમાં આવી પડેલાં કેવળ લાચાર, અન્ન ભોગાં થઇ માહેબના હકમાં દુવા માગીએ એજ અરજ તારીખ ૧-૫-૯૩

નાનીઆ કીડીઆ સહી દા. પોતે
રામલા ઉકા સહી દા. ગેમા ફકીર.
પ્રેમા ફકીર સહી દા. પોતે.
જોગલા રામલા સહી દા. વચ્ચનદા
લડલુના

(અંદુક ફાડવાની પરવાનગી માગવા વિનંતી અરજી.)

મહેરબાન સુરત સિટિના ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબ.

સાહેબની જાનામમાં હું નીચે સહી કરનાર મૈયદપરાની બોરડી થોડીના રહેનાર ઘેલાભાઈ હરિદાસની અરજ કે મારે ઘેર મારા નાનાભાઈ અમૃતલાલ હરિભાઈનાં લગ્ન વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ને સોમવારે રૂપાં છે, તેનો વરઘોડો સ્વામીનારાયણના મંદીર આગળ થઇ ચાર ખુણાના ચલાથી હસ્તિરામાં થીકાંટા આગળ થઈ મોટે રસ્તે બહાનપૂરી બાગળ આમળ થઇને વાડી-રણીઆની પગથીઆ શેરીમાં જવાનો છે. માટે અંદુકના ખાલી પ્લાર (અવાજ) કરવાની રજા આપશો. વરઘોડો સદરહુ દેવસે રાત્રે કલાક ૮-૧૧ વાગતાં મુઘીમાં ફરશે એજ અરજ. મિનિયૈત્ર વદ ૫ સંવત ૧૯૫૦

અરજદાર ઘેલાભાઈ હરિદાસ સહી દા. પોતે.

(ગામમાં મેળો ભરવાનો હોવાથી પોલીસની મદદ માગવા વિષે પોલીસપટેલનો રિપોર્ટ)

(૧૮૬)

મહેરખાન ઝોરપાડ તાલુકાના ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબ.

સાહેબની જનાબમાં દરમે સન્સના પોલિસપટેલની સલામ સાથે અરજ કે આવતી તાનીખ ૫ મી જાન્યુઆરીએ મજકુર ગામમાં સિદ્ધનાથ મહાદેવની જાત્રા છે, ત્યાં સુમારે દસહજાર માણસ ભેગાં થશે. તે વખતે ટોટો શિસાદ થઈ મુલેહનો ભંગ ન થાય, માટે પોલિસનાં ૧૫ માણસ અત્રે આમલે દિવસે હાજર થાય એવો અદાલત કરશે. એજ તા. ૨૪. મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૪.

પોલિસ પટેલ ઉત્તમરામ શિવશંકર સહી દા. પોતે.

(કુવામાં પડવાથી થએલા મરણ વિષેની અરજ.)

મહેરખાન વલસાડ તાલુકાના ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબ.

સાહેબ મહેરખાનની જનાબમાં મેજે કુડીના પોલિસ પટેલ રવનાથજી ફકીરભાઈની સલામ દીમર અન્ન કે સાહેબજી ગઈ તારીખ ૮—૩—૯૫ ને રોજ સવારમાં કલાક છ ને સુમારે ગામ મજકુરના રહેનાર કાળા મોરા-રના દીકરા જુલાની વડુ આમજળી-ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૧૮ ની પોતાના ઘર પાછળના કુવામાંથી પાણી કાઢતાં દોરડાની આંટીમાં પગ આવવાથી લપસી પડવાથી મરણ પામી છે. મને ખબર પડવાથી ત્યાં જઈ લાસને કઢાવી જોતાં ઊંઘ પણ શપ્સે દેખ બાને ઉંચકી નાખવાથી પડેલી અગર આત્માઘાતના ધરિદે પડેલીનાં કાંધ પણ ચિદ્ધ જળાયાં નહિ; અને પંચોનો પણ અભિપ્રાય તેવો પડ્યો. માટે લાસને અવલ મળલ પહોંચાડવાની રજા આપી, આપ સાહેબને જાહેર થવા આ રિપોર્ટ કયો છે. તા. ૮—૩—૯૫ જલાલી રામનસાદ ઉમેદરામ.

પા રવનાથજી ફકીરભાઈ સહી દા. પોતે.

પોલિસ પટેલ—ગ્રામ. કુડી તાલુકે—વલસાડ.

(ફાજલરનો પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ તરફ રિપોર્ટ)

સરકાર મહેરખાન મુરત જીલ્લાના પોલિસ મુપ્રિ-
ન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બાહાદુર.

મુ. મુરત ધયા રવારી,

(૧૮૭)

સાહેબ મહેરબાનની જીનાબમાં સ્ટેટ સચીણના ફોનદાર જબરદસ્તખાં મુરદાખાંની સલામ સાથે અરજ કે. ગઘ કાલે એટલે તારીખ ૩-૬-૬૩ ને રોજ સાંજની પેસેન્જર ટ્રેન કે જે સચીણ સ્ટેશન પર ૩-૪૫ એ આવી પહોંચે છે, તેમાથી ઊતરી સુરત શહેર-વાડી ધૂળીઆ ધૂળીઆ શેરીની રહે વાસી ગોવિંદપ્રસાદ રણુછોડની ધણીઆણી બાઈ ગંગા પોતાના પિએર ગામ પલસાણે બળદના ગાડીમાં પોતાના બાઈ જેડે બેસી જતી હતી, બાઈ પાસે લગભગ રૂ ૧૫૦૦) ની કિમ્મતના દાગીના પહેરેલા હતા તે જોવાથી એ હરામખોરો તેની પાછળ પડ્યા સાંજના છ કલાક ને શુમારે. પોપડા ગામની હદમાં જધડીઆ નામે ખાડી આવે છે, તેમાં તેઓમાંના એકે પાછળથી ગાડીમાં ચડી બેસી બાઈના બાઈને માથામાં ચાર પાય ડાંગતા ઝપાટા મારી પાડી નાંખ્યો અને તમામ દાગીના બાઈ પાસેથી પડવાથી લીધા અને ખીજાએ બળદ વાડી નાખ્યા મને મધરાતે ખબર પડવાથી હું પાય સિપાઈઓ લઈ દોડી ગયો. જેતાંજ સદરહુ ખાડીમાં બાઈ બિચારી રહતી પોતાનો બાઈ જે બેબાન સ્થિતિમાં પરેસો હતો તની પાસે બેઠેલી જોઈ. સરહુ શખ્સને ચાર વેડીઆ પાસે બિચારી સુરતની પારેખ ડિસ્પેન્સરીમાં મોકલવામાં આવ્યો છે, અને બાઈ મજકુર તેની ગાડી સાથે હાંકનાર નવો મેળવી પોતાના પિએર ગામ પલસાણે રણુછોડ સુંદરજીને ત્યાં ગઘ છે, હરામખોરોની તપાસ તે દિવસે આખી રાત ૪૨તાં ગામેમાં કરી આજે સવારે આઠ વાગ્યા તોપણ પત્તો લાગ્યો નથી માટે આ અરજ આપસાહેબ તરફ વધારે બહોબસ્ત થવા ગુનગરી છે, એજ તારીખ ૪-૬ ૬૩ જબરદસ્તખાં મુરદાખાં સદી દા. પોતે.

ફોનદાર સ્ટેટ સચીન

(મિલકતનો કબજા લેવા બાબત દિવાની કોર્ટમાં અરજ)

વલસાડના મહેરબાન મેકેન્ડ કલાસ મબજ ડજ

સાહેબની કોર્ટમાં દાવો.

ફરિઆદી નંબર

સન ૧૮૮૦

હાંસજી રઘનાથ પોતે તથા પોતાના મરનાર બાપ
ખિજલાલ રઘનાથના વારસ હાંસજી મજકુર જાતના
લેઉઆ કણુખી ધધો ખેતીનો ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૫
ની રહેવાસી ગામ અડદા તાલુકે જલાલપોર,

} વાદી

કેવળરામ ગણેશ જોતના મારવાડી કડીઆ ધધો
નોકરીનો ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૭ ની રહેવાસી ગામ
અડદા તાલુકે જલાલપોર

} પ્રતિવાદી

હું હાંસજી રઘનાથ પોતે તથા પોતાના મરનાર બાપ ખિજલાલ ર-
ઘનાથના વારસ સદરહુ વાદી નીચે મુજબ જણાવું છું કે—

સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટ સબડિસ્ટ્રિક્ટ જલાલપોરનું ગામ મોજે અડદામાં ઘર
૧ કણુખી વાડામાં કે જેનો માલીક હું વાદી હતો

સદરહુ મકાન ૧૧૮૪૩ ના નેઠે વફ ૧૦
તારીખ ૮ મી માહે જુલાઈ સન ૧૮૮૭ ને રોજ ગેરકાયદે કબજો કર્યું છે

સદરહુ મકાનનો કબજો પ્રતિવાદી અને ન આપતાં પોતે દબાવી પડ્યો
છે. માટે મારી અરજ એ છે જે,

(૧) નીચે લખેલી વિગતનું ઘર પ્રતિવાદી પામંથી મારે કબજો અપાવો.

(૨) લકીકતથી એ સિવાય કોઈને વાજખી અને મોગ્ય જણાય તેવી
દાદ આપો.

દાવો કરવાનું કારણ સંતત ૧૮૪૩ ના નેઠે વફ ૧૨ તારીખ ૮ મી
માટે જુલાઈ સન ૧૮૮૭ ને રોજ ગેરકાયદે કબજો કર્યો ત્યારથી કિ-
સ્મ થયું છે,—

મકાનની વિગત,

ડિસ્ટ્રિક્ટ સુરત સબડિસ્ટ્રિક્ટ જલાલપોરનું ગામ મોજે અડદામાં ક.
ણુખીવાડામાં છે તે, ઉત્તરે બહેચર હરિભાઈનું ઘર છે. દક્ષિણે મોતી ગલલનું
ઘર છે; પૂર્વે વાદી છે; પશ્ચિમે સરિઆમ રસ્તો છે. કિમ્મત આશરે રૂ. ૭૫)
એજ તારીખ ૧ લી માહે માર્ચ મન ૧૮૯૦,

હાંસજી રઘનાથ પોતે તથા મરનાર પોતાના બાપ ખિજલાલ રઘના-
થના વારસ હાંસજી રઘનાથ સહી દા. પોતે.

હું હાંસજી રઘનાથ પોતે તથા મરનાર પોતાના બાપ ખિજલાલ રઘ-

(૧૮૯)

નાથના વારસ હાંસજી રઘનાથ એકરાર કરે છું કે અરજમાં લખેલી હ-
કીકત સાચી છે

હાંસજી રઘનાથ તથા મરનાર પોતાના બાઈ શિજીલાલ રઘ-
નાથના વારસ હાંમજી રઘનાથ સહી દા. પોતે.

(ભરણ પોપણ માટે એક બાઈની નાદારીમાં દિવાની કોર્ટને અરજ.)

સુરતના સેકન્ડ ક્લાસ સબજજ્જ સાહેબની કોર્ટમાં.

દિવાની પ્રિયાદી નંબર. સન ૧૮૯૨.

બાઈ ગંગા તે બીબા મકનની છોકરી, જાતના }
ધાંચી. ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૩૦ ની, ધંધા ધરકામનો } વાદી.
રહેવાસી સુરત સલાબતપરાના.

વિરુદ્ધ.

ગોવિંદ લાલા જાતના ધાંચી ઉમ્મર આશરે વર્ષ }
૩૦ ની ધંધા તેલ દોલેલ વેચવાનો. રહેવાસી મોના } પ્રતિવાદી.
તાલુકે આરડોલીના.

દાવો ૩. ૯૨૪

હું વાદી બાઈ ગંગા મજકુર નાદાર છું, તે આ દાવાની અરજનું
કમિશન ભરવાની મારામાં તાકાદ નથી, ને અરજ સાથે રજુ કરેલી યાદીમાં
લખેલા માલ સિવાય મારી પાસે કંઈ મિલકત નથી, તેથી આ મારી અર-
જ નાદારીમાં દાખલ કરવાની કોર્ટ પરવાનગી આપવી જોઈએ.

હું વાદી મજકુર લખી જણાવું છું કે—

૧. ઉપરો પ્રતિવાદી મારા દણી થાય છે. તેની સાથે આશરે વર્ષ
પંદર ઉપર મેં નાતડ કરેલું, ત્યારબાદ પ્રતિવાદીને હું રહેતી હતી
અને મને બે ફરજદ પણ થએલાં હતાં.

૨. પ્રતિવાદીએ મને પલ્લાનું જે ધરેલું ચડાવેલું હતું. તે પહેરી એ
પ્રતિવાદીને ત્યાં ગએલી ને રહેતી હતી, તે તમામ ધરેલું પ્રતિવાદીએ લઈ
સંવત ૧૯૪૩ કારતક માસ ઈસા સન ૧૮૮૬ ના નવેમ્બર માસમાં મને
કાઢી મૂકી તેથી હું મારા આપના ધરમાં રહી છું.

૩. પ્રતિવાદીએ કાઢી મૂક્યા પછી ધણીવાર કલ્યાણતં તથા કહેવડાવ્યા છતાં તેણે મને પોતાને ત્યાં રાખી નહિ, ને રાખતો નથી. તેમ ખોરાકી પોશાકી પણ પુરી કરતો નથી.

૪. પ્રતિવાદીએ હિંદુશાસ્ત્ર તથા દેશ રિવાજ તથા અમારી ન્યાતના ધારા પ્રમુખે મને પોતાની સાથે રાખી મારો ખોરાક પોશાક પુરો કરવો જ્ઞેષ્ઠએ, તે મુજબ તે કરતો નથી, નથી ખોરાકી પોશાકી વગર હું ધણી ઇજા પામી છું ને પામું છું.

૫. પ્રતિવાદીને તારીખ ૧૬ મી અક્ટોબર સન ૧૮૯૧ ના રોજ એક નોટિસ ટપાલ મારફત આપી, તે તેણે નહિ લેવાથી તેનું પાકિટ પાછું આવેલું છે.

૬. મારે પ્રતિવાદી પાસે મારી ચડેલી ખોરાકી પોશાકીના તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૧ થી તે તારીખ ૩૧ મી ડિસેમ્બર સન ૧૮૯૧ સુધી વર્ષ ૧ ના દર માસે રૂ. ૭) સાત લેખે રૂ. ૮૪) લેવા દાવો કરું છું. તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સન ૧૮૯૨ થી દર વર્ષે રૂ. ૮૪) લેખે મારી હયાતી સુધી પ્રતિવાદી પાસેથી લેવા સારૂ એ રૂ. ૮૪)ના દશ પટને દિસામે રૂ. ૮૪૦)નો દાવો કરું છું. જુમલે રૂ. ૯૨૪) નો દાવો કરું છું.

૭. મારા દાવાનું કારણ ચડેલી ખોરાકી પોશાકીનું તા. ૩૧ મી ડિસેમ્બર સન ૧૮૯૧ ને રોજ તથા ત્યાર પછીની ખોરાકી પોશાકી લેવાને તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સન ૧૮૯૨ થી દર દર વર્ષે ઉત્પન્ન થયું.

માટે હું વાંદી નામે મુજબ દાદ માગુ છું કે—

૧ મારી ચડેલી ખોરાકી પોશાકીના ઉપર બતાવ્યા મુજબ વર્ષ ૧ ના રૂ. ૮૪) પ્રતિવાદી પાસે અપાવો

૨ તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સન ૧૮૯૨ થી દર વર્ષે વરસએકના રૂ. ૮૪ લેખે મળી ખોરાકી પોશાકીના પ્રતિવાદી મારી હયાતી સુધી દરવર્ષે ચડ્યા ચડ્યા મને આપ્યા કરે, એવું હુકમનામું કરી આપો.

૩ આ દાવાનો ખર્ચ અપાવો.

તારીખ ૫ મી જાન્યુઆરી સન ૧૮૯૨.

૦ બાઈ ગંગા બીખા મકનની છોકરી.

સહી દા. બીખા મકનના.

(૧૯૧)

હું વાદી બાઈ ગંગા—બીખા મકનની છોકરી એકરાર કરું છું કે
આ અરજીમાં લખેલો મજકુર મારા જાણ્યા પ્રમાણે સાચો છે. તા. સદર.

૦ બાઈ ગંગા બીખા મકનની છોકરી.
સહી દા. બીખા મકનના છે.

(નાદારીની અરજી જોડે પોતાની મિલકતની વાદી આપેલી તે)
સુરતના સેકન્ડ ક્લાસ સબજજ્જ સાહેબની કોર્ટમાં.

દિવાની ફરિઆદી નંબર સન ૧૮૯૨,

વાદી—નાદાર બાઈ ગંગા બીખા મકનની છોકરી.

પ્રતિવાદી—ગોવિંદ લાલા.

દાવો ૩. ૯૨૪)

હું સદરહુ વાદી બાઈ ગંગા નાદાર છું મારી પાસે જે માલમતા છે.
તેની વાદી નીચે પ્રમાણે:—

૩ ૧—૮—૦ પેહેરવાના સાલ્લા એ સુતરાઉ.

૩ ૦—૮—૦ હગલી એક સુતરાઉ.

૩ ૦—૮—૦ કાંચળી નંગ એ ,,

૩ ૧—૦—૦ બાધરા નંગ એ ,,

---

૩ ૫—૮—૦

એણી વિગતે માલ મતા છે; એ ઉપરાંત બીજી કાંઈજ માલ
મતા નથી.

તારીખ ૫ મી જાન્યુઆરી સન ૧૮૯૨.

૦ બાઈગંગા વાદી તે બીખા મકનની છોકરી
સહી દા. બીખા મકનના છે.

(જડજ સાહેબની કોર્ટમાંથી સગીરની મિલકતનું સર્ટિફિકેટ લેવાની અરજી.

(૧૯૨)

મહેરબાન ભરૂચના દુલ પાવર સિનિયર આસિટંટ જજ
સાહેબ બહાદુર.

સાહેબની જીનાબમાં હું અરજદાર સીર એતે શાખ અલીખાન, રહેવા
સી વડોદરાના જાતના મુસલમાન પદાણુ, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૫ ની,
સલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી મારો બાપ અલીખાન ૧૮૯૦
ના જાન્યુઆરી માસની તારીખ ૧૪ મીને રોજ વડોદરામાં ગુજરી ગયા છે,
તેને પેટે મારા ઉપરાંત નીચે લખેલાં સગીર છોકરા છોકરીઓ છે, તેનું મ-
ન ૧૮૯૦ ના એક્ટ ૮ મુજબ વાલીપણાનું તથા વહીવટનું સિટીફિકેટ મ-
ળવું જોઈએ; તે વિષે મારી અરજ છે. તે સગીર છોકરાં.

૧ મીર મુજદર અલીખાન,	ઉમ્મરઆશરે	જન્મતિથિ	જાતના
	વર્ષ ૧૭	યાદનથી	મુસલમાન.
૨ મીર નાશીર અલીખાન	૧૫	"	"
૩ મીર મહમદ અલીખાન	૧૮	"	"
૪ છોકરી શીરાજુલ નીશા બેગમ	૧૨	"	કુંવારી.
૫ સરદાર જુલનીશા બેગમ	૮	"	"

૫ મરનાર મારા બાપની સ્થાવર મિલકત જમીન એકર ૯૭૯-૧૫
જલ્દે ભરૂચમાં છે તે તે આ કોર્ટની હકુમતમાં છે. તેની અજમાશી કિ-
મ્મત આશરે રૂ. ૮૬૭૨૫ છે; તેનો માલીક હું તથા ઉપર લખેલાં સગીર
છોકરાં છે ઉપર લખેલી જમીન આમોદ તાલુકાનાં ગામ કેરવાડા, પીપલીઆ
તથા આછોદમાં છે.

સદરહુ મિલકત હું અરજદારના કબજામાં હાલ છે. તે સગીર છોક-
રાંઓ પણ હું અરજદારના કબજામાં છે.

૩. સગીરનાં સગાઓ નીચે પ્રમાણે.

- ૧ સગીર છોકરાંની માતી મા બાઇ રાજી બીબી તે મુનશી શેલામ
કાદરની વિધવા રહેનાર વડોદરામાં મીર સાહેબના વાડામાં,
- ૨ સગીરોની બેન જમીલુન નીશાબેગમ મહમદહુસેન આનાહુસેનની ઓરત.
- ૩ સગીરોનો શાવકો કાકો મીક મહમદ હુસેન વલદે અકબર અલીખાન
અંદાઝીની નોકરી.

(૧૯૩)

૫. સગીરોનો વાલી તથા વહીવટ કરનાર કોઈ પણ કોર્ટથી કોઈને નીમવામાં આવેલો નથી.

૬. સગીરોની મિલકત હું અરજદારના કબજામાં છે. ને સગીરના વાલી તથા વહીવટપણીની બાબતમાં કંઈ પણ અરજ થઈ નથી.

૭. આ અરજથી દાદ માગું છું કે સગીરોનું વાલી તથા વહીવટપણીનું સર્ટીફિકેટ મને મળવું જોઈએ.

૮. હું અરજદાર સગીરોનો વાલી તથા વહીવટદાર નીમાવાને સધળી વાતે લાયક છું.

૯. હું અરજદાર સગીરોનો સગો ભાઈ થાઉં છું. તેથી સગીરોનો વાલી તથા વહીવટદાર નીમવાનો મારો હક છે.

૧૦. આ અરજ થવાનું કારણ એટલુંજ છે કે મરનારનું કરજ છે. ને તેની મિલકત ઉપર કેટલાંએક હુકમનામાં થએલાં છે. કરજની વ્યસ્થા થવા સાર આ સર્ટીફિકેટની જરૂર છે. તારીખ ૪ મી માહે માર્ચ સને ૧૮૯૧.

મીર એતે શાખ અલીખાન વલદે ઇબ્રાહીમ અલીખાનના કુલ મુખત્યાર કૃષ્ણરાવ આનંદરાવ સહી દા. પો.

હું અરજદાર એકરાર કરું છું કે ઉપર અરજમાં લખેલો મજકુર મારો જાણુવા પ્રમાણે સાચો છે. તા. સદર.

કૃષ્ણરાવ આનંદરાવ તે મીર એતે શાખ અલીખાન વલદે ઇબ્રાહીમ અલીખાનના કુલ મુખત્યાર સહી, દા. પોતે.

(ઇન્કમટેક્સ ઓછો કરાવવા વિષેની અરજ)

મહેરખાન ઓરપાડ ડિવિઝનના ઇન્કમટેક્સ કલેક્ટર

સાહેબ—

સાહેબની જાનાબમાં મોજે કોસડના રહેનાર હું નીચે સહી કરનાર હકમા નેમાજની અરજ નીચે મુજબ.

(૧) સને ૧૮૮૬ ના ૨ જ એપ્રિલ મુજબ આ સાલ કરના રૂ. ૩૫) પાંત્રીસ મેં આપ્યા છે.

(૧૬૪)

(૨) મારો ધધો વ્યાજ વટંદરનો છે. અને પેદાશ આશરે રૂ. ૭૦૦) ની છે, તેનો હિસાબ છે.

(૩) ઉપલી પેદાશ વરસ એકની છે.

(૪) ખીજી પેદાશ નથી.

માટે અરજ કરૂં છું કે કરના રૂ. ૩૫) પાંત્રાશ આવ્યા છે, તેમાંથી કમી કરી પેદાશના ઉપર કર ઠેરવશો.

ગઈ સાલ કરના રૂ. ૨૮) અઠ્ઠાસીશ આવ્યા છે.

તારીખ ૧૦ મી આગસ્ટ સન ૧૮૯૨.

હકમા નેમાજી સહી દા. પોતે.

હુ હકમા નેમાજી એકરાર કરૂં છું કે અરજીમાં જે વાત લખી છે તે ખરી છે.

હકમા નેમાજી સહી દા. પોતે.

(સખરજીસ્ટારની-ઓફિસમાંથી દસ્તાવજની નકલ માગવાની અરજ.)

મહેરખાન જલાલપૌર તાલુકાના સખરજીસ્ટર સાહેબ—

સાહેબની જનાબમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મોજે ખરસાડના રહેનાર દેશાઈ રણછોડજી ગોપાળજીની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી મેં આપ સાહેબની ઓફિસમાં ગઈ તારીખ ૧૭ એપ્રિલ સને ૧૮૯૨ ને રાજ રધા બાણીની જમીનનો વેચાણનો જે દસ્તાવેજ રજીસ્ટર કરાવેલો છે. તેની નકલ આપ સાહેબની સહી સિક્કા સાથે દિવાની કોર્ટમાં કામ ચાલે ત્યાં રજુ કરવાની જરૂર છે, માટે હિ, ૮ માં મળવાનો ઘટતો બંદોબસ્ત કરશો. એજ અરજ તારીખ ૧૫ મી માર્ચ સન ૧૮૯૫.

અરજદાર દેશાઈ રણછોડ ગોપાળજી સહી દા. પોતે—

(નોકરી માગવા બાબત વેકસિનેશન ખાતામાં અરજ,)

સરકાર મહેરખાન વેકસિનેશન એન્ડ સેનિટરી ડિપાર્ટમેન્ટના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર—

પ્રાંત ગુજરાત.

(૧૯૫)

સાહેબ મહેરબાનની જીનાયતમાં હું નીચે સી કરનાર સુરત બેગમપરામાં જુલા મોદીની પોળના રહેનાર ઉમેદવાર મગનલાલ પ્રભુદાસની લલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે આપ સાહેબના તાબામાં સુરત પારખ ડિસ્પેન્સરીના વેકિસનેશના હાથ હેઠળ ર. ૫) પાંચના પગારની ઉમેદવારની એક જગ્યા ખાલી પડી છે, તે મહેરબાની કરીને મને આપશો કે હું વેકિસનેશનનું કામ સારી રીતે શીખી સરકારી નોકરી બરાબર બજાવી સાહેબ મહેરબાનના હકમાં ફાવે મળીશ હું ગરીબ માણસ છું મારા બાપા ગુજરી ગયેલા છે; અને કુટુંબનો આધાર મારા પર છે. હું થર્ડ પ્રોપ્રિયેટર સર્વિસ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં ગયે વર્ષે પાસ થયેલો છું; સર્ટિફિકેટની નકલ આ સાથે સામેલ છે. એજ અરજ, તારીખ ૧૪ મી માર્ચ સન ૧૯૯૫.

અરજદારને ઉમેદવાર મગનલાલ પરભુદાસ સહી દા. પોતે.

(મોજણીદારે લાંચ માગી તે નહિ આપવાથી કબજોએ બાણ નાંખવા દરાવ કર્યો તે રફ કરાવવા વિષે અરજ)

મહેરબાન ફોર્મસ સાહેબ બહાદુર આસિસ્ટન્ટ

સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત.

સાહેબની જીનાયતમાં મોજે મોના તાલુકે બારડોલી જિલ્લે સુરતના રહેનાર પટેલ હીરા કરસનની અરજ એ છે જે-મારા ગામમાં હાલમાં મોજણીદાર હરિશંકર વિશ્વનાથ માપણી કરવા આવેલા છે, તે ગઈ તારીખ ૨૬ મીને રોજ મારા ખેતર સર્વે નંબર ૨૫ માં માપવા આવ્યા ત્યારે મારી પાસે ર. ૫) પાંચ માગ્યા, તે મેં નહિ આપ્યા, તેથી મારા ખેતરમાં બાણ પાડ્યું. એ બાણ વાવેતરમાં કરવું પડશે, તેથી તુલને નુકસાન થશે, માટે તે બાણ મોજણીદાર છેડાપર કરાવે એવો હુકમ પ્રમાણશો, કે મને ગરીબને નુકસાન થાય નહિ. એજ અરજ. તા. ૨૫-૫-૯૪

પટેલ હીરા કરસનદાસ સહી દા. પોતે.

(૧૯૬)

(સર્વે ખાતામાં નોકરી મેળવવા સારૂ શરૂઆતમાં કામ શીખવાની પર-
વાનગી માગવાની ચરણ)

મહેરબાન ટી. આર. ફરનાન્ડીસ સાહેબ બહાદુર.

ડેપુટી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રેવન્યુ—સર્વે પ્રાંત ગુજરાત.

સાહેબની જનાબમાં ચરણદાર નારણ પુરૂષોત્તમદાસ નમ્રતા પૂર્વક
ચરણ ... છે જે સાહેબજી હું સેકન્ડ ગ્રેડ પબ્લિકસર્વિસ સર્ટિફિકેટ પરો-
ક્ષામાં માપણીના રિપાય સાથે પાન યએલો છું તે સર્ટિફિકેટની ખરી નકલ
જેડે સામેલ છે, માગ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે આપને ત્યાં કેટલાક
મોજણીદારોની જરૂર છે, માટે મને માપણીનું કામ શીખવાની પરવાનગી
આપશો કે જેથી તે કામ શીખી કાંઈ નોકરી મેળવવાને લાયક થાઉં, ને
બવિષ્યમાં તે મળવાથી ગેર બાજરી પેદા કરવાથી સાહેબના દકમાં દુવા
માગીશ એજ ચરણ તા. ૧૯-૧૧-૮૪.

તાબેદાર નારણ પુરૂષોત્તમદાસ.

ગામ હીંગલોટ તાલુકે બડચ.

(મોજણીદાર પોતાના કિપરી તરફ દબાવેલી જમીનનો કબજો
છોડાવવા રિપોર્ટ કરે તેનો નમુનો)

મહેરબાન હેડ સર્વેયર જેઠાલાલ ગુલાબચંદ બી. દફતર
રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત.

જનાબમાં મોજણીદાર ખુશાલ કલ્યાણજીની સલામ દીગર ચરણ
એ છે જે ચોર્યાસી તાલુકાનું ગામ મોજે તગપોર માપણી કરવા
સારૂ મને નીમ્યો છે. મજકુર ગામમાં નંબર ૨૫૨ ના ખતેદાર પીલા રૂપાએ
સર્વે નંબર ૨૪૨ ની તળાવની એકર ૦-૩ ચુંડા જમીન દબાવી વાવેતર
કર્યું છે, તેમાં જુવારનું તુલ છે. તે નંબરમાં હિસ્સા માપવા ગયો, તો તે
દબાણ માલુમ પડ્યું છે, તે જમીન છોડવાનું તેને કહ્યું, પણ તે છોડતો
નથી. માટે છોડાવવા સારૂ મહેરબાન સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબની મારફત
તાલુકે લખજોજી. તારીખ ૧૮-૧-૮૫.

ખુશાલદાસ કલ્યાણદાસ મોજણીદાર.

(૧૬૭)

(પોતાની જમીનમાંની રદ થએલી જમીન-ખંભો બાદ કરાવવા વિષેની અરજી.

મહેરબાન હેડ સર્વેયર બાપાલાલ પુરવોતમદાસ
ઇ. ફકતર રેવન્યુ સર્વે-પ્રાંત ગુજરાત

સાહેબની જનાબમાં અરજદાર પં. લ ગીરધર શામળ રહેવાસી મોજો બરબોધન તાલુકે ચોરપાડનાની નમ્રતા પૂર્વક અરજ એ છે જે મજકુર ગામમાં સર્વે નંબર ૧૨૦ એકર ૧-૨૫ આકાર ૩ ૧૦-૮ ની જમીન મારે નામે ચાલે છે તેમાં આશરે વીધા અર્ધાકને શુમારે પાણીનું વહેણ પડી ગયું છે, માટે તપાસ કરી તે જમીનનો ખરાબો કપાઇ જાય એવો હુકમ કરશો કે તેટલી જમીનના પૈસા ભરવાના મારા ખાતામાંથી કમી થાય મારે એ જમીન કાંઈ કિયોગમાં આવતી નથી તેના નાકા પૈસા ભરવા પડે છે, એજઅરજ તારીખ. ૨૬-૨-૯૫.

પં. લ. ગીરધર શામળભાઈ દા પોતે.

(જમીનપર ચડેલા પાણીનો દર ઓછો કરવા વિષે.)

મહેરબાન એમ. એમ. હોલન્ડ સાહેબ બહાદુર
આસિસ્ટન્ટ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ. રે. સ. પ્રાં. ગુજરાત.

સાહેબની જનાબમાં મોજો મહુબર તાલુકે બરચના રહેનાર ખાતેદાર ઇસપ આદમ વગેરે લોકોની નમ્રતા પૂર્વક અરજ એ છે જે આ ગામમાં એક તળાવ છે. તેમજ કુવા પણ ઘણા છે. આગળ પ્રતવારી થઈ તે વખતે આ તળાવ જીડું હોવાથી તેમાંથી આસપાસના ખેતરવાળાઓ પાણી લેતા હતા તેમ કુવાઓમાં પણ પાણી પહોંચતું, તેથી ખીત કરતા હતા પણ હાલ તળાવ પુરાઈ ગયું છે, તેથી તેમાં પાણી રહી શકતું નથી, તેમ કુવા ઘણા ઉંડા જવાથી, ખપ જોગું પાણી પુર ન હોવાથી કોશે પાણી કાઢતાં મજુરનો જાદે ખરચ ગણતાં ફાયદો પડતો નથી, માટે ફક્ત ડાંમર નુંજ તૂલ કરીએ છીએ ને કોઈ વરસ પાછો વરસાદ સારો હોય, તોજ રવિમાં વાલનું તૂલ થાય છે, તેથી ખાતાના પૈસા પરાણે ભરાય છે, હાલમાં

(૧૮૮)

હવે તુમી પ્રતવારક થવાની છે. તો તેમાં અમારો દર ઓછો થાય. એવું કરશે કે જેથી અમે ગરબો નહીંક માર્યા, જ્યાંએ છીએ તેમાંથી બચીએ એજ અરજ તારીખ ૧૨ મી એપ્રિલ સન ૧૮૯૫

મસખ આદમ ખાતેદાર સહી દાં પોતે.

ધરમાલ સલ્તેમાન સહી દાં પોતે.

ગોકળ કલાના સહી દાં પોતે.

રામા કલ્યાણ સહી દાં પોતે.

કલકા આવલા સહી દાં આવુર કલકા.

(ખાળકુવો કલાવવા અનિસિપાલેટીના સેક્રેટરીપર અરજ)

મહેંખાન મુરત મિરિ અનિસિપાલેટીના સેક્રેટરી સાહેબ—

સાહેબમી જનાબમાં મુરત વાડી કળીઆનાં વળખામ મકનની શેરીના રહેનાર જીવણુભાઈ જગન્નાથની સલામ દીગર અરજ કે મજેકુર શેરીમાં નં. ૭૫૯ નં ૪ સળું માફ ધર છે, તે ધરના ઓટલાપત્તા જળદનો ખાળકુવો તત્ત બરાબ ગયો છે અને બહુ બધો મારે છે, માટે વેળાસર કલાવવા ઘટનો બંદોજરત કરશે એજ અરજ તારીખ ૧લી કેપ્રુ-ઓરી સને ૧૮૯૫.

જીવણુભાઈ જગન્નાથની સહી-

દાં કાકોરબાઈ જગન્નાથના છે.

(જમણવાર નથા માંડવો કરવા જમીન રોકવા ખાખત પરવાનગી મેળવવાની અરજ,)

મહેંખાન મુરત અનિસિપાલેટીના સેક્રેટરી સાહેબ.

મહેંખાની જનાબમાં બહાનપૂરી ભાગળ આગળ કોટસરીલના રહેનાર શેઠ નરોત્તમદાસ નાગરદાસની મલામ સાથે અરજકે મારે ત્યાં ફાગણ વદર નાં લગ્ન છે તે પ્રસંગે આગળ આગળ સરિઆમ રસ્તાપર માંડવો કરવામાં ૧૪ ફીટ પહોળા તે ૩૨ ફીટ લાંબી જમીન તારીખ ૮-૩-૯૫ થી તા. ૧૨-૩-૯૫ સુધી દિ. ૫ રોકવાની જરૂર છે, એક બાળુપર ગાડીએ

(૧૯૩)

જુવાનો રસ્તો રહેશે માટે અરજીના જણાવેલા માપની જમીન માંડવો જાંઘવા માટે રોકવા પરવાનગી આપશે.

વળી સદરહુ લખના કારણસર તારીખ ૧૦ મી અને અગિયારમીને મેજ સાંજના કલાક પાંચથી સાત સુધી ૧૨ કીટ, પકોળી ને ૮૧ કીટ લામી જમીન ન્યાતના જમણવારમાં રોકાશે, તેની પણ પરવાનગી આપશે એજ અરજ,

તારીખ ૨૧-૨-૬૫.

અરજદાર, નરોત્તમદાસ નામદાસ સહી

દા. નં. હાકોરદાસ નરોત્તમદાસના છે,

(રેલવેમાં માત્ર ગેરવસ્તુ પડ્યા રહેતી અરજ)

માંડરખાન બી. બી. એન્ડ સી. આઈ. રેલવેના ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબ બહાદુર. મુ. મુન્શી દયા સ્વામી.

માંડરખાનની જગ્યામાં હું નીચે સહી કરનાર જગ્યામાં તાલુકે જલાલ પોર જીલ્લા સુરતના દેશમ દયાલજી ખડુભાઈની સલામ માથે અરજ કે સાહેબજી ચાલતા માસની ગઈ તા ૨ અને રોજ તાગપુરથી માગ આડતાઆ કંદાનદાસ મંછાગમે સતરા (ફળ) નાં પાસલ એ ત્યાંથી રેલવે નુર ભરી અને અમલસાડ રેશનપર મારા નાણાની રસીદ કરાવીને રવાને કર્યા સદરહુ રમીદ તારીખ ૫ મીને રોજ અને મળી હતી ત્યારથી આજ દિ. ૮ થયાં દરરોજ બાળ કદાવતા સદરહુ પાર્મિય અમલસાડ રેશનને આવેલાં જાણતાં નથી માટે આપ તરફ અરજ ગુજરાવાની કે એ જાપન તપાસ ચલાવી ઘટતો બદોબસત કરશે. ભરતીઆ મુજબ કીમત રૂ. ૨-૧૧-૦ છે. એજ અરજ તારીખ ૧૫ જાન્યુઆરી સને ૧૯૬૫

દયાલજી ખડુભાઈ દેશમ સહી દા. પ્રોતે.

(વર્તમાન પત્રના મેનેજર અરજ.)

માંડરખાન 'પ્રજ્ઞમત' ના મેનેજર સાહેબ,

મુમબાઈ.

જીનાખમાં હું નીચે સહી કરનાર રંગીલદાસ જીખણદાસની સલામ સાથે અરજ કે ત્રણ વર્ષ થયાં આપનું ન્યુસ મારાપર આવે છે તેના લવાજમનાં નાણાં દર વર્ષે જીન માસની પંદમી તારીખે મારા તરફથી ચડયે ચડયાં મોકલવામાં આવે છે. તેની છેલ્લી રસીદ પણ નંબર ૧૦૮ તા ૨૪-૬-૯૫ પત્રી આપની સહીની આવી છે. છતાં ખીલ નંબર ૧૮૧ નું રૂ ૨-૧૪ લેણાનું મળ્યું એ નવાઈ જેવું છે, માટે તપાસ કરશો મારી પાસે આપના પેપરનું કશું પણ લેણું પાછલા વર્ષનું રહ્યું નથી તે જાણવું એજ તારીખ ૨૪ મી અક્ટોબર સને ૧૮૯૪.

રંગીલદાસ જીખણદાસ

મુ, નવસારી ડુધાઆ તળાવની પોળ

પ્રકરણ ૮ મું.

દસ્તાવેજો લખવાની સમજૂતી

(૧) દસ્તાવેજ જે મીતીએ લખાય, તેજ મીતી ગુજરાતી ને અંગ્રેજી બંને આરંભના લખવી એટલે સંવત ને ઇસ્વીસન બંને લખવાં.

(૨) દસ્તાવેજ લખવાનો દિવસ અને તેમાં લખ્યા મુજબ અવેજ આપવાનો દિવસ એકજ દિવસ જોઈએ ફેરપડે, દસ્તાવેજ બનાવટી કરવાનો અદેશો રહે છે.

(૩) મીતી લખ્યા પછી જંતે લેખ કરી આપ્યો હોય, તેનું નામ હામ હિમ્મર, ધંધો અને જાતી એટલું લખાય છે.

(૪) લેખ લખાતી લેનારનું નામ લખ્યા પછી જોગ લીં એમ જરૂર લખવું.

(૫) જોગ લી. લખ્યા પછી દસ્તાવેજ લખી આપનારનું નામ હામ હિમ્મર ધંધો ને જાતી લખાય છે. છેવટ મતુ પણ એ નામનું થાય છે. તે ચોક્કસ યાદ રાખવું, ઉપરની ઇમારત હરકોઈ દસ્તાવેજનો આરંભ એટલે થયાજાનો બાગ સમજવો; વેચાણ, રંગીરો, વ્યાજનું ચીઠી, શરગતીગણેત

૧ ઇમારત-ગાઠવણ ૨ ગીરો-મિલકત ખીનને લખી આપી તે પર અવેજ લખી હોય તે દસ્તાવેજ ૩ ફરમતી કુટા છેડાનો દસ્તાવેજ,

કે ભાડા નામું, ૧વિલ ધયા બક્ષીસ નામું વગેરે હરકોઇ દસ્તાવેજમાં એક રીતે આરંભનો ભાગ લખાય છે.

દસ્તાવેજનો વચલો એટલે મુદ્દાનો ભાગ.

એ ભાગમાં ઘણી ઘણી હકીકતો આવે છે; તમામ સરતો એમાં આવી જવી જોઈએ અધુરી રહેલી સરતોએ પાછળથી કોર્ટ ચઢવું પડે ત્યારે ચ્યારિસ્ટરની તકરારમાં તે ખામી આડે આવી જાય છે, વાસ્તે દસ્તાવેજ પાકા હોંશિયાર થા રાત દિવસ ઘડાએલા માથુસ પામેજ લખાવેલો જોઈએ. “ જત લખી આપવામાં આવે છે કે ” એમ લખી તેની પછી મુખ્ય સાર તે સરત નીચે મુજબ છે

(૧) અવેજનો આંકડો સ્પષ્ટ ગણ્ફ સાથે લખવો જોઈએ.

(૨) અવેજના બ લામાં જે મિલકત ધયા જણુસ અપાઇ હોય તે જોડે લખવું.

(૩) મિલકત સ્થાયર ઘર કે વાડી હોય તો, તે કયી જગ્યાએ આવેલી છે. તે સ્પષ્ટ દર્શાવવું જોઈએ.

(૪) ઘર હોય તો તેની લંબાઇ પહોળાઇ ને ચતુરસીમા લખવી.

(૫) જમીન ખેડવાની હોય તો તે કયા સર્વે નંબરની કેટલા એકર ને આકારની છે, તે જણાવવું જોઈએ, તેમજ તેની ચતુરસીમા લખવી.

(૬) ઘર હોય તો તેનું બાહું, અને જમીન હોય તો તેનું ગણેત કેટલા રૂપીઆ કેરવ્યા છે, ને તે લેવાનો હક કોનો છે તે જણાવવું જોઈએ. તેમજ અવેજ હોય તો, તેના વ્યાજનો શો દર કેવી સરતે છે, તે લખવું જોઈએ. જમીનનો આકાર એટલે સરકાર ધારાના રૂપીઆ કાણે કેટલા બરવા, તે બરાબર લખવું જોઈએ. ને ઘર હોય તો તે બાગ્યું તટયું કાણે સમરાવવું તે લખવું જોઈએ.

(૭) દસ્તાવેજ કેટલી મુદત અંબધન કર્તા છે, તે લખવું જોઈએ.

---

૧. વિલ-વારસ નામું. વારસમા કોઈ ને મિલકત આપી દઈ તેનો લેખ લખાવો તે. ૨. ચારિસ્ટર—વકીલ કરતા કાયદાનું વધારે ખારીકીથી જ્ઞાન જણનાર કાયદારાજી ઇંગ્લંડ જઈ પાસ થઈ આવેલો. ૩, સર્વે નંબર—માપણીનો નંબર, ૪, અંબધન કર્તા આપી લેનાર.

છુટી મુદત હોય તો તેમ લખવું સદાને માટે આપ્યું હોય તો બાવત ચર્ચ દિવા કરો એટલે જ્યાં સુધી સ્થાને ચંદ્ર તપે ત્યાં સુધી આપ્યું એમ લખવું.

(૮) 'કળને ક્યારે' આપ્યો તે જણાવવું જોઈએ.

(૯) 'ગીરો' બાટે કે ગણોતે મિલકત આપી હોય, તેખર રાખનારનો પછી ગીરો બાટે કે ગણોતે આપનારનો લક રહે છે કે નહિ, તે લખવું જોઈએ. તેમજ સ્થાવર મિલકત જા' વગેરે હોય, તે પર પ્રતિ લક છે તે જણાવવું જોઈએ.

(૧૦) અવેજ મુદતસર પાછો આપી મિલકત છુટી કરવા સરત છે, કે વળતરે અમુક વરસે મિલકત છુટી થાય છે કે શી રીતે તે ગીરો વગેરે દસ્તાવેજમાં આવવું જોઈએ, અવેજ ન અપાય કે મિલકત છુટી ન કરે, હરિયાદ વગેરે વખતસર કરતાં ખરચ કોને માટે રહે છે તે જણાવવું.

(૧૧) મિલકતની વિગત, પછી સરતો નીચેજ જુદા પારેઆકમાં જણાવવી જોઈએ. તે કયા રિસ્ટ્રિક્ટમાં, કયા તાલુકામાં છે તે લખ્યા પછી તેલો લખાઈ, પહોળાઈ, ચતુરસીમા, આકાર, એકર વગેરે તમામ લખીકત ચોક્કસ આવવી જોઈએ.

(૧૨) વીંછ પ્રયા બક્ષીસના લેખમાં તમામ મિલકતો વર્ણવવી જોઈએ. તેજુજ વચાણુ થા ગીરો દસ્તાવેજમાં પણ જેટલી મિલકત જે સરતે કરવામાં આવે, તે બરાબર લખવી જોઈએ. કેમકે દસ્તાવેજમાં એજ ખાસ મુદાતો બાગ છે ઉપર મુજબ મુખ્ય સરતો લખા છે. તેમજ એ ઉપરાંત દસ્તાવેજ પ્રત્યે જુદી જુદી જે જે સરતે લખવાનો સ્થાન પ્રત્યે જે વહીવટ હોય, તે મુજબ લખવું જોઈએ. લખતાં કાયદાની ખામી ન રહે, જેટલા સાર ખનતાં સુધી ખખરડો તૈયાર કરી કાયદા જાણનાર સારા વકીલ કે મુખ્યવિચારની તે બાવત સલાહ લેવી.

(૧૩) દસ્તાવેજ સરકાર ધારી મુજબ ચોક્કસ સ્થામ્પ કરવો જોઈએ.

વળતરે અમુક મુદતે કપીઆ વળી રહેતી મિલકત આપનારને પાછો મળે, તે વળતરે કહેવાય છે. ૨, રિસ્ટ્રિક્ટ-ગવર્સના કે સંસ્થાને હોય તે નામ લખાય, ૩, ખરડો-કીચો દસ્તાવેજ, ૪, સ્થામ્પ વગર સાદા કાગળપર પ્રથમ લખ્યો હોય, ૫, સ્થામ્પ-સરકારી કાગળ.

તેમજ તે 'રજસ્થાનની' જરૂર હોય તો, તે 'સંબરજરૂરની' કચેરીમાં મોંઘાવવોજ જોઈએ. ઘણી વખતે મદામ્પની ખામી, રજીસ્ટર ન થયો હોય તે તે મુદતનો બાધ એ મુદ્દે દસ્તાવેજ ખોટા થાય છે, સખખ તેવી બૂલ ન થવી જોઈએ મુદતનો બાધ એટલે અમુક મુદતે દસ્તાવેજ ફરવવાનો કાયદાનો આધાર હોય તે નિયમ મુજબ દસ્તાવેજ કચેરી જોઈએ. જન્મ કોઈ પાસે રૂપીઆ મોગતા હોય તેનું આમા દસ્તાવેજનું ખાતું હોય, તે ત્રણ વરસ સુધીમાં તેના સાથે કોઈ જમા ન થયું હોય ત્યારે તેનો વિસ્તાર કરી કરી ખાતું પૂરાવવુંજ જોઈએ, નહીંતર મુદતનો બાધ લાગી તે દસ્તાવેજ રદ થવાનો સંભવ રહે છે.

(૧૪) મધ્યારત પુરી થયા પછી છેવટ 'અક્ષલ દોશિઆરીથી' ૩ બિન-કેડ તદુરસ્તથી 'રાજપુરીથી' રૂપીઆ રોકડા લઈ મિલકત કબજામાં આપી તે કમુલ મગુર ૪ સદી વગર વાક્યો આવે છે.

(૧૫) દસ્તાવેજ લખનારનું નામ એટલે ફરકત ક્રોતા છે તે છેવટ લખાય છે. બાદ મનુ આક્ષી આવે છે.

દસ્તાવેજનો છેવટનો ભાગ.

છેવટનો ભાગ તે મતા સાક્ષી^૧ છે. મતા સાક્ષા થયા સિવાય દસ્તાવેજ લખેલો રદ જાણવો; અને તેમાં લખ્યા મુજબ અવેજ પ્રત્યક્ષ દર્શકે આપીનેજ મનુ કરવું જોઈએ તેમજ સાક્ષીઓએ પોતાની રજીસ્ટર અવેજ અપાયો કે લેવાયો તેમ મિલકતનો કબજો સોંપાયો હોય, ત્યારેજ પોતાની સાહેદી કરવી જોઈએ. વાણી વખતે લોકો, દસ્તાવેજ લખી રહેવા દે છે તે પાછળથી કોઈ ભગતા માણસની સહી લે છે. પણ ખરે જોતાં તેવા

૧. રજસ્થાન-નોંધણી. ૨ સંબરજરૂર-ફરે તાલુકામાં મામલતદારની કચેરી લગત અકેકા નોંધણી નામદાર હોય. તેને સંબરજરૂર કહે છે ૩ બિન કેન્સર કરી તેનો ધનમાં નહીં પણ શરીરની સારી સુખાકારીથી ૪ સહી નંકડી

સઘળા શખ્સો જુદા ૧ કસમને ૨ પાત્ર છે. એ સઘળું એકે વખતે બનવુંજ
જોઈએ મતુ સાક્ષી કરતાં પહેલાં દસ્તાવેજમાં નીચે મુજબ લીટી દોરાયછે.

૩ અત્ર.

મતુ.

૪ તત્ર.

શાખ.

આ લીટીમાં મતુ કરનાર જે જોગ આ જગ્યાએ નજરે દસ્તાવેજ
લીંબે હોય છે; તેની સહી પોતાના લખતાં જોનાર તેમજ અવેજ
જન દસ્કતથી થવી જોઈએ, તેને તથા કબજે વગેરે અપાતાં પ્રત્યક્ષ
લખતાં ન આવડતું હોય તો તેની જગ્યા હોય એવા સખ્સે શાખ એ-
પાસે નિશાન કરાવવું, બાદ ખીજા ટકે સાક્ષી કરવી; અને તો એક
પાસે મતુ કરાવવું ધણીના કહેવા. સાક્ષી દસ્તાવેજ લખી આપનાર
થી એમ લખી દસ્કત કરવા જોગ તરફનો જોઈએ. સાક્ષી કરનાર
લીંબે એક કરતાં વધારે શખ્સો શખ્સો બણેલાજ હોવા જોઈએ.
હોય તો તે દરેકનું નામવાર ડિપ
રતી રીતે મતુ કરાવવું જોઈએ.

પ્રકરણ ૯ મું.

દસ્તાવેજના નમુના.

(કબજા ગીરો ખત.)

સંવત ૧૯૪૮ ના વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધ ૩ તા. ૩૧ મી માર્ચ સન ૧૯૪૨
ને અગ્રેજ દિને તાલુકે ચોર્યાશીનું ગામ મોજે દેલવાડાના રહેનાર દેશાધ
હરિભાઈ વસનજી જનતા અનાવલા બ્રાહ્મણ ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૫ ની
ધધા ખેતી વગેરેના; જોગ લીંબે તાલુકે મજકરનું ગામ હીડોલીના રહેનાર
આણા લાલા, જનતા કોળી ઉમ્મર વરસ ૪૦ ની ધધા ખેતીના જત
લખી આપું છું કે આજરોજે તમારી પાસેથી નગદ રોકડા રૂપીઆ
૫૦૦) અંકે નવસો નવાણું પોળીઆ મારા શાહુકાર સુરત નવાપરાના રહે-
નાર શા. તેમજ અમરચંદને આપવા રૂ. ૫૦૦) તથા ખીજા પરચુરણ

શાહુકારોને આપવા સાર લીધા તે દેવા. દેશ પરદેશ જ્યાં તમે ધણી માગો ત્યાં દેવા, એ રૂપીઆનું વ્યાજ માસ એકે સેંકડે એકે તેરીખ ટકા બાજુ એકે છ આના લેખે દીવાળી બાકીના વ્યાજના વ્યાજ તથા જે વર્ષમાં અધિક માસ આવે તેના વ્યાજના વ્યાજ સાથે આપવા સહી, એ ગરથના બદલામાં મારી નીચે લખેલી મિલકતો કબજા ગીરો આપી તમામ કબજામાં સોંપી છે. સદરહુ મિલકત પેસ્તરથી તે હાલ સુધી મારા કબજામાં ચાલી આવેલી તે ગીરોના હકથી તમારા કબજામાં આપી છે; માટે તેમાં વસો, વમાવો, ખેડો, ખેગવો, તમારી નજરમાં આપે તેરીને વહીવટ કરવાને તમે ગીરો દાર મુખ્યતિઆર છે. સદરહુ મિલકતનું જે ગણોત બાહુ કિત્તન થાય, તે તમારા ઉપર લખેલો રૂપીઆના વ્યાજમાં જમે કરવા. ને ઘટે તો મારે ધર ધરાડિ આપવા સહી. વ્યાજ કરતાં વધે તો મુદ્દલામાં જમે કરવા. સદરહુ રૂપીઆ તમે જ્યારે માગો ત્યારે આપવા, આપતાં દેર કરીએ તો નીચે લખેલી ગીરો વાળી મિલકતથી તથા અમારી જાતથી તથા અમારી સર્વે તરેહની માલ મિલકતથી તથા તમારી નજર પહોંચે ત્યાંથી વસુલ કરવા તમે તથા તમારા વારસો મુખ્યતિઆર છે. સદરહુ ધરને અસ્માની સુલતાની જેખમ લાગે તો તેના જેખમ મારે શિર છે. સદરહુ મિલકતને આબાદ રાખવાને જે જે મરામત કરાવવી પડે, તે અમારે કરાવવી, અમે નહીં કરાવીએ ને તમે કરાવો તો તેના ખરચના રૂપીઆ તમારા હિસાબ મુજબ ઉપર પ્રમાણેના વ્યાજના સાથે સદરહુ ગીરોના રૂપીઆની સાથે વસુલ કરવા તમે તથા તમારા વારસો મુખ્યતિઆર છે.

ગીરો આપેલી મિલકતની વીગત:—જલ્દે સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટ સુરત સબડિસ્ટ્રિક્ટ તાલુકે ચોર્યાસીનું ગામ મોજે ડીંગોલીમાં છે તે.

ધર ગાળા ૨ એ નાજિએરી જમીન અમજા તથા વાડા સાથે ઉત્તર દક્ષિણ લાંબુ આશરે ગજ ૭૦ તથા પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળું આશરે ગજ ૧૨ એની ઉત્તરે જસા ઝીણાનું ધર. દક્ષિણે હક્કિમાઇ મકનજીનું ધર, પૂર્વે આગલું પારણું સરિઆમ રસ્તામાં છે, ને પશ્ચિમે ગોવિંદ કરસનનું ધર.

મજકુર ગામમાં સરકારી ખેડ ખાતાની જમીન મારે નામે ચાલે છે તે,—

(૨૦૬)

સર્વે નંબર ૧૨૫ એકર ૫-૧૦ ગુંદા, આકાર ૩. ૨૭-૧૨-૦
 ,, ૪૨૦ ,, ૩-૭ ,, ૩૩-૧૩-૦
 ,, ૭૫૦ ,, ૧-૪ ,, ૫-૧૦-૦

એ વિગતની મિલકતો સર્વે જમના લાગતવળગતા લોકો તથા જમના તમારા કબજામાં આવી છે. આ કબજા ગીરનો દસ્તાવેજ મેં મારી રાજ્ય ખુશીયા તથા અક્કલ હોગિઆરીયા લખી આપ્યો, તે મારે તથા મારા વારસોને કબજા છે. દા. મોતીભાઈ માણેકચંદના છે.

અત્ર : મતુ. તત્ર શાખ.

મારા લાલા મતુ ઉપર લખ્યા રામજી ભાખા શાખ. દા. પોતે.
 પ્રમાણે સંહી દા. પોતે જીવજી રતનજી શાખ. દા. પોતે.
 વસનજી કલ્યાણજી શાખ. દા. પોતે.

અર્થ ને સૂચના.

ચોથાંશી તાલુકો—સુરત શહેર અને ફરતાં ગામ જે તાલુકામાં આવ્યાં છે તે લાલુકો.

જાત—ખીજી, પગ્યુરજી—નાના નાના અમિદામામ—એકજ વર્ષમાં એકજ નામના એ મહિના આવે ત્યાં એક અધિક ગણાય. તે વસ્તમાં ૧૩ મહિના ગણાય છે, ગરથ—રૂપીઆ સદરકુ—એ દસ્તાવેજમાં લખી છે, તે. પેસ્તરથી—પહેલાંથી, મુખ્યતિઆર—ધણી. દેર કરીએ—વાર લગાડીએ, ના પાડીએ. અરમાની, જોખમ—આકાશી કે હાથરી આદત વીજળી પડે કે આગ લાગે તે ઘર ખળી જાય વગેરે. સુલતાની—સરકાર તરફથી લઈ લેલામાં આવે છે. ડિસ્ટ્રિક્ટ—જિલ્લો, સંસ્થાન. સપરિન્ટિડેટ તાલુકો પ્રગણું. સરીઆમ—ત્રોકોને જવાનો ધોરી રસ્તો.

વેંચાણ ખત.

સંવત ૧૮૪૮ ના ચૈત્ર વદ ૧૩ ને વાર ગંડે નારીખ ૨૫ મી એપ્રિલ સન ૧૮૪૮ ને આજેના દિને તાલુકે વલસાડનું ગામ હાંટડીના રહેવાર શા. હોરાજી ભગવાનજી ઉમ્મરે વરસ ૫૫ ની ધધા વ્યાળનું જમના મા-રવાડી વાણીઆ, જોગ લીં તાલુકે મજકરનું ગામ માલવણનું ફળાઉં દાં-

તીના રહેનાર બુધા લીંબા જાતનાં માછી ઉમ્મર વર્ષ ૫૧ની ધધો ખેતી તેમજ વસાણ ફેરવવાનો જત લખી આપું છું એ આજરોજ તમારી પાસેથી મગફ રોકડા રૂ. ૭૫૧) અંકે મોનસે એકાંવન પોળાઓ ગણી લીધા એ ગરથના બદલામાં મારી નીચેની વિગતે મિલકત તમને પાવત્યાં દિવા કરી આકોશથી પાતાળ સુધી સર્વ જાતના લાગના વળગનાં હાથ સાથે વેચાણ આપી આજરોજથી તમારા કબજામાં આવી છે, મારે તમારી નજરમાં આવે તે રીતે બહીવટ કરવાને તમે માલીક મુખ્યતિઆર છો, એ મિલકત સંબંધી આજ પછી કોઈ ગીરોદાર દાવેદાર પેદા થઈ દરદાવો કરે તો તેનો જવાબ મારે તથા મારા વારસોએ દેવો સદી એ મિલકતમાં વમેા વસાવો ગીરો વેચાણ કે બક્ષીસ કરે તે સર્વે વાતે તમે માલીક મુખ્યતિઆર છો એ મિલકત બિપરથી મારે તથા મારા વારસોનો હક તથા દાવો કુઠરો છે, ને તમારો તથા તમારા વારસોનો હક તથા દાવો થયો છે. સદર્દુ મિલકત પેસ્તરથી મારા કબજામાં ચાલી આવેલી તે વેચાણના હકથી તમારા કબજામાં આવી તેની વિગતે:—જલ્લે સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટ સન ડિસ્ટ્રિક્ટ વલ-સાનુ ગામ કરી બહેલીમાં ઘર શાળા ૪, ઉત્તર દક્ષિણ લાંબા આશરે મજ ૧૦૦ વાડા સાથે તથા પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળા ત્રણ ગાળા મળી આશરે મજ ૨૧, એની ઉત્તરે આગલુ બારાણું સરીઆસ સડકપર છે. દક્ષિણે વાડો મૂકી, એકબે કાકાની જમીન છે, પર્વે સ્વામીનારાયણનું મંદિર તથા બુદ્ધી જમીન છે; ને પશ્ચિમે રજપૂત બાદલ જસાનું ઘર છે.

એ વિગતની મિલકતો વેચાણ આપી તમાગ કબજામાં સોંપી છે આ વેચાણનો દસ્તાવેજ મેં મારી રાઈ ખુશીથી તથા અપ્રલ હોશિઆરીથી તથા ખીનકંદ તનહુસ્તીથી લખી આપ્યો ને મારે તથા મારા વારસોને કં-ખુલ મંજુર છે.

આજ... મહુ...
માછી બુધા લીંબા મહુ ઉમ્મર
લખી પ્રમાણે સહી દા. પોતે.

તર... શાખ...
બાયાબાઇ ગુલાબબાઇ શાખ દા. પોતે.
લલુબાઇ મોહનબાઇ શાખ દા. પોતે.
બીખા જામલ શાખ દા. પોતે

ફારગતી.

સંવત ૧૯૪૯ ના પોષ શુદ્ધ ૨ અગ્રેજી તારીખ ૨૧ ડીસેમ્બર સન ૧૯૯૨ ને વાર ખુધને દીને સુરત નવાપરાના રહેનાર હરજીવન માણેકચંદ ગોલા, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૩૦ ધંધો રેશમનો જોગ સી. મુરત. ગોપીપરાના રહેનાર જગજીવન માણેકચંદ ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૭ ની ધંધો વેપારનો, જત લખી આપુધું કે તમો તથા અમો સગા ભાઇઓ છીએ. આજ છ સાત વર્ષથી તમો તથા હું જુદા રહી ધંધો રોજગાર કરતા આવ્યા છીએ અને આપણી કેટલીક જંગમ મિલકત હતી. તે આપણે વહેંચી લાધી હતી; પણ આપણુ આપીકું ઘર નીચે જણાવેલી વીગતનું છે, તેમાં તમો રહેતા આવ્યા છો, તેમાં મારો તીમે હિસ્સાનો હક રૂ. ૩૦૦) અંકે ત્રણસે લઈ ઉઠાવી આ ફારગતી લખી આપી છે; ફારણ કે તમો મારા મોટાભાઇ થાઓ છો; ને બચરવાળ છો, તેમ તમોએ મને કેટલીક મદદ કરેલી છે, તે ઉપરથી વિચાર કરી નીચે લખેલી મિલકત ઉપરથી મેં મારો માલીક પણાનો હક ઉઠાવી તમને સ્વતંત્ર માલીક કર્યા છે; માટે તમારી નજરમાં આવે તે રીતે કરવાને તમે તથા તમારા વારસો મુખ્યતિઆર છો, તેમાં મારી તથા મારા વારસોની તકરાર ચાલે નહિ આજ પછી એ મિલકત બાબત કોઈ ખીરોદાર, હીરસેદાર, વગેરે પેદા થઈ દાવો કરે તેનો જવાબ મારે તથા મારા વારસોએ દેવો સહી. મિલકતની વિગત-સુરત ટ્રિસ્ટ્રિટ સુરત શહેરના નવાપરાનો ભાતની પોઠમાંનું ઘર એક ગાળા ૨, મર્ચે નં. ૪૫ ની સનંદ નં ૧૬૫ માં લખ્યા મુજબ મમચોરસ વાર ૧૪૫ એની પૂર્વે બેહેચર નાગરનું ઘર, પશ્ચિમે ગાંડા કેસુરનું ઘર, ઉતરે સરીઆમ સડક, દક્ષિણે ગલીનો રસ્તો.

એ વિગતનુ ઘર આ ફારગતીનો દરતાવેજ ઉપર લખેલા રૂ. લઈ મેં મારી ગજી ખુશી ને બિનકેફ તનહરસ્તીથી લખી આપ્યો, તે મારે તથા મારા વારસોને કબુલ મંજુર સહી

અત્ર.

મતુ

તત્ર.

શાખ.

જગજીવન માણેકચંદ મતુ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સહી. દા. પોતે.

ફકીરચંદ માણેકચંદ શાખ દા. પોતે.
અબદુલ મહમદ શાલે મહમંદ શાખ. દા. પોતે. ઘણી બે હજુર, અમથા લાલચંદ શાખ. દા. પોતે.

(૨૦૯)

ગણોત પટો.

સંવત ૧૯૪૯ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૩ વાર ગુક તા. ૫ મી મે સને ૧૯૯૩ અંગ્રેજી દિન તાલુકે ધંધુકાનું ગામ રાણપોરના રહેનાર શામળ ખેડે-ચર જાતના અમદાવાદી કડવા કણખી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૫ ની ધંધો બ્યાજનો જોગ લી. મજકુર ગામના રહેવાશી પુન આશારામ જાતના ભા-ળીઆ કોળી, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૫ ની જત લખી આપુ છું કે, તમેએ ગામ મજકુરના વનમાળી લીધા પાસેથી ગીરો રાખેલી જમીન નીચેની વી-ગતે તમારી પાસેથી વર્ષ ૧૦ ને કરારે ગણોતે રાખી છે; તેના ગણોતના વર્ષ ૧ એકના રૂ. ૧૩૦) અકે એકસોને ત્રીશ પોળીઆં કર્યા છે તે સર-કારની દરાવેલી બંને કિસ્સે નીમો નીમ આપવા, સરકાર ધારાના રૂપીઆ વનમાળી લાધાએ દર વર્ષે ભરવાના છે, એ જમીનના બાણ પાળીની સભાળ અમારે રાખવી, નવાં કરાવવાં પડે તો તે તમારા ખરચથી અમારે કરાવવાં એજમીનમાં પાકે કે ન પાકે, ખેડીએ કે ન ખેડીએ તોપણ તમારા ગણોતના રૂ. ઉપરની મુદતે આપવા, આપતાં કસુર કરીએ તો અધુરી મુદતે એ જમીનનો કબજો લઈ બીજાને ગણોતે આપવાને મુખ્યતિયાર છો. તેમાં કપલી મુદત સુધી જે કમી ગણોત ઉપજે તે મારાથી વસુલ કરી દ્યો સહી. ઉપર બતાવેલી મુદત દરમ્યાન ગીરોદાર સદરદુ જમીન તમારી પાસેથી ગીરોમાંથી છોડાવે તો મારે કબજો સોંપી દેવો, મુદતની તકરાર કરવી નહિ. ઉપર લખેલા ગણોતના રૂ. નહીં આણ, ને તમારે રિઆદ કરવી પડે તો તેના ખરચ સહિત મારી જાતથી તથા મારી માલમીલકતથી તથા મારા વાલી વારસોથી વસુલ કરી લેવા મુખ્યતિયાર છો.

ગણોતે રાખેલી જમીન અમદાવાદ ડિસ્ટ્રીક્ટ-સબડિસ્ટ્રીક્ટ તાલુકે ધંધુકાનું ગામ મોજે રાણપોરમાં વનમાળી લાધાના નામથી ચાલે છે, તેની વિગત.

જનીન કિતે ૧ સવૈ નં. ૪૪ એકર ૧૦-૪ આકાર રૂ. ૩૦-૮-૦

જનીન કિતે ૧ સવૈ ન. ૫૬ એકર ૪-૩૨ આકાર રૂ. ૨૦-૮-૦

એણી વિગતનો ગણોત પટો મારી રાજ ખુશીથી, અક્કલ હોંશિઆરીથી

(૨૧૦)

તથા બિનકેક ને તંદુરસ્તીથી લખી આપ્યું તે મારે તથા મારા વશ વારસો
ને કબુલ મંજુર છે સહી દા. જેયરામ ગતનજના છે.

અત્ર મત્ર તત્ર શાખ.
+પુંજ આશારામ મત્ર ઉપર લ- ખુશાલ માધવ શાખ. દા. પોતે.
પ્યા પ્રમાણે સહી ના. ગંગારામ
કેવળનો ધણી એ હંજુર ધણીના નરભંરામ નરસિંહદાસ શાખ દા.
કહેવાથી. ધણીએ નિશાન પોતાને પોતે
હાથે કર્યું છે.

ભાડાંચીટ્ટી.

સવત ૧૯૪૬ ના પૌષ સુદ ૨ ને વારસુ તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી
સને ૧૯૪૦ ના અગ્રેજી દિને તાલુકે સાવલીનું ગામ માંજે જરોદના
રહેનાર મણીભાઈ ભોળાનાથ, ઉમ્મર વર્ષ ૫૦ ની ધંધા નોકરીના જ્ઞાને
નાગર આહ્વાણ વેંગ લીં નરહરોપથ વિખણુપથ જ્ઞાને દક્ષિણી, દેશસ્થ
આહ્વાણ ધંધા નોકરીના મળ રહેવાસી ગામ જામખોરડી તાલુકે ડેવડું, ડલ્લે
ધાણના તે હાલ નોકરી અર્થે કરમે સાવલીના જત લખી - ૧૫ ફેબ્રુ કે
નીચેની વીગતનુ ધર તમારી પાસેથી વર્ષ પાંચને કરારે રાખ્યું છે, તેની
સરત એ જે વર્ષ ૧ એકના ૩. ૨૪) અંકે ચોવીસ બાબાશાહી દર સા-
લના ચૈત્ર સુદ ૨ ને રોજ આપવા. મુદતમર નહીં આપુ તો કમળે મારી
પાસેથી લઈ બીજાને ભાડે આપવા મુખ્યતિયાર જા, તેમાં સર્વ મુદત દરમ્યાન
મારી બદલી થાય એટલે ઘર અધુરી મુદતે ચડેલુ ભાડુ આપી છોડે જવા
મને કશો પ્રતિબંધ નથી. ભાડાના રા. આપવામાં કસુર કર ને શરિયાતી
કરવી પડે તો માની જાતથી, મારી મિત્તકથી કે મારા વશ વારસે થીતમે
કે તમારા વારસો ખરચ સહીત લેના મુખ્યતિયાર છે, એ ઘરમાં કમીઆ
એક ઉપરાંતનો મમરાવાનો ખરચ તમે ધરધણીને માથે છે, તે તેથી કમી
ખરચ ફામ ચલાડે હોય તે મારે કરી લેવો. ચળામણી તથા દર વર્ષે ચુનો
ફેવણવાનો ખરચ તમે ધરધણીને સ્વીર છે. ભાડે રાખેલા ઘરની સીમતઃ—

સ્ટેટ વડોદરા પ્રાંત વડોદરા તાલુકે સાવલીતુ ગામ કસમે સાવલીમાં ધર ગાળો ૨ એક, ઉત્તર દક્ષિણ લાંબો આશરે ગજ ૪૦, વાડા સાથે, અને પૂર્વ પશ્ચિમ મહાજો આશરે ગજ ૭, એની પૂર્વ લાલા લખાનું ધર, પશ્ચિમે ઝવેર હીરાનું ધર, ઉત્તરે આગલુ બારણું સરિયામ રસ્તામાં, દક્ષિણે વાડો મૂકી દેશાઈ બહેચર અંગામદામના વાડાની જમીન છે.

એ વીગતનું ધર વાડા સાથે બાંહે ગમ્યું. તેની આ બાડા ચીટી મે મારી ગણ ખુશીથી અક્કલ દેશિઆરી ને બીનકંક તનદુરસ્તિથી લખી આપી તે કમુલ મંજુર સહી દા. આતમારામ શીવલાલનાં છે.

અવ	મનુ	તવ	શાખ.
નરહરીપંથ વિખયુપથ મનુ	માધવપ્રસાદ દરપ્રસાદ	શાખ ના.	
ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સહી.	પાતે.		
દા. પોતે.	વિનાયક જોશીધન શાખ. દા. પોતે.		

વીણ (વસીયત નામું.)

હું મોહન લાલ પરબુદામ જાતે દશા પોરનાં વાળીઆ છુ મારી ઉ-
મ્મર આ પે વર્ષ ૬૦ ની છે, મારું મહેવાનું દેકાણું તાલુકે ભરચનુ ગામ
મોહને જોશીધન ને ધધી બાજુ વગેરેનાં છે. હું આ લેખથી વીણ વા વસી-
યતનામાનો દસ્તાવેજ કાઢુ કરાણુ કે મારી વૈધ દમ્મર થકાને મરવું હવવું
એ તો પરમેવરના હાથમાં છે, પણ માણસની જાણ બંજુર દેહનો ભગેસા
નથી તેમ મારી નાખીય ન મારી રહેતી નથી. માટે મારી પાછળ મારી
માલ મિલકત બાગત દવા ડિસાદ ન થાય તે સહે આ વીણપત્ર કાઢુ,
તે પ્રમાણે વધીવટ મરવાન માલીક સુખ્યતિયાર છુ.

મારે પેટે કદાચ કરવન નથી; મારા પિત્રાઈ આ છે, તેઓની
સાથે બણી લાખી મુદત થયા માલ મિલકતની વહેવાણુ થઈ વિભાગ પાડેલા
છે તેથી તેઓનો મારી મિલકતપર કામ હક હુસા નાંવો નથી, દાવો કરે,
તે રદ થાય સહી.

મારા સમુ ખેતનો હોકરો નામે પ્રાણજીવનદાસ લાલદાસ મોહને કેર-

વાડા તાલુકા આમોદનો તે મારી સાથે રહી મારી ચાકરી બરદાસ સારી રીતે કરે છે. તથા હવે પછી પણ કરશે, તથા ખગ્ય પુરો કરશે, એવો મને સંપૂર્ણ ભરોસો છે, માટે મારા ગુજર્યા બાદ સદર્દુ પ્રાણજીવનદાસ મારી સ્થાવર જંગમ માલ મિલકતો પોતાના કબજામાં લઈ માલીકપણાના હકથી પોતાની મરજી મુજબ વહીવટ કરવો, તેમાં કે.ઈથી હરકત થાય નહિ.

મારા ગુજર્યા બાદ મને અવલમજલ પહોંચાડી મારી ઉત્તર ક્રિયાનો ખરચ રૂ. ૪૦૦) સુધી કરવો.

મારી ઘણીબાણી નામે લાડકોર હાલ હયાત છે, તે જીવતાં સુધી તેની ચાકરી બરદાસ કરી ગુજરેથી અવલમજલ પહોંચાડી ઉત્તર ક્રિયાનો ખર્ચ રૂ. ૩૦૦) સુધી કરવો.

અમારા બંનેનું વર્ષ દલાડા સુધી નાનના રિવાજ મુજબ શ્રાદ્ધ વગેરે માશીસા, છમાશી, વર્ષા વગેરે કરવું, અને દર વર્ષ સંવત્સરી તથા શ્રાદ્ધ કરવું.

બીજી મારે નામે ગામને પાદરે પરબ મંડાય છે, તે હમેશાં ચાલુ રાખવી, તેમાં હરકત કરવી નહિ સદર્દુ પરબ મંડાવવામાં હરકત થાય તો મારી નીચે લખેલી સર્વે નંબર ૪૦ ની જમીનની કિંમત જે આવે, તેમાંથી તેનો ખરચ ગામ મજકુરના ગોવિંદજી દરજી તથા પ્રતાપ જેસિંગે ૨ લાવવા તેમાં પ્રાણજીવન મજકુરથી હરકત થાય નહિ. સદર્દુ બંનેની નજરમાં આવે તો બંનેનો ઠરાવ કરી એમની નજરમાં આવે તે માણસને પરબને નામે-વહીવટદાર તરીકે તે જમીન ચલાવી આપે.

મારી ઘણીબાણી લાડકોરને હરસાલ વાપરવા સાર તેની હયાતી સુધી રૂ. ૧૦૦) સો આપવા, તથા જત્રા વગેરે જવાની મરજી થાય તો યથાશક્તિ ખરચ કરી લઈ જવી,

મારી મિલકતો છે, તે ડિસ્ટ્રીક્ટ બરચ, સબડિસ્ટ્રીક્ટ બરચમાં છે.

ધરગાળા ત્રણ રૈલેણીના તથા ધરગાળા બે કોદાઈ. મારે નામે ચાલતી સરકારી ખેડખાતાની જમીન સર્વે નંબર ૪૦, ૫૬, ૬૪, ૯૩. ૫૦૫ ગ-રાસની જમીન સર્વે નંબર ૧૨, ૧૭. ૧૯. વજીરાની જમીન સર્વે નંબર ૭૭

મારે નામે ચાલતો દેશાધગીરીનો હક રૂ. ૨૮-૧૨-૬ બરચને થાણેથી રોકડ મળે છે, તે મારા ગુજર્યાબાદ પ્રાણજીવનને નામે થાય.

ઉપરની સ્થાવર મિલકત તેમજ જંગમ મિલકત—બીઠી તેમજ ખા-

તાની રૂઢી જે કંઈ ચોપડા મુજબ લેણું દેણું છે તે સર્વેના વારસ સારા બાણેજ પ્રાણુવનદાસ લાલદામને ઠરાવ્યા છે, અને તે વિષેના ઓ વાસિય-તનામાનો દસ્તાવેજ મેં મારી રાજી ખુશીથી, તથા અક્કલ હોશિઆરીથી તંદુરસ્તીમાં લખી આપ્યો છે, તે મારે તથા મારા વારસોતે કયુત્ર છે. સંવત ૧૯૪૮ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૫ ને વાર શનિ તા, ૨૭ એપ્રિલ સન ૧૯૯૨ દા. રામલાલ કસનદાસ મુખ્યતિયારના છે.

મોહનલાલ પરભુદાસ મતુ ઉપર લ. પ્રતાપ જેશીંગ સાખ. દા. પોતે.
ખ્યા પ્રમાણે સહી દા પોતે મહેરવાનજી શાપુરજી સાખ દા. પોતે

બક્ષીસ નામુ.

સવત ૧૯૪૯ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૪ ને વાર શુક્રે તા. ૧લી એપ્રિલ સન ૧૯૯૩ ને અંગ્રેજી ફિને તાલુકે આણંદનું ગામ મોજે કરમસદના રહેનાર જીભાઇ ઝવેર જાતના લેઉઆ કણુખી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૧ ની તથા નાથાભાઈ ઝવેર આસરે વર્ષ ૧૯ ની જાતના લેઉઆ કણુખી—ધંધા ખેતીનો—લી૦ એક ગામવાસી વાઘજી લખીભાઈ જાતના લેઉઆ કણુખી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૬૦ ની ધંધા ખેતીનો—જાત લખીઆપુ છું કે તમે મા. રા મગા બાણેજ થાઓહો; અને આજ ધણાંવ રસ થયું તમે મારી સા-થે રહી મારી ચાકરી બરદાસ કરોહો; અને હવે પછી પણ કરશો, માટે નીચે લખેલી મિલ્લકત તમેને બક્ષીસ આપી તમારા કબજામાં આપી ત. મોને સ્વતંત્ર માલિક કર્યા છે. માટે તમારી નજરમાં આવે તે રીતે વહી-ગટ કરવાને તમે માલિક મુખ્યતિયાર છો.

મિલ્લકતની વીગત:—જીલ્લે ખેટા ડિસ્ટ્રિક્ટ સપ્પડિસ્ટ્રિક્ટ આણંદનું ગામ મોજે કરમસદમાં ધરગાજો ૧, રહેઠાણીનું કીમ્મત આશરે રૂ ૭૦૦૦)નું તથા માંગાં નામે સકરારી ખેડખાતાની તથા જાત ધનામની જમીન ચાલે છે એ જમીન ઉપર તમારે નામે મેં બદલો કરી આપેલો છે તેની વિગત.

જા ૧ ધનામની મર્વે નંબર ની ૪૦ એકર ૨-૧ આકાર રૂ. ૧૦-૨ સક્ષ.મી રૂ ૨-૮-૬ સરકારી ખાતાની જમીન મર્વે નંબર ૩૦૦૦ એકર ૫-૨ આકાર ૩૨૦-૮-૭ અળી કીમ્મત આશરે ૭૦૦૦)

ઉપર મુજબની મિલકતો તમને બક્ષીસ આપી આ બક્ષીસ નામનો દસ્તાવેજ મારી ગયો ખુશીથી બહુવિધ હોશિયારીથી તનદુરસ્ત સ્થિતિમાં લખી આપ્યો, તે મારે તથા માનવારસોને કબુલ મંજુર છે સહી.

સદ્દુર્ બધી મિલકતની કીમત રૂ ૧૬૦૦૦) તે હાલ પણ કીમત કરાવતાં એજ થાય છે. ઈ. કલાનદાસ હુંગરદાસના છે
અત્ર. તત્ર તત્ર શાખ.

વાવળ લખામ ઈ મતુ ઉપર લખ્યા શંકર પીતાંવર શાખ દા, પોતે પ્રમાણે સહી દા, પોતે. પ્રેમાનંદ મલાજંકર શાખ ન પોતે બાઈ સરસ તિ તે જીવણલાલ અમથાના વિધવા શાખ દા. પોતે.

વાપતી (પહેલ્ય)

હું નીચેસહી કરનારે ગાંધવાળા ઉકડ લલ્લુ મારી ગયો ખુશીથી લખી આપું છું કે ટંકનીઆના સરકારકુતની બાકિમતો મામાન રોરે જામુમરથી દેહેજ સુધી માઈલ ૧૧ લઈ જતાં મારી બે ગાડીનો ખરચ સગકાર દસ્તુર મુજબ રૂ ૧-૬-૬ થયા તે મને રોકડે રોકડાને ખાતાના દવાલદાર જમાલસીંગ મારકને મળ્યા તે લઈ આ પાંચ લખી આપી છે તે કબુલ મંજુર સહી. તા ૪-૧-૧૪.

ગાંધવાળા ઉકડ લલ્લુ સહી દા. પોતે.

કરજ ઉ ખત.

સંવત ૧૯૪૮ ના મહા શુદ્ધ ૨ તારીખ ૨૪મી ડીસેમ્બર સન ૧૯૪૮ ને ગુકવાર અંગ્રેજી દિને સુગ વાડીઆના રહેનાર શેઠ હોદુભાઈ ચકુભાઈ જ્ઞાને મોઢે વાણીશા ઉમ્મર વર્ષ ૪૫નો ધંધો બ્યાજુનો જોગ લી. શ. હેર મજકુરની કોટસીસના રહેનાર જમાદાર નશીરુદીન અલાદીન ઉમ્મર વર્ષ ૨૫ ધંધો સરકારી ને-રીના પેન્શનનો જત અમોએ આજરોજ તમારી પામેળી નગદ રોકડા રૂ ૫૫૦૦) બંકે પાંચમે ધર બંધાવવું શરૂ કર્યું તે કામમાં વાપ વા માડ લીધા તે દેવા એ જ્યાં તમે ધણી માગો ત્યાં દેવા એ રૂપીઆનું બ્યાજ માસ સેકંગ ૧ નેરીખ દરકા રૂ ૧૦૦ આના બર લેખે ચડે તેના બ્યાજ સાથે તેમજ જે વર્ષમાં અધિક માસ આવે તેના બ્યાજ

(૨૧૫)

સાથે ફેરવણી સરિત દેવા. આ રૂપીઆ મુદ્દલ બ્યાજ સાથે તમે માંગ તે વખત આપતાં ડગલ કરીએ તમારે ફરિયાદ કરવી પડે તેના ખર્ચ સાથે આપવા સહી, આ દબ્બકિ ગિફ્ટી રૂપીઆ રોકડા લઈ મારી રાજપુશીયા પૂર્ણ તદુરસ્તીમા લખી આપા છે, તે મોં મારી જન તથા તમામ મારી મિલકતને તેમજ માંગ વશ વારસોથી ખર્ચ સાથે ચુકવી લેા ત્યાં સુધી બંધન કર્તા છે. દા. કહાનદાશ મંજરામના છ.

અત્ર,	મતુ.	તત્ર.	શાખ.
જમદાર નશી:દીન અલાદીન		જીવરાજભાઈ દયાળભાઈ	શાખ દા. પોતે
મતુ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સહી		જનમહમદભાઈ હુસેનભાઈ	શાખ.
દા. પોતે		દા. પોતે.	

ટીકીટ વાળું ખાતું.

ગામ કમોઝા તાલુકે ગવલીના રહેનાર શામળભાઈ જીભાઈ તથા શંકરભાઈ શામળભાઈનું ખાતું સંવત ૧૯૪૮ ના પોસ વદ ૩ અગ્રેજી તારીખ ૨ જી જાનેવારી સન ૧૮૯૨

જ

ઉ

૧૫૧) નગદ રોકડા રૂ. ૧૫૧) અંકે એકસો એકાવન કલગર પોળીઆ દેવા સહી. મીતિ પોસ વદ ૩ સંવત ૧૯૪૮.

ટીકીટ. શામળભાઈ જીભાઈ	સહી
-------------------------	-----

દા. પોતે.

શંકરભાઈ શામળભાઈ સહી

દા. પોતે.

(નગર રોકડા નહિ હોય, ને હિસાબ સમજી ખાતું પાડ્યું હોય; બાકી ઉપક્ષા ખાત નો હિસાબ સમજી કાઢ્યા તે દેવા. એવા ખાતાપર નીચે એકાદ જણાની સાક્ષી જોડે કરાવવી.

(૨૧૬)

કાંધા ખત.

સંવત ૧૯૪૯ ના પોસ સુદ ૨ અંગ્રેજી તારીખ ૨૧ મી ડિસેમ્બર સન ૧૯૪૨ ને વાર ભોમે તાલુકે વલસાડના રહેનાર દેશાધ લલ્લુભાઈ મોહનભાઈ શાંતે અનાવલા બ્રાહ્મણ ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૮ ની ધંધો વ્યાજીને નોગ લીં તાલુક મળકુન્નું ગામ મોળે ચીખલીનું ફળીઉં કાંપરીન રહેનાર ડોડીઆ. નાણીઆ જગલા ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૩૫ ની, ધંધો ખેડુતનો જત તમે મારી પાસે સામા દસ્કતના ખાતાની રૂએ ધણી મુદત થયા રૂપીઆ માગે છે, તે ખાતાનો વિસાળ કરી મારી ખુશીયા નીચે મુજબનો આંકડો ૩ ૨૬૧) નો ક્યો તેનાં પાંચ કાંધાં બાંધી આપ્યાં છે.

૫૨) સંવત ૧૯૪૯ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૨ ને દિને બરવા.

૫૨) „ ૧૯૫૦ „ „

૫૨) સંવત ૧૯૫૧ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૨ ને દિને બરવા.

૫૨) „ ૧૯૫૨ „ „

૫૩) „ ૧૯૫૩ „ „

ઉપરની મુદતસર કાંધા મુજબ રૂપીઆ બરવા સહી. ને મુદત ચુકે તો ચઢતા મુદતનું માસ ૧ શત ૧ તેરીખ ટકા ૧૫ દોઢ મુજબ વ્યાજ સાથે બરવા સહી. ફરિઆદ કરવી પડે ફરિઆદીના ખરચ સાથે બરવા સહી તેમ ત્યાર પછીનાં જે કાંધાં ક્યાં હોય તે રદ થાય ને સમટા રૂપીઆ તમે એક વખત ચૂકવી લેવાને માલીક મુખ તિયાર છે, આ કાંધાખત મેં મારી રાજી ખુશીયા અક્કલ હોશિઆરીને બિનકેજ તનદુરસ્તીયા લખી આપ્યું તે કમુલ મંજુર સહી. દા. કીકાભાઈ લલ્લુના છે.

અત્ર મતુ તત્ર શાખ.
 ડોડીઆ નાણીઆ જગલાનું દેશાધ લાલદાસ હરજી શાખ
 નિશાન—ધણી રજી મતુ ઉપર દા. પોતે.
 પ્રમાણે સહી દા. રધનાથજી ન- પટેલ મકલા વજીરીઆ શાખ
 યુભાધના છે. દા. પોતે.

નોંધીસ.—અમદાવાદમાં શાળાની તમામ ચોપડાઓ અમે વેચાણે છીએ. કેળવણી ખાતાં તરફથી અમુક યાચેલી નાંચેન, યાદી પ્રમાણે ચોપડાઓ મારે અમે ઓન-ડ બીએ; તેમાં તે ચોપડાઓ જથાબંધ અમારી પાસેથીજ ખરીદનારાં જાણ છે. સરકારી પ્રાંતની ચોપડાઓ તેમજ ખીજ અમુક કરેલી ચોપડાઓ રોકડેથી જથાબંધ ખરીદનારને માત્ર સ્થેક ઠકાતા નકાદી પુરી પાડીએ છીએ.

સ્કૃત શિક્ષક કોર્પો નં. આદ ૦) =
 દેશી હિસાબ ૧ લો ભાગ (નવા
 ધોરણ પ્રમાણે મોટા અક્ષરમાં
 સુધારેલો) ૦-૧-૩
 દેશી હિસાબ ૨ જો ભા. ૦-૧-૬
 ભા. ૩. કૃત નાનું ગણિત ૦-૬-૦
 વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ ૦-૨-૧
 હીંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ ૦-૮-૦
 ગુજરાતનો ઇતિહાસ ૦-૨-૦
 મહીપતરામ કૃત વ્યાકરણ. ૦-૧-૬
 પ્રેમચંદ કૃત ફરીનામું ૦-૩-૦
 પોતળ (દલપતરામ કૃત). ૦-૨-૦
 ભૂમિતિ નામક ૦-૧૨-૦

મારગોપરોચિકા. ૦-૬-૦
 હ. હા. કૃત જૂનાળ વિજ્ઞા. ૦-૫-૦
 અરતળ કૃત સરલ ઇતિહાસ ૦-૧૦-૬
 ઇમનવાલ કૃત દેશી તામ. ૦-૧૦-૦
 ૧. પત્રવેચાર અથવા
 લેખક ચાલકા. ૦ ૧૦-૦
 પ્રાચીન ૧૦ પુખ્તાઈની એટલામ ૦-૧૨-૦
 અ. ૨. દેશી કૃત લેખા ૫ ભાગમાં -
 ભાગ ૧-૨- ૩-૪-૫
 ૦) ૧૧૧ ૦) ૦) ૧૧ ૦) ૧૧ ૦) ૧૧
 અ. ૨. દેશી કૃત વ્યાકરણ ૩ ભાગમાં
 ૧-૨- ૩ ૦) ૧ ૦) ૧૧, ૦) ૧૧
 ૧) ૧૧ ૦) ૧૧ ૦) ૧૧ ૦) ૧૧
 ૦-૧-૬

સુખર્ષ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાએ સંજુર કરેલ.

લેખ સંદ્રીકા અથવા પત્ર વ્યવહાર.

ઉચ્ચ ધોરણના વિદ્યાર્થીઓના સહુ જાત જાતના કાગળ દસ્તાવેજ, રીપોર્ટ વિગેરેના ગમુનાઓ વાળું પંકાતું પુસ્તક.

તેવાર છે કિંમત ૧૦ આના.

સુખર્ષ ઇલાકાતું સરકારી કેળવણી ખાતું

દેશીનામું.

લેખાતર્થો લેખકને પરીક્ષા, અજાની તેની કનરે નિરિક્ષા પ્રવીણ જ્યાં ગુર્જર રોજગારી નામા તથા કિંમત ત્યાંજ સારી.

બુકમેસર નારણલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીપોર્ટ. ક્રમાંક ૫૭૦૭—અમદાવાદ.

